

192-4
258

EDGARS
DUNSDORFS

SENIE STĀSTI

SENIE
STĀSTI

ars
arts
NE
STI

JAUNATNEI UN JAUNIBAI
TRIMDAS TĀLĒS

B, L

LAURENCE M. GARDNER
SECRETARY

92-4

258

debel

9

Edgars Dunsdorfs

Senie stāsti

LATVIJAS VĒSTURES LASĀMGRAMATA

Austrālijas Latvietis

Melburnā

1955

1221

Latvijas Nacionālā
Bibliotēka

Senie stāsti

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~96-8803~~

0301039719

Patiesība un pasakas

REIZ DZĪVOJA...

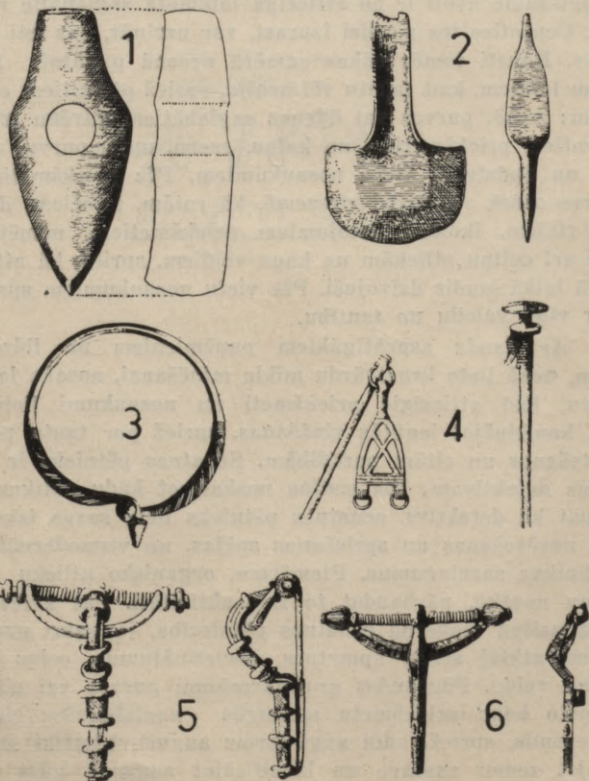
Ar šiem vārdiem sākas daudzas interesantas latviešu tautas pasakas, kuras tīkas klausīties krēslas stundās. Arī stāstu par Latvijas pagātni varētu sākt ar šiem vārdiem, jo tas ir stāsts, kā Latvijā senos laikos dzīvoja mūsu senči. Pretēji pasakām mēs vēlamies, lai šis stāsts būtu paties. Noskaidrot patiesību par senajiem laikiem tomēr prasa daudz pūļu tiem, kas šo senatni pēti.

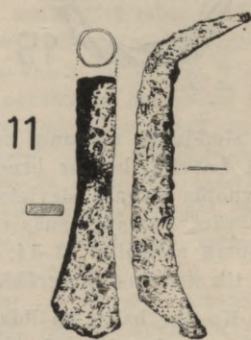
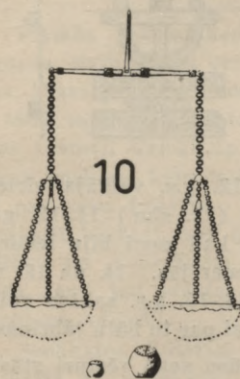
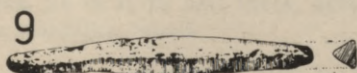
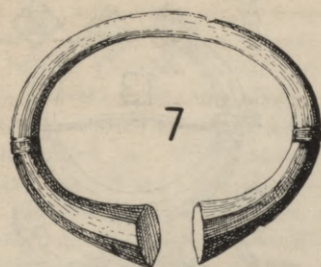
Kā tad īsti vēsturnieki uzzina, kas senāk noticis? Šādu zināšanu avots ir viss, kas no senatnes uzglabājies. Visplašākie avoti ir no attiecīgā laikmeta saglabātie raksti. Cenšoties tos pareizi izprast, var uzzināt, kas īsti noticis. Raksti tomēr sākas samērā nesenā pagātnē. Par tiem laikiem, kad rakstu vēl nebija, spriež pēc citiem avotiem: zemē, purvos vai ūdeņos saglabātiem cilvēku izgatavotiem priekšmetiem un kalnu, ezeru, upju, purvu, mežu un apdzīvotu vietu nosaukumiem. Pēc priekšmetiem, kurus atrok vai atrod virszemē, kā rotām, ieročiem, darba rīkiem, ikdienā lietojamiem priekšmetiem, monētām vai arī celtnu atliekām un kapu veidiem, spriež, kā attiecīgā laikā ļaudis dzīvojuši. Pēc vietu nosaukumiem spriež par viņu valodu un tautību.

Ar daudz asprātīgākiem paņēmieniem un līdzekļiem, nekā lieto krustvārdu mīklu minēšanai, nosaka laikmetu, kad attiecīgie priekšmeti un nosaukumi lietoti, un, kombinējot iegūtās zināšanas, spriež par tautu pārvietošanos un citām parādībām. Senatnes pētnieks ir līdzīgs detektīvam, kas cenšas noskaidrot kādu notikumu. Tāpat kā detektīvs, senatnes pētnieks lieto savas izkoptās novērošanas un spriešanas spējas, un vismodernākos tehnikas sasniegumus. Piemēram, organisko atlieku vecumu nosaka, pārbaudot to radioaktivitāti. Pat aviāciju ņem palīgā modernā senatnes pētniecība, jo gaisa uzņēmumi atklāj senās apmetnes, nocietinājumus, ceļus un lauku veidu. Pārbaudot ar mikroskopu purvos vai citur atrasto koka priekšmetu spraugās saglabājušos ziedputekšņus, spriež, kādi augi toreiz auguši. Ķīmiski analizējot zemes sastāvu un klasificējot augsnes, gūst zi-

ņas par to, kad attiecīgā vietā sāka zemkopība. Tā modernā tehnika palīdz noskaidrot, kas īsteni „reiz dzīvoja..”.

Ja Latvijā no zemes izraktie un atrastie priekšmeti varētu runāt, kas tie būtu par interesantiem stāstiem! Šais zīmējumos ir attēloti priekšmeti — ieroči, rotas, darba rīki, no kuriem vecākais pieredzējis ap četri tūkstoši gadu. Lūk šis no akmens izgatavotais laivas cirvis (1. zīmējumā) bija seno baltu karavīru ierocis. Kareiviskā baltu cilts ienāca Latvijā ap 2000.-1700. gadu priekš Kristus. Jau ap 1500.-1300. g. pr. Kr. baltu karavīri (un viņu starpā arī senlatvieši) bija bruņojušies ar bronzas cirvi, ko rāda 2. zīmējums. Aplūkosim rotas, ko senie latvieši valkāja jau nedaudz tuvākā pagātnē — tikai priekš 1850-1550 gadiem. Ap 2.-5. g.s. viņi greznojās ar kakla rotām, kas redzamas 3. zīmējumā, sēļu novados sievietes ap 200.-400. g. valkāja greznuma adatas, kas parādītas 4. zīmē-

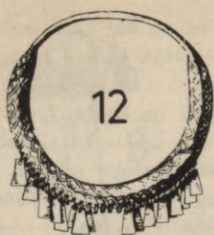

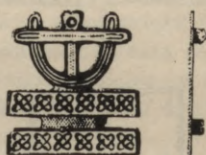
jumā, bet sudraba stopa saktu (5. zīm.) ap 500. g. valkā-
ja Zemgales virieši, kamēr ar 6. zīmējumā redzamo saktu
rotājās latgaļu novados 7.-8. gadsimtenī. Šais senvēstu-
res laikos latvju senči bija varonīgi karotāji. 7. zīmējums
rāda Zemgales karavīra aproci, kas aizsargāja roku no
pretinieka zobena cirtiena. Šī aproce attiecināma uz 500.
gadu, bet no 10.-12. g.s. Kursā, retāk Zemgalē, ir uzgla-
bājušies vikingu tipa zobeni (8. zīm.).

Nevien par cīņām un kariem liecina senlietas — tās
vēsta arī par mierīgu darbu un tirdzniecību. Zemgaļu
6.-8. g.s. cirvis un izkopts liecina par zemkopību (11. zīm.).
Kā naudu 10.-12. g.s. lietoja sudraba stienišus (9. zīm.).
Ar sudrabu maksāja pēc svara, un attiecīgie 11.-12. g.s.
svariņi un atsvariņi (10. zīm.) atrodami visā Latvijā ka-
pos un pilskalnās.

Aplūkosim vēl divas rotas, kādas senie latvieši val-
kāja gadsimtenī, kad mūsu zemi jau sāka iekarot vācieši.

14

13. zīmējumā redzamo saktu 10.-12. g.s. valkāja vīrieši visā Latvijā, bet ar bronzas rotu (12. zīm.) 11.-12. g.s. greznējās latgaļu sievietes. Vēlāk, kad zemi bija iekarojuši vāci, senās greznās rotas deģenerējās. 14. un 15. zīmējumā attēlotās 13.-14. g.s. un 13.-15. g.s. saktas vairs nav tik skaistas kā agrākās — un vai par to būtu jābrīnās?

Ko par baltu un līdz ar to mūsu seno vēsturi stāsta vietu nosaukumi? Pēc vietu nosaukumiem pētnieki spriež, kādos novados balti agrāk dzīvojuši. Domā, ka ap 1300.-1100. g. pr. Kristus baltu teritorija aptuveni varēja būt četrstūris: Dancigas līcis-Ventspils-Daugavpils-50 km ziemeļos no Varšavas. Laikā no 150. g. pr. Kr. līdz Kristus dzimšanai balti vairs nav Vislas grīvā, bet austrumos izpletušies līdz Smoļenskai, varbūt pat līdz Dņepras augšgalam. Laikā no Kristus dzimšanas līdz 200. g. balti pāriet Daugavas ziemeļu krastā Vidzemē un Latgalē, un pēc tam aizvirzās līdz Volgas augšgalam un Tūlai. Laikā no 600.-700. g. baltu austrumu robeža atkal atgriezusies aptuveni tais pašās vietās, kur tā bija 1300.-1100. g. pr. Kr.

Kā tad īsti spriež, ka balti šais apgabalos agrāk dzīvojuši? Līdz mūsu dienām baltiskie upju nosaukumi saglabājušies vietās, kur balti tagad vairs nedzīvo, arī tagadējā Krievijā. Piem., Smoļenskas apgabalā Daugavai ir pieteka Meža, un tai savukārt ir pieteka, ko tagad sauc Lučesa,

bet šis vārds īstēni ir Laukesa. Tāds pats upes nosaukums ir Latvijā Ilūkstes aprīņķī, ko latviski sauc Laucesa un leitiski Laukesa. Smoļenskas apgabālā ir saskaitīti 19 šādi baltiski upju nosaukumi, Tveras apgabālā 7, Kalugas - 5, Maskavas - 6 un Černigovas - 3. Otrkārt, valodnieki spriež par baltu tautu atrašanās vietu pēc tā, ka krievu chronikas 11. un 12. gadsimtenī min tautu goljadus un raksta, ka viņi dzīvojuši augšpus Protvas upes pie Možaiskas uz rietumiem no Maskavas. Tā kā jau romiešu rakstnieks Ptolemajs piemin galindus Prūsijā, pētnieki domā, ka tā ir tā pati tauta, šādi izskaidrojot baltu vārdus mordvīnu valodā.

MEKLĒSIM RAKSTOS

Pirmās rakstu liecības par baltiem nāk no senās Eiropas civilizācijas centriem — senās Grieķijas un Romas. Tikai grieķi un romieši senajā Eiropā prata rakstīt — tādēļ mēs sīki pazīstam grieķu valsts un Romas impērijas vēsturi. Grieķi un romieši aprakstīja arī savus tuvākos barbaru kaimiņus, un šais aprakstos pavid ziņas arī par seno Latviju. Tikai krietni vēlāk Latviju sāka aprakstīt barbari, kas bija pārņēmuši grieķu un romiešu kultūru un civilizāciju, un arī iemācījušies rakstīt. Par mūsu zemi tad stāsta goti, angļi, skandinavu vikingi, krievi un vācieši.

Senākajos Latvijas aprakstos ir parasti sajaukta patiesība ar pasakām. Tas tādēļ, ka, no aprakstu sastādītāju viedokļa raugoties, Latvija atradās pasaules malā, un par to bija tikai neskaidras ziņas. Aprakstu sastādītāji tad aizpildīja trūkstošo vai nu ar savu fantaziju, vai ar kādreiz dzirdētām pasakām. Sekojošos fragmentus no saglabātiem senākiem rakstiem par baltu tautām un Latviju lasot, mēģināsim paši spriest, kas tajos varētu būt paties un kas pasaka.

Herodots

ZIŅAS PAR ZIEMEĻU TAUTĀM (ap 500. g. pr. Kr.)

Neviens lāga nezina, kas atrodas ziemeļos no zemes, par ko tagad stāstu (Skitijas). Neesmu arī nevienu satīcis, kas turieni pats būtu redzējis... Visu, ko vien esmu spējis saklausīt par attālākām zemēm, esmu uzrakstījis.

Pirmie iedzīvotāji uz ziemeļrietumiem no Olbijas, kas atrodas pie Dņepras Skitijas (Melnās jūras) piekrastes vidū, ir kalipidieši — Skitijas grieķi. Aiz viņiem dzīvo cita cilts, saukta par alizoniēm. Šie un tāpat ka-

lipidieši, kaut gan citādi dzīvo tāpat kā skiti, sēj un ēd labību, arī sīpolus, ķiplokus, lēcas un erskus. Aiz alizoniem dzīvo skitu zemkopju ciltis, kas sēj labību nevis uzturam, bet gan pārdošanai. Uz ziemeļiem no šiem dzīvo neuri. Ziemeļos no neuriem, cik zinām, zeme ir neapdzīvota...

Neuriem ir skitu paražas un ticējumi. Vienu paaudzi, priekš Darija kara gājienu gadījās, ka neuriem bija jāatstāj sava zeme čūsku dēļ. Viņu zemē bija saradies liels daudzums čūsku, un vēl vairāk mācās virsū no ziemeļu neapdzīvotām vietām. Beidzot neuri bija spiesti atstāt savu zemi un dzīvot starp budiniem. Var jau būt, ka neuri ir burvji, jo Skitijā dzīvojošie skiti un grieķi saka, ka reizi gadā ikviens neurs pārvēršoties par vilku. Pēc dažām dienām viņi atgriežoties savā agrākajā izskatā. No savas puses nevaru šim stāstam ticēt, bet viņi tā stāsta un pat apzvēr, ka tā esot patiesība...

Herodots

NEURI DEKLARĒ SAVU NEITRĀLITĀTI

Kad skitiem likās, ka viņi pašu spēkiem nespēs atstāt Darija armiju, viņi sūtīja ziņnešus pie saviem kaimiņiem. To ķēniņi, uzzinājuši, ka pret skitiem maršē liela armija, bija jau satikušies un apspriedušies. Apspriedē bija piedalījies tauru, agatirsu, neuru, cilvēkēdēju, melnsvārču, gelonu, budīnu un sauromatu ķēniņš...

Ķēniņi savā apspriedē nevarēja vienoties. Geloni, budīni, sauromati nolēma skitus atbalstīt. Pārējo, proti, agatirsu, neuru, cilvēkēdēju, melnsvārču un tauru ķēniņš skitiem atbildēja: „Ja jūs paši nebūtu uzbrukuši persiešiem, mēs jūsu lūgumu atzītu par taisnīgu. Tad mēs cīnītos jūsu pusē. Tomēr fakts ir, ka jūs iebrukāt Persijā, ar mums neapspriedušies, un tur palikāt, kamēr vien debesis jums to atļāva. Tagad debesis lēmušas, ka persieši jums atmaksā jūsu pašu naudā. Mēs toreiz persiešus neaiztikām un to nedarīsim arī tagad. Protams, ja persieši izrādīsies agresori un iebruks mūsu zemēs, mēs cīnīsimies, lai viņus atsistu. Kamēr persieši neuzbruks, mēs paliksim, kur esam, un neko nedarīsim. Pēc mūsu domām, invāzija nav vērsta pret mums, bet gan pret jums, jo jūs bijāt pirmie agresori.”

Plinijs Vecākais (rakstīts 77. gadā)

DZINTARS ROMĀ

Apmēram seši simt tūkstoši (romiešu) soļu ir no Pannonijas Karnuntas (tagadējās Petronellas vietā, netālu

no Presburgas) līdz tam Ģermānijas krastam, no kura izved (dzintaru) un kas nupat ir apzināts. Vēl dzīvo romiešu jātnieks (tirgotājs), ko izsūtīja gladiatoru sacīkšu rīkotājs Jūliāns, lai sagādātu (dzintaru) ķeizara Nerona (55.-68. g.) sacīkstēm. Šis jātnieks apmeklēja turienes tirgus un apeļoja krastus. Viņš atveda no turienes tikdaudz (dzintara), ka (priekšpusdienas cirka zvēru ciņu laikā) tīkliem, ko lietoja zvēru apvaldīšanai un ķeizara ložas aizsardzībai, katrā acu mezglā atradās dzintars, un ar to izkaisīja (amfiteātra) arēnu un izdaļoja nestuves (ar kurām aizvāca pēcpusdienas sacīkstēs kritušos gladiatorus). No dzintara bija arī viss vienas dienas svētku greznojums, radot tajā dienu no dienas dažādību. Pats lielākais gabals svēra trīspadsmit mārciņas.

Kornelijs Tacits

AISTI (ap 98. g.)

Aiz Suioņiem nonākam pie kādas citas jūras, kas ir lēna un gandrīz nekustīga. Domā, ka šī jūra apskalo zemes malu, jo šeit rietošās saules pēdējie stari saskatāmi līdz ausmai, un to spožums (arī naktī) nomāc zvaigznes. Runā, ka šeit var dzirdēt skaņas, kas rodas, saulei izkāpjot no viļņiem, un ka var redzēt saules zirgus un starus uz tās galvas. Mūsu patiesās zināšanas par pasauli gan šeit beidzas. Tomēr svēbu jūra labā krastā apskalo aistu piekrasti. Aistiem ir svēbu ticība un vispārējās paražas, bet viņu valoda līdzīga britu valodai. Aisti pielūdz dievu māti. Kā sava kulta emblēmu viņi valkā mežakuīļa masku, kas aizstāj bruņas un aizsardzību, un nodrošina tās dievinātāju pat starp ienaidniekiem. . . Viņi reti lieto dzelzs ieročus, bet vāles gan. Viņi audzē labību un citus laukaugus ar slinkajiem ģermāņiem pavisam neparastu pacietību. Viņi mēdz pārmeklēt jūru un ir vienīgā tauta, kas vāc dzintaru seklumos un liedagā. Dzintaru viņi sauc par „glaesum”. Kā īsti barbari, viņi nekad nav jautājuši vai noskaidrojuši, kas dzintars ir un kā tas rodas. Patiesi ilgu laiku dzintars gulēja neaiztikts krastmalā, iekams romiešu greznumkāre nebija radījusi pēc tā pieprasījumu. Aisti paši dzintaru nelieto. Viņi to savāc un neapstrādātā veidā pārdod, brīnīties par augsto cenu, ko par to iegūst. Dzintars, bez šaubām, ir koku sveķi, ko rāda tas, ka rāpojoši un pat spārņoņi insekti bieži redzami mirdzam ieslēgti dzintarā. Domāju, ka gluži kā slepenās vietās austrumos aug koki, kas

izsvīst vīrāku un balzamu, tā arī rietumos ir salas un zeme, kur kuplo neparastā auglībā meži un gāršas. Šo koku sveķus izvelk saule, kas te tik tuva, un tie šķidrā veidā ieklūst jūrā, lai beidzot tos niknas vētras izskalotu pretējā krastā.

SAULES ZIRGI TAUTASDZIESMĀ

Kam tie zirgi, kam tie rati
Pie Saulītes nama duru?
Dieva zirgi, Laimes rati
Saules meitas precenieki.
Saules meita aiziedama
Lūdz Pērkonī panākstos.
Pērkonītis aiziedams
Nosper zelta ozoliņu.
Pieci gadi Saules meita
Sastaigāja raudādama,
Sastaigāja raudādama,
Zelta zarus lasīdama.
Gan tā dēsta, gan tā laista,
Ne tie auga, ne zaļoja. (33802)

Sidonijs

ATILAM PAKĻAUTĀS TAUTAS (451. g.)

Barbaru pasaule pēkšņi varenā satraukumā
Izlēja Gallijas klajos visas ziemeļu tautas:
Ruģietim kareiviskajam sekoja gepīdis karstais,
Geloniets cieši aiz viņa. Skirietī muđina burgunds.
Neturams tālāk trauc hunns. Seko tam bellonots, neurs,
Bastarniets, tīriņģis, tālāk brukteris kopā ar franku,
Nekaras ūdens kam zemi apskalo meldrainos krastos.
Tīringas meži krīt, cirsti, simtiem lai taisītu laivas,
Pāri kas Reinai tad klājas, sedzot to ciešu tīklu.
Atilas briesmīgie pulki tad tālāk uz priekšu veļas
Un sirot iet beļģu zemē.

Kasiadors Senātors

DZINTARZEMES SVEICIENS (523.-526. g.)

Ķēniņa Teodoricha vēstule aistiem: Viņam un viņam
(šos vārdus Kasiadors Senātors mēdza likt adresātu vietā).
No jūsu sūtniem, kas še ieradās, izzinājām, ka jums ir
stipra tieksme ar mums iepazīties. Mums ir tīkams un
mīļš lūgums, ka jūs, kas dzīvojat pie okeāna krastiem,
saistītos ar mums garā, un ir patīkami, ka līdz jums,
kam mēs savus rīkojumus nevarām sūtīt, ir nokļuvusi

mūsu slava. Mīliet jau zināmo, ko kādreiz nezināmu esat tiekušies izzināt. Lai jūs uzņemt os ceļu caur tik daudz tautām, tā taču nav viegla vēlēšanās. Mūsu sirsnīgo sveicienu jums savukārt nosūtīdami, pavēstām, ka pateicīgā garā pieņemām dzintara dāvanu, ko jūs ar šī raksta novedējiem mums atsūtījāt... (Kasiodors Senātors tālāk iepin vēstulē Tacīta teoriju par dzintaru.) Gribam aizrādīt, lai jūs neatturētos no pazīšanās ar mums, domādami, ka tā jums nav pieejama, bet apmeklējiet mūs biežāk pa ceļu, kuru jūsu mīlestība ir atvērusi, jo saskaņa ar bagātu ķēniņu vienmēr nāk par labu. Tā arvienu dod izredzes uz lielāku gandarījumu, lai gan ar mazu dāvanu ir iemantota tikai zināma pretimnākšana. Uzdevām, lai visu citu jums pasaka mutvārdiem jūsu sūtņi, ar kuriem, kā jums pavēstām, ir arī nosūtīts tas, kas jums būs tīkams.

Rimberts

KURŠI (853. g.)

(Sv. Ansgara dzīve:) Nevar atstāt neminētu, ka pēc šīs (Hamburgas archibīskapa svētā Ansgara) aizbraukšanas tā Kunga laipnība atklājās jau minētajiem zviedriem.

Tālu no viņiem atradās kāda (nekristīta) tauta, saukta kurši, kas kādreiz bija pakļauta zviedru kundzībai, bet jau tad (sv. Ansgaram aizbraucot) bija ilgs laiks pagājis, kopš viņi saceldamies uzskatīja par necienīgu tiem pakļauties.

To nu zinādami, dāņi tai laikā, kad bīskapa kungs jau bija ieradies zviedru zemē, savāca daudz kuģu un brauca uz viņu dzimto zemi, gribēdami iegūt viņu mantu par laupījumu, kā arī viņus pašus pakļaut sev.

Viņu ķēniņa valstī bija piecas pilsētas (nostiprinātas pils ar pilsētām ap tām). Tautas, kas tajās mīta, izzinājušas par viņu (dāņu) ierašanos un sapulcējušās vienkopus, sāka izrādīt vīrišķīgu pretestību un aizsargāties. Izcīnot uzvaru, tās kaujā noguldīja pusi no dāņu tautas un sagūstīja arī pusi no viņu kuģiem, iegūdamas daudz zelta, sudraba un cita kara laupījuma.

Kad par to izdzirda iepriekš minētais ķēniņš Olafs un zviedru tauta, gribēdami iemantot slavu, ka spēj veikt to, ko dāņi nebija varējuši, un arī tāpēc, ka (kurši) arī agrāk viņiem bijuši pakļauti, viņi sapulcināja neskaitāmu karaspēku un devās uz šīm zemēm. Vispirms nepamanīti nonākuši pie kādas nostiprinātas pils viņu valstī, sauk-

tas par Jūrpili (Seeburg), kurā atradās septiņi tūkstoši karotāju, viņi to pilnīgi nopostīja, izlaupīja un nodedzināja. Ar to sadūšoti, atstājuši kuģus, viņi devās piecas dienas ilgā ceļā, steidzoties uz citu nostiprinātu pili, sauktu Apoli (Apulia). Šai nostiprinātajā pili bija piecpadsmit tūkstoši karotāju. Pie tās nonākuši un ielenkuši pilsētā esošos, viņi no ārpuses sāka uzbrukumu pilij, ko no iekšpuses atkal vīrišķīgi atsita — šie iekšpusē aizstāvējās, tie ārpusē uzbruka.

Tā pagāja astoņas dienas, viņiem no kara darbības neatlaižoties, cīnoties visu dienu no rīta līdz vakaram. Daudzi krita še un tur, ne viena, ne otra puse tomēr neieguva uzvaru. Ilgās kaujās pagurusi, zviedru tauta devītā dienā sāka kļūt mazdūšīga, sirds trīsās pārbijusies, tā sāka vienīgi domāt par to, kā no turienes izkļūt laukā. „Še,” tie sacīja, „neko neiegūsim, un mūsu kuģi ir visai tālu prom.” Kā iepriekš minējām, līdz ostai, kur atradās viņu kuģi, ir piecu dienu ceļš. Ārkārtīgi uztraukušies, viņi bija pilnīgā neziņā par to, kas viņiem darāms, un tāpēc nolēma izzināt ar lozi, vai dievi viņiem grib sniegt uzvaru vai arī palīdzēt dzīviem no turienes izkļūt. Lozējot viņi neatrada nevienu no dieviem, kas gribētu būt par palīgu. Kad to pavēstīja tautai, tad kara nometnē izcēlās milzīgas vaimanas un gaudas, un visa kareiviskā vīrišķība izgaisa. Sacīja: „Ko darīsim, nelaimīgē? Dievi mūs ir atstājuši, un neviens no viņiem nav mūsu palīgs. Kur lai bēgam? Lūk, mūsu kuģi ir novietoti ļoti tālu, un ja bēgsim (ienaidnieki), dzīdamies pakal, mūs iznīcinās pilnīgi. Kāda tad mums būs cerība?” Kad nu viņi atradās šādā pilnīgā bezizejas stāvoklī, tad daži no tirgotājiem, atcerēdamies bīskapa kunga mācības un iekārtojumus, sāka viņiem iestāstīt: „Kristīgo Dievs,” viņi sacīja, „ir daudzreiz palīdzējis tiem, kas viņu piesauc, un Viņš ir visspēcīgais atbalstītājs. Lai nu prasām, vai Viņš grib būt ar mums, un lai dodam mīlestības garā solījumus.” Kad viņi tā lūgšus lūdza un meta lozi, vēstījums bija, ka Kristus grib palīdzēt viņiem. Kad publiski izziņojot visi to uzzināja, tad pēkšņi viņu sirdis kļuva tik stipras, ka visi bez bailēm gribēja tūlīt doties uz nostiprināto pili, lai to ieņemtu. „No kā,” viņi sacīja, „mums tagad jābīstas, no kā jābailojas? Kristus ir ar mums. Lai cīnāmies un vīrišķīgi rīkojamies, nekas nespēj stāties mums pretim. Uzvara mums droša, jo mums par palīgu ir visvarenākais no dieviem.” Sapulcināti kopā,

visi tāpēc ar priecīgu un stipru garu devās, lai uzbruktu pilij.

Kad aplencēji gribēja iesākt kauju, tie, kas atradās iekšpusē, prasīja, lai viņiem dod iespēju runāt. Kad zviedru ķēniņš tam piekrita, viņi turpināja: „Mums patīk miers labāk par kauju, un mēs ļoti gribētu ar jums vienoties līgumā. Sakarā ar līgumu vispirms dosim jums kā dāvanu it visu, ko mēs pagājušā gadā ieguvām zeltā un ieročos no dāņu kara laupījuma. Tad vēl dosim jums no katra pils iedzīvotāja pusmārciņu sudraba un pie tam vēl maksāsim nodevu, ko agrāk jau maksājām, un apņemamies, ķilniekus izdotot, pakļauties jūsu varai un jums paklausīt, kā tas bija agrāk.” Tomēr ar to nenomierināja jaunekļu garu — pat sirdīgāki kļūdami un bez bailēm gribēdami tikai cīnīties, tie sacīja, ka ar ieročiem izpostīšot pili un visu, kas viņiem ir, un pašus aizvedīšot par gūstekņiem. Bet ķēniņš un augstākie valstsvīri pēc veselīgāka padoma pieņēma viņu labo roku, noslēdza līgumu un, savākuši neskaitāmi daudz mantas un arī 30 ķilniekus, atgriezās uz savu (zemi).

Alfrēds Lielais

AISTU PARAŽAS (887. g.)

Vulfstans teica, ka viņš, braucot no Hedebijas, pienācis Truso pēc septiņu diennakšu ceļojuma un ka kuģis visu ceļu veicis pilnām burām. Pa labi viņš atstājis vendu zemi, pa kreisi Langlandi, Lālandi, Falsteru un Skoni — visas šīs zemes pieder Dānijai.

Un tad mums bija pa kreisi bornholmieši, kam pašiem savs ķēniņš. Pēc bornholmiešu zemes no mums pa kreisi bija zemes, ko sauca par Blekingu, Moru, Ēlandi un Gotlandi, un šīs zemes pieder Zviedrijai. Vendu zeme visu ceļu, kopš sasniedzām Vislas grīvu, atradās mums pa labi. Visla ir ļoti liela upe, un tās tuvumā ir Vitlande un Venodlande. Vitlande pieder aistiem. Visla iztek no Venodlandes un ietek Aistu jomā. Aistu joma ir vismaz piecpadsmit jūdzes plata. No austrumiem Aistu jomā ietek Elbingas upe, kas nāk no kāda ezera, kura krastā ir Truso. Abas upes ietek Aistu jomā — Elbinga no austrumiem, no aistu zemes, Visla no dienvidiem, no vendu zemes...

Aistu zeme ir ļoti liela, un tur ir daudz pilsētu, un katrā pilsētā ir karalis. Tur ir arī daudz medus un attīstīta zveja. Karalis un bagātākie vīri dzer ķēves pienu,

bet nabagie un vergi miestīņu. Viņi savā starpā daudz karo. Aisti nebrūvē alu, bet dzer miestīņu.

Aistiem ir paraža, ka radi un draugi nomirušo liķus uzglabā nesadedzinātus vienu, dažkārt divus mēnesus. Karali un citus labiešus uzglabā vēl ilgāk, dažkārt pusgadu, atkarā no viņu turības. Liķis guļ virs zemes mirēja mājā. Kamēr vien liķis ir mājā, līdz pat dienai, kad to sadedzina, notiek bēru mielasts un sacīkstes.

Tad dienā, kad viņi nolēmuši liķi nest uz sārta, nomirušā mantu, kas palikusi pāri pēc mielasta un sacīkstēm, viņi sadala piecās, sešās, dažkārt vairāk daļās, atkarā no tā, cik mantu ir. Pēc tam lielāko mantu kaudzi novieto jūdzi no pilsētas, tad nākošo kaudzi, tad trešo, kamēr viss izlikts jūdzes attālumā. Pēdējā daļa ir vistuvāk pilsētai, kur guļ mirušais. Visi vīri, kam ir ātrākie zirgi, tad tiek sapulcināti piecas vai sešas jūdzes no mantām. Viņi tad aulekšo uz mantām, un tas, kam ir ātrākais zirgs, nonāk pie pirmās un lielākās daļas, un tā viens pēc otra, kamēr viss ir paņemts. Kas nonāk pie kaudzes, kura vistuvāk pilsētai, dabū pēdējo daļu. Tad visi ar mantām aizjāj prom, ko pēc tam tie var paturēt. Lūk iemesls, kādēļ ātri zirgi šai zemē ir neparasti dārgi. Kad mirušā manta tā ir izdalīta, viņi iznes liķi un sadedzina to ar viņa ieročiem un drēbēm. Ļoti bieži viņi patērē visu mirušā turību, kamēr liķis tiek glabāts...

Aistiem ir paraža liķus sadedzināt, un ja atrod vienu nesadegušu kaulu, tad jādod gandarījums. Aisti spēj mākslīgi radīt aukstumu, tādēļ viņi liķus var tik ilgi uzglabāt nesatrūdējušus, jo viņi tos sasaldē. Ja novietotu divas vātis ar alu vai ūdeni, aisti, ja vēlas, tās abas var sasaldēt, vienalga, vasarā vai ziemā.

Egils Skalagrimsons (901.—983. g.)

VIKINGI KURZEMĒ

Torolfs un Egils pavasarī izrikoja lielu laivu, sarunāja kara draudzi un vasarā devās sīrot Baltijas jūrā. Viņi postīja, laupīja un izcīnīja daudz kauju. Tad viņi devās uz Kurzemi un izcēlās krastā, uz pusgadu noslēdzot pamieru un tirdzniecības līgumu. Kad līguma laiks beidzās, viņi sāka postīt un uzbrukt.

Kādu dienu vikīngi iebruca kādā upes grīvā, kuras krastos auga biezs mežs. Sadalījušies kopus pa divpadsmit, viņi devās mežā, drīz nonākot kāda ciemata tuvumā. Vikīngi laupīja un nokāva vīriešus, bet kad visi pārējie aizbēga, vairs nebija, kas pretotos.

Uz vakara pusi Torolfs lika taurēt atgriešanās signālu, un visi vikingi no meža devās atpakaļ uz krastu. Tikai plūdmalē varēja pārbaudīt, vai visi atgriezušies. Torolfs bija atgriezies jūrmalā, bet Egila nebija. Tumsai uznākot, tika nolemts, ka viņu tagad nevar meklēt.

Egils ar divpadsmit vīriem bija gājuši pa mežu un iznākuši klajumā ar ēkām. Viņu priekšā bija lauku mājas, un vikingi devās turp. Pienākuši klāt, viņi skriešus devās mājās iekšā, bet neviena tur nesastapa. Vikingi sāka laupīt mantas. Tur bija daudz ēku, un viņi kavējās ilgi. Kad viņi beidzot atstāja lauku mājas, starp mežu un viņiem bija sapulcējušies daudz ļaužu, kas vikingiem uzbruka.

Vikingus no meža šķīra zedēnu žogs. Egils tad izrikoja, lai vikingi viņam seko, un vadīja vīrus tā, lai tiem nevarētu uzbrukt no visām pusēm. Egils gāja pa priekšu, un pārējie sekoja cieši aiz viņa. Kurši viņus apmētāja šķēpiem un apšaudīja bultām, bet neielaidās zobenu cīņā. Egils un viņa vīri, virzoties gar žogu, drīz nonāca pie kāda cita žoga, kas nogrieza tiem ceļu. Vikingus, kas šādi bija nonākuši strupeļā, kurši pamatīgi apstrādāja. Kurši uzbruka ar šķēpiem un zobeniem, kamēr daži svieda drēbes uz vikingu ieročiem. Tā vikingus ievainoja, sagūstīja un, kad visi bija saistīti, tos noveda atpakaļ lauku mājās.

Lauku māju saimnieks bija varens un bagāts, un viņam bija pieaudzis dēls. Kurši apspriedās, ko darīt ar vikingiem. Saimnieks izteicās, ka vislabākais būtu visus nogalināt. Saimnieka dēls turpretīm aizrādīja, ka tumšas dēļ nebūs nekāda prieka, gūstekņus spīdzinot, tādēļ būtu jānogaida rīts. Gūstekņus tad iesprostoja namā un stingri sasēja.

Egilu piesaistīja rokām un kājām pie kāda zemē iedzīta mieta, un namu tad cieši nosprostoja. Kurši pēc tam devās uz svētku zāli, ēda un dzēra, un bija liksmi. Egils mēģināja kustēties un valstijās pret mietu, kamēr tas kļuva vaļīgs. Beidzot miets apkrita, un Egils no tā atbrīvojās, ar zobiem atraisot saites ap rokām. Kad rokas bija atbrīvotas, viņš varēja atbrīvot kājas. Pēc tam viņš atbrīvoja savus biedrus.

Kad visi bija brīvi, viņi sāka pētīt namu, lai noskaidrotu, kā no tā varētu izkļūt. Nams bija cirsts no resniem balķiem, bet viena siena bija plānāka. Vikingi izlauza šo sienu un nonāca otrā namā. Arī šim namam bija biezas

baļķu sienas. Te viņi izdzirdēja vīriešu balsis zem savām kājām. Vērīgi lūkojoties visapkārt, viņi pamanīja durvis grīdā. Viņi atvēra durvis. Apakšā bija dziļa bedre, un no turienes atskanēja vīriešu balsis. Egils jautāja, kas tur par ļaudīm. Viņam atbildēja kāds, kas saucās Akis. Egils jautāja, vai viņi vēlas izklūt no bedres, Akis teica, ka viņi to gaužām vēloties. Egils un viņa biedri tad nolaida lejā virves, ar kurām viņi bija bijuši saistīti, un vikingi izvilka trīs vīrus. Akis teica, ka tie divi esot viņa dēli. Viņi esot dāņi un sagūstīti iepriekšējās vasaras sirojumā. Akis stāstīja: „Ziemā ar mani apgājās labi. Biju saimnieka pārvaldnieks, bet manus dēlus padarīja par vergiem, un viņi ļoti cieta. Pavasarī mēs nolēmām bēgt, bet mūs noķēra un iemeta šai bedrē.”

Egils tad teica: „Ja tā, tad droši vien labi pazīsti apkārtni un vari ieteikt, kā no šejienes var izklūt.”

Akis norādīja uz kādu plānu šķērssienu un teica: „Ielauziet šo sienu, tad jūs nonāksit klētī, bet no turienes varat iet, kurp vien gribat”.

Egils un viņa ļaudis tā izdarīja. Viņi ielauza dēļu sienu nonāca klētī un no turienes ārā. Bija melna nakts un Egila draudze gribēja steigties uz mežu. Tad Egils uzrunāja Aki: „Tā kā tu pazīsti šejieni, tad parādi, kur vislabāk varētu laupīt.” Akis parādīja, kur daudz mantas: „Šai lielajā augštelpā, kur saimnieks guļ, ir arī daudz ieroču.”

Egils tad deva rīkojumu uzkāpt augšējā stāvā, un kad viņi bija uzkāpuši pa kāpnēm, viņi redzēja, ka durvis bija vaļā. Iekšā dega uguns, un kalpotāji klāja kuršu gultas. Egils lika dažiem vikingiem palikt ārā un uzmanīt, lai neviens neizbēgtu, bet pats ar citiem vikingiem viņš iebruka telpā. Viņi paķēra ieročus, kuru te netrūka, un nogalināja visus kuršus, kas bija telpā. Ieroču pietika visiem vikingiem. Akis tad devās uz kādām durvim grīdā, atslēdza tās un aicināja vikingus nokāpt lejā. Viņi paņēma gaismu un nokāpa. Tur bija saimnieka manta, skaistas rotas un daudz sudraba. Vikingi uznesa smagas mantu nastas. Egils paņēma lielu zarukannu un uznesa to augšā. Tad visi devās uz mežu.

Kad viņi nonāca mežā, Egils apstājās un teica: „Mēs tagad neesam rīkojušies, kā vikingiem klājas. Esam apzaguši saimnieku, un viņš par to nekā nezina. Neaptraipīsim savu godu. Dosimies atpakaļ un paziņosim, ko esam

izdarijuši." Visi bija pret šo priekšlikumu un teica, ka viņi gribot doties uz laivu.

Egils tad nolika zemē zarukannu un viens pats devās skriešus uz tikko atstātajām lauku mājām. Te viņš redzēja, ka kalpotāji no virtuves nesa ēdienus uz istabā klātajiem galdiem. Virtuvē kurējās pavards, un virs uguns karājās liels katls. Uguns pavardā pēc toreizējām paražām bija kurta, sakraujot garus baļķenus, kas dega no viena gala, kamēr viss baļķēns sadega. Egils paķēra vienu baļķēnu, devās uz svētku zāli un iebrūda degošo galu zem kores jumta skaidās. Uguns ātri izplatījās spārēs, bet dzīrotāji to pamanīja tikai tad, kad viss jumts bija liesmās. Kurši tagad skrēja uz durvim, bet nebija viegli izklūt ārā pa daļai baļķu dēļ, pa daļai tāpēc, ka Egils sargāja durvis. Egils nogalināja lielāko tiesu kuršu gan durvis, gan durvju priekšā. Pēc īsa laika dega visa zāle, un kad iebruka jumts, visi, kas tur bija, dabūja galu.

Egils pēc tam devās uz mežu un sastapa tur pārējos vikingus. Visi devās uz laivu. Egils teica, ka viņš vēloties līdzpaņemt zarukannu kā goda piemiņu. Kanna bija pilna līdz maļām ar sudrabu. Torolfa laudis ļoti priecājās par Egila ierašanos. Rīta agrumā visi brauca tālāk. Akis un viņa dēli bija tagad Egila draudzē. Vasaras beigās viņi devās uz Dāniju, vajāja tirgotāju laivas un laupīja, kad vien radās izdevība.

Brēmenes Ādams

KURZEME IR BURVJU ZEME

(ap 1075.—1076. g.)

Starp Austrumbaltijas salām vēl tālāk ir citas salas, kas pakļautas zviedru virskundzībai. Vislielākā, no tām saucas par Kurzemi, tā atrodas astoņu dienu ceļojuma attālumā. Tās iedzīvotāji ir ļoti nežēlīgi, un visas citas ciltis no tiem vairās, jo tie pārāk nodevušies elku dievībai. Tur ir ļoti daudz zelta un vislabākie zirgi. Visas viņu mājas pilnas ar viņu zilniecības un burvības priekšmetiem. No visas pasaules dočas laudis prasīt viņu dievu pareģojumus, sevišķi no Spānijas un Grieķijas. Esam pārliecināti, ka tā sala, kas minēta „Sv. Ansgara dzīvē”, pieder kuršiem un maksā šai laikā meslus zviedriem. Tagad tur uzcelta baznīca ar kāda tirgotāja pūlēm, kuru uz to pamudināja dāņu ķēniņa daudzās dāvanas. Pats karalis, kas priekā un uzticībā paļaujas Dievam, visu to man pastāstīja.

ZEMGAĻI UZVAR KRIEVUS (1106. g.)

Šogad zemgaļi uzvarēja visus brāļus Vseslavičius un nogalināja 9000 vīru no viņu kara draudzes.

Knutu sāga

KURŠI VIKINGU GAITĀS

1. Vidgauts (pirms 1131. g.)

Reiz dzīvoja vīrs, ko sauca par Vidgautu. Viņa cilme bija Sembā, un viņš bija pagāns. Viņš bija tirgotājs, ļoti bagāts un daudzējādā ziņā ļoti izglītots. Viņš tirgojās Baltijas jūrā.

Kādu vasaru, burājot no austrumiem gar Kurzemi, viņš sastapās ar kuršiem, kas tur glūnēja savos kara kuģos. Pamanījuši Vidgauta kuģi, kurši tūlīt devās viņam virsū un gribēja viņu nogalināt. Tā kā Vidgautam bija tikai viens kuģis, viņš atzina, ka nevar kuršiem pretoties. Viņš tādēļ pacēla buru. Kurši burāja viņam pakaļ un aizšķērsoja viņa ceļu uz Sembu. Vidgauts redzēja, ka viņam ir tikai divas iespējas — vai nu riskēt nonākt sadursmē, vai bēgt atklātā jūrā uz kristīgo zemēm. Neviena no tām nebija patīkama, bet Vidgauts tomēr izšķīrās doties atklātā jūrā rietumu virzienā uz Dāniju...

2. Kurši Ēlandē (starp 1177. un 1182. g.)

Dāņu ķēniņš Valdemārs Rīgenas salā uzcēla vienpadsmit baznīcas, un bīskaps Absolons tās iesvētīja... Pēc tam, kad Rīgena bija kristīta, ķēniņš Valdemārs vairs nedevās sirojumos. Tad izcēlās strīdus starp ķēniņu Valdemāru un hercogu Indriķi par mantu, ko ķēniņš bija atvedis no Rīgenas. Indriķis apgalvoja, ka Rīgena pieder viņam, un pieprasīja mantu sev. Viņš aicināja vendus postīt Dāniju. Kad ķēniņš Valdemārs to uzzināja, viņš lika savam dēlam Kristapam un bīskapam Absolonam zemi aizstāvēt. Tie nolēma sagaidīt ienaidnieku uz jūras un izsludināja sirojumu. Katram pagastam Dānijā bija jāizriko viens kuģis.

Kad šī kara flote bija sapulcējusies, dāņi uzzināja, ka kuršu flote arī ir devusies ceļā un ka kurši posta Blekingu. Tomēr nebija skaidri zināms, vai tās nav tikai baumas. Tādēļ dāņi atzina, ka Kristapam, bīskapam Absolonam un Asbjernam jādodas izlūkot kuršus un jāburā uz Ēlandi. Dāņi tur ieguva daudz laupījuma un arī gūstekņus. Kad dāņi atgriezās uz saviem kuģiem, viņi uz-

LATVIJA UN PASAULE SENVĒSTURES LAIKOS

Šai kartē ar melnu parādītas Romas imperijas vistālākās robežas. Ar svītrotu ir apzīmēta baltu teritorija Tacita laikā (salīdzini ar tagadējo latviešu un lietuviešu teritoriju, kas svītrotā krustām un šķērsām). Ar punktiem parādīts ceļš, pa kuru Tacita laikā dzintars no aistu zemes nonāca Romā. Lielās bultas rāda gotu virzīšanos no Baltijas jūras uz Melno jūru. Ar pārtrauktu līniju (melnu un baltu) parādītas hipotētiskās Atilas valsts robežas no 435. līdz 453. g. Ar mazo bultu parādīts, kur Egils Skalagrimsons uzbruka kuršiem.

zināja, ka kurši ir jūras šaurumā starp cietzemi un Ēlandi. Dāņi tad atlaida sagūstītos un devās pret kuršiem, sastopot tos Jernlokas ostā.

Kad kurši manīja, ka pret viņiem nāk lieli jūras spēki, viņi izvilka kuģus krastā un gatavojās aizstāvēties uz sauszemes, būdami maldīgās domās, ka nācēji ir zviedri. Kāds vecs kuršis teica, ka nācēji ir dāņi. „Nav ieteicams tos sagaidīt,” viņš sacīja. Šis vecais kuršis tad savam kuģim lika airēties prom, bet pārējie kurši ar deviņiem kuģiem palika. Tad Kristaps un Absolons pienāca ar savu floti un tūlīt uzsāka cīņu. Visi kurši krita cīņā, un neviens nepalika dzīvs. No dāņiem krita tikai divi vīri. Tad dāņi paņēma kuršu kuģus un viņu mantu, un devās uz mājām, jo viņi bija izcīnījuši lielu uzvaru.

KRIEVI IEBRŪK LATGALĒ (1200. g.)

Tai pašā 1200. gadā Nezdila Pektsinits devās kā vai- vads uz Lūkiem. Ar mazu draudzi viņš no Lūkiem devās uz Latgali, un viņi atrada letgaļus gultās. Viņi nogalināja 40 letgaļu vīrus un paņēma viņu sievas un bērņus, un paši sveiki un veseli atgriezās Lūkos. Tos, kas no Molbo- vičas nebija viņiem pievienojušies, viņi piekāva un lika maksāt sodu ar caunādām.

IESKANĒJA VECA DZIESMA...

Līdz 10.000 g. priekš Kristus Latvijā cilvēku dzīve nebija iespējama. Tikai ap 7000 - 6000. g. ir liecības par cilvēkiem mūsu zemē. Šie cilvēki izgatavoja rīkus no koka, kaula un akmens, un tā kā pēdējie ir saglabājušies, attie- cīgo laikmetu dēvē par akmens laikmetu. Šie senākie Lat- vijas iedzīvotāji nebija mūsu senči, jo viņi bija somu-ugru cilts piederīgie. Balti Latvijā ienāca pēc 2000. g. pr. Kr. un līdz 1500. g. dzīvoja akmens laikmetā. Apmēram 12. g. s. pr. Kr. Latvijā ienāk igauņu un libiešu senči. Pēc 1500. g. pr. Kr. rīkus un rotas mūsu zemē sāka gatavot no bronzas. To ieguva apmaiņā pret dzintaru. No 500. g. pr. Kr. līdz Kristus dzimšanai sāka lietot dzelzi, un tas ir dzelzs laikmeta senākais posms. Viss līdz šim teiktais dibinās uz arhaioloģijas un valodniecības datiem.

Piektā gadsimtenī priekš Kristus dzīvoja grieķu vēs- turnieks Herodots, kas aprakstīja arī ziemeļu tautas. Do- mā, ka viņa pieminētie neuri ir balti. Pirmo plašāko baltu kultūras aprakstu ap Kristus dzimšanas laiku atstājis romietis Tacits — tas ir apraksts par aistiem. Ap viņa dzīves laiku un sekojošos gadsimteņos balti sasnieguši savu lielāko izplatību. Tomēr jau šais senajos laikos iz- rādījās, ka balti apmetušies citu tautu krustceļos. No otrā līdz ceturtajam gadsimtenim caur baltu teritoriju no Skandināvijas virzienā uz Melno jūru devās goti.

Ir izteiktas hipotezes, ka gotu nodibinātās valstis robe- žojās ziemeļos ar baltu teritoriju, vai arī, ka daļa gotu kavējās ilgāku laiku baltu robežu tuvumā.

Gotu valstis Ukrainā gāja bojā ceturrtā gadsimtenī. No Āzijas Eiropā iebruka hunni un tās satrieca. Goti mek- lēja glābiņu Romas imperijā. Roma viņiem atvēra savas robežas, bet tad izcēlās konflikts, goti sakāva neuzvaramās Romas leģionus un simt gadu laikā izsiroja no Melnās

jūras krastiem līdz Spānijai. Arī citas ģermāņu ciltis: vandaļi, alemaņi, burgundi, franki spiedās iekšā Romas imperijā. Četros gados, no 435. līdz 439. g., hunnu valdnieki Atila un Bleda pakļāva sev milzu teritoriju, kas sniedzās no Kaspijas jūras gandrīz līdz Reinai, un no Romas ziemeļu robežām līdz Baltijas jūrai. Ir dažas, kaut nedrošas, ziņas par to, ka arī baltu zemes iekļautas Atilas teritorijā. Tā grieķis Priskus no Panijas saka, ka Atila valdīja pār „okeāna salām”, kas pēc vēsturnieku tagadējā iztulkojuma nozīmētu Baltijas jūras salas un piekrasti. Arī Sidonija 5. g. s. dzejdarbs, kas starp Atilas piespiedu sabiedrotiem min arī neurus, kaut gan šis vārds sen vairs netika lietots, pastiprina hipotezi, ka balti ietilpa Atilas valstī. Kad apvienotais Romas un ģermāņu karaspēks 451. gadā Francijā Atilu sakāva, viņa valsts sadrupa un baltu austrumu teritorijā iespiedās slavi. Drīz pēc šīs baltu katastrofas austrumos baltu zemēs sākās invāzija no rietumiem. Dāņu un zviedru vikingi ar 7. gadsimteni sāka sirot arī uz Latviju, un 9.g.s. viņiem izdevās Kursā nodibināt kolonijas. Šai pašā gadsimtenī vikingu iebrukumi sasniedza arī krievu ciltis. Cauri krievu zemēm un cauri Latvijai radās liels vikingu sirojumu un tirdzniecības ceļš no Baltijas jūras uz Melno jūru, no Skandināvijas uz Romas mantinieci — Bicanci.

Pret iekarotājiem vikingiem latvju ciltis, kas bija jau apvienojušās valstīs, sīvi aizstāvējās. Par to liecina daudzie pilskalni un starp citu arī Egila Skalagrimsona teika. Vikingu laikmeta beigās kurši pat pārgāja pretuzbrukumā, savukārt sarīkojot sirojumus uz Skandināviju. Ap 11. g. s. vikingu uzbrukumi ir apsīkuši (kā tas redzams no Brēmēnes Ādama pasakainā Kurzemes apraksta), bet tad sākās uzbrukumi no austrumiem — sāk uzmākties krievi. Tie nāca kā misionāri, kā meslu ņēmēji vai kā laupītāji, kā to apraksta Novgorodas chronika. Pleskavas krievi sāka iespieties gar Gauju, bet Polockas krievi gar Daugavu. Dažreiz krievu uzbrukumu atvairījumi bija jo sekmīgi, bet pamazām senās Latvijas brīvās valstis sāka zaudēt savu patstāvību. Šis process varēja beigties ar pilnīgu latviešu cilšu pārkrievošanu, kā tas bija noticis ar hunnu neiznīcinātām baltu ciltīm uz austrumiem no Zilupes. Bet tad no rietumu aizjūras Latvijā ieradās jauni misionāri un militārā ziņā stiprāki iekarotāji — vāci. Grieķu katoļu ticības vietā viņi nesa Romas katoļu ticību. Līdz ar ticību viņi nesa arī politisku atkarību, kaut gan īpatnēju vēstures notikumu sagādīšanās dēļ latvieši saglabāja tautisko patstāvību.

Vara un viltus

Ar šo alliterāciju vācu laikus mūsu zemē var apzīmēt, sākot ar 1198. gadu. Pirms šī gada vācu laiki bija sākušies nemanāmi, mierīgi un klusu 12. g. s. vidū, kad Latviju sāka apmeklēt vācu tirgotāji un misionāri. 1198. gadā sākās mūsu zemes iekarošana ar varas un viltus līdzekļiem. Tā noslēdzās tikai pēc simt gadu ilgām cīņām. Kad cīņas beidzās, Latvija bija pievienota Vakarēiropas - Romas katoļu baznīcas lokam, un Latvijā nodibinājās Vakarēiropas politiskā un saimnieciskā kārtība - feodālisms. Feodālisms nozīmēja, ka valda daudzi, viens otram pakļauti kungi. Paši augstākie Livonijas (tā sauca Latviju un Igauniju kopā) kungi bija divi: Romas pāvests un Vācijas ķeizars (pēdējā vietā kādu laiku Dānijas karalis). Latvijā mītošie augstākie zemes kungi, kuri katrs valdīja savu valsti, bija: ordeņa mestrs, Rīgas archibīskaps un Kurzemes bīskaps. Igaunijā bez ordeņa mestra vēl valdīja Tērbatas bīskaps un Sāmsalas-Vikas bīskaps. Uz laiku par neatkarīgiem zemes kungiem savā teritorijā kļuva arī lielās pilsētas, pirmām kārtām Rīga. Šiem zemes kungiem bija pakļauti sīkāki kungi - vasaļi. Ordenis, kā militāra organizācija, gan savas zemes lielum lielo daļu nebija izlēņojis vasaļiem, bet bīskapiem vasaļu bija vairāk.

Vācu laikiem sākoties, mūsu vēsturē beidzas senie laiki un iesākas viduslaiki. Viduslaikiem bija savi ideāli, dibināti uz kristīgo ticību toreizējā izpratnē. Šīs zemes dzīvi uzskatīja par pārejošu sagatavošanās pakāpi paliekošai viņsaules dzīvei. Sabiedrība nošķīrās kārtās, un katrai no tām bija paredzēta sava noteikta vieta un uzdevums šai laicīgā dzīvē. Garīdznieku kārtas uzdevums bija lūgt Dievu par visu sabiedrību. Kungu kārtai bija jāaizstāv sabiedrība pret uzbrucējiem un jāpārvalda zeme. Zemnieku kārtas uzdevums bija ražot dzīvei nepieciešamo visas sabiedrības vajadzībām. Bez šīm trim pamatkārtām izveidojās ceturta - pilsētu namnieki: amatnieki un tirgotāji. Tirgotāju sabiedriskais uzdevums bija nogādāt zemnieku un amatnieku ražojumus no ražotājiem pie patērētājiem. Tāds bija iecerētais sabiedriskais darba dalījums, kur katrs cilvēks, piedzim-

MEINHARDS

Ap 1180. gadu Latvijā kā misionārs ieradās mūks Meinhards no Segebergas klostera Holšteinā. Četrus gadus vēlāk viņš Ikšķilē uzcēla lībiešiem baznīcu un, 1186. g. iesvētīts par bīskapu, darbojās Lībijā līdz savai nāvei 1196. gadā. Attēls iekalts kapakmenī Rīgas Doma baznīcā.

stot savā kārtā (tikai garīdznieki nedzima savā kārtā, jo pastāvēja celibāts), atrada savu dzīves uzdevumu.

Centieni pievērst pagānus kristīgai ticībai labi saskanēja ar viduslaiku ideāliem. Visiem cilvēkiem pasaulē vajadzēja dot iespēju iegūt aizmūža dzīves svētīlaimību. Šī lielā mērķa dēļ bija pieļaujams arī lietot varu, kā pret pagāniem, tā pret tiem, kas bija nomaldījušies no istā kristīgā ceļa. Kas paši nespēja saskatīt vajadzību pēc

dvēseles glābīna, tos vajadzēja pārmācīt ar uguni un zobenu. Šādu daļai cilvēku un Dievam patīkamam darbu darot, varēja cerēt izpirkt grēkus.

Varas lietošana pret pagāniem vēl nebija atkāpšanās no viduslaiku ideāliem. Tas notika gan tad, kad varai piebiedrojās viltus. Savtīguma vilinātas, kārtas sāka iejaukties citu kārtu uzdevumos. Augstākie garīdznieki uzņēmās laicīgo kungu pienākumus, zemniekiem kungi lika nevien ražot labumus pašu mājās un kungu muižās, bet arī iet karā. Vadošo kārtu - garīdznieku, kungu un pilsētu namnieku mērķis vairs nebija tikai cienīgi sagatavoties mūžīgai dzīvei ar pieticīgu dzīvi šai pasaulē. Nē, viņi gribēja labi dzīvot jau tagad, un to varēja panākt, iegūstot mantu, kļūstot bagātiem.

Latvijas iekarošanas sākumā viduslaiku ideāli bija jau tik tālu saduļķojušies, ka mērķis nebija tikai glābt pagānus mūžīgai dzīvei - mērķis bija arī kļūt bagātiem. Kā citur Eiropā, tā arī Latvijā vasaļi no karotājiem, tiesas kungiem un pārvaldniekiem kļuva arī par muižniekiem un tirgotājiem. To pašu ceļu gāja zemes kungi - ordeņa pavēlnieki un bīskapi. Bagātības iegūšanai bija ērts un drošs ceļš - ar varu un viltu atņemt daļu no zemnieku ražotiem labumiem un likt zemniekiem strādāt klaušu darbus jaundibinātajās muižās. Velti pāvests un ķeizars aizrādīja, ka jaunkristīto dzīvi nedrīkst padarīt sliktāku, nekā tā viņiem bija pagānu laikos. Pāvests un ķeizars bija tālu, un uz vietas rīkojās zemes kungi. Rīkojās un cīnījās savā starpā par lielāku varu un noteikšanu. Vācu laiki mūsu vēsturē ir gandrīz nepārtrauktu cīņu laiks zemes kungu starpā. Šis cīņas izdevumus un ārējo karu lēsi vajadzēja samaksāt tai kārtai, kas ražoja laicīgos labumus - zemniekiem. Tā izskaidrojams, ka varas un viltus laikmetā latviešu, libiešu un igauņu zemnieks kļuva arvien nabadzīgāks. Varas un viltus laikmetā sākās arī tautas lielākās daļas - zemnieku - brīvības ieroņojumi.

Sekojošie senie stāsti ir aculiecinieku apraksti, kā tas viss notika. Daudz kas šais stāstos izteikts tieši, bet daudz kas jāizlasa starp rindām. Lasot šos stāstus, mēģināsim iedomāties, kāda izskatījās īstenība šais vācu laikmeta 350 gados.

RĪGA (1200.g.)

Bīskapa Alberta otrā darbības gadā viņš ar divdesmit trim kuģiem, daudzu peregriņu pavadīts, ierodas Livonijā. Viņš dodas pa Daugavu uz augšu līdz Salas pilij un grib doties tālāk uz Ikšķili. Ceļā viņam uzbrūk lībieši, dažus ievaino, un starp citiem nogalina arī priesteri Nikolaju. Tomēr bīskaps ar savējiem sasniedz Ikšķili, lai gan ar pūlēm un briesmām. Brāļi, kas Ikšķilē dzīvoja bailēs jau no Meinharda laikiem, kā arī citi, saņēma viņus ar prieku. Arī lībieši tur sapulcējās un uz trim dienām līga mieru ar vāciešiem, lai gan ar viltīgu nodomu šai laikā savākt karaspēku.

Pēc miera līgšanas bīskaps brauc lejup uz Salaspili un, paļaujoties uz noslēgto līgumu, sūta ļaudis uz Daugavas grīvu, lai tie atvestu no kuģiem viņa troni, apģērbu un citas vajadzīgās lietas. Tie paņēma, kas vajadzīgs, un atgriezās pa to pašu ceļu, pilnā pārliecībā par nolīgto mieru. Bet sasniedzot Rumbulu, tiem ar lielu sparū uzbrūk lībieši, laužot miera līgumu. Viens no kuģiem pagriezās un izbēg, bet otru tie sagūsta un nokauja gandrīz visus, kas atrodas uz šī kuģa. Tad lībieši atgriezās uz Salaspili un aplenc tur bīskapu ar viņa ļaudīm. Aplenktajiem nebija barības ne pašiem, ne zirgiem, un viņi bija ļoti nobažījušies, bet tad, uzrokot zemi, tie atrada vairākās bedrēs daudz barības un labības. Pa to laiku ieradās frīzi ar vienu vienīgu kuģi, aizdedzināja lībiešu drūvas un šai, kā arī citās vietās postīja, cik spēja. To redzot lībieši, baidīdamies no vēl lielākām briesmām, saderēja un apstiprināja mieru, un devās kopā ar bīskapu un citiem vāciešiem uz Rīgas vietu, kur Aso un daudzi citi tika kristīti.

Tomēr bīskaps neuzticējās viņu mieram, ko tie vairākkārt bija laužuši, un pieprasīja no Aso, Kaupo un zemes vecajiem ķilniekus. Vācieši ielūdza vecajos viesos, un kad viņi sanāca kopā, tos visus ieslodzīja kādā namā. Tā kā viņi baidījās, ka tos neaizsūta pār jūru uz Vāciju, tad viņu dižciltīgie no Daugavas un Turaidas nodeva bīskapam savus zēnus, skaitā trīsdesmit. Bīskaps viņus saņēma ar prieku un, novēlot zemi Dieva gādībā, aizbrauca uz Vāciju.

Pirms aizbraukšanas lībiešu vecajie bīskapam ierādāja pilsētas vietu, ko tie sauca par Rīgu... Bīskaps turpretim,

zinādams lībiešu jauno dabu un redzēdams, ka bez krus-
ta karotāju palīdzības tos neuzvarēs, sūtīja brāli Dīdrihu
no Turaidas... uz Romu pēc apstiprinājuma vēstules. Tas
nodeva ziņojumu pāvestam Inocentam III un saņēma no
viņa tādu vēstuli. Pēc tā paša Dīdriha žēlošanās un lūgu-
ma svētais Romas tēvs, piedraudot ar lāstiem, aizliedza ap-
meklēt Zemgali tirdzniecības nolūkā, sevišķi viņu ostu.

Latviešu Indriķis

LATVIEŠUS KRISTĪ (1207. g.)

Pēc tam, kad tas Kungs bija atrīvojis savu baznīcu
no pagānu uzbrukuma, bīskaps baidījās, ka pēc viņa aiz-
braukšanas tie darīs līdzīgas lietas un nopostīs visu Lībiju.
Tāpēc viņš domāja nopostīt Sēlpili, kas viņiem izejot un
ieejot vienmēr bija par patvērumu, un sūtīja vēstnešus pa
visu Lībiju un Letgali, aicinot visus, kas jau bija pievieno-
jušies kristīgai ticībai, uz kara gājienu. Kad liels kara-
spēks bija savākts, bīskaps sūtīja abatu Teodoriku un prā-
vestu Engelbertu ar visiem saviem kalpiem un peregrī-
niem, un līdz ar viņiem arī Kristus bruņinieku brāļus, lai
uzvarētu sēļus. Viņi gāja Aizkraukles virzienā un, pārgā-
juši pār Daugavu, atrada agrāk nokauto leišu līkus neap-
bedītus, viņi tos ceļā samina un kārtīgā gājienā nonāca
pie Sēlpils. Pili viņi aplenca no visām pusēm un daudzus
uz apcietinājuma ievainoja ar bultām, daudzus pa ciemiem
saņēma gūstā, dažus nokāva un no sanestajiem kokiem
aizdedzināja lielu sārta. Ne dienu, ne nakti viņi nede-
va mieru, tā sēļiem iedvešot bailes. Tāpēc tie sauca slepeni
karaspēka vecākos un lūdza mieru. Bet tie teica: „Ja jūs
vēlaties istu mieru, atsakaities no elku kalpības, uzņemiet
savā pili isto miera nesēju, kas ir Kristus, kristaities un lei-
šus, Kristus vārda pretiniekus, turpmāk turiet tālu no sa-
vas pils.” šis miera priekšlikums patika, un viņi apsoli-
ja dot ķilniekus un pieņemt kristības sakramentus, un deva
solījumu turēt tālu leišus un paklausīt visās lietās kris-
tīgiem. Kad viņu zēni tā tika pieņemti, karaspēks bija
apmierināts. Abats un prāvests ar citiem priesteriem uz-
gāja pie viņiem pili, kur viņus sagatavoja ticības pieņem-
šanai, aplacīja pili ar svēto ūdeni un uz apcietinājuma
uzsprauda svētās Marijas karogu. Pricēdamies par pa-
gānu atgriešanu un Dievu slavēdami par baznīcas zelsanu,
viņi precīgi kopā ar letgaļiem un lībiešiem atgriezās savā
zemē.

Latvija — rietumu un austrumu sacensības objekts

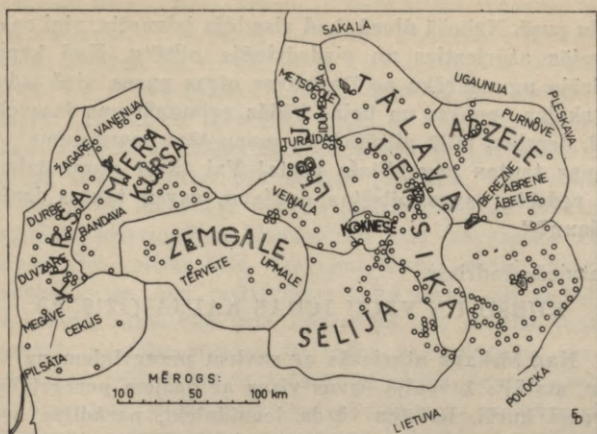
Šī karte attēlo kristīgās ticības izplatību ap 1150. gadu. Ar melnu krāsoti novadi, kur valdīja Romas katoļu ticība, ar svītrām parādīti grieķu katoļu ticības novadi. Ziemeļeiropā un Austrumeiropas nomalē kristīgā ticība nebija vēl izplatīta (baltie laukumi kartē). (Dienvidu Spānijā un Mazāzijā pār kristīgiem tad valdīja muhamedāņi.). Latvijas iemītniekus kristīt un sev pakļaut vēlējās kā Romas katoļu rietumi (vāci un dāņi), tā grieķu katoļu austrumi (krievi). Abas kristīgās baznīcas uz pagāniem raudzījās ar pārākuma apziņu, kaut gan kā vāci un dāņi, tā krievi tikai priekš dažiem simt gadiem paši bija bijuši pagāni. Šī pārākuma apziņa starp citu izpaudās uzskatā, ka tikai kristīgiem ir valstis un ķēniņi, bet pagāniem ir tikai „zeme”, ciltis un cilšu vecākie.

Latviešu Indriķis

JERSIKAS IEŅĒMŠANA (1209. g.)

Un kad jau tuvojās rudens dienas, bīskaps, vienmēr rūpēdamies par Livonijas baznīcas zelšanu un aizsardzību, apspriedās ar saviem saprātīgākiem vīriem un rūpīgi apsvēra, kā atbrīvot jauno baznīcu no leišu un krievu lامتām. Atcerēdamies visu ļaunumu, ko Jersikas ķēniņš kopā ar leišiem bija nodarījis Rīgas pilsētai, lībiešiem un letgaļiem, viņi nolēma iet karā pret kristīgā vārda ienaidniekiem, jo Jersikas ķēniņš Visvaldis bija vienmēr kristīgā vārda un visvairāk latīņu ienaidnieks. Viņš bija

precējis Lietuvas varenā (Daugeruta) meitu un kā viens no viņiem, kā viņu znots, saistīts ar viņiem visā draudzībā, bija bieži viņu karaspēka vadonis un atļāva viņiem pāreju pār Daugavu un pārtikas līdzekļus, kā ejot uz Krieviju, tā Livoniju un Igauniju. Bija arī leiši tolaik tādā mērā kungi pār visām šais zemēs dzīvojošām tautām, kā kristītām, tā pagāniskām, ka daži tikko drīkstēja dzīvot savos ciematos, sevišķi letgaļi. Viņi pameta savas mājas un meklēja tumšās meža slēptuves, bet pat tā viņi nevarēja no tiem izvairīties, jo tie vajāja viņus visu laiku pa mežiem, viņus sagūstīja, citus nonāvēja, citus aizveda kā gūstekņus uz savu zemi, un atņēma viņiem visu mantu. Krievi bēga pa mežiem un ciemiem, pamanot leišus, pat nedaudzus, kā zaķi bēg no mednieka. Lībieši un letgaļi bija ēdiens un barība leišiem kā avis vilku rīklēs, kad tās ir bez gana. Tā nu Dievs sūtīja ganu un atbrīvoja savas avis, lībiešus un letgaļus, jau kristītus, no vilku rīklēm, tas bija bīskaps Alberts. Viņš sasauca karaspēku no visām Lībijas un Letgales zemēm, un kopā ar rīdziniekiem un peregrīniem, un ar visu savu tautu (saviem ļaudīm) devās augšup pa Daugavu uz Koknesi. Un tāpēc, ka Jersika bija vienmēr kā tīkls un kā liels velns visiem iedzīvotājiem, kristītiem un nekristītiem, šai Daugavas pusē, un tāpēc, ka Jersikas ķēniņš bija vienmēr naidīgs un rīkoja karus pret rīdziniekiem un miera līgumos ar viņiem neielaidās, bīskaps pagrieza savu karaspēku uz pilsētu. Bet kad krievi no tāienes redzēja karaspēku nākam, viņi saskrēja pie pilsētas vārtiem. Kad apbruņojušies vācieši viņiem uzbruka un dažus no tiem nonāvēja, viņi nespēja aizsargāties un bēga. Un vācieši, viņus vajādami, iegāja pa vārtiem ar viņiem reizē. Cieņas dēļ pret kristīgo vārdu, tie nokāva nedaudzus, daudzus saņēma gūstā un labprāt arī atļāva viņiem glābties bēgot. Sievietes un bērņus, kad pilsēta bija ieņemta, saudzēja un daudzus no viņiem saņēma gūstā. Kad ķēniņš kopā ar dažiem citiem bēga kuģī pār Daugavu, ķēniņiene tika sagūstīta un novesta bīskapa priekšā ar jaunavām un sievām, un visu savu mantu. Un tā karaspēks visu to dienu stāvēja pilsētā un savāca daudz laupījuma, paņēmdams no visiem pilsētas kaktiem drēbes, sudrabu, purpuru un daudz lopu, no baznīcām zvanus un svētbildes, un citus ornamentus, un nauđu, daudz labuma paņēma un aizveda sev līdzī, slavēdami Dievu par to, ka tik pēkšņi bij viņiem uzvaru devis par pretinieku un atvēris pilsētu bez zaudējumiem

LATVIEŠU VALSTIS 13. GADSIMTEŅA SAKUMĀ

Šai kartē parādītas latviešu valstis priekš vācu ieņākšanas. Toreiz valstīm robežas nebija nospraustas, kā tagad, bet robežu vietā bija purvi un lieli meži. Kartē ievilktais līnijas tādēļ rāda tikai aptuvenās robežas. Dažu valstu teritorija vēl nav pienācīgi izpētīta. Piemēram, Jersikas un Tālavas valsts izplatība nav skaidri zināma, bet Latgales valstīm pat nav zināmi nosaukumi. Valstu nosaukumi apzīmēti kartē ar lielākiem burtiem, bet ar mazākiem burtiem novadu nosaukumi. Dažām valstīm zināmi arī ķēniņu vārdi. Piemēram, Kursas ķēniņš bija Lameķins, Zemgales — Viesturs (gadsimtena beigās Nameizis), Jersikas — Visvaldis, Tālavas — Tālivaldis, vēlāk Rameķis. Adselē valdīja Meluķis un Varagribis, bet nav zināms, vai viņi bija ķēniņi, tāpat Upmalē (Zemgalē) zināmi ļaužu vadoņi Madis un Gailis. Kokneses ķēniņš bija krievs — Vetseke. Ir zināmi arī lībiešu valdnieku vārdi: Kaupo, Dabrielis, Aso un Vesīķis. Kurš no viņiem bija lielķēniņš, nav zināms, bet vācieši izvirzīja Kaupo, jo viņš pirmais kristījās.

Kartē ar aplocēm apzīmēti līdz šim noskaidrotie pilskalni, bet to starpā ir arī tādi, kas vācu ieņākšanas laikā vairs netika aizsardzībai lietoti.

pašu pusē. Nākošā dienā, kad viss bija izlaupīts, viņi sagatavojās atgriezties un aizdedzināja pilsētu. Kad ķēniņš redzēja ugunsgrēku no Daugavas otras puses, viņš izdevsa skaļas nopūtas un lielās bēdās vaimanādams izsaucās: „Ai, Jersika, mīļā pilsēta! Ai, manu tēvu mantojums! Ai, manas tautas negaidītais posts! Vai tādēļ esmu dzimis, lai redzētu savas pilsētas degšanu, savas tautas iznīcināšanu?”

Latviešu Indriķis

KURŠU UN VĀCU JŪRAS KAUJA (1210. g.)

Kad bīskaps atgriezās ar saviem peregrīniem uz Vāciju, atstājis Livonijā savus vīrus ar dažiem peregrīniem, piepeši kurši, Kristus vārda ienaidnieki, parādījās ar 8 pirātu kuģiem pie jūras krasta Zundā. Kad peregrīni to redzēja, viņi iznāca no preču kuģiem, uzkāpa uz mazākiem kuģiem un steidzās pie pagāniem. Neuzmanīgi steidzoties, kuģi spiedās viens otram garām, lai pirmie sasniegtu ienaidnieku. Kurši atbrīvoja no precēm savu pirātu kuģu priekšgalus un virzīja tos pretim (peregrīniem), braucot ik diviem kuģiem cieši kopā un atstājot starpu starp katru kuģu pāri. Kad nu peregrīni nāca ar divām pirmajām laivām jeb mazākiem kuģiem, viņi iekļuva starp laupītāju kuģiem, un tāpēc, ka bija mazākos kuģos, viņi nespēja aizsniegt ienaidnieku, kas stāvēja augstu pār viņiem. Daži tika nonāvēti ar ienaidnieku šķēpiem, bet daži noslicināti un daži ievainoti, citi atgriezās pie lielajiem kuģiem un atkāpās... bija gandrīz 30 bruņinieku un citu, kas tur bija tikuši nonāvēti.

Latviešu Indriķis

DRAUGI UN IENAIÐNIEKI (1212. g.)

Viņš (bīskaps Alberts) sasauca peregrīnus kopā ar bruņinieku mestru un viņa brāļiem, un rīdziniekus un libiešus, kas līdz šim bija viņam uzticami. Sapulcējās visi, un kad liels karaspēks bija savākts un paņemts līdzī viss, kas bija nepieciešams, viņi devās uz Turaidu un apļenca to pašu Dabreļa pili, kurā bija atkritēji libieši no Gaujas otras puses, kuru virsaitis un vecākais bija Vesīķis. Libieši iznāca no pils aizmugures, ievainoja dažus no karaspēka, paņēma viņu zirgus un citu laupījumu un atgriezās pili, sacīdami: „Esiet stipri, libieši, un cīnieties, lai jūs nekalpotu vāciešiem!” Un viņi cīnījās un aizstāvē-

jās daudz dienu. Bet vācieši ar paterellām izpostīja pils apcietinājumu, meta daudz un lielus akmeņus pili un nonāvēja cilvēkus un daudz lopu. Citi ar bultām atvairīja libiešus no aizstāvēšanās un ļoti daudzus no viņiem ievainoja. Citi taisīja torņveida ierīci, ko nākošā naktī vējš nogāza zemē. Pili izcēlās liela kliegšana un gaviļošana, un godinot savus dievus pēc senām paražām, viņi nokāva dzīvniekus un meta lejā no pils upura suņus un āžus par apsmieklu kristīgajiem bīskapa un visa karaspēka acupriekšā. Bet veltīgs bija viss viņu darbs, jo tika uzcelta stiprāka ierīce, ātri sastiprināts koka tornis un piebidīts vīrs grāvja, rakta zem pils. Rūsins pa tam no pils augšas sarunājās ar Cēsu mestru Bertoldu, savu draugu, tas ir biedrinieku (Chronists ir latīnizējis vārdu draugs (draugum suum) un tāpēc paskaidro tā nozīmi.), pie kam viņš noņēma no galvas bruņu cepuri un izlicās no apcietinājuma, atgādinot par agrāko mieru un draudzību... Un piepeši viņš dabūja galvā balistārija bultu, saļima un pēc tam nomira.

Novgorodas chronika

KRIEVI UZBRŪK LATVIJAI (1219-1228.g.)

Tai pašā 1219. gadā kņazs Vsevolods devās ar Novgorodas vīriem uz Pernavu, kur viņi sastapa vācu priekšpulkus, leišus un libiešus. Viņi cīnījās, un Dievs līdzēja novgorodiešiem. Viņi pienāca pie pilsētas un bija tur divi nedēļas, bet, neieņēmuši pilsētu, atgriezās sveikā.

1222. gadā kņazs Jurijs sūtīja savu brāli Svjatoslavu palīgā Novgorodas vīriem. Novgorodieši ar Svjatoslavu devās uz Cēsīm, un leiši arī nāca palīgā. Viņi daudz karoja, bet nevarēja Cēsis ieņemt.

1228. gadā pleskavieši nosūtīja uz Novgorodu savu sūtni, kādu grieķi, un tas teica: „Mēs sveicam tevi, kņaz, un savus brāļus novgorodiešus. Ar rīdziniekiem mums tagad ir miers. Jūs devāties kara gājienā uz Tallinnu, ņemāt sudrabu un tad atgriezāties uz Novgorodu, nepanākot savu un neieņemot pilsētu. Tāpat bija Cēsu kara gājienā un Otepejas gadījumā. Par to viņi mūsu brāļus uz ezera nogalināja un citus sagūstīja, bet jūs, mūs šādi iegāzuši, aizgājāt. Jūs esat sazvērējušies pret mums, mēs aizstāvēsimies ar svētās dievmātes palīdzību. Lai tad mūs sakapā gabalos un paņem mūsu sievas un bērnus, tas nebūs sliktāk kā ciest no pagānu (Romas katoļu) rokām. Tas ir

mūsu sveiciens jums!" Tad novgorodieši kņazam teica: „Bez mūsu Pleskavas brāļu atbalsta mēs kara gājienā uz Rīgu nedosimies, mēs klanāmies tev, kņaz!" Kņazs ļoti centās novgorodiešus pierunāt, bet viņi negribēja doties karā, un tad kņazs Jaroslavs atlaida karaspēku. Pleskavieši bija aicinājuši palīgos vācus, igauņus, latviešus un libiešus, un arī tos visus atlaida. Tos, kas bija Jaroslava pusē, viņi izdzina no Pleskavas, sacīdami: „Ejiet pie sava kņaza, jūs neesat vairs mūsu brāļi." Jaroslavs ar savu kņazieni tad atstāja Novgorodu, atstājot tur savus dēlus Fjodoru un Aleksandru.

Honorijs III

JAUNKRISTĪTO BRĪVĪBAS GARANTIJA (1225.g.)

Tādēļ, ka jūs esat aicināti Dieva bērnu brīvībā un esat atdzimuši ūdens un Svētā gara dēļ (jums jābūt brīviem, jo), kur Dieva gars ir, tur jābūt brīvībai. Būtu ļoti nožēlojami, ja pēc tam, kad esat pievērsti ticībai, jūsu apstākļi pasliktinātos, salīdzinot ar to laiku, kad bijāt pagāni. Tas ir saskaņā ar apustuļa vārdiem: „Ja jūs izraugāties Dievu, viss tiek griezts par labu." Jūs personīgi un visus tos, kas ar Dieva žēlastību ir atgriezti, ņemam savā un Sv. Pētera aizsardzībā. Ar to nolemjam, ka jūs paliekat savā brīvībā un ka jums nebūs pakļauties nevienam citam kā vienīgi Kristus, kura izredzētā tauta jūs esat, un jābūt paklausīgiem Romas baznīcai.

PIRMAIS KURŠU LĪGUMS

Ķēniņa Lameķina un rietumkuršu līgums ar Alnas Balduīnu 1230. gada 28. decembrī.

Brālis B(alduīns), Alnas mūks, apustuliskā krēsla legāta kardināla Otona kunga penitenciārijs un sūtnis, visiem Kristus ticīgiem mūži bā.

Svētā gara žēlastības iedvesmē... ķēniņš Lameķins un pagāni no Kursas zemēm: no Esestuas, proti, Durbes un Žagares, un novadiem (kiligundēm), kas saucas: Targale, Užava, Landze, Venzava, Normis, Ķimāle, Pigvas, Sārname, Rīva, Saka, Ēdole, Alsunga, Arduš, Alostanotachos (Alokste?), un no citiem novadiem un ciemiem, kas atrodas abpus Ventai — piedāvājās pieņemt Kristus ticību, nododami ar manu roku palīdzību savas zemes, sevi un savus ķilniekus pāvesta kunga rokās, un apsoliņās turēties pie visiem viņa nokārtojumiem.

Mēs nu, kas šai apvidū izpildām pāvesta kunga vietu, ar Rīgas baznīcas, Daugavgrīvas abata, visu tirgotāju, Kristus karaspēka, peregrīnu un Rīgas namnieku kopīgu padomu vienojāmies ar viņiem par šādu līgumu un apstiprinājām noteikumus, proti, ka viņi nevilcinoties uzņems priesterus, kurus tiem ar savu autoritāti noteikšu, apgādās viņus kārtīgi ar tiem nepieciešamo, paklausīs tiem kā īsti kristītie visās lietās, pieņems it visus viņu pestīšanas pamudinājumus, aizsargās viņus no ienaidniekiem tāpat kā sevi. Visi, kā vīrieši, tā sievietes un bērni, no viņiem neka vējoties pieņems kristības svēto atdzemdināšanu un ievēros rituālus, kādi ir citiem kristītiem. Godbijībā piesaistīdamies viņi tāpat kā savu tēvu un kungu uzņems bīskapu, ko ar pāvesta kunga autoritāti viņiem iecels. Visās lietās un visā pilnībā kā savam kungam un bīskapam paklausīdami, viņi tam sekos pēc pienācīgās citu tautu paražas un pieķersies viņam godbijībā un pakļautībā, kā tas nākas pret kungu un bīskapu.

Arī viņi uz visiem laikiem un pilnīgi saistīsies pie tās pašas tiesas (normas), pie kādas ir saistīti nodevās Gotlandes iezemieši, kas katru gadu nododama bīskapam un viņa prelātiem, un tā, ka viņi nepaklausīs nedz Dānijas, nedz Zviedrijas valstij. Mēs piešķiram viņiem mūžīgu brīvību, kamēr viņi neatkritīs, tomēr līgums, ko noslēdzām un kas šai chartā ir uzrakstīts, iegūst mūžīgu spēku. Viņi piedalīsies arvien kara gājienos pret pagāniem, kad jāaizsargā kristīto zeme vai jāizplata ticība. Viņi divu gadu laikā ieradīsies pie pāvesta kunga un visās lietās mūžīgi turēsies pie tā, ko viņš nolems un izkārtos. Bet starplaikā viņi pilnīgi ievēros mūsu institūcijas un priekšrakstus, mums paklausīdami it visur un sekodami mums visās lietās, pasargājot tomēr pilnā mērā pāvesta kunga autoritāti.

Lai tas iegūtu mūžīgu spēku, mēs apstiprinām šo chartu, kas par to uzrakstīta, piekarot mūsu, Leāles bīskapa H. kunga un citu augšā nosaukto zīmogus. Tā Kunga MCCXXX gada Inocenta dienā.

OTRAIS KURŠU LĪGUMS

Citu kuršu 1231. gada 17. janvāra līgums ar Alnas Balduīnu.

Brālis Balduīns u.t.t. Svētā gara žēlastības iedvesmē... mums, lai gan esam necienīgi, izpildot administratora funkcijas un pāvesta vietu, pagāni no Kursas, proti, no Bandavas, Vannienijas, šaipus Ventas, no ciemiem, kam

šādi nosaukumi: Renda, Valgale, Matkule, Vāne, Pūre, Ugenese (Uguņciems), Kandava, Ance, Talsi, Ārgale, Po-pe un daudziem citiem (ciemiem) pieņēma kristīto ticību, sakarā ar to nodeva savus ķilniekus un pieņēma svētās kristības atdzemdināšanu. (Turpmākais saturs līdzīgs pirmajam līgumam, bet trūkst nolieguma pakļauties Dānijai un Zviedrijai, un nav minēta Gotlande, trūkst arī brīvības garantijas un noteikuma par ierašanos pie pāvesta.)

Lai tas iegūtu mūžīgu spēku, šo chartu, kas par to uzrakstīta, apstiprinām, piekarot pie šī darījuma klātesošo godājamo tēvu - Leāles bīskapa H. kunga un Daugavgrīvas abata Th. zīmogu un arī mūsu un peregrīnu kopas zīmogu. Tā Kunga MCCXXX gadā, XVI februāra kalendās, (īstenībā 1231. g.).

Atskaņu chronika

SAULES KAUIJA (1236. g.)

Pret Sauli vācieši griezās
Pār purvu, cauri silam.
Ak vai, par lielām bēdām
Tiem šis sirojums iecerēts bij!
Kad upi viņi sasniedza,
Tiem ienaidnieks bij redzams
Un vērojams, ka vairums
Pie Rīgas bija kāvušies.
Tad mestrs jā pie vadoņiem
Un teic: „Nu laiks ir cīnīties!
Viss mūsu gods ir svaros likts.
Mēs pirmie veiksīm tos ātrā kaujā,
Lai liksmi tad jājienā straujā
Mājup varam doties.”
„Šeit negribam cīņā laisties,”
Teica tad varoņi tam.
„Ja nu mēs zirgus zaudējam,
Tad paliekam kājiniekos.”
Teic mestrs: „Tad gribat zaudēt tos
Un savas galvas piedevam?”
Viņš teicās vērojis pienākam
Vēl jaunus pulkus pagāniem.
Kaut gaismiņā mazā jau kristiešiem
Bij domāts ceļā doties,
Tiem kaujai bij posties,
Arī pašiem negribot.

Tur purvā pagāni uzbrūkot
 Tos nopļāva kā sievietes.
 Par tiem man gaužas sirdssāpes.
 Pat pretoties tie nevarēja,
 Bet daudzi bailēs projām bēga,
 Lai zemē atkāpjoties glābtos,
 Bet zemgaļi tos rokā grāba
 Un kāva nežēlīgi,
 Visviens — nabadzīgi
 Vai grezni tērpts bij pretinieks.
 Cīnījās mestrs un tā bruņinieks
 Kā varoņi. Zirgiem kritot,
 Tie palika kājām, sitot
 Zobeniem vēl dažu vīru,
 Pirms dvēsele no miesas šķīrās.
 Mestrs, mūsu Folkovīns, vēl dzīvs
 Un četrreiz divpadsmit brāļu. Jo sīvs
 Vēršas beidzamais kautiņš. Pēdīgi,
 Kad šurpu turpu tie vajāti,
 Tos lietuvji niknumā
 Ar garām kārtīm nosīta.
 Lai mielo Dievs to dvēseles,
 Godam šķīrušās no pasaules,
 Un peregrīnu pulku šo
 Lai visus Dievs žēlīgi uzlūko.
 Kas krita nāvē drausmīgā,
 Lai apžēloti tiek tie mūžībā.

 Lūk, tāds bij mestra Folkovīna
 Un viņa ordeņbrāļu gals.

Novgorodas chronika

KARŠ AR LIETUVU (1237. g.)

Tai pašā 1237. gadā vāci ieradās lielā skaitā no
 aizjūras Rīgā, un apvienojās visi — kā rīdzinieki, tā
 igauņi. Arī Pleskava sūtīja palīgā 200 vīrus, un visi
 devās pret pagāniem leišiem. Tomēr par mūsu grē-
 kiem uzvarēja bezdievīgie pagāni (leiši), un tikai ik des-
 mitais vīrs atgriezās.

Novgorodas chronika

PEIPUSA KAUJA (1242. g.)

1242. gada ziemā kņazs Aleksandrs ar novgoro-
 diešiem un savu brāli Andreju, kopā ar Pievolgas un

Suzdāles vīriem devās uz Igauniju pret vāciem, lai tie nevarētu lielīties, sakot: „Mēs paklausim krievus sev”. Toreiz Pleskava jau bija zudusi, un tās tiuns bija cietumā. Kņazs Aleksandrs ieņēma visus ceļus līdz Pleskavai. Pēc tam viņš iztīrīja Pleskavu, sagūstīja vācus un igauņus, iekala tos važās un nosūtīja uz Novgorodu, un pats devās pret igauņiem. Nonākot Igaunijā, kņazs ļāva krieviem vaļu, lai tie gādā par sevi, kā var. Domašs Tverdilavičs un Kerbets postīja zemi, un pie kāda tilta vāci ar igauņiem viņus sagaidīja. Viņiem tur cīnoties, krita Domašs un posadņika brālis, kas bija goda vīrs. Bez viņiem krita vēl citi, citus sagūstīja, un citi izbēga pie kņaza pulkiem. Tad kņazs atgriezās pie ezera, un visi novgorodieši savilka savus spēkus pie Peipusa ezera, proti, pie Uzmenas, tieši pie Vārnu klints. Vāci un igauņi jāja viņiem virsū, iespīēzoties kā ķīlis krievu pulkos, un tika nonāvēts daudz vācu un igauņu. Bet svētā Sofija un svētie mocekļi Boriss un Glebs, kuru dēļ novgorodieši lēja savas asinis, viņiem palīdzēja. Šo svēto aizlūgšanu dēļ Dievs palīdzēja kņazam Aleksandram. Vāci tur krita un igauņi atkāpās. Tos vajājot, cīņa notika uz ledus, septiņas verstis no krasta. Krita neskaitāmi daudz igauņu un 400 vācu, bet 50 sagūstīja un nogādāja Novgorodā. Šī kauja notika sestdienā, 5. aprīlī, svētā mocekļa Teodola piemiņas dienā svētai dievmātei par godu. Tai pašā gadā vāci sūtīja ziņu: „Votu zemi, Lugu, Pleskavu un Latgali, ko esam iekarojuši ar zobenu, mēs tagad atstāsim un jūsu gūstekņus apmainīsim — mēs atbrīvosim jūsu vīrus un jūs atbrīvojiet mūsējos.” Un Pleskavas ķīlnieki tika atbrīvoti un noslēgts miers.

MIERA LĪGUMS AR KURŠIEM (1267. g.)

Mēs, Oto fon Luterbergs, vācu ordenbrāļu mestrs Vidzemē, sūtām sveicienus Jēzus Kristus vārdā visiem kristiešiem, kas šo vēstuli redzēs vai kam to lasīs priekšā.

Lai tas nākošām paaudzēm paliktu atmiņā, nostiprinām šo ar liecībām un rakstiem. Darām visiem zināmu, ka ar visas Kurzemes padomu esam kuršiem piedevuši un aizmirsuši pārestības, ko tie mums vispār un sevišķi sacelšanās laikā nodarījuši. Nedz viena, nedz otra puse lai nedomā vairs par atreibību.

Ja kāds no viņiem otram, kas tam uzticējies, nozog vai atņem zirgus, tad lai vainīgais samaksā vai tos atdod atpakaļ, vai arī viņš paliks nedraudzīgā atmiņā. No

katra arkla Kurzemē kuršiem jādod brājiem kunga tiesa divi pūri rudzu, bet kam nav rudzu, tam jādod pūrs kviešu un pūrs miežu. Proti,ši tiesa jādod no katra zirga, ar ko ecē. Četras dienas gadā ikvienam jādod brāļu labā kļaušas tai zemē, kurā viņš dzīvo, proti, divas dienas vasarā un divas dienas ziemā. Ja brāļi ceļ pili pret pagāniem, tad tiem, kas atteikušies no kristīgās ticības, jākalpo vienu mēnesi pašu maizē. No citiem nocietinājumu darbiem, kā arī no desmitās tiesas kurši ir atbrīvoti uz visiem laikiem. Viņi drikst mantot līdz ceturtam augumam, bet tā, lai viņu kungs no tā neciestu zaudējumus savās tiesībās. Tā zeme, uz kuras kursis apmetas uz dzīvi, viņam pieder mūžīgā mantojumā, ja vien tā nav kāda cita mantojums. No krastā izskaloām mantām viena trešdaļa pieder atradējam. Divas trešdaļas jānodod soģim, kas to uzglabā gadu un dienu, un, ja īpašnieks nepiesakās, manta pienākas zemes kungam...

LĪGUMS AR ZEMGAĻIEM (1272.g.)

Zemgaliēšu vienošanās par nodevām un pienākumiem ar Rīgas archibīskapu Albertu, prāvestu Jāni un vācu ordeņa mestru Valteru no Nortekas 1272. gada 6. jūlijā.

Mēs, Alberts — svētās Rīgas baznīcas archibīskaps no Dieva žēlastības Jānis — no tās pašas žēlastības tās pašas baznīcas prāvests, brālis Valters no Nortekas, svētās Māras vācu brāļu mājas Livonijas mestrs, rakstām visiem tiem cilvēkiem, kas šo rakstu redz vai dzird lasām — pestīšana Tajā, kas dara veselus ļaudis, kuri cer uz viņu.

1. Kad Zemgale no Dieva žēlastības kļuva mierīga, atmēta pagāniskās ticības maldus un pieņēma īsto Kristus ticību, ko tā agrāk kādreiz jau bija pieņēmusi un atmetusi, tad mēs, kas bijām par virskungiem, ataicinājām pie sevis zemes vecajos. Apspriedē runājām šurp un turp par viņu nodevām un tiesībām. Visbeidzot viņiem bija pa prātam, ka ar kopīgu padomu un pierunāšanu samazinājām viņu nodevas un tiesu, proti, ka pēc vispārīgās paražas un garīdznieku labā, desmitās vietā ikvienam pienākas dot no katra arkla divus pūrus pēc Rīgas mēra, vienu rudzu un vienu miežu.

2. Bez tam viņiem jāveic divas kļaušu dienas vasarā un divas ziemā, proti tā, ka šais četrās dienās, kad tas mums būs vajadzīgs, no katra arkla jādod braukšanai pajūgs, un katrai no pārējām personām, kas ir tik veci,

ka var strādāt, jākalpo mums ar darba rokām, proti, jā-
plauj siens, jānes un jācērt malca, kas ir viņu pienākums.

3. Viņiem ir arī atļauts, ka minēto labību, ja viņiem
tās trūktu, aizstāj mērenāka atlīdzība, proti, katra pūra
vietā jāmaksā divas Rīgas sudraba ārtavas vai jānodod
divas cauru vai astoņas vāveru ādiņas. Nevar viņus pie-
spiest maksāt lielāku atlīdzību.

4. Viņiem jābūt gataviem un bez ierunām jāpiedalās
pīļu celšanā, ceļu taisīšanā un kara gājienos.

5. Sogiem jānotur tiesas sēdes trīs reizes gadā, pēc
Latvijas un Igaunijas tiesībām un ieražām jāspriež tiesa
par pārkāpumu nodarījumiem (eischen plectliche scaf-
funge).

Lai būtu lielāka skaidrība un (šis līgums) mūžam
nemainītos, tad izdodam šo rakstu ar mūsu zīmogiem un
vēl piestiprinām Rīgas pilsētas ģerboni. Mūsu Kunga
tūkstoš divi simti septiņdesmit otrā gada astotā Pētera
un Paula dienā.

Atskaņu chronika

LATVIJAS KAROGS IR VIENS NO VECĀKIEM PASAULĒ (ap 1290. g.)

Kā zemes sargi uz Rīgu steidza
Vēl Cēsu kopa, kā man teica,
Kad tie šo ziņu dzirdēja,
Viens brālis simts vīru atveda.
Tie nāca braši, diženi,
Šī simta karogs sarkans bij
Turklāt ar baltu svītru tas,
Pēc cēsinieku paražas.
Par Cēsīm saucas pils tur kāda,
Tās karogam ir krāsa tāda.
Šī pils ir Latvijā, to es
Jums varu teikt. Tur sievietes
Kā vīri jā, tāds paradums
Ir viņām. To patiesi jums es saku.
Ka latvju karogs ir tas.

ROŅU SALA (1367. g.)

Ordeņa vēstule Rīgas archibīskapam: Roņu salu ne-
valda ordeņa brāļi, nedz arī viņi par to interesējas. Kur-

zemes bīskaps saka, ka tā esot viņa, un pēc vienošanās tā arī ir, jo sala atrodas tuvu viņa bīskapijai.

Prūsijas annāles

LATVIEŠI SIRO KRIEVIJĀ

(1375. g. 6. aprīlī) Rēzeknes soģis ar 400 turieniešiem un jaunkristītajiem (latgaļiem) siroja postīdami Polockā. Ieguvuši 86 abu dzimumu gūstekņus un 100 zirgus, viņi atgriezās 15. aprīlī.

TAUTAS DZIESMA PAR LATVIEŠU SIROJUMU UZ KRIEVIJU

Zila, zaļa gaisma ausa,
Iesarkana saule lēca.
Vai tie mani bāleliņi
Krievu pili dedzināja?

(32160)

BRĪVA TIRDZNIECĪBA UZ LAUKIEM (1404. g.)

Pilsētu saeimas lēmums Fernavā: Pilsētu pārstāvji ir vienojušies, ka Rīgas kungi dosies pie Livonijas mestra un lūgs viņu rakstīt tā pakļautajiem, lai ikviens savus lauku ļaudis brīdina un pavēl, ka uz tirgu jāved tikai īsta un neviltota prece. Pēc vecām paražām ikviens var jāt pa lauku apvidiem un pirkt, ko vēlas. Šis ir jāraksta Rīgas kungu soģim.

Novgorodas chronika

CĪNAS AR KRIEVIEM (1406. g.)

Pleskavieši devās karā pret Polocku un pilsētu gandrīz ieņēma. Pēc novada izpostīšanas viņi atkāpās. Rīgas mestrs, vārdā Korto, nāca uz Pleskavu ar visiem vācu spēkiem un atgriezās, kad novads bija izpostīts.

To pašu ziemu pleskavieši devās postīt vācu zemes kņaza Danilo Aleksandroviča vadībā, kas bija lielkņaza vīrs. Vāci viņus sagaidīja aiz Novogrodekas. Viņi tur cīnījās, un Dievs līdzēja kņazam Danilo pret pagānu vāciem, un viņi vajāja tos piecpadmit verstis līdz Kiriapivai. Dažus viņi sagūstīja un aizveda dzīvus uz Pleskavu. Tad Pleskavā izcēlās mēris.

Gilbērs de Lanmuā

CEĻOJUMA APRAKSTS (1413-14. g.)

Devos projām no Dancigas Prūsijā, lai ceļotu uz Livoniju un lai piedalītos ziemas kara gājienā. Tā es de-

vos uz Karaļaučiem, kurp bija 33 jūdzes ceļa, un no turienes uz Klaipēdu, kas ir komandantūra pie Mēmeles upes. Šī upe ir ļoti plata, un tur ir kāda pils, kas ir pēdējā Prūsijas pils pret Žemaitijas robežām.

Aiz jomas plūdmales sākas ceļš pa Žemaitiju, bet labas divpadsmit jūdzes ir neapdzīvoti tuksneši, kur nevar atrast nekādas cilvēku mītnu pēdas. Visu laiku jāceļo gar jūras krastu, pie kam jūra paliek pa labi (?). Minētais tuksnesis saucas Lietuvas plūdmale, lai gan šī zeme ir Žemaitijas daļa. Un tā, tai cauri ceļojot, es nonācu Kurzemē, kas pieder Livonijas kungiem. Tie to ir iekarojuši Prūsijas kungiem. Tā es nonācu kādā pilsētā, vārdā Līve (Liepāja), kas atrodas pie Līves upes. Šī atdala Kurzemi no Žemaitijas. No minētās Klaipēdas līdz Līvei ir divpadsmit jūdzes.

No Līves Kurzemē es devos uz Rīgu Livonijā cauri daudzām pilsētām, pilīm un komandantūrām, kas arī pieder Livonijas kungiem. Pirmā bija Grobiņa, kas ir pils, tad nāca Kuldīga, kas ir apcietināta pilsēta, tad Kandava - pils, un citas pilsētas un pilis Kurzemē un Žemaitijā, kas pieder Livonijas kungiem. Ceļoju arī cauri daudziem zemgaļu, kuršu un lībju ciemiem - tiem katram sava valoda par sevi. Divas jūdzes no Rīgas es cēlos pāri platai upei, ko sauc par Zemgales upi (Tzamegaelzara), un nonācu Rīgā, kas ir osta, pils un apcietināta pilsēta - šīs zemes galvaspilsēta, kur ir Livonijas mestra residence. No Līves pilsētas Kurzemē līdz šejieni ir 50 jūdzes.

Minētiem kuršiem (lai gan viņi esot dzimuši kā spaidu kārtā kristītie) ir kāda sekta, kas pēc nāves sevi apbedīšanas vietā liek sadedzināt. Viņus sadedzina apģērbtus un izgreznotus ar viņu labākajām rotām kādā tuvākā birzī vai mežā. Sārtu tie taisa no tīras ozolu malakas. Viņi tic, ka dūmiem kāpjot taisni debesīs, dvēsele esot glābta, bet kad tos pūš uz sāniem, dvēselei esot jāiet bojā.

Rīgā es sastapu Livonijas mestru, Kurzemes senioru, kas pakļauts Prūsijas mestram un kas toreiz neatradās kara gājienā. Ar minētā mestra palīdzību es uzsāku savas gaitas, lai dotos uz lielo Novgorodu Krievijā. Devos pie landmaršala, kas atradās kādā pilsētā septiņas jūdzes no turienes, blakus kādai pilsētai, vārdā Sigulda. No turienes tālāk es vienmēr devos pa Livonijas zemi no vienas pilsētas uz otru, pa starpām arī pa pilīm, apcietinātām vietām un komandantūrām, kas piederēja ordeņa mest-

ram. Nonācu kādā lielā apcietinātā pilsētā, vārdā Cēsīs, kas ir komandantūra un pils, un arī Valmierā, kas ir apcietināta pilsēta un komandantūra, un arī Veisenšteinā, kas ir komandantūra un ciems, un no turienes kādā apcietinātā pilsētā, komandantūrā un pili, kas atrodas uz Krievijas robežas - to sauc Narvu. Tai cauri tek upe, vārdā Narva - tā ir plata upe, un no tās cēlies pilsētas vārds. Un viņpus upes šīs Livonijas un Krievijas zemes pieder lielās Novgorodas kungiem. No Rīgas līdz Narvai ir 80 jūdzes ceļa. Šai ceļā sastopami četrējādu valodu ļaudis, proti, libji, zemgaļi, latvieši un igauņi.

Lielās Novgorodas pilsēta ir brīnišķīgi liela pilsēta, kas celta skaistā ielejā un apņemta lieliem mūriem. Tā atrodas zemā vietā, kur ir daudz ūdeņu un purvu, un pilsētai pa vidu tek cauri ļoti liela upe, vārdā Volchova, bet pati pilsēta ir apcietināta ar draudīgiem mūriem, kas taisīti no kokiem un zemes, lai gan torņi ir no akmens.

(Tālāk Lannuā apraksta dzīvi Novgorodā, ziemas bargumu un atpakaļceļu caur Pleskavu pāri Peipusa ezeram uz Tērbatu.)

No Tērbatas devos uz leju pa Livonijas zemi uz Siguldu pie landmaršala, lai dabūtu ceļa grāmatu, un pa ceļam iegriezios Cēsīs un Valmierā, apcietinātās pilsētās, kuras es nemaz šeit nēpieminu... No Siguldas devos projām, lai ceļotu uz Lietuvas ķēniņa valsti pie hercoga Vitauta, kas ir Lietuvas, žemaitijas un Krievijas ķēniņš. Ceļojot ar ragavām, sasniedzu kādu nocietinātu Vidzemes pilsētu un pili, ko sauca par Koknesi un kas ir Rīgas augstienē. Līdz turīenei ir 15 jūdzes.

No Kokneses ceļoju ar kamanām pa Vidzemes upi un sasniedzu kādu Livonijas kungu pili, sauktu par Daugavpili. Tā ir pēdējā pils pret Lietuvas robežām. No Kokneses līdz turīenei ir 15 jūdzes.

No Daugavpils Livonijā tālāk dodoties, nokļuvu Lietuvas karalistē, kādā milzīgā neapdzīvotā mežā, un ceļoju divi dienas un divi naktis, neatrodot nevienas cilvēku mītnes. Devos pāri septiņiem vai astoņiem lieliem aizsalušiem ezeriem un tā nonācu vienā no Vitauta pilīm, vārdā Ķēniņpils (Sventenai). No Daugavpils Livonijā līdz turīenei ir 15 jūdzes.

No Ķēniņpils devos tālāk cauri daudzām sādžām, pa lieliem ezeriem un mežiem. Tad nonācu Lietuvas galvenajā pilsētā, vārdā Viļņa, kur atrodas pils ļoti augstā vietā uz kāda smilšaina kalna. Tā nostiprināta ar akmeņiem, zemī un mūriem, iekšā tā izbūvēta no koka, bet pils

aizsargmūris stiepjas no kalna zemē divās nocietinātās daļās līdz pat apakšai. Šai mūrī ir iebūvētas daudzas mājas. Šai pilī un nocietinājumā parasti uzturas hercogs Vitauts, Lietuvas valdnieks, tur atrodas viņa galms, un tur ir viņa mājoklis. Tuvu pilij tek upe, kas plūst cauri pilsētai lejup. Šī upe saucas Vilija. Pilsēta nebūt nav apcietināta, bet aizstiepjas gara un šaura gar upi, tā ir ļoti slikti sabūvēta no koka mājām. Dažas baznīcas ir no ķieģeļiem. Minētā pils uz kalna ir nostiprināta tikai ar koka nocietinājumiem, kas taisīti mūru veidā.

Trakos ir divas pils, no kurām viena ļoti veca, visa taisīta no koka un pīta žoga, kas aplāts velēnām. Šī vecā pils atrodas kāda ezera krastā, bet ar otru pusi tā vēršas klajā laukā. Otra pils atrodas cita ezera vidū, lielgabala šāvienu attālumā no vecās pils. Šī otra pils ir pilnīgi jauna, taisīta no ķieģeļiem, pēc Francijas parauga.

MELNGALVJI RESPEKTĒ

LATVIEŠU ZELTKAĻUS UN KUĢINIEKUS (1416. g.)

Šrāgu 5. paragrafs: Nevieni nevar kļūt (Melngalvju sabiedrībā) par biedru, kas kalpo par algu, nedz arī nevāci, izņemot zeltkaļu zeltus un kuģiniekus.

ZEMNIEKUS NEDRĪKST APGRŪTINĀT AR ZELTA NAUDU (1437. g.)

Pilsētu saeimas lēmums Pernavā: Nevāciem nebūs dot zeltu nedz par viņu precēm, nedz par šķūtīm, nedz par kādu citu darbu.

Ordeņa mestra vēstule Tallinnas pilsētai: Ar šo darām zināmu savu prasību, ka pilsētā ir tā jāizkārto, ka nabaga laucinieks par saviem ražojumiem nedrīkst tikt apgrūtināts ar maksājumiem zeltā.

ZELTA SAKTAS

Spīdēj' mana zelta sakta
Caur deviņi glāžu logi.
Tautiet's mani pašu veda
Caur deviņas kungu valstis.

(17006)

RĪGAS LATVIEŠU NASTNIEKU BRĀLĪBAS STATŪTI
(spēkā jau priekš 1450. g.)

Dieva vārdā, āmen. Gadā, kas pēc mūsu Kunga Jēzus Kristus dzimšanas skaitās 1450-tais, 14 dienas pēc Lieldienām Rīgas cienījamā rāte izsniedza mums šīs šrāgas, un

pavēlēja tās pieņemt un pie tām turēties par godu mūsu Kunga Jēzus Kristus svētajām miesām šādā kārtā:

1. Vispirms, ja kāds vēlas mūsu gildē iestāties un kļūt par gildes brāli, tad tam iestājoties jāmaksā 6 vecās ēres.

2. Tālāk, kārtējie mielasti jāriko katru svētku dienu, lai šīs gildes mirušos biedrus varētu pavadīt ar vāķēšanu, dvēseles aizlūgumiem un upuriem.

3. Tālāk, kārtējā sanāksme jāriko Svētās Miesas dienā (ceturtdienā pēc Trijādības dienas), lai brāji varētu samaksāt par to, kas patērēts lielajā mielastā. Uz šo sanāksmi jāierodas visiem brāļiem, citādi tos soda ar vienu mārciņu vaska.

4. Tālāk, kārtējiem brāļiem jāievēl vecākais, kas šādā amatam noderīgs. Ja kādu šai amatā vēl, un tas atsakās un nevēlas būt par vecāko, tad tam jāmaksā pus-pods vaska. Tikpat daudz tam jāmaksā, ja tas atsakās, otrreiz vēlot. Ja viņš atsakās arī, trešoreiz vēlot, tad viņam gilde uz visiem laikiem jāatstāj. Tāpat arī jāievēl piesēdētāji, kasieris un kārtībnieki.

5. Kad gildē atskan zvans, tad visiem jāpaliek kļusu un jāļauj vecākam runāt. Sods — mārciņa vaska.

6. Nevienam brālim vai viesim nav atļauts ierasties gildē ar dunci vai kādu citu ieroci. Sods — mārciņa vaska.

7. Ja kāds vecākam runā pretim vai pretojas pie galda, tam jāmaksā pus-pods vaska, katram piesēdētājam piecas mārciņas vaska un katram brālim mārciņa vaska.

8. Kas piesēdētājiem, kasierim vai kārtībniekiem pretojas un tos apdraud, tam jāmaksā piecas mārciņas vaska.

9. Kas mūsu gildē tikdaudz alus izlej, ka to nevar apsegt ar kājas pēdu, tam jāmaksā mārciņa vaska.

10. Ja dusmīgā prātā viens brālis otram aplej drēbes ar alu, tam jāmaksā piecas mārciņas vaska.

11. Ja kāds brālis otram ieļē alu acīs vai arī iesit tam pa galvu, tam jāmaksā pus-pods vaska.

12. Ja kāds brālis tikdaudz dzēriena ieņēmis, ka tam turpat mājā vai sētā tas jāizlaiž atpakaļ, tad jāmaksā piecas mārciņas vaska.

13. Ja kāds brālis uz kārtējo mielastu neierodas, bet, brāļiem spītēdams, šai laikā staigā pa ielām, tad tam tāpat kā citiem jāmaksā kārtējie mielasta izdevumi. Ja turpretim brālis neierodas sava darba dēļ, tad viņam jāmaksā puse no mielasta izdevumiem.

14. Ja kāds brālis izvēlēts par kroģētāju, tam tas labprātīgi jāuzņemas un jāņem līdz tīrs, balts dvielis, pretējā gadījumā sods pusmārciņa vaska.

15. Turpmāk šiem nastniekiem ir tiesības nospundētu alu nopildīt un iepildīt, un alus nesēji to nevar liegt.

16. Tiem, kas nav šīs ģildes locekļi, nav brīv ar palīgu darbā ierasties, tāpat arī tiem nav tiesības strādāt krastmalā, kuģus kraujot.

17. Ja kāds šīs ģildes jeb sabiedrības brālis Rīgā vai arī jūdzes attālumā no pilsētas nomirst, noslikst vai viņu nosit, tad visiem brāļiem jāierodas, lai mironi cienīgi ar svecēm un līķa pārklāju uz kapu aizvadītu, un viņš arī jāapzvana. Brāļiem, kas neierodas, jāmaksā piecas mārciņas vaska.

18. Ja notiek, ka nomirst kāds šīs ģildes brālis vai māsa, kas ir tik nabags, ka nav ko par zvanīšanu un apglabāšanu samaksāt, tad vecākais no ģildes kases paņem tikdaudz naudas, cik vajadzīgs apglabāšanai. Katram brālim jābūt klāt vākēšanā vai jāmaksā sods mārciņa vaska, un viņš nedrīkst trūkt apglabāšanā vai jāmaksā sods mārciņa vaska. Šādi (nabaga) brāļi ir jāapzvana ar bērnu zvanu bez maksas.

19. Pēc tam, kad vecākais ir devis zīmi, nevienam nav vairs atļauts palikt pie mielasta, izņemot kasieri, kārtībniekus un kroģētāju, kas dienā ir bijuši aizņemti. Sods — trīs mārciņas vaska.

20. Kad vecākie noslēdz rēķinus, tad neviens nedrīkst tiem uzbāzties, izņemot tos, kas sevišķi uzaicināti. Sods — piecas mārciņas vaska.

21. Kad ir jau aprēķināts, tad katram brālim vai māsai jāsamaksā viņu nauda laikā, kamēr kasieri vēl sēž. Sods — piecas mārciņas vaska.

22. Ja kāda kundze vai jaunava, kam nav vīra, vēlas kļūt par šīs ģildes māsu, tad tai iestājoties jāmaksā 4 vecās ēres.

23. Šai ģildē nav brīv ievest kā viesus linu audējus, pīrtniekus un āderu cirtējus. Sods — piecas mārciņas vaska.

24. Ja kāds ģildes brālis vai māsa piesavinās glāzi vai kausu, tad tam ģilde tūlīt jāatstāj.

25. Ja kādu šīs ģildes brāli Lietuvā sagūsta, un viņš ir tik nabags, ka nevar samaksāt maisu sāls, tad sabiedrība tam izlīdz ar maisu sāls, lai tas no gūsta varētu atsvabināties.

26. Ja vecākais dod kādus rīkojumus rātes kasiera vai kuģu uzrauga uzdevumā, tad nepaklausīgos soda ar 4 ērēm. Nauda iet Svētās Miesas labā.

27. Ja kāds ir šīs ģildes brālis, tad tam citās ģildēs nav brīv iestāties. Sods — trīs Rīgas mārkas.

28. Ja kāds šai ģildē iestājas, tad tam vispirms jāiegūst namnieka tiesības, vai arī tas nedrīkst ar bukiem strādāt. Sods — trīs mārkas.

29. Kad brāļi rīko savu kārtējo sanākumi Svētās Miesas dienā, tad kopējās dzīres tiem nav brīv rīkot ilgāk kā divas dienas, t.i. pirmo Svētās Miesas dienu un nākošo dienu pēc tās, bet ne ilgāk. Sods — piecas Rīgas mārkas.

Anno Domini etc. 85. gadā svētās Agneses dienā (21. janv.) pēc Rīgas rātes pavēles un tās uzdevumā šeit klāt pierakstīts sekojošais:

30. Ja šeit pilsētā, ko lai Dievs nedod, izceļas ugunsgrēks vai plūdi, tad mums visiem nekavējoties jāierodas ar ķekšiem, spaiņiem, toveriem un visādiem rīkiem, kas glābjot vajadzīgi. Ja notiek dumpis vai uzbrukums, tad mums jāiet palīgā un jāparāda tur visa uzticamība. Ja kāds no mums kavējas un, rātes zvanam zvanot, pie rātsnama neierodas, tad tam jāmaksā sabiedrībai 2 mārkas vaska un rātei viena Rīgas mārkas bez kavēšanās.

31. Tāpat arī katram mūsu amata brālim, kas ir nastnieks, jāpaliek mūsu amatā. Ja tas aiziet no mums un kļūst par alus nesēju, tad tam kā viens, tā otrs amats jāatstāj, palīgs jāatlaiž, un to neviena ģilde nedrīkst uzņemt.

HANZAS SKAITĀMAIS PANTIŅŠ

Lībeka ir preču nams.

Ķelne ir vīna nams.

Braunšveiga ir ieroču nams.

Danciga ir labības nams.

Hamburga ir alus nams.

Magdeburga ir maizes nams.

Rostoka ir iesala nams.

Lineburga ir sāls nams.

Štetīne ir zivju nams.

Rīga ir kaņepāju un sviesta nams.

Rēvele ir vaska un līnu nams.

Krakova ir vara nams.

Visbija ir piķa un darvas nams.

CĪŅA STARP LIVONIJAS VALSTĪM (1479.g.)

Livonijas mestra vēstule Prūsijas mestram: Mēs esam iekarojuši Rīgas bīskapiju un sagūstījuši archibīskapu (Silvestru). Prāvests, dekāns un citi domkungi mums zvērējuši būt uzticīgi un paklausīgi. Ar archibīskapu, Kuldīgas komtura klātbūtnē, mums bija sarunas Koknesē. Viņš zvērēja pie visiem svētajiem un pa vecam noliedza visas lietas, kas tomēr tik acīmredzamas un pierādītas ar rakstiem, zīmogiem un dzīvu ļaužu liecībām. Beidzot palika, ka archibīskaps līdz mūža beigām dzīvos Koknesē. Viņam tiesības turēt kapellānu, rakstvedi, trīs vai četrus kalpus un zelli. Viņš ir pavisam vārgs, un mēs šos ļaudis uzturēsim. Esam iecēluši zemes soģi, kas dos padomu visās lietās, pārvaldīs valsti un sūtīs archibīskapam visu, ko viņam iztikšanai vajadzēs. Archibīskaps gan mūs lūdza, lai tam atdod Piebalgu. Kaut gan to varētu, mēs tomēr viņam neuzticamies. Mums ir bažas, ka, tikko viņš varēs atsperties, viņš atkal atgriezīsies pie agrākās jaunprātības un kaitīgiem nodomiem. Rīgas bīskapijas bruņniecība (vasaļi) mums ir solījusi uzticību un saņēmusi lēņus. Viņi aizbildinās, ka neko nav zinājuši par līgumu (ko Silvestrs noslēdzis ar zviedriem pret ordeni) un ka viņi nožēlojamā kārtā tikuši nodoti un pārdoti. Tie, kas līgumu parakstījuši līdzī, aizbildinās, ka tikuši piespiesti to darīt un ka viņiem bijis jāzvēr nevienam neko neizpaust, jo citādi viņiem atņemšot muižas. Svētās asinis un vēl citi dārgumi no Kokneses aizvesti atpakaļ uz Rīgu un procesijā novietoti doma baznīcā. Dievkalpojumi atkal notiek pēc ordeņa kārtības. Tikko varēsim, ziņosim par visu uz Romu....

Mestra kungs, Bohēmijas Indriķi, kas pēc archibīskapa pavēles devās uz Lietuvu, lai pret mums un ordeni savāktu karaspēku, mēs esam sagūstījuši. Viņš tika sa-cirsts četros gabalos un likts uz četriem ratiem... Tas varēja notikt tikai ar Dieva lēmumu, jo ja būtu piepildījušies archibīskapa plāni, tad viss šai zemē būtu bijis nodots un nācis postā. Mums tagad zemē būtu viens ienaidnieks, un citi ienaidnieki tam būtu sekojuši ar lielu spēku. Šie ienaidnieki jau bija netālu no krasta, kad viņi uzzināja, ka bohēmietis ir notiesāts un bīskapija okupēta. To izdzirduši, viņi griezās atpakaļ.

KRIEVU IEBRUKUMS (1481. g.)

Livonijas ordeņa mestra Rīgā ziņojums virsmestram Prūsijā: 22. februārī Maskavas lielknazs kopā ar novgorodiešiem, pleskaviešiem un citiem — tatāriem, saračēņiem un pagāņiem — iebruka šai zemē ar lieliem spēkiem trijos virzienos. Viens pulks uzbruka Alūksnes virzienā, otrs Tērbatas bīskapijai, trešais Valkas virzienā. Viņu pulki ir lieli, gan kājnieku, gan ar ragavām un jāšus, un sadaloties, kā minēts, viņu pulki nopostīja visus ceļus... Viņi izsiroja kā Tērbatas bīskapiju, tā ordeņa zemes Alūksnē, Gaujienā, Ērgemē, Trikātā, Smiltēnē, Piebalgā, Cesvainē, Koknesē, Ludzā, Rēzeknē, Helmē, Rūjienā, Karksi, Paistelē, Vīlandē un Valkā. Visur postīja un dedzināja baznīcas, lūgšanas namus, sētas un dzīvokļus, tiklab vācu, kā nevācu. Tāpat nopostīja muižas un pilsētas. Vīlandes pilsētu un Tarvastas pili ieņēma un pilnīgi nodedzināja. Vīrus, sievas, bērņus, kā jaunos, tā vecos noslepkavoja. Daudzus aizveda. Krievi nolaupija arī zvanus, mantas, zirgus... Priesterus pēra un meta ugunī, un tik nekristīgi apgājās ar jaunavām un sievietēm, ka nespējam un negribam to aprakstīt.

PIRMAIS LIKUMS PAR NOVADU BŪŠANU LATVIJĀ (1494. g.)

Konvencija par zemnieku (bēgļu) izdošanu visā Rīgas bīskapijā, ko 1494. g. piektdienā priekš sveču dienas apzīmogojis archibīskaps Miķelis.

Pirmkārt, ja neatbrīvots dzimtcilvēks atgrieztos pie sava kunga, tas nav izdodams, un viņam jāpaliek pie tā kunga, kura dzimtcilvēks viņš ir.

Ja dzimtcilvēkam pie svešā kunga piedzimuši bērni, lai viņu būtu, cik būdami, tiem jāseko tēvam un nevīs jāpaliek pie svešā kunga, kur tie piedzimuši. Tāpat, ja neatbrīvoti brāļi atgriežas pie sava dzimtkunga, tad jaunākajiem brāļiem jāseko vecākajam brālim, un viņi nedrīkst palikt pie svešā kunga.

Arkla tiesnesim, kas kārtu vīra un saimes izdošanu, jāsaņem viņam pienācīgā atlīdzība no svešā kunga...

Ja svešais kungs pēc brīdinājuma pieļauj, ka vīrs un saime aizbēg, viņam jādod no savām saimēm tikpat laba, kāda bija aizbēgusē saime un vīrs.

Par saimēm, kas aizbēgušas priekš konvencijas, jāatdod saimes parāds vai jāatdod atpakaļ vīrs. Ja zemnieks apstrīd, tad tas jāpierāda un jāapliecina pēc mūsu

biskapijas tiesībām. Ja parāds jānosaka arkla tiesnesim, tad vīrs jāizdod pret tādu parādu, par kuru vīrs ir ar mieru ņemt pretim ciematu. Ja arkla tiesnesim liekas, ka parāds ir pārmērīgs, viņam jāgriežas pie mums, un, ko mūsu tiesa nospriedīs, tam jāpaliek.

DZIMTCILVĒKA ZVĒRESTS

Es, Jost no Vildo Stenulis dēls, zvēre tam visevaldītājam Dievam, kas debese en zemi radis ir, kad es no savo libinge kungo en gaspažo kurgims es esim par dzimte vīre pasadevies, gribēdams to gruto nopelnīto strape izbegt, negrib no vingims asbēgt, oder likties izkrāpt, apakš vingims dzīvot, vinges klausīt kamer vingē un es dzīvs esem. Un ja es šo manu augsto zvērestību neturēšu, tad lai Dievs man sodij pie manu dzīvošan, mieše, nopelne, mante en lope. Tik tiešam lai Dievs en vingē svēts vārds man pallīdz. Āmen.

KLAUŠAS UN NODEVAS MUIŽAI

Es kundziņa nebēdāju	Kādēļ mani bālēliņi
Ne vienā vietīņā:	Tik nabaga palikuši ?
Jūdzu labu kumeliņu,	Kungi prasa lielu tiesu,
Sātu prāvu darbenieku.	Smilgas auga tīrumā.
(31288)	(31298)

GATAVOŠANĀS LIVONIJAS AIZSTĀVĒŠANAI (1498.g.)

Valkas landtāga lēmums: Lai uzturētu zemi un lai tiktu pie naudas sveša karaspēka ataicināšanai, kas tagad tik ļoti vajadzīgs (krievu uzbrukuma atvairīšanai), nolemts, ka katram apdzīvotam igauņu ciematam un katram apdzīvotam latviešu arklam jāmaksā viena Rīgas māarka. No ik piecpadsmit mājām Igaunijā un no ik divdesmit mājām Latvijā jādod viens labs kara kalps. Rīga, Tērbata un Rēvele apspriedīsies ar saviem vecajiem par kontribūciju un sola, ka kalpos zemei pēc savām spējām. Rēvele sūtīs karaspēku uz Narvu. Ja krievi uzbruktu piepeši, tad karaspēkam jāsapulcējas tur, kur atrodas archibīskaps un mestrs.

Volters fon Pletenbergs

PENIĶA VARONĪBA (1504. g.)

Mēs, Volters fon Pletenbergs, vācu ordeņa Livonijas mestrs, atzīstam un atklāti apliecinām ar šo mūsu at-

DĀMU MODE 1521. GADĀ LIVONIJĀ

Vācu mākslinieka A. Dīrera zīmējumi, kas tagad glabājas Luvrā, Parīzē. Augšā - dižciltīgo tērpi, apakšā - „parastās tautas” tērpi.

klāto apzīmogoto rakstu, ka ar mūsu padomdevēju ziņu esam kuršu ķoniņam Andrejam Peniķim par viņa uzticamo palīdzību, ko tas sniedzis mums un mūsu ordenim pagājušā karā un vaidu laikos Krievijā, un (par palīdzību) ko viņš mums nākotnē varēs un gribēs sniegt — piešķirūši un izlēņojuši Kuldīgas draudzē vienu arklū zemes viņam un viņa īsteniem mantiniekiem... Vēl esam piešķirūši un izlēņojuši minētam Andrejam Peniķim un visiem viņa īsteniem mantiniekiem plāvu trīs vezumu lielumā... Vēl esam minētam Andrejam un viņa īsteniem mantiniekiem piešķirūši un izlēņojuši tiesību būvēt dzirnavas virs upes pie viņa zemes... to visu ar visādiem piederumiem... ar iekoptiem vai neiekoptiem laukiem, pļāvām, ganībām, aplokiem, cirmām, birzīm, krūmiem, mežiem, ūdeņiem, upēm, ezeriem, strautiem, bišu kokiem, bišu ganībām, zvejas vietām, putnu ķeršanas vietām u.t.t.... Minētais Andrejs un viņa īstenie mantinieki... visu to iegūst... pēc lēņu tiesībām uz mūžīgiem laikiem.

LUTERA MĀCĪBA LATVIJĀ (1522. g.)

Vasaļu un pilsētu pārstāvju atbilde prelātiem, kas 1522. g. jūnijā Valmieras landtāgā aicināja nosodīt Lutera mācību:

Šai zemē šis jautājums visiem partiem jāatstāj mierā un neizšķirts, kamēr ārzemēs svētais pāvests, ķeizarišķā majestāte, karaļi, kūrfirsti, firsti, prelāti un kungi, garīgas un laicīgas universitātes, mācīti un piedzīvojuši vīri... koncilā vai ar citiem ērtiem paņēmieniem un līdzekļiem... šo lietu būs izšķirūši un izteikušies. Bez tam landtāgs nedz šai, nedz citā lietā šai zemē necietīs mandātu un baznīcas lāstu. Šī zeme nav iekarota un iegūta ar baznīcas lāstu, bet gan ar laicīgu zobenu. Tādēļ mēs arī nevēlamies, lai to valdītu un apgrūtinātu ar baznīcas lāstu.

Valmieras landtāga rakstvedis, Rīgas pilsētas sekretārs Lomillers šo reformācijas uzvaru paziņoja Luteram un lūdza ar kādu rakstu uzmodināt Livonijas evaņģeliskās mācības piekritējus. Lutera atbilde bija:

Dieva izvēlētiem draugiem, visiem kristiešiem Rīgā, Rēvelē un Tērbatā Livonijā, maniem mīļiem kungiem un brāļiem Kristū — Mārtiņš Luters, Vitenbergas mācītājs. Žēlastību un mieru Kristū. Mīļie kungi un brāļi! Man ar rakstu un mutsvārdiem pavēstīts, ka Dievs, mū-

su Kunga un Pestītāja Tēvs, arī pie jums ir sācis savu brīnumdarbu un jūsu sirdis piepildījis ar savu žēlastības pilno patiesības gaismu. Viņš jūs svētījis, lai jūs no sirds priecīgi uzņemat to, kas tiešām ir īstais Dieva vārds. Pie mums turpretim vairums to (šo mācību) negrib nedz dzirdēt, nedz ciest. Jo bagātāku un lielāku žēlastību mums Dievs piešķir, jo neļēdzīgāki firsti, biskapi un velna kalpi tam pretojas, zaimo, to nolād un vajā. Daudzi ir apcietināti un nesen divi ir sadedzināti un tā līdz ar Kristu kā jauni mocekļi mūsu laikos uz debesīm sūtīti. Ar prieku saku, ka jūs esat svētīgi, jo, dzīvodami pasaules malā kā Apustuļu darbos 14 (13,48 un 14,27) pieminētie pagāni, jūs esat svētīgo vārdu ar prieku pieņēmuši. Tai pašā laikā mūsu žīdi šai Jeruzalemē, jā, Bābelē, nevien to nīcina, bet arī citiem nenovēl to dzirdēt. „Dieva dusmas pār tiem nāks,” saka Sv. Pāvils, „līdz galam”. Bet par jums lai valda žēlastība.

Šo pamācību, mīlie brāļi, uzņemiet ar prieku. Kaut jūs to jau zināt un man tas nav jāsaka, tomēr mani centieni un pienākums mudina, kaut nevajadzīgi, par jums rūpēties un jums kalpot. Nododu jūs savu mācītāju gādībai, un savās lūgšanās ietveriet arī mūs. Lai Dieva žēlastība ar jums. Āmen.

KATRAI KĀRTAI IR SAVS UZDEVUMS (1532. g.)

Valmieras landtāga lēmums: Katrai kārtai jāturas savās robežās... Nabaga zemnieks ir visu mūsu uzturētājs. Lai viņš paliktu savās tiesībās un iztikā, viņš var savus ražojumus, ko Dievs viņam piešķirīs tā sūro sviedru un darba dēļ, vest un nogādāt pienācīgās vietās — proti, pilsētās, tirgos un miestos. Tur viņš preces drīkst pārdot, kā vien prot.

Joachims Burvics

SABRUKUMA PRIEKŠVAKARĀ (1555. g.)

Pēc tam, kad Jūsu karaliskā majestāte (Zviedrijas ķēniņš Gustavs Vaza) nosūtīja mani kā sūtni pie Livonijas ordeņa mestra (Heinricha fon Gelena), esmu visādā ziņā rīkojies saskaņā ar instrukciju... Mestrs visu, ko teicu, labi saprata un apstiprināja to ar lielu un draudzīgu pateicību. Mestra vārdos un darbos nekā cita nevarēju saskatīt, kā tikai, lai notiktu kas notikdams, viņš vienmēr centīšoties veicināt draudzību un labas kaimiņu attiecības ar Jūsu majestāti (Zviedrijas ķēniņu). Manas paze-

mīgās domas ir, ka arī Zviedrijas un Somijas interesēs ir šādu draudzību uzturēt, ja vien tā iespējama saskaņā ar abām pusēm pieņemamiem noteikumiem.

Apsverot apstākļus, sapratu, un to man darīja zināmu arī Jūsu majestātes pēdējais vēstījums, ka Livonijas kārtas ļoti vēlas panākt vienošanos ar Jūsu majestātes valstīm (Zviedriju un Somiju), un, kaut gan esmu nabaga vienkāršs vīrs, kam neklājas dot padomus tik gudram ķēniņam, man tomēr liekas nepieciešams izklāstīt Jūsu majestātei par šīs zemes (Livonijas) apstākļiem. Ceru, ka šāda pilnīga informācija dos iespēju Jūsu majestātei sagatavot un noslēgt nākotnē kādu līgumu. Vispirms, nebūs liela vajadzība ziņot Jūsu majestātei, cik tālu Livonija atrodas no Vācijas ir pa jūras, ir pa zemes ceļu, tāpat to, ka Livonija robežo ziemeļos ar Jūsu majestātes valstīm, dienvidos ar Lietuvas un Prūsijas hercogisti, austrumos ar Maskavas lielhercoga zemēm, rietumos ar Baltijas jūru. Livonijas piekrastē ir dažas piemērotas ostas, kur vajadzības gadījumā varētu izcelties (ar karaspēku) bez briesmām.

Livonijas izmēri ir ap simt vai drusku vairāk vācu jūdzes garumā un ne vairāk kā 40 jūdzes platumā. Šai zemē mīt seši Svētās Romas imperijas valdnieki, proti, pieci bīskapi un mestrs, Pēdējais ar savu ordeni ir dižciltīgākais un stiprākais. Tomēr bīskapiem un mestram tikpat kā nav cietokšņu, pareizāk sakot, to cietokšņu skaits, kur uzbrukuma gadījumā varētu patverties, ir mazs. Neviens šeit neko neceļ aizsardzībai, izņemot divas pilsētas — Rīgu un Tallinnu, kas kaut ko šai ziņā dara. Tomēr par šīm pilsētām nav noteikšana nedz ordenim, nedz archibīskapam (Brandenburgas Vilhelmam), kaut arī viņi skaitās šo pilsētu vienīgie un pilntiesīgie kungi, vairāk, nekā tie, kas dzīvo iekšpus pilsētas mūriem, grib atzīt. Tāpat bruņniecībai nav nekādu cietokšņu, jo viņiem ir tikai nenocietinātas muižas. Ir labi zināms, ka Livonijas valstīm un bruņniecībai nav cita ikgadīga ienākuma kā tikai ražas atlikums. Tomēr ar šo ienākumu nevien seši valsts galvas, bet jo sevišķi viņu dižciltīgie padomnieki, komandieri un pārvaldnieki pārspēj Vācijas un citu tautu augstos valdniekus, hercogus un grāfus nekārtīgā izšķērdībā, ēšanā un uzdzīvošanā, un greznumā tērpos un dārglietās. Arī Livonijas dižciltīgie ne no kā neatsakās, un viņu dziesmas motīvs ir „vairāk un vairāk”.

Nabaga zemniekam, no otras puses, nav gluži nekā.

Visu, ko viņš spēj ražot un iegūt, tam jānodod muižniekiem. Ja zemniekam ir gabals maizes un viņš var piedzert tīru avota ūdeni, viņš sevi skaita par laimīgu, un Dieva un muižnieka pietiekami aprūpētu. Gada laikā zemnieks nenokauj nedz vērsi, nedz aitu, nedz cūku, un iztiek tikai no tā, kas izaug laukos, viņam nav nedz gultu, nedz gultas drēbju. Tas nozīmē, ka vajadzības gadījumā no zemnieka neko nevarēs dabūt. Šeit ir paraža, ka ceļotājiem jāņem līdz uzturs, dzērieni un gultas drēbes. Kas to nedara, tam jādalās nabaga zemnieka nabadzībā, jācieš bads un jāguļ uz cietas zemes. Zemē nav arī ar zivīm bagātu upju, izņemot Daugavu, un arī tur ir maz zivju.

Turpretim trim pilsētām — Rīgai, Tallinnai un Tērbatai — ir rosīga tirdzniecība, un to tirgotāju ģildēs ir turīgi tirgotāji, kam nekā netrūkst. Tas redzams, kaut vai no tā, ka namnieki var maksāt par namu trīs tūkstoši vai četri tūkstoši dālderu. Neviena namnieks, ne tirgotājs, kas nāk no ārzemēm, nemaksā muitu jeb S c h a t z - p f e n n i g, kā viņi to te sauc. Kā pilsētās, tā uz laukiem, pilis un muižās, viņu lielākais lepnums un vēlēšanās ir skaitīties par vāciešiem un dzīvot kā vācieši (t.i. pārmerīgi ēst un dzert), kaut arī viņi būtu dzimuši Livonijā ārpus vācu nācijas. Tomēr viena lieta pilsētās ir slavējama. Viņiem ir un viņi pietur labus, dievbijīgus un augsti mācītus sprediķotājus, kā vācu valodā, tā nevācu valodās. Tomēr tas neko neuzlabo viņu nejauko sīkumainību un viltību. Nabaga nevācu zemniekam, kas visādā ziņā viņus uztur, neko nemāca. Viņš maz ko zina par Dievu un uzticamību. Par sīkiem pārkāpumiem viņu izģērbj un sit, un tad vēl pēc soda viņam jāpateicas muižkungam. Krievi šo zemi labi pazīst, visas zemes tekas un ceļus, tās lielumu, spēku un iespējas. Krievi var šeit netraucēti meklēt labu dzīvi, kā arī tirdzniecību.

Tā kā Livonijas kārtām un jo sevišķi ordenim bijis ilgs miera laiks, varētu gaidīt, ka ordenis un bīskapi ir bagāti ar zeltu, sudrabu un citiem dārgumiem. Tomēr šķiet, ka bagātība nav tik liela, kā domā ārpus Livonijas, jo mestrs, kungi un komandieri tur lielu skaitu kalpotāju un uzņem nevajadzīgi daudz viesu. Bieži viņi ir amatā trīsdesmit, četrdesmit vai piecdesmit gadus, un tad tiešām savāc daudz bagātības. Bet daudz no tā tiek nosūtīts viņu nabaga draugiem Vācijā, kas tur ceļ pilsētas, pilis un lielas muižas. Kādēļ viņi tā rikojas, to viņi paši vislabāk zina. Man šķiet, viņi tā rikojas, lai, ārējam ienaid-

niekam uzbrūkot, izpostītiem un padzītiem viņiem būtu, kur piemesties ārpus Livonijas, un lai tur kā kungi viņi varētu nodzīvot sava mūža atlikušo daļu. Kungi šai zemē cenšas ieņemt, cik vien daudz var, skanošā naudā, jo tikai tai viņi var uzticēties.

Ir tiesa, ka Livonijas valstīs dižciltīgiem un vasaljiem ir pienākums turēt zināmu skaitu bruņotu jātnieku. Ja šo pienākumu tiešām izpildītu, valstīm būtu apmēram seši tūkstoši jātnieku. Kopš neatminamiem laikiem tomēr nav noticis munsturis, un jāšaubās, vai kādam ir viņa apbruņojums un sedli kārtībā, ja rastos nopietna vajadzība. To atklāja priekš dažiem gadiem, kad cienījamam mestram bija jāsaņem Rīgas padevības apliecinājums un viņš vēlējās iejāt Rīgā divu tūkstošu jātnieku pavadīts. Visās pilsētās tad notika tāda skriešana un dzišanās pēc apbruņojuma un zirgiem, ka ir skandalozi to aprakstīt. To visi var apliecināt, kas tur dzīvo.

(Tā kā rīdzinieki atteicās ielaist mestru ar tikdaudz bruņotiem pavadonjiem) šo lietu atsauca, un munsturis nenotika. Dižciltīgo kara kalpi ir salīkuši, klibi, sakropļoti, nodevušies dzeršanai, un arī tie nopietnas vajadzības gadījumā nespēs veikt karavīru pienākumus, nometņot kara gājienā, paciest izsalkumu, slāpes un pārvietoties no vienas vietas uz otru vai izpildīt sargu dienestu.

Tomēr pieņemsim, ka kara gadījumā Livonijas valstis spētu mobilizēt zināmu skaitu bruņotu jātnieku. Tad, ja viņi vēlētos doties kara gājienā, viņi būtu spiesti atstāt cietokšņus bez garnizoniem un aizstāvjiem. Kara gājienos nekādu palīdzību nevar cerēt gūt no nabaga lauciniekiem un zemniekiem, jo tie nekā nezina par karavīru godu un brašumu, un nevarētu ciņu izturēt. Ja Livonijas valstis, ienaidniekam nopietni uzbrūkot, mēģinātu salīgt svešu karaspēku Vācijā, tas ļoti aizkavētos, jo Lībeka un Pomerānija ir tālu projām, kā pa zemes ceļu, tā pa ūdensceļu. Šai garajā ceļā laika apstākļi un vējš var būt nopietns kavēklis. Turklāt zemes ceļš ir slēgts, jo Prūsijas hercogs (Albrechts) nav mierā ar ordeņa politiku, nedz ordenis mierā ar prūšiem.

Tomēr pieņemsim, ka izdotos attransportēt infanteriju pa jūru. Šos svešniekus novietot garnizonos būtu bīstami. Tāpat, sagaidot ienaidnieku kaujas laukā ar šiem svešniekiem, rastos virkne problēmu. Un beidzot svarīgākais — nevienam nav ieteicams uzaicināt vairāk viesu, nekā viņš spēj uzturēt, kā mēs to redzam Grieķijas

vēsturē un cītur, un arī zināmā mērā Prūsijā, Marienburgā.. Neticu arī, ka Livonija, ja tā kaut kas notiktu, būtu tādās attieksmēs ar saviem kaimiņiem, lai varētu lūgt palīgus, kas nāktu un izsviestu ārā svešos viesus.

Nevar noliegt, ka zemnieks ir trūcīgs un ka viņam nav pārtikas krājumu. Arī pilsētu skaits ir mazs, un labības eksports ir brīvs un atļauts. Ja arī kaut kas būtu palicis krājumā pilsētās, pilsētnieki to paturētu paši.

Ja tagad katrs valdnieks ņemtu kara gājienā līdz uzturu un elpi, un citas vajadzīgās mantas pats savām, savu zirgu un kalpotāju vajadzībām, tad necik daudz nepaliktu tieši armijai, kas ar kavaleriju un infanteriju varētu būt dažus tūkstošus liela. No zemnieka tā nabadzības dēļ nekā nevar sagaidīt. Ja kāds noorganizētu krājumu radīšanu viena vai divu, vai trīs gadu ilgā periodā, trūkumu gan varētu novērst, bet tikai ar labu plānošanu.

Jāievēro, ka karu uzsākt var ikviens, bet nobeigt to var tikai uzvarētājs, un tā kā laime ir šaudīga, neviens saprātīgs cilvēks nevar palaisties, ka viņš uzvarēs. Ja tagad nelaime piemeklētu Livoniju, un tās dažus tūkstošus aizstāvju sakautu un zemi izlaupītu, no kurienes viņi varētu ātrumā sagaidīt palīdzību? Te nav cietokšņa, kas varētu turēties ilgāku laiku, un pilsētas diezin' vai ņemtu militāro pūli.

Ja pārdomā, kas līdz šim darīts un šeit izstāstīts, viegli saprast Livonijas apstākļus. Livonijas ienaidniekus tas viss tikai iedrošina sākt agresiju. Draudošo nelaimi novērst un dot Livonijai drošību vislabāk varētu kaimiņvalsts Zviedrija un Somijas hercogiste. Livonieši zina, ka viņa majestātes pavalstnieki ir drošsirdīgi un kareiviski ļaudis. Viņi zina, ka Somijai ir robeža, ko Dievs un daba radījusi.. un ka savstarpēji sazinoties, ar zināšanām, gribu un saprašanos maskaviešus var viegli mazliet iebaidīt. Tādēļ nekas nebūtu tik derīgi, piemēroti, droši un apmierinoši Livonijai, kā noslēgt līgumu ar viņa majestāti un viņa valstīm..

LATVIJAS VIDUSLAIKI

Vēstures iedalījums senajos laikos, viduslaikos un jaunajos laikos, kā katrs nemitīgās vēstures plūsmas iedalījums, ir mākslīgs un vajadzīgs tikai, lai garākiem vēstures posmiem dotu vienu kopēju vārdu. Rietumeiropā par viduslaikiem var saukt laika posmu, kad pastā-

vēja feodālisms, vai arī laiku, sākot ar gadu, kad kristīgā ticība kļuva par attiecīgās valsts reliģiju, līdz reformācijai. Abas šīs pazīmes, bet tikai kopā, noder arī Latvijas viduslaiku raksturošanai.

Kristīgai ticībai vajadzēja ap 300 gadu, iekāms tā pirmo reizi kļuva par atzītu reliģiju, un pagāja ap 1000 gadu, iekāms galvenās valstis Eiropā bija pievērstas kristīgai ticībai. Kristīgās ticības izplatīšanās vēsture ir ļoti interesanta. Romas varenības spožākajā laikā kādā tālā Romas provincē, Palestīnā, bija radusies jauna reliģija, kas apvienoja krusta nāvē mirušā Jēzus Kristus sekotājus. Šī jaunā ticība radīja sīvu opozīciju. Kāds Kristus laika biedrs, kas tomēr viņu nekad nebija redzējis — Pāvils — bija cītīgs jaunās ticības vajātājs, bet tad viņš piedzīvoja brīnumu un kļuva par dedzīgāko kristietības sludinātāju. Pāvils uzskatīja, ka Kristus nav bijis tikai žīdu, bet gan visas pasaules Pestītājs, un misijas darbu pārcēla no Palestīnas uz Romas imperijas citām daļām. Tiešām kristīgā ticība tur atrada auglīgu zemi, kaut kristīgos valsts vara vajāja tādēļ, ka viņi neatzina Romas imperatora dievišķīgumu. Jo sevišķi kristīgā ticība izplatījās, kad Romas varenība sāka šķobīties. Beidzot 313. gadā Romā kristīgo ticību atzina par likumīgu reliģiju. Par kristiešu garīgo vadoni izvirzījās Romas bīskaps — pāvests. Tomēr Bīcancē kristīgā baznīca sāka atšķirties no Romas, un 1054. gadā notika galīgs lūzums. Turpmāk bija divas kristīgās baznīcas: Romas katoļu un grieķu katoļu. Pirmā izplatījās Rietumeiropā, otrā — Austrumeiropā. Latvija simt gadus pēc šīs sašķelšanās nonāca abu šo baznīcu misiju centienu lokā, kam bija svarīgas sekas. Jersikas, Tālavas, Kokneses valdnieki un tauta bija pieņēmuši grieķu katoļu ticību, kad sākās misijas darbs no rietumiem. Ka Austrumlatvijā grieķu katoļu ticība bija jau krietni iesakņojusies arī tautā priekš Romas katoļu uzvaras, var spriest no tā, ka vēl tagad baznīcas lietu latviskā terminoloģija ir pārņemta no krievu valodas (piem., baznīca, kristīt, svētīt, svece). Grieķu katoļu baznīca, tāpat kā Bīcancē, arī krievu valstīm bija valsts orgāns, un tādēļ arī latviešu kristīšana nozīmēja politisku pakļaušanu attiecīgai krievu valstij. Šī politiskā pakļaušana izpaudās meslu (nodokļu) ievākšanā un varbūt dažās latviešu valstīs arī krievu kņazu iecelšanā par valdniekiem.

Ap to pašu laiku, kad Austrumlatvijā ieradās grieķu katoļu misionāri, Rietumlatvijā apmeklēja Romas ka-

lu. Bīskaps Alberts šo iekarošanas politiku turpināja (sk. „Rīga”). Lībiešus un latviešus kristīja ar krustu, uguni un zobenu („Latviešus kristī”). Peregrīni Latvijā palika tikai vienu vasaru, jo izpirkuši savus grēkus, viņi devās mājās. Tā tas turpinājās četrus gadus, bet tad nodibina pastāvīgu profesionālu karotāju (zobenbrāļu) ordeni. Tā kā ordeņa brāļu karaspēks bija mazs, tad vēl vairākus gadus bīskaps aicināja peregrīnus no Vācijas un sabiedrojās ar lībiešu un letgaļu spēkiem. Pamazām bīskaps sabiedroto lībiešu un letgaļu zemes un iekarojumus sāka pārorganizēt pēc feodāliem principiem. Lībiešu un letgaļu kungi savas valstis nodeva bīskapam un saņēma tās vai nu pilnīgi, vai daļēji atpakaļ kā lēni, kļūstot par bīskapa vasaļiem. Pats bīskaps Alberts (1207. g.) kļuva par Švābijas karaļa vasali un līdz ar to par laicīgu valdnieku. Kad ordeņa spēks pieauga, trīs gadus vēlāk bīskaps bija spiests dalīties varā ar ordeņa pavēlnieku — mestru. Tā kā ordenis bija dibināts ar pāvesta atļauju un tā kā bīskaps garīgā ziņā bija pakļauts pāvestam, jaunā valsts bija pakļauta nevien Švābijas karalim, bet arī pāvestam. Jaunās vācu vasaļvalsts mūžs tomēr bija ļoti īss. Kad sabiedrotie igauņi un krievi to bija gandrīz pilnīgi iznīcinājuši, bīskaps Alberts griezās pēc palīdzības pie Dānijas karaļa. Par palīdzību, kas beidzās ar to, ka dāņi iekaroja Igauniju, Albertam vajadzēja kļūt par Dānijas karaļa vasali. Tomēr arī šis posms ilga īsu laiku — tikai trīs gadus, un 1225. g. bīskaps Alberts atkal ir Vācijas jeb, pareizāk, Svētās Romas imperijas firsts.

Starplaikā Livonijā bija notikušas svarīgas pārmaiņas. Lībiešu un letgaļu pašu kungu vietā bīskaps un ordeņa mestrs sāka iecelt amatos savus tautiešus un radniekus. Līdz ar to abu valdnieku starpā radās domstarpības. Kārtot šīs domstarpības un citus jautājumus pāvests nosūtīja uz Livoniju kā legātu kardināli Viļumu (1225. g.).

Latviešu tautas vēsturei Viļuma un otra legāta Balduīna apmeklējumi bija ļoti svarīgi. Pāvesta politika, kuru tas reālizēja ar legātiem, bija pavisam cita, nekā bīskapa, ordeņa mestra un viņa vasaļu rīcība. Igaunijā, apgabalā, uz kuru pretendēja dāņi un vāci, Viļums nodibina valsti, kuras pārvaldi nodod pašu igauņu rokās. Balduīns (1230. - 31. g.) vienojas ar kuršu ķēniņu Lameķīnu, ka pēdējais paklausīs Romai, bet valsts pārvalde paliek pašu kuršu rokās. Kaut arī šīs, tieši pāvestam pakļautās, valstis drīz

iekaro vāci un kaut arī nevaram apgalvot, ka pāvests griebeja radīt Latvijā ilgstošas nacionālas valstis, paši dibināšanas fakti ir svarīgi. Tas liecina, ka Latvijas un Igaunijas iekarošanas laikā pašu tautību kungu spējas pārvaldīt savas zemes pēc pāvesta un viņa legātu domām varēja stāties blakus vācu un dāņu kungu valdīšanas prasmei. Kaut arī priekšvācu Latvijā trūka akmens piļu, latviešu un lībiešu valstiskās kultūras līmenis bija tāds pats kā Vācijas valstīs un Dānijā.

Otrs mūsu vēsturei nozīmīgs apstāklis legātu darbībā bija tas, ka viņiem pāvestu Inocenta III (1198-1216), Honorija III (1216-1227) un Gregora IX (1227-1244) vārdā izdevās ar sekmēm iedzīvināt principu, ka iekarotajās zemēs iedzīvotāju stāvoklis nedrīkst pasliktināties, salīdzinot ar iepriekšējo neatkarības laiku. Šo principu, pāvesta mudināts, atbalstīja arī Vācijas ķeizars Frīdrihs II. Tajās vācu zemēs, no kurienes nāca iekarotāji, zemnieki bija lielā atkarībā no kungu kārtas, bet lībiešus, latviešus un igauņus nospīest šādā atkarībā tagad bija liegts.

Legāta Viļuma lielās diplomāta spējas tomēr nespēja pārliecināt zemgaļu ķēniņu Viesturu pieņemt kristīgo ticību, kaut, jādomā, arī viņam solīja pilnīgu neatkarību. Ordeņa centieni Zemgales iekarošanā atrada vissīkstāko pretestību. Apvienotais zemgaļu un leišu karaspēks pie Saules 1236. g. iznīcināja zobenbrāļu ordeni, ko ļoti drāmatiski apraksta Atskaņu chronika. Tomēr notika kā pasakā, kad vienas nocirstas pūķa galvas vietā izaug divas. Pēc zobenbrāļu ordeņa iznīcināšanas tā atliekas apvienojās ar Prūsijas vācu ordeni, kas Livonijā nodibināja neatkarīgu nodaļu. Cīņai ar leišiem un zemgaļiem jaunie ordeņa spēki sabiedrojās ar krieviem, bet, atvilcis elpu, ordenis devās kara gājienā pret saviem sabiedrotajiem. Šo ordeņa ekspansiju uz austrumiem uz ilgiem gadiem apturēja Novgoroda, chronikā aprakstītā Aleksandra Ņevska uzvara (1242. g.). Pēc šī zaudējuma ordenis nodevās Kursas, Zemgales un Latgales iekarošanai.

Kursas iekarošana bija pabeigta 1267. g. (sk. miera līgumu), bet Zemgales tikai 1290. g. (Klementa V bulla). No šī 1290. g. arī ir latviešu karoga tradīcija (sk. Atskaņu chroniku).

Latvijas iekarošana bija ilgusi simt gadus. Vidzemes lībieši un dažas letgaļu valstis jau pašā sākumā bija kļuvušas par vācu sabiedrotajiem, kamēr Kursas un sevišķi Zemgale bija sīkstī pretojusies. Beigās tomēr liktenis kā sabiedrotajiem, tā iekarotiem bija vienāds. Lībiešu un

latviešu valstu valdnieki un kungi bija vai nu krituši karā, vai aizgājuši trimdā, bet nedaudzie palicēji bija pārvācojušies. Tie latviešu kungi, kas palika un nepārvācojās, kļuva par sīkiem vasajiem. Latviešu zemnieki un latviešu namnieki pilsētās bija brīvi ļaudis. Tie piedalījās ilgstošos pilsoņu karos vācu kungu starpā un reizēm sacēlās (ievērojamākā revolūcija notika Latvijas kaimiņos — tas bija igauņu lielais dumpis 1343. g.). Tā vācu kungi varēja justies droši tikai savās akmens pilīs. Šīs pilis un citas militāras ierīces Latvijā cēla gan ar publiskām klaušām, gan ar vergu (drellju) darba spēku. Vergi bija lielāko tiesu kara gūstekņi, parādu kalpi vai par krimināliem noziegumiem notiesātie. Ar vergu darba spēku ordenis un vasaji sāka iekopt arī savas privātās lauku saimniecības — muižas, un pat vēl 1411. g. ordenis tos pirka un pārdeva. 14. gadsimteņa otrā pusē sākās nesaskaņas starp latviešiem un vāciem. Iemesli tām bija zemes kungu centieni nospiegt latviešus atkarībā, un pāvesta varas pagrimuma dēļ vairs nebija, kas šos centienus kavē. Rīgā Hanzas monopola dēļ pieauga vācu turība, un viņi negribēja vairs būt kopējās organizācijās ar „nevāciem”. Tādēļ tie dibināja atsevišķas organizācijas, bet latvieši atkal savas (sk. nastnieku statūtus, kas ir vecāki nekā to datējums). Tikai latviešu zeltkaļi, kalēji un kažocnieki bija sasnieguši tādu turību un cieņu, ka tie dibināja gildes kopā ar vāciem.

Latviešu zemnieku stāvoklis kļuva ļaunāks ar 15. g. s. Jau 14. g. s. sāka rasties vasaju un zemes kungu muižas, kuras gan vēl apsaimniekoja ar drelljiem. Tomēr tai pašā gadsimtenī iesakņojās feodālais princips, ka vasalis ir savu pavalstnieku valdnieks. To izmantojot, kungi sāka palielināt zemnieku nodevas un izlietot klaušas privātām vajadzībām. Kad 15. g. s. izbeidzās drellība, klaušas vēl pieauga. Sekas bija, ka zemnieki kļuva nabadzīgi. Tiem, kas krita parādos, aizliedza atstāt savu sētu. Latvijas novados stāvoklis kļuva ļauns 15. g. s. beigās — 1480. g. bija neraža, un reizē karš ar Pleskavu un kārtējais pilsoņu karš postīja zemi. Laikā no 1482. līdz 1494. g. Latvijā (Igaunijā jau agrāk) tika nodibināta novada būšana (novadniecība) — zemnieki nedrīkstēja atstāt savu ciematu, vienalga, vai tie bija parādnieki vai ne. Tikai brīvzemnieki (to starpā agrāko lībiešu un latviešu kungu pēcteči) šai ziņā nebija saistīti. No vēlākās dzimtbūšanas novada būšana atšķīrās ar to, ka zemniekiem bija nevien pienākums, bet arī tiesības palikt uz savas zemes.

Ar 16. g.s. radās divi jauni svarīgi apstākļi latvju tautas vēsturē. Vispirms, no tatāru jūga atbrīvotie krievi sāka apvienoties spēcīgā valstī un apdraudēt Livoniju. Spožā Pletenberga uzvara 1502. g. šīs briesmas likvidē, bet tikai vienas paaudzes laikam. Otrs nozīmīgais faktors bija Lutera mācības izplatīšanās. Livonija bija katolisku valstu konfederācija, ko vadīja bīskapi un katoļu baznīcai zvērējuši bruņinieki. Ar reformāciju bija sagrauts valsts pamats. Tomēr valsti varēja pārorganizēt uz cītiem pamatiem, kā to rādīja vācu ordeņa paraugs Prūsijā, bet vasaļu zemā morāle, iedzīvošanās kāre un militārā spēka atstāšana novārtā (kā to uzskatāmi attēloja savā ziņojumā Zviedrijas ķēniņa spiegs Joachims Burvics) beidzot noveda pie katastrofas. Varas un viltus laikmets beidzās, bet sākās vēl jaunāks laikmets, kad vairākas paaudzes pār Latviju plaiksnījās karu kāvi ar saviem pavadoņiem badu un mēri.

Varas un viltus laikmetā 350 gados Latvija un Igaunija bija apvienota vienkopus — Livonijas konfederācijā. Latvijā letgaļi, kurši, zemgaļi, sēļi un Vidzemes lībieši bija sakusuši vienā latviešu tautā. Kungu kārtā šai valstī bija vāci, bet tikai laikmeta beigās sākās nacionālas pretilstības. Kamēr šai pašā laikmetā Prūsija tika kolonizēta un pārvācota, Latvijā tautā saglabāja savu nacionālo seju. Vācu zemnieki nenāca kā kolonisti uz Latviju tādēļ, ka viņiem pietika telpas kolonizācijai Prūsijā, tādēļ, ka latviešu brīvības garantiju dēļ vācu kolonistiem Latvijā nebūtu bijušas nekādas priekšrocības, un tādēļ, ka Latvijā plosījās gandrīz nepārtraukts pilsoņu karš, kas vācu kolonistus atbaidīja.

Nav pareizs populārais uzskats, ka pēc tam, kad Latvijā gan ar līgumiem, gan ar varu un viltu par kungiem kļuva vāci, it kā būtu sākusies 700 gadus ilga verdzība. Nav arī pareizs uzskats, ka latviešu tauta 13. gadsimtenī būtu zaudējusi savu aktīvo lomu Latvijas vēstures veidošanā. Pat tad, kad 15. g.s. beigās Latvijā nodibinājās novada būšana, Latvijas likteņus vēl 1502. g. kaujā izšķīra paši latvieši. Pletenberga vadītā karaspēkā, kas sakāva krievus, pārsvarā bija latviešu un igauņu kareivji, un šo kauju izšķīra karotāju masa, ne atsevišķu bruņinieku varonība. Ir gan tiesa, ka varas un viltus laikmetā vācu kungi kļuva bagāti, bet latvieši — nabagi.

Karu kāvi

Simt piecdesmit trīs gadus no 1558. līdz 1710. gadam ikviena latviešu paaudze piedzīvoja mazākais vienu asiņainu un postīgu karu. Šie kari kopā ilga ap piecdesmit gadu. Četras reizes šai laikmetā Latviju pārstaigāja mēris, trīs reizes zemi šauta lielā bada rikste. Kaut kari latviešiem nebija nekas jauns, tik briesmīgus kara viņus neviens vēl nebija piedzīvojis. Kamēr agrāk karoja nelieli sirotāju pulki, tagad pāri Latvijai kā siseņu bari vēlās daudzu tautu lielās armijas, aiz sevis atstājot tukšnesi un šausmas.

Latvija bija kļuvusi par visas Ziemeļeiropas kara lauku. Tam par iemeslu bija Livonijas un vācu Svētās Romas imperijas vājums un Līvonijs kaimiņu augošais stiprums. Visi Livonijas kaimiņi centās pēc varas pār Baltijas jūru, un lai to panāktu, tie tīkoja pēc Latvijas. No visām četrām debess pusēm nāca Livonijas dalītāji. Trīs lielie kaimiņi: zviedri, poļi ar lietuvjiem, un krievi ar saviem satellītiem cīnījās savā starpā, lai iegūtu Latviju. Arī Dānija gribēja savu daļu. Visas šīs lielvalstis palaikam arī ieguva kādu gabalu no Latvijas. Kari, mēris, bads un augošais dzimtbūšanas smagums draudēja iznīcināt visu latviešu tautu, bet tās iekšējie spēki bija pārāki. Latviešu tauta pārcieta šī laikmeta lielos pārbaudījumus un kritiskos brīžos pat mēģināja aktīvi ietekmēt Latvijas likteņus. Tagad tas bija daudz grūtāk kā agrāk, jo tūlīt pēc Pletenberga vadībā iegūtās spožās uzvaras pār krieviem kungi, redzot latviešu un igauņu militārās spējas, savas drošības labā bija nolieguši zemniekiem turēt šaujamos ieročus. Ar visu to igauņi 1560. gadā ievēlēja kādu kalēju par ķēniņu un uzsāka lielu brīvības karu pret vāciem. Kad šī lielā revolūcija noslika asinīs, kā igauņu, tā latviešu aktīvās politiskās apziņas uzliesmojumi kļūst arvien retāki. Latviešu tautas radošais gars noslēdzas sevī. Tautā izzūd varoņu teikas, bet tai vietā jo krāšņi uzplaukst tautasdziesmu liriskas ziedi. Nav lielāka pretstata, kā starp maigajām latviešu tautasdziesmām un asiņaino kara kāvu gaismu, kas blāzmo pār latviešu zemi. Aizejot no skarbās īstenības dzejas pasaulē, latvieši saglāba kā savu dvēseli, tā savu miesu. Spītēdama negaisam un atvilkdama elpu mazliet gaišākos laikmeta brīžos, tauta dzīvoja. Dzīvoja par spīti karu kāviem.

LIVONIJAS DALĪTĀJI 16. G. S.

Livonija viduslaikos piederēja pie vācu nācijas Svētās Romas imperijas (tā kartē iezīmēta melnā krāsā ar robežām ap 1560. g.). Voltērs vēlāk rakstīja, ka šī imperija neesot bijusi nedz vācu nācijas, nedz svēta, nedz Romas un pat ne imperija. Tiešām, saskaldīta sīkās, nesaticīgās valstīs un iekšējo reliģisko un politisko cīņu saplosīta, tā krīzes gadījumā nespēja noturēt Livoniju, pēc kuras tikoja lielie kaimiņi: Maskavija (Krievija), Zviedrija, Lietuvas un Polijas ūnija, un Dānija. Katra no šīm lielvalstīm 1561. gadā ieguva daļu Livonijas, bet pēc savstarpējām cīņām Livoniju uz ilgāku laiku sadalīja Zviedrija un Polija.

Anonims angļu rakstnieks (rakstīts 1576. g.)

LIVONIJAS KARA FORMĀLAIS IEGANSTS (1558. g.)

Šis traģiskais karš izcēlās šādi. Maskavietis, lai tam būtu kāds iegants, kā attaisnot savu tiranniju un godkāribu, starp citu pieprasīja nodevu, kas viņam it kā nāktos no Tērbatas bīskapijas. Par to viņš tomēr nespēja sniegt nekādu pierādījumu. Nav arī dzīva cilvēka, kas pats atcerētos vai kam būtu stāstīts, ka šāda nodeva maskavietim jebkad maksāta. Tad maskavietis sāka sarunas ar Līvonijas ordeņa mestru, pavēlēja viņam ievākt ziņas par nodevu no tērbatiešiem un pieprasīja nodevas samaksu, sakot, ka viņš to neatlaidīšot, kaut arī tā būtu viena mata vērtībā.

Beidzot kādā vecā Tērbatas chronikā tika atrasts, ka vecos laikos, ko neviens vairs nevar atcerēties, kad Pleskavas teritorijā bijuši tikai neapdzīvoti meži ar plēsīgiem zvēriem, Tērbatas apgabalā, ko sauc par Kristpili, ar krievu pierobežas ļaužu piekrišanu zemnieki izmantojuši biškukokus minētajos mežos. Par to viņi maksājuši krievu vaivadam gadā sešus šiliņus Livonijas naudā. Tomēr, kad krievi mežus nocirtuši, un sacēluši pilsētas un ciemus, nodeva izbeidzās līdz ar nocirstajiem kokiem. Minētos sešus šiliņus kopš tā laika nedz krievi prasījuši, nedz livonieši maksājuši. Šīs lietas, ko zinu par Livonijas kara iemeslu, es domāju, man vajadzēja jums pastāstīt.

Džeromijs Horsejs

VIŅŠ POSTA (1580. g.)

Viņš nāca pārplūstošā godkārē, lietoties bez jēgas ar saviem iekarošanas nodomiem. Viņš nāca ar armiju, kurā bija simt tūkstoši jātnieku un piecdesmit tūkstoši kājnieku ar attiecīgo artilēriju, municiju un pārtikas veltēm. Viņš devās iekarot Livoniju un Zviedriju, kas atrodas tajā kristīgās pasaules daļā. Viņš nonāvēja un slepkavoja vīrus, sievas un bērnus, kas bija viņa armijas ceļā. Starp Novgorodu un Pleskavu — diviem lielākiem tirdzniecības centriem austrumos, un Narvu atradās trīsstūris, kas agrāk bija Livonijas ietekmē. Tagad Narvas pārvaldīšanai viņš pie tās uzbūvēja cietoksni, ko nosauca savā vārdā par Ivangorodu, bet tiem, kas šo cietoksni bija cēluši, viņš lika izdurt acis, lai otrreiz nespētu uzcelt tādas celtnes. Iebrūkot Livonijā no Pleskavas puses, viņš sūtīja kņazu Miķeli Gļinskoju ar artilēriju aplenkt pirmo cietoksni Kristpili (Newe House). To ieņē, sagūstot aizstāvjus, novieto tur 300 kareivjus garnizonā, kas posta un laupa apkārtni. Ceļā uz Tērbatu viņš aplenc un ieņē daudzus sikākus cietokšņus. Šo lielo un svarīgo satiksmes centru aplenc un apšāuda. Tērbatieši paceļ padošanās karogu. Daži tūkstoši tatāru aizved gūstā astoņus tūkstošus gūstekņu — vīrus, sievietes un bērnus, bet mantu savāc un nosūta uz Novgorodu cara rīcībā. Viņš neatvairāmi iet uz priekšu, sadalot savu armiju mazākās grupās. Nekur vairs nav pretestības. Desmit tūkstoši tiek atstāti, lai nodrošinātu piegādi pār aizsalušām upēm un ezeriem. Viņš ieņē arvien vairāk cietokšņu, pilsētu un ciemu. Ņēma mantu, aizdzen lopus un cilvēkus. Viņš ieņē Pernavu, Hapsalu, Lajuselindu, Cēsis, Kuldīgu, Jelgavu un daudz

citu stipru pilsētu Baltijas jūras piekrastē — kopā ap 30 pilsētu divi simti jūdžu radijā.

Ak vai, šo briesmīgo postu un necilvēcīgo slepkavošanu, slīcināšanu un dedzināšanu! Sievas un meitas tiek saķertas, bez žēlastības izģērbtas vislielākā aukstumā, pa trim, pa četrām piesietas pie jātnieku zirgu astēm un vilktas gan dzīvas, gan mirušas pa ceļiem un ielām. Visur guļ liķi, veci cilvēki, sievietes, bērni — daži turīgi, tērpti samtā un zīdā, ar noslēptām dārglietām, zeltu un pērlēm. Šie ļaudis, kas savas izcelsmes un klimata dēļ ir skaistākie pasaulē, tagad guļ auksti un sastinguši. Neskaitāmus aizsūtīja un aizvilka uz Krieviju. Nav iespējams novērtēt bagātību naudā, precēs un mantās, kas tika aizvesta no pilsētām un no laukiem, 600 izpostītām un izlaupītām baznīcām. Tā cars un viņa nežēlīgie un velnišķīgie tatāri, izsirojuši šo bagāto zemi un izpostījuši tās iedzīvotājus, nonāca pie galvenās pilsētas, sauktas Tallina. Šī pilsēta ir stipri celta augstā, klinšainā kalnā Baltijas jūras krastā pretim Stokholmai Zviedrijā. Tallinnu viņš aplenca ar divdesmit tūkstošiem vīru un apšaudīja ar 20 lielgabaliem. Tomēr Tallinnas iedzīvotāji un aizstāvji pa nakti aizlāpīja caurumus pilsētas mūrī, kas pa dienu bija sašauti. Viņi nesa un lēja ūdeni sašautajās vietās, un tas sasala biezā ledū, tik biezā, ka cars pēc sešu nedēļu aplenkuma un, izšāvis 20.000 lielgabalu lādiņu, neko nepanāca. Pazaudējis 6000 vīrus, viņš ar kaunu atkāpās. Pēc tam iestājās pēkšņs atkusnis un sākās plūdi. Šo iemeslu dēļ viņš atkāpšanās laikā pazaudēja lielu daļu savas artilērijas, vezumus un mazākais 30.000 vīru. Sanniknots un trakuma pārņemts par šo neveiksmi un savas lielākās un labākās armijas zaudēšanu, kā arī apgādes zudumu, viņš sarīkoja visasiņaināko un nežēlīgāko slepkavošanu, kas vēl nekad nebija piedzīvota. Nonācis Narvā, viņš laupa šīs pilsētas bagātību, mantas un preces, nonāvē un slepkavo vīrus, sievas un bērnus, un nodod tos saviem tatāriem...

Tā viņš pazaudēja gandrīz visas ieņemtās pilsētas Livonijā, un tās ieņēma varenais ķēniņš Stefans Batorijs. Tomēr cars bija nolaupijis un aizvedis visas bagātības un redzamākos cilvēkus. Livonija bija piedzīvojusi vislielāko nežēlību un tiranniju visā tās vēsturē. Agrāk Livonija bija svētīta zeme, kur tecēja piens un medus, un kur nekā netrūka. Te bija skaistākās sievietes pasaulē un vīri vislabākos apstākļos, bet viņi bija kļuvuši iepnī, nodevušies

greznumam, bezdarbībai un izpriečām. Par šiem grēkiem Dievs tagad bija šo tautu piemeklējis. Daudzus pārdeva par vergiem uz Persiju, Tatāriju, Turciju un attālākiem Indijas novadiem. Man laimējās dažus gūstekņus izpirkt un atbrīvot par mazu naudas summu un dažām labām precēm un nosūtīt atpakaļ uz Livoniju, uz Hamburgu un Lībeku.

Pēc tam zviedru ķēniņš ar savu ģenerāli Fārensbachu un franču kapteini Pontu Delagardiju aplenca Narvu no jūras un sauszemes, un ieņēma šo stipro cietoksni (1581. g.), tāpat arī Ivangorodu. Zviedri nestrādāja tādus cietsirdīgus darbus. Cara armija, kas skaita ziņā bija daudz lielāka, tad iebruka zviedru novados un nodarīja daudz posta. Viņi sagūstīja un aizveda uz Krieviju daudzus vidzemniekus, frančus, skotus, holandiešus un dažus angļus. Daļu gūstekņu nometināja Maskavā. Izlietojot savu pazišanas galmā, jo mani labi ieredzēja galma favorīti un virsnieki, man izdevās dabūt atļauju uzcelt gūstekņiem baznīcu, ko cēlu par saviem līdzekļiem. Man izdevās arī sameklēt mācītāju, kas ik svētdienas vadīja gūstekņiem luterāņu dievkalpojumu. Man izdevās arī panākt krievu tautā pret gūstekņiem labvēlīgu noskaņojumu, tā atvieglot dzīvi tiem, kas pazaudējuši mantu, draugus un tēvzemi.

PIRMĀ UZRAKSTĪTĀ TAUTASDZIESMA (1584. g.)

(Sāls pūšamie vārdi)

Selsenick, Trummelnick,
adtsle Selse warde,
Noseklesze wannesinge
Selse Warde, daesdedam.

Juris Mancelis (rakstīts 1647. g. latviski)

PIEMINOT JĀŅA BRIESMĪGĀ POSTĪJUMUS

Nu ir palikuši sešdesmit un pieci gadi, kamēr mūsu cienīga lielakunga un zemestēva tēva tēvs pavēlējis ir par visu šo zemi šo dienu ik gadskārtā Dievam par godu slavēt. Aiz to tie lielī krievi to Vidzemi ne vien gauži izpostīja, bet ir tos ļaudis, zemniekus, vāciešus, jā ir muižniekus un zeltnešus mocīja, piņķēja, dīrāja, svilināja un cepa iesmā uzdurtus kā cūkas, ar pātagām acis no pieres izkapāja, sievas, gaspažas un jumpravas kaunā lika un apsmēja, citus nokāva, citus par mūžīgiem vergiem krievuzemē noveda, citus turpat plikus, kā no mātes dzimu-

CĒSU PILSDRUPAS

Cēsu pils ilgu laiku bija Livonijas ordeņa mestra rezidence. Tā aizgāja bojā līdz ar ordeni. Lai nekristu krievu rokās, pēc piecu dienu aplenkuma 1557. g. 6. septembrī pils garnizons un apkārtnes bēgļi pēc svētā vakarēdiena pili uzspridzināja. Barona K. Ungerna-Šternberga zīmējums rāda Cēsu pilsdrupas 1810. gadā. Kamēr Vakareuropā viduslaiku pils saglabājušās daudzās vietās, Latvijā neviena no tām nav palikusi vesela — tikai piļu drupas ir bargo karu mēmie liecinieki.

šus, uz tiltu veda, ar nūju jeb bozi priekš pieres svieda, un lika tad tos upē iepult, apslīkt, un no zivīm un putniem apēst. Ak, cikāds uz sutraini palika! Cikāds mātes bērns no suņiem ceļmalā kļuva apēsts! Cikāds cietumā sapuva! Un kas var visas tās bēdas izrunāt, ko tanī krieva laikā tie ļautiņi, jauni un veci, bagāti un nabagi, vācieši un zemnieki, muižnieki un citi godīgi ļaudis redzējuši un cietuši ir? Tāpēc tie Dievu lūgdami dziedāja:

Tās bēdas, katras mēs esam redzējuši
Pie vīriem, sievietēm un maziem bērniem,
Neliec, ak Dievs, mums atkal redzēt!

Tas ir tiesa, ka mēs vecākie lielu vaidu esam piedzīvojuši šinīs kara un tautu laikos. Dažs labs turīgs vīrs ir izpostīts, dažs bērns no sava tēva un mātes, dažs rada cilvēks no sava cilts izklīdis, tomēr viņi krieva laiki vēl gaužāki bijuši. Šinī karā bija vēl pustumēra žēlastība, bet tur ir ceļos tupēdams nevarēji žēlastību atrast ne pie suņa sarga un skrandaina zirņu biedēkļa. Mirt bija tev, nezīnādamās kādas nāves. Bet kad nu tas žēlīgs Dievs

no tādām bēdām mūs pestījis, un ar to krievu mieru devis, tad ir tas cienīgs vecais zemestēvs pavēlējis šo dienu par miera dienu svētīt un Dievam no sirds dibena pateikties, ka tas mums mūsu bērnus un bērnu bērnus no tādas dzelzs pātagas pestījis un mums mieru ar krievu devis ir, lūgdami tas pats žēlīgs Dievs gribētu mūs vēl pasargāt par svešām tautām, par karu, par visādu vaida laiku.

Džeromijs Horsejs

SLEPENĀ MISIJĀ NO MASKAVAS UZ LONDONU (1580. g.)

Zirgu pajūga ragavās ar saviem 20 kalpotājiem to nakti nobraucu 90 jūdzes. Mainot zirgus, mēs trīs dienās nobraucām 600 jūdzes līdz Kristpilij. Nonākuši Livonijā, mani pavadoņi ar saviem kalpotājiem atvadījās, un es tos labprāt atlaidu, lai viņus nesagūstītu un lai neizjuku mani nodomi. Sargs mani noveda pie pils komandanta, kas ar savu palīgu mani rūpīgi izprašāja un pārmeklēja. Dabiski, ka viņi man neuzticējās, jo es nācu no viņu ienaidnieku zemes. Stāstīju viņiem, ka esmu priecīgs būt viņu rokās pēc tam, kad esmu atstājis Maskavijas bēdu ieleju, un ka man bija jāpiekukuļo maskavieši, lai tiktu ārā. Komandants ar palīgu apspriedās, trešā dienā piekomandēja man pavadoņi un atļāva doties prom. Mani sargi cerēja no manis saņemt atlīdzību, bet es lūdzu mani šoreiz pataupīt, jo mana maka saturs nesaskanēja ar manu labo gribu. Ceļojums ilga trīs dienas un bija bīstams, kā uz sauszemes, tā pa aizsalušo jūru uz Sāmsalu. Tā ir liela un plaša sala, un pieder Dānijas ķēniņam. Mani saņēma nelaiņi kareivji, kas ar mani rupji apgājās, noveda uz pili un tad uz Ārensburgu. Tur mani noveda komandantam. Tad mani slīmu, vecu un sasistu noturēja par spiegu un iemeta cietumā. Čūskas rāpoja pa manu guļamvietu un grīdu, kur vistas tās knābāja. Tas bija neparasts skats, un kaut gan man nekas jauns nenotika, man bija lielas bailes. Kad pienāca laiks, mani sauca pie gubernātora. Tas bija liels kungs un labās attieksmēs ar ķēniņu. Viņš te bija pilnīgs valdnieks. Mani pratinot, viņam visapkārt stāvēja kareivji ar āvām un zobeniem. Jautājumu bija daudz. Teicu, ka esmu Anglijas ķēniņienes pavalstnieks un ka viņa dzīvo mierā un draudzībā ar visiem kristīgiem valdniekiem, jo sevišķi ar Dānijas majestāti. Jā, bet tas gubernātoru neapmierināja. Mēs esot sazvērējušies ar maskaviešiem pret Dāni-

ju. Tad viņš man jautāja manu vārdu un stāvokli. Es atbildēju. Pēc tam gubernātors lika mani aizvest atpakaļ uz cietumu. Drīz pēc tam gubernātors atsūtīja pie manis savu dēlu, kas bija jauks kungs, un aicināja uz privātu sarunu. Šoreiz gubernātoram nebija miesas sardzes. Dēlam bija rokā vēstule, un gubernātors atkal jautāja manu vārdu. Atbildēju. Tad mums bija šāda saruna ar gubernātoru. Gubernātors: „Esmu saņēmis vairākas vēstules, un viena starp tām ir no manas mīļās meitas, kas ir cara gūstekne Maskavā. Viņa raksta, ka tai īstu kristīgu draudzību un labvēlību izrādījis kāds angļu kungs, kas ir Anglijas ķēniņienes sūtnis Maskavā un kura vārds līdzīgs Jūsējam.” Es: „Vai Jūsu meitu sauc Magdalenu fon Ikskili?” — „Jā, mans kungs.” — „Esmu tas pats, par ko viņa raksta. Pazīstu viņu labi, un viņa bija spīrgta un vesela, kad pēdējo reizi viņu redzēju.” — „Ak, mans kungs, tā ir mana mīļā un dārgā meita, ko nevaru no gūsta izpirkt, kaut Dānijas ķēniņš rakstījis viņas labā.” Gubernātors bija ļoti aizkustināts, viņš mani apkampa un raudāja, un arī viņa dēls mani skūpstīja. Nomierinājies viņš teica: „Dieva eņģelis Jūsu labdzimtību ir atsūtījis pie manis. Lai Jums mana pateicība un mana draudzība par laipnību pret mani un manējiem. Šai salā Jūsu slaveno vārdu un labsirdību pazīst, un kaš uz šīs salas ir, tas ir jūsu rīcībā.”

Viņš bija ļoti priecīgs, un es ne mazāk, par šo labo sagādīšanos. Man tūlīt ierādīja ļoti tīkamu dzīvokli. Gubernātora dēls nākošā dienā man izrādīja savus zirgu stallus, savu apbruojumu un bibliotēku. Tika saaicināti gubernātora draugi un sarīkots svētku mielasts. Gubernātors sagatavoja pavadvēstuli un pasi. Mani godināja vēl vairākkārt un paniedza dāvanai skaistu vācu pulksteni. Dēlu norīkoja, lai mani pavadītu, un mani izvadīja ar svētišanas vārdiem un asarām.

Devos ceļā. (Kurzemē) mani sagaidīja kāds baznīckungs, kam bija labi sakari Līvonijā. Viņa kalpotāji mani bija saķēruši un sāka ar mani slikti apieties, bet baznīckungs tiem pastāstīja, kas es esmu, un tā mani neaiztika, nedz manu pudeli, kas dienu man bija noslēpta zem kamzoļa un nakti zem spilvena. Man jau likās, ka visas briesmas ir garām. Tad nonācu Piltenē, kas ir stipra pils pie Baltijas jūras un kur valda ķēniņš Magnus, par ko esmu stāstījis agrāk. Viņš ar mani slikti apgājās tāpēc, ka neturēju viņam līdzī dzeršanā. Magnus bija izšķiedis un aizsviedis prom saviem šekotājiem un adoptētajām mei-

tām lielāko tiesu no savām pilsētām, pilīm, rotām, naudas, zirgiem un zelta un sudraba traukiem, kas bija nākuši viņa rokās ar cara krustmeitas pūru. Neilgi pēc (mūsu tikšanās) viņš nomira, atstājot ķēniņieni un vienīgo meitu grūtos apstākļos.

No turienes es devos caur Kurzemes hercogīsti un Prūsijas hercogīsti uz Karaļaučiem, Elbingu un Dancīgu Polijā, tad uz Pomerāniju un Meklenburgu, un beidzot uz Lībeku, kur mani pazīst un man sagādāja ļoti labu un goda pilnu uzņemšanu...

F. Alegambe

PIRMĀS ZINĀMĀS LATVIEŠU GRĀMATAS (1585. g.)
TULKOTĀJS TOLGSDORFS

Erdmani Tolgsdorfu, kas dzimis Prūsijā un jezuītu ordenī saistījies trim svīnīgiem solījumiem, Vidzemes bīskaps Oto Šenkings dēvēja par šīs zemes tēvu un apustu. Kad Polijas karalis Stefans atguva šo provinci no maskaviēšiem, Vārmijas bīskaps Mārtiņš Kromers nosūtīja turp priesterus, lai atjaunotu 50 gadus ilgi apspiesto ticību. Starp tiem atradās arī Erdmanis no Gutstates, rosīgs dvēseju gans, kam uzdeva aprūpēt Valmieras draudzi. Viņš arī to lieliski uzkopa. Īsā laikā iemācījās šīs zemes ļaužu valodu un izgatavoja derīgas grāmatas. Vēlāk, kad ķeceri jezuītus no Rīgas padzina un, pretēji pat karaļa norādījumiem, tos nekādā ziņā negribēja vairs pilsētā ielaist, karalis atrada par vēlamu kādu laiku skatīties caur pirkstiem, lai šādā kārtā vismaz pasargātu īpašumus un neļautu tiem nokļūt ķeceru rokās. Šeit tad nu izraudzīja Erdmani, kuru viņi (ķeceri) gribot negribot atrada par iespējamu pieņemt, cerot, ka viņš tiem nemētīs daudz akmeņu ceļā. Viņš rūpējās par to, lai klosteri, kurā mēs uzturējāmies, varētu likumīgi apmeklēt, atjaunoja atkal sprediķus, un uzsāka rītos un vakaros ar dažiem zēniem, kurus pats apmācīja, dziedāt lūgšanas gregoriāņu garā. Raudzījās, lai neviens no tiem netrūktu un tad, priekšā dziedot, mācīja viņiem slavas dziesmas un kora dziesmām derīgus psalmus. Tā kā nekādas dziesmu grāmatas nebija, no kurām varētu dziedāt, tad viņš meldījas, kuras vēl bija svaigā atmiņā, uzrakstīja uz papīra, ko vēl tagadējos laikos lieto Sv. Jēkaba baznīcā un no turienes visā Vidzemē.

Kad beidzot 1591. gadā jezuītus atkal ielaida Rīgā, viņš līdz ar klosteri jezuītu ordenim nodeva arī sevi pašu.

Pārbaudes gadu pavadīja Polijā, sagatavots Krakovā. Visu veica ar neticamu cītību. Drīz vien viņu sūtīja atpakaļ uz Rīgu. Kopā ar Cēsu bīskapu vizitēja viņam piedalīto bīskapiju. Tā kā tur atrada maz derīgu apustuļu darbu darītāju, tad aicināja no Prūsijas piemērotus jaunekļus, sagatavoja priesteru darbam, apmācīja un ievada draudzēs. Viņa galvenā nodarbošanās bija misionāra ceļojumi, kas bija ļoti smagi šais pārmērīgi grūtajos laikos. Vairāk kā 14 gadu zviedru zobens gulēja uz visas Vidzemes pleciem. Ciemi lielāko tiesu bija tukši un neapdzīvoti. Nekāda patvēruma, nekādas palīdzības nelaimē un slimībās. No visām pusēm kareivju un laupītāju briesmas. Ne reti vajadzēja tikt pāri tādām plūstošu ūdeņu straumēm, kādas cilvēka spēkiem gandrīz neiespējams pārpeldēt. 1603. gadā, kad visas ceļmalas bija pilnas mēra un spēka izsīkuma piemeklētiem ļaudīm, viņš tiem palīdzēja, cik vien paša spēki atļāva. Ar to ieguva nabadzīgajā zemnieku tautiņā tādu atzinību, ka viņu vienmēr daudzinaja ar cieņu un pēc savas paražas godināja visskaistākiem slavīnāšanas vārdiem, dēvēdami par veco kungu, Vidzemes tēvu un savu bīskapu.

Viņš ļoti mīlēja garīdznieka nabadzību. Nakts lūgsnu laikā un citos gadījumos pārtika vienīgi no priēžu ciekuriem, kaut gan vecuma dēļ viņam bija pilnīgi izdēdējusi seja. Nemaz netīkoja ēdienu padarīt garšīgāku un nemaz nelietoja asās garšvielas, bet pārtika no vienkāršas viras un, to vairākkārt uzsildīdams, iztīka ar to veselām nedēļām. Kad nobeidzās sešpadsmit Cēsis pavadītie dzīves gadi un viņš bija bez zobiem, pārtika tikai no mīklas. Tomēr neatstāja novārtā parasto centību un pūles. Visus pienākumus uzkrāva gandrīz vienīgi uz saviem pleciem. Svētku dienās, tikko saules stari sāka plūst pāri kalniem, viņš veltīja rīta stundas tiem, kas nāca pie bikts. Tad noturēja agro sprediķi vāciešiem, sarīkoja lūgsnu gājienus un citas svinīgas ceremonijas. Pēc meses upura sprediķoja latviešiem. Ja vēl laiks palika pāri, tad pieņēma atkal grēku sūdzētājus. Pēcpusdienās jauniešiem un citiem nezinātājiem mācīja ticības mācību, pēc tam nodziedāja vesperu, arī gadījumos, kad tas bija vajadzīgs, izsniedza svēto sakramentu slimniekiem. To visu veica bezspēcīgais Erdmanis viens pats, gūdam visu apbrīnošanu. Beidzot, ciešot lielas sāpes un piesaucot svētību nesēja Jēzus vārdu, viņš nomira Cēsis 1620. gada 4. oktobrī 70 gadus vecs.

KURŠU ĶONIŅI (1586. g.)

No Klaipēdas caur Kurzemi nonācu pie kuršu ķoniņiem, kur mēs noskatījāmieš viņu pagāniskajā māņticībā. Tā kā bija Ziemsvētku diena, viņi devās medībās savā svētajā mežā, kur citādi visu gadu viņi nenogalina nevienu dzīvnieku, nedz cērt kādu nūju. Samedītām stirnām, briežiem un zaķiem novilkā ādu, gaļu izcepa un novietoja uz gara galda. Ap galdu salīpināja daudz vaska svecīšu par savu vecāku, senču, bērnu un radnieku dvēselēm, un pēc tam stāvēdami, un uz priekšu un atpakaļ iedami, ēda un dzēra un piedāvāja arī mums. Vēlāk atnesa tukšu alus mucu un sīta pa to ar divi rungām, un sievas un vīri dejoja ap galdu, tāpat arī bērni. Tas ilga visu nakti.

Kad nu visi gāja gulēt, viņi lūdza mūs ēst un ņemt arī līdz, kas tik. Atlikušo viņi neēd, bet suņi to apriņ. Viņi no mums arī neņēma nekādu maksu par apēsto.

(Ķoniņu medību skats attēlots uz 1678. g. lietā Lipaiķu baznīcas zvana, ko viņi baznīcai bija dāvājuši.)

Infantijas revīzijas apraksts

LUDZAS PILS (1599. g.)

Šī pils atrodas četras jūdzes no Maskavijas robežas, un tās novads daudzreiz sajaukts ar Maskavijas zemēm. Tomēr lieli meži, purvi un biežokņi norobežo abus, tā ka nevien karaspēkam, bet arī privātām personām jāiet pa zināmām tekām, kuras no slēptuvēm uzrauga sargi. Sargi šeit ķer (un soda) zemniekus un atsevišķus gājējus, kas bēg no daudziem Vidzemes novadiem uz Maskaviju un kļūst par dzimtcilvēkiem.

SĒDERMANLANDES HERCOGA (KĀRĻA IX)
IEROSINĀJUMS LIVONIJAS KĀRTĀM (1601. g.)

. . . Ceturtkārt, dižciltīgie un pārējie, kas šeit dzīvo, lai palīdz un ceļ baznīcas, akadēmijas, skolas un slimnīcas, lai šais lietās rastos zināma kārtība.

Piektkārt, lai dižciltīgo zemniekiem un pārējiem šai zemē būtu atļauts brīvi sūtīt savus bērnus skolās mācīties grāmatu gudrības. Lai viņiem būtu arī atļauts mācīties noderīgus amatus. Tas nepieciešams tādēļ, ka zemniekiem ir vairāk bērnu, nekā vajadzīgs, lai apdzīvotu un apkoptu lauku sētas, kādēļ pārējiem lai atļauts mācīties, ko vien viņi vēlas. Tos turēt kā vergus un pirktus drellus neklājas

kristīgā pasaulē un tur, kur valda laba kārtība. Tādēļ arī tiesības un likumi šādas lietas jau ilgus gadus kristīgiem cilvēkiem ir aizliegušas...

LIVONIJAS BRUŅNICĪBAS ATBILDE

(Zīmējoties uz 4. paragrafu, bruņniecība un kārtas atbild, ka bijušie klosteru īpašumi tagad ir hercoga rokās un ka viņš no to ienākumiem var dibināt akadēmijas, skolas un slimnīcas. Nopostītās baznīcas, par kurām dižciltīgiem ir patronāta tiesības, tiks atjaunotas.)

Par piekto paragrafu (seko paragrafa teksta atkārtojums). Jāpiemin, ka šāds ierosinājums nav nekas jauns. Jau mūžīgā mierā aizgājušā ķēniņa Stefana laikā tūlīt pēc tam, kad šo zemi atkaroja no maskaviešiem, un otrreiz priekš divi gadiem, kad Rīgā nodibināja ģenerālkomisiju, bruņniecībai un kārtām cēla priekšā līdzīgu ierosinājumu. Bruņniecība un kārtas tad, kā ķēniņa majestātei, tā arī ģenerālkomisāriem iesniedza atbildi, kas tos pilnīgi apmierināja. Atbildes pamatojumi bija ņemti no senas vēstures, un tā dibinājās un atsaucās uz sense-nām privilēģijām un brīvībām.

Ka zemnieki vēlas un pēc savas dabas cenšas vairāk pēc savas vecās tiesas nekā pēc kaut kādas brīvības, to pierāda šāds fakts. Mūžīgā piemiņā aizgājušais ķēniņš Stefans gribēja zemniekus atbrīvot no kaut kā šķietami nevēlama, nosakot, lai par pārkāpumiem viņu kungi tos nesodītu ar miesas sodu, bet ar naudas sodu. Kungi tam labprāt būtu piekrituši. Turpretim zemnieki iesniedza padevīgu lūgumu ķēniņa majestātei Rīgā, neatlaidīgi un padevīgi lūdzot, lai viņus neapgrūtina ar šādu jaunu tiesu, bet lai atstāj viņiem vecās paražas, kā tas bijis viņu vecāku un senču laikos. Ķēniņš tad atbildēja: Phryges plagis emendantur (frīģiešus labo ar sitieniem), lai viņi pa vecam paliek malkas cirtēji un ūdens nesēji. Kāds hronists šo zemnieku lūgumu un atbildi ar izbrīnu ir iespiedis rakstos, minot, ka Livonijas zemnieki vairāk norūpējušies par savu servitūtu, nekā Rīgas pilsēta par ticību un brīvību. Vēlāk mūžīgi pieminamam ķēniņam Stefanam ticis ziņots, kādu tröksni un nemieru radījuši Vikas, Sāmsalas, Harijas un Vīrijas zemnieki. Kā viņi uzbrukuši saviem kungiem un junkuriem to muižās un tos nogalinājuši. Šie zemnieki rikojušes ar tādu pārgalvību, ka zemes kungiem un dižciltīgajiem viņus vajadzējis ar uguni un zobenu piespiest paklausīt. To uzzinot, ķēniņa majes-

tāte nevien grozīja savu viedokli, bet ir arī izdevis likumu, ka zemnieki nedrīkst turēt ieročus. Ar to viņš saprātīgi gribēja novērst nākotnes briesmas, piebilstot, ka neriem un bērniem nav jādod rokās nūjas.

Ja atrastos viens vai otrs labdabīgs (zemnieks), to viņa kungi varētu ar privātu aktu atlaist brīvībā un atļaut viņam nodarboties ar godīgām un zemei noderīgām lietām. Tā būtu palīdzēts tiem, kas to pelnījuši, un netiktu traucēta dižciltīgo immunitāte un brīvība. Viss tas vēl turpmāk būtu jāapspriež bruņniecībai un kārtām kopējā landtāgā.

. . . (Paraksti:) Johans fon Tizenhauzens, Bērzaunes un Ļaudonas (kungs). Georgs Stakelbergs. Georgs Boije. Reinholds Taube.

Francis Nienšteds

MĒS GRIBAM RĪGĀ MIRT! (1601. g.)

Man jāpiemin drausmīgais posts, ko 1601.—1602. g. pieredzēju Vidzemē. 1601. g. labība nosala, sevišķi cieta vasarājs. Rudzus, kas dažās vietās nogatavojās, ienaidnieki un draugi nopostīja un iznīcināja. Nabaga iedzīvotājus kazaki un poļi sāpīgi spīdzināja un ar uguni cēpināja, un lielo moku dēļ viņi bija spiesti izrakt noslēpto labību. Jā, maize no krāsns un pat no mutēs ēdējiem tika izrauta, un drēbes iedzīvotājiem noplēsa no miesas. Viņiem nepameta nedz podu, nedz katlu, kur vārīt ēst. Tādēļ viņi plaucēja zaļumus ar karstiem akmeņiem muldās un abrās, un aprija tos bez sāls, piedzerot ūdeni. Iedzīvotājiem bija kailiem jāguļ sniegā! Karotāji viņiem neatstāja pat cirvi, lai varētu pārskaldīt šķilu malkas. Ļaudis (no bada) uztūka kā bluķi, un mājās, ciemos un uz lielceļiem gulēja vīru, sievu un bērnu līķi, ko nespēja novākt nedz klejojošie suņi, nedz putni, nedz plēsīgie zvēri. Daži tirgotāji uz Rīgas un Valmieras lielceļa satikuši bēgļus, kas pulcētos pa 15, 20 un 30 plūduši uz Rīgu. Jautāti, kurp viņi bēg, tie atbildējuši: Uz Rīgu, uz Rīgu! Kad tirgotāji tad teikuši, ka Rīgai nebūs iespējams visus bēgļus izmitināt, tie atbildējuši, ka viņiem esot vienalga, kur viņi aiz bada nobeigšoties. Viņiem pietiekot ar apziņu, ka Rīgā viņus mazākais apraks, jo citādi viņus aprišot suņi un vilki.

Oto Šenkings

POSTS VIDZEMĒ (1610. g.)

Livonijas lietu stāvoklis ir tik nožēlojams, ka posta lielums pārspēj visas asaras un rada vērotājos, un vēl

vairāk vērtētājos, bēdīga pārsteiguma izbrīnu. Visas pilis un kādreiz plašās muižas, tagad izpostītas un bieziem krūmiem apaugušas, ir pārvērtušās meža zvēru mīteklis. No daudziem iedzīvotājiem maz palikuši dzīvajos, kas vēl nožēlojamāki par mirušiem, jo pēdējie jau ir atsabināti no visām bažām un bailēm, dzīvie turpretim katreiz, lapām viegli nočabot, kā zaķi bēg mežos un triecdami vairās no cilvēku parādīšanās, neko citu, baiju pārņemti, nedz no draugiem, nedz no ienaidniekiem negaidīdami, kā tikai savu galu. Šos ļaudis ar lielām pūlēm var mīlīgi un laipni no mežiem izvilināt tikai tas, kas klaji parādās bez apbruņojuma un tos draudzīgi uzrunā viņu vietējā valodā.

Erdmanis Tolgsdorfs

CEĻOJUMI LATGALE (1618. g.)

Arī šai gadā bieži apmeklēja Daugavpils, Rēzeknes, Rušonas un Ludzas apkārtni, tumšos ļaudis, kas pie (Maskavijas) krievu robežām apdzīvo mežu biežokņus un purvus. Ļaudis tur nodevušies elkudievībai, burvībām un pagāniskām māņticībām, tā ka, izņemot kristību, viņos nav nekā, kas būtu kristīgā vārda cienīgs. Nedaudzi tur ievēro (kristīgo) laulību — daudzi ap Daugavpili, Rušonu un Rēzekni ik gadus pārmaina sievu. Tur neviens nemāk mest krusta zīmi, un retais prot tēvreizi un „Esi sveicināta”. Viņi uzskata par svētiem zināmus akmeņus un tos uzglabā namā, šķūņos un klētīs.

Gustavs II Ādolfs

ZVIEDRI IEKARO VIDZEMI (1621. un 1625. g.)

Vēstule Akselim Uksenšernam, rakstīta kara nometnē pie Rīgas 1621. g. augustā: No Zviedrijas ar krietnu ātrumu kuģojām uz Kolkas ragu — šī vieta jūrniekiem nav patīkama. Šeit sastapām pretvēju. Mans kuģis izmeta enkuru, bet citi kuģi palika burājot. Enkuru liku izmest, lai ievāktu ziņas, un tās liecināja, ka ienaidnieks nav sagatavojies, un Daugavgrīvā ieradušies tikai 200 kavaleristi. Otrā rītā pacēlām buras un ar labo vēju cerējām ātri sasniegt sprauso mērķi. Tomēr vējš izvērtās vētrā, un kad pienāca nakts, mūsu jūrnieki baidījās turpināt kuģošanu gar krastu, kur nav pietiekama dziļuma patvērumam. Tādēļ kuģus pagriezta dziļāk jūrā, lai nogaidītu rītu. Naktī tomēr vētras virziens mainījās, un floti izklīdināja.

No tā mācījos, cik liels risks ir vest lielu karaspēku pāri jūrai. Mēs pavadījām jūrā trīs diennaktis lietū, vētrā un visādā ziņā nejaukā laikā. Daudzi kuģi dabūja sūci, pazaudēja mastus un buras, sevišķi tie, kuros veda jātniekus. Varu iedomāties, kā klājās zirgiem. Karavīru pārtika bija sajaukta ar iztecējušo alu un arī ar jūras ūdeni, tā ka vairums nebija baudāms. To visu apsvēru un atzinu, ka nevaru kuģot nedz uz Rīgas reidu, nedz pat uz Roņu salu. Tai vietā nolēmu doties uz Pernavu. Tur sastapu ģenerāli ar somu karaspēka lielāko daļu, un no Pernavas nolēmu doties (uz Rīgu), izvēloties zemes ceļu nedrošā kuģu ceļa vietā...

Vēstule Uksenšernam, rakstīta Bērzaunē, 1625. g. 29. novembrī: . . . Ābrams Izaksons atstāja Krievciemā nocietināto nometni un devās ar savu karaspēka daļu uz Ļaudonu. Tur viņš nonāca ar veselajiem, bet ievainotos nežēlīgi noslepkavoja Kalsnavas zemnieki, tādēļ mēs tos pārmācīsim.

Līdz kamēr es nonācu Koknesē, ienaidnieks bija apmeties pie Aiviekstes. Tūlīt pēc manas ierašanās ienaidnieka maršala (Sapehas) vadītais karaspēks pārcēlās vispirms pāri Aiviekstei un tad pāri Daugavai. Gonsefskis bija mazliet drošsirdīgāks un palika ar saviem ļaudīm aiz Aiviekstes, jo viņš bija pārliecināts, ka kājnieki nevarēs tikt pāri upei ledus gabalu dēļ, kas peldēja pa straumi. Tikko pie manis ieradās Jahans Hindersons, izraudzīju 800 musketierus un 7 karogus jātnieku... un projektēju ar šiem kungus apmeklēt. Kad tuvojāmies ienaidniekam, mūsu izlūki un saņemtie gūstekņi zināja stāstīt, ka abi minētie varoņi (Sapeha un Gonsefskis) tik lielā steigā aizbēguši, ka aizmirsuši šaipus Aiviekstes 6 karogus kazaku. Savu 800 musketieru pulku sadalīju divās daļās un pusi Teufela kunga vadībā nosūtīju uz Vietalvas ceļu, lai sagaidītu kazakus, kamēr abi ar ģenerāli devāmies uz Aiviekstes grīvu, lai nogrieztu kazakiem ceļu.

Kad tur nonācām, atradām, ka Gonsefska pulki bija otrpus Aiviekstes, bet abi Sapehas, tēvs un dēls, ar saviem pulkiem bija otrpus Daugavas. Viņi mūs apšaudīja ar bisēm un dižgabaliem. Tomēr bisu uguns nesniedza tik tālu, bet ar dižgabalu šāvieniem dažus mūsējos nonāvēja. Starp citu Dievs viņiem piešķīra godu, ka viens dižgabala šāviens ķēra un nogalināja zirgu, uz kura es jāju. Jādomā, ka viņi tādēļ kļuva ļoti iedomīgi, bet man ir iemesls pateikties Dievam, kas man visžēlīgi atgādi-

nāja, ka esmu mirstīgs, un tomēr nelika man krist no ienaidnieka rokas. Saņēmām dažus gūstekņus, un tie ziņoja, ka kazaki esot Kalsnavā. Turp nosūtīju Klāsu Vachmestaru, Nīlsu Asarsonu un Rozenu ar viņu karogiem. Ap pusnakti viņi Kalsnavas laukos sastapās ar kazakiem un pēc trīskārtējas kaujas piespieda kazakus bēgt, un viņu ritmeistaru mūsējie sagūstīja.

To pašu nakti atgriezās Koknesē, bet Gonsefska pulki devās pa Daugavpils ceļu, kaut nezinu, cik tālu. Bads un sliktās, aukstās telpas mūs piespieda atstāt Koknesi un doties uz šejieni (Bērzauni). Pa ceļam pieredēju lielākas grūtības nekā visos līdzšinējos 15 gados, kopš esmu kara laukā... Rūpējieties par katru cenu, lai Cēsu un Raunas apgabalā izceptu ap 1000 tūnna maizes un lai to atsūtītu uz šejieni...

Jānis Šite

VAJADŽIGA TIESU REFORMA (1630. g.)

Dieva dēļ, kas šai zemē īsti par kārtību tieslietās? Kur ir kārtējie un zvērinātie tiesneši un piespēdētāji? Vai esat apdomājuši, cik grūti iet, kamēr kādam izdodas sameklēt taisnību? Ak, Dievs, kaut man nebūtu iemesla tā sacīt! Ikdienas sūdzības tomēr mani mudina šos vārdus teikt. Kā soda par slepkavībām? Vai nav tiesa, ka gandrīz visi slepkavas visus šos pagājušos gadus ir izbēguši? Vai slepkavas nav lielā skaitā meklējuši un atraduši patvērumu Sāmsalā un citās vietās? Vai šī iemesla dēļ nav Dieva taisnīgās dusmas un sodība nākusi pār šim provincēm, un vai dūsmība ik dienas vēl netiek izaicināta?

Jānis Šite

„LABIE ZVIEDRU LAIKI”

Runas fragments Tērbatas universitātes dibināšanas aktā 1632. g. 15. oktobrī

Lai šīs lielās priekšrocības bauda nevien muižnieku un namnieku kārta, bet arī nabaga zemnieki. Zemniekiem līdz šim bija gandrīz vai liegts un aizliegts kaut ko mācīties, lai iegrozotu un nospiestu nevien viņu miesu, bet arī garu. Tagad zemnieki saņem lielo labdarību, jo, kaut viņiem trūkst pārticības labumu, viņi varēs iegūt gara labumus, un pēdējais ir ērts ceļš, kā iegūt pirmo. Ka tas vēl līdz šim nav noticis, lai par to atbild vainīgie. Lai Dievs dod, ka bruņniecība šo atzītu un pieminētu. Tad pēc lieliem postījumiem nāks atjaunošana, pēc barbariska rupjuma jauna, mīlīga visu tikumu gaisma, un pēc lāsta pār šo provinci nāks Dieva svētība, ko tajā varēs manīt.

SADZĪVES AINA KURZEMĒ (1638. g.)

Divi zemnieki kopā runā uz ceļu. Ansis. Miķelis.

A. Kur iesi, Miķel?

M. Iemu Jelgavā.

A. Ko ved?

M. Ir cits pūrs rudzu, cits miežu, cits sieks kviešu.

A. Pašam vai kungiem?

M. Pašam. Vai tad tu it tukšs iesi?

A. Ko darīs, bāliņ? Es šogad it tādai tukšs palieku.

Nei man rudzi, nei cita labība izdevēs.

M. Nebij lini?

A. Bij tādai puslīdz. Kad tā prece nebūtu bijusi, tad jau es būtu šķīsti iznīcis.

M. Es, šo labību pārdevis, savai sievai sietavas nopirkšu und zilumus svārkiem.

A. Mana sieva šo gadu paliek plika kā zutis. To sauju lino saimniekam nesīšu, lūgdams, laid man vienu katlu aizdod. Nākošu rudenī lūkosim, kā maksāsim.

M. Tad būs otertiek jādod.

A. Ko tad darīs, labs Miķelīt, ja kungi negrib palīdzēt.

M. Saka Vidzemē gan palīdzam.

A. Tici, es tauta laikos Vidzemē novests uzjēmu zemi. Trīs gadus brīvi sēdējis, gan labi iekūlies, atspruku es ar lopiem pār Daugavu.

M. Arig tad kungi tur palīdz?

A. Dod katlus, dod govī, dod kazu, dod zirgu.

M. Darbos nedzen?

A. Dzen, bet kā kuram zeme. Cits iet trīs dienas, cits divi, cits četras, retais pillu nedēļu. Pirmdienā neredzēsi tu nevienu pie darbu, kā vakaros nāk pie rijas.

M. Kāpēc tad šurp atnāci?

A. Tā atnācis, es vēl lopus atvežos. Kad kungi būtu atprasījuši, tad izietu kails, kā dažam notika.

M. Kādu valodu tur runā?

A. Kādu? No Rīgas līdz Valkam runā mūsu latvisku valodu, viņāpus Valkas, pār upi pārcēlies, te jau igauņu valodu dzirdēsi.

M. Kur tu dzīvoji?

A. Es Tērbatas tiesā dzīvoju, trīs jūdzemes no Tērbatas.

M. Kas kungam vārds?

A. Nezinu es, muižnieks bij.

M. Kā tu viņus varēji prast?

A. Pats it šķīsti mācēja latvisku.

M. Kādi tiem tur baznīcas kungi?

A. Uz mūso ticību. Mēs, latvieši, gājām Tērbatā, tur likām bērnu kristīt, tur gājām pātaros, tur gājām pie grēku sūdzēšanas.

M. Pie kam?

A. Bij tur vāca baznīcas kungs. Tas runāja šo valodu it šķīsti, pie to mēs gājām (domāts pats Mancelis).

M. Vēlig viņš tur?

A. Neticu. Saka nu nesen aizgājušu, nezinu, zviedros vai krieva zemē. Bet gan krāšņi, saka, pavadītu. Vairāk nekā pus pīlis, saka, pavadījuši. Gan tā vāca to cienīja.

M. Es redzu, ka tev pastalas ejot plīst. Man vēl cits pāris vīzu ratos.

A. Rādi šur. Ko prasi?

M. Dod četrus grošus.

A. Nedošu, gan es dabuīšos.

Sloanes krājums

TOBAGO (1647. g.)

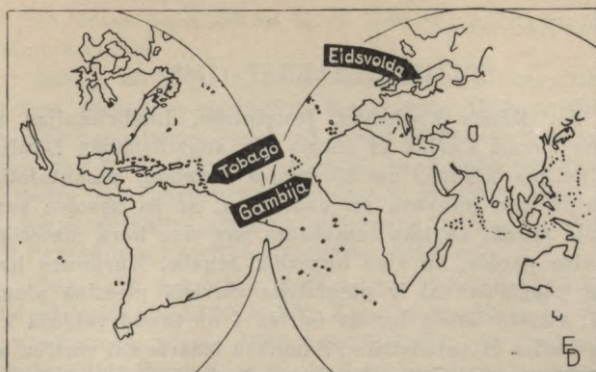
. . . Salu mēģināja kolonizēt Jānis Roderigo no Spānijas. Tomēr tur bija daudz iezemiešu, kas to nevēlējās. Tā četrus mēnešus veltīgi izmēģinājies piedabūt indiāņus tirgoties, kamēr viņa kareivji slimoja un dumpojās, 1614. g. 6. maijā Roderigo pacēla enkuru un burāja uz Trinidadi. Tur viņi ieradās tik slimi, ka vairums pēc dažām nedēļām mira. No tā varam secināt, ka kareivji un kolonisti, kas ilgī mituši uz kuģa un ko trūkums un jūra novājinājuši, Vakarindijā neder nedz koloniju iekarošanai, nedz nodibināšanai...

Salas labās augsnas dēļ notikuši vairāki kolonizācijas mēģinājumi, bet tos kavēja vai nu drudzis, vai iezemieši. Vienīgā viesmīlība, kas kolonistus sagaidīja, bija atdusas vieta kapā. Kurzemes hercogs 1634. (varētu lasīt arī 1639.) gadā atsūtīja uz Tobago tirdzniecības kuģi, lai salu nopirktu no indiāņiem un to pārņemtu valdīšanā savās tiesībās. Hercogs iepriekš bija noskaidrojis, ka indiāņiem ir nosliece tirgoties ar holandiešiem un angļiem. Hercogs salu nopirka, un iezemieši tam atļāva pilnīgu valdīšanas brīvību, paši aizejot uz Gvianu, Trinidadi un daži uz Sv. Vincenta salu, kas atrodas 40 jūdzes ziemeļu ziemeļrietumos no Tobago.

Šie ļaudis (kolonisti) bija „jaunroči”, kā tajos apgabalos mēdz teikt. Piedzīvojušu kolonistu viņiem nebija. Viņi nāca no tik tāliem ziemeļiem, ka neviens nekā nezināja par uzturu un dzīves veidu attiecīgā sezonā. Tas bija iemesls, kādēļ 212 vīri gāja bojā.

1639. g. 9. oktobrī kāds kapteinis Masams ar 200-300 angļiem mēģināja tur nomesties. Tomēr indiāņi no Sv. Vincenta salas viņiem bieži uzbruka, aizrādot, ka sala šiem kolonistiem nepieder. Indiāņi daudzus nogalināja, un kapteinis Masams arī pats nomira no gūtajiem ievainojumiem. Atlikušie kolonisti devās uz Trinidadi, un Aravago indiāņi tos laipni uzņēma. 1640. un 1642. g. kāds kapteinis Maršals no Barbadosas ar Varvikas grāfa Roberta atļauju izdarīja otro (angļu) mēģinājumu salu kolonizēt. Stādīja tabaku un indigo. Kolonistus tomēr bieži traucēja karaībi, un beidzot piegādes trūkuma dēļ viņi bija spiesti Tobago atstāt un doties uz Suranamu... Kurzemes hercogs tad izdarīja otru kolonizēšanas mēģinājumu ar ļaudīm no Zēlandes. Viņi ieradās kapteiņa Korūna vadībā, kas bija vecs brazīlietis un džentlmens pēc izturēšanās. Korūna vecajiem kungiem Holandē tomēr bija savi nodomi šai virzienā, un viņi ieteica Korūnam uzturēt labas attiecības ar aravagiešiem. To viņš arī darīja Sv. Vincenta salas karaībiem par lielām dusmām. Kādā izdevīgā brīdī pēdējie tad arī iznīcināja lielu daļu plaukstošās kolonijas. Kad aravagieši no Trinidades ieradās palīgā, no 310 kolonistiem bija atlikušie tikai 70. Šos 70 izglāba, evakuējot uz Gvianu Bovromas upes krastos. Aravagiešu aizsardzībā viņi tur nodibināja ziedošu koloniju.

Par spīti Kurzemes hercoga tumšajiem veikaljiem ar indiāņiem, pirmatnējās tiesības uz Tobago bija augsti godātam Varvikas grāfam Robertam, jo viņam bija izdota patenta vēstule ar lielo Anglijas zīmogu, datēta karaļa Čarlza Pirmā trešā valdīšanas gada februāra 25. dienā. Ar šo patenta vēstuli Tobago bija pilnīgi, skaidri un absolūti piešķirta un uz mūžīgiem laikiem nodota Pembрукas un Montgomerijas grāfam Filipam, viņa mantniekiem un ieguvējiem. Pembрукas un Montgomerijas grāfs bija Tobago likumīgi piešķīris un nodevis Varvikas grāfam, viņa mantniekiem un ieguvējiem ar visu varu, privilēģijām un jurisdikciju, gluži kā tas bija piešķirts Pembрукas un Montgomerijas grāfam... Varvikas grāfs tad 1647. gadā vairākiem angļu kungiem piesūtīja rezolūciju, aprādot, ka viņš divi reizes mēģinājis Tobago kolo-

KURZEMES KOLONIJAS

Kad un kā Kurzemes hercogs ieguva Tobago salu Amerikas piekrastē, nav droši noskaidrots. 1651. g. Āfrikas piekrastē viņš ieguva otru koloniju — Gambiju. Abas šīs kolonijas hercogs zaudēja 1658. gadā, vēlāk tās uz laiku atguva. Gambiju zaudēja 1664. g., bet Tobago ar pārtraukumiem bija Kurzemes hercoga ziņā līdz 1690. g. Šīs kolonijas bija domātas hercoga koloniālās tirdzniecības (sevišķi vergu tirdzniecības) izveidošanai. Laikā no 1663. līdz 1688. g. Kurzemes hercogs nomāja no Dānijas Oslo tuvumā Eidsvoldas, Vikaš un Julsrūdas dzelzs raktuves un, apgādājot tās ar darba spēku, tur nometināja Kurzemes amatniekus un zemniekus.

Šeit attēlotas pasaules kartes vienkāršotas kontūras, zīmētas pēc Edvarda Uelsa Oksfordā 1701. g. publicētā atlanta — šāds varēja būt hercoga Jēkaba priekšstats par Kurzemes koloniju atrašanās vietu un par toreiz zināmo pasauli.

nizēt dievbijīgā centībā, lai izplatītu evaņģeliju un patieso protestantu ticību šai salā. (Seko jauns kolonizācijas plāns 8 pantos.)

Čarlzs II

ANGLIJAS KARAĻA PATEICĪBA HERCOGAM JĒKABAM (1650. g.)

Rakstu Jums, lai pateiktos... jo sevišķi par sešu kuģu aizdošanu, no kuriem trīs jau nosūtīti sēra Džona Kochrana rīcībā, kas savukārt izraudzījis to saņemšanai mūsu uzticamo un mīļoto pulkvedi Džonu Ogilviju... Apsolām nevien atdot šos kuģus un viņu apkalpi, bet arī atlīdzināt visus izdevumus.

SOLIĶUMS MAKSĀT (1649. g.)

Es, Džons Kochrans, bruņinieks, Lielbritānijas un Īrijas karaļa Čārlza II sūtnis pie augstdzimušā Dānijas un Polijas ķēniņa, un Kurzemes hercoga, pamatojoties uz karalisko pilnvaru un uzdevumu, ar šo apsološ sava karaļa vārdā, ka tiks samaksāts par visu kara materiālu un visu pārējo, ko viņa augstība Jēkabs, Kurzemes hercogs, piegādās vai ir piegādājis slavenā piemiņā aizgājušā, augstdzimušā karaļa Čārlza I un tagad valdošā karaļa Čārlza II vajadzībām. Samaksu izdarīs vai vērtību atlīdzinās viņa augstībai Kurzemes hercogam vai viņa augstības mantiniekiem augstdzimušais karalis, tikko Dieva žēlastība viņu atkal iecels viņa senču tronī. Pret godājamo Kurzemes valdošo namu karalis vienmēr izturēsies ar sirsnīgāko draudzību un pateicību, lai hercogs redzētu, ka viņš savu draudzību un laipnību ir veltījis ļoti pateicīgam karalim. Nav šaubu, ka mans augstdzimušais karalis rūpēsies, lai tiktu maksāta ikgadēja pensija, ko slavenā piemiņā aizgājušais karalis Džēmss apsolījis viņa augstībai Kurzemes hercogam.

KURZEMES HERCOGA LĒSE ANGLIJAS ĶĒNIŅAM
1650. g. PAR 375.923 VECDĀLDERIEM
(84.582 mār. 13 š. 6 p.)

Kurzemes un Zemgales hercoga lēse Lielbritānijas majestātei par kara materiāliem un kuģiem, kas nodoti viņa majestātes sūtnim Kochranam.

1645. g. 31. augustā A. Laus Dancigā piegādājis Kochranam pēc hercoga rīkojuma 100 kvintālus pulvera, pa 120 mārčiņām kvintālā, par 30 vecdālderiem katru, kopā 3000 vd. Frakts un muiža Zundā — 34 vd, kaut gan summa būtu lielāka, ja pieskaitītu augļus, bez tam nav pieskaitīta komisija tirdzniecības pārstāvim un citi izdevumi, kopā paliek 3034 vd.

1646. g. 2. maijā pēc Kurzemes hercoga rīkojuma viņa tirdzniecības pārstāvis Libekā Bernts Frēze piegādājis Kochranam 6 lielgabalus, 6 mārčiņu kalibra, par cenu 60 vd. gabalā, kopā 360 vd. 6 lielgabalus, 12 mārčiņu kalibra, par cenu 100 vd. gabalā, kopā 600 vd. 6 lafetes 6 mārčiņu lielgabaliem par 10 vd., kopā 60 vd. 6 lafetes 12 mārčiņniekiem par 12 vd., kopā 72 vd. 300 lielgabalu lodes, proti, 150 pa 6 mārčiņām un 150 pa 12 mārčiņām, cena 50 vd.

par 100 lodēm, kopā 150 vd. Kopā 1242 vd., frakts un mui-
ta Zundā 111 vd.

1646. g. 12. jūnijā A. Laus, mana kunga hercoga tirdz-
niecības pārstāvis, piegādājis Kochranam 1000 musketes
un 1000 bandolieres par 3 vd., kopā 3000 vd. 150 lastus
rudzu par 33 un 1 trešd. vd. lastā, kopā 5000 vd. Frakts
un muiņa par rudziem līdz Zundam 6 vd. lastā, kopā 900
vd. Kopā, neskaitot (rudzu) mērīšanas izdevumus, komi-
siju tirgotājiem un citus izdevumus, 8900 vd.

1649. g. 20. decembrī... 1000 mucas rudzu, bet lai būtu
pilni 50 lasti, piegādāts vairāk 8 un 1 ceturtd. lasta, cena
33 un 1 trešd. vd. — 1666 un divi trešd. vd. Frakts no
Dancigas līdz Zundam ar muiņu 6 vd. par lastu. — 300 vd.
Kopā 1966 un divi trešd. vd.

No 1647. g. maija līdz 1649. g. maijam aizdoti divi
kuģi, katrs ar 50 lielgabaliem. Šie kuģi izrikti ar lieliem
izdevumiem un nosūtīti pēc Lielbritānijas majestātes lū-
guma. Ar to hercogs cietis lielus zaudējumus, jo kuģi tika
turēti bezdarbībā majestātes rīcībā, un apkalpe izklīda.
Neskaitot šos zaudējumus, jāreķina, kaut gan no vene-
ciešiem un holandiešiem dabūtu vairāk, par diviem kuģiem
1000 vd. mēnesī par katru, kopā 48.000 vd.

No 1647. g. līdz 1649. g. maijam aizdoti 4 kuģi, proti,
viens ar 36, pārējie ar 40 lielgabaliem, kas aizdoti un izrī-
koti pēc majestātes lūguma. Skaitot par katru 800 vd.
mēnesī, divos gados sanāk 76.800 vd.

Bez tam 4 kuģi bija sagatavoti doties ceļā un izrī-
koti ar lieliem izdevumiem, kas hercogam sagādāja lielus
zaudējumus. Šie kuģi būtu piegādāti isā laikā, ja nebūtu
notikusi Anglijas nelaime (revolūcija). Tādēļ hercogs tos
lēšē neieskaita, bet atstāj šo lietu majestātes izlemšanai,
lūdzot viņu apsvērt izdevumus un komisiju tirdzniecības
pārstāvim, kas būs jāmaksā.

1650. g. 4. decembrī. Sūtnis Kochrans savā vēstulē,
kas rakstīta Hamburgā 1649. g. 28. februārī, lūdza herco-
gu sagādāt karaļa vajadzībām 300 lastus rudzu, un hercogs
tūlīt nolēma tos sūtīt. Viņš deva attiecīgos rīkojumus un
nosūtīja 200 lastus ar kuģi L'Esperance ar tā kapteini Jāni
Folkersu un aģentu Jēkabu Stefenu, kā arī zemāk minētās
mantas, kas pēc vienošanās bija jānogādā Veimautā,
Dartmoutā, Ekseterā un Falmoutā vai citās vietās, ko
vēl nebija ieņēmis parlamenta karaspēks. Kuģis tomēr
palika Norvēģijā, un no 30 vīru apkalpes neviens neat-
griezās. Hercogs nešaubās, ka Lielbritānijas karalis at-

zīs, ka kuģis tika izriķots viņa vajadzībām, un ka tādēļ par to jāmaksā. Kuģa vērtība ir 10.000 vd., 200 lastu rudzu cena par 33 un 1 trešd. vd. lastā ir 6666 vd. Pēc vienošanās ar Kochranu kuģa kravā vēl bija 1000 musketes un 1000 bandolieres par 3 vd., kopā 3000 vd., un 900 kvintāli pulvera par 30 vd kvintālā, kopā 27.000 vd., jeb pavisam kopā 46.666 vd.

Par nesamaksāto pensijas daļu. Šo pensiju bija piešķīris slavenā piemiņā aizgājušais karalis Čarlzs, tagad valdošā karaļa tēvs, hercogam Vilhelmam 2000 kronu apmērā. Tā kā Kochrans solījis, ka šo pensiju turpinās maksāt arī tagad, un tā kā hercogs Vilhelms mira 1640. g. 7. aprīlī, šīs 2000 kronas, skaitot līdz tagadējam laikam, dod (summa nav minēta).

Lēsē nav ieskaitīti mana kunga, Kurzemes hercoga, lielie izdevumi, uzņemot sūtni Kulpeperu, kas šeit dzīvoja vairākas nedēļas, iekāms viņš dabūja atļauju doties uz Maskaviju. Tāpat nav ieskaitīti izdevumi par sūtņa Kochrana uzņemšanu, kas ceļoja pa hercoga valsti un pēc karaļa lūguma tika atbalstīts ceļojumā uz Poliju. Šie izdevumi paliek majestātes ziņā, kas, cerams, rūpēsies, lai tos samaksātu.

KĀ ANGLIJA TIKĀ PIE GAMBIJAS UN TOBAGO

Līgums starp Čarlzu II, Anglijas karali, un Jēkabu, Kurzemes hercogu, par Tobago, vienu no Karaību salām, ko bija atklājuši, kultivējuši un nocietinājuši hercoga pavalstnieki, iekāms tos izspieda holandieši. Sakarā ar to hercogs griezās pie karaļa Čarla pēc aizsardzības un saņēma Tobago kā piešķirumu no Anglijas kroņa. Līgums slēgts 1664. g. 17. novembrī.

I. Karalis piešķir hercogam un viņa pēcnācējiem pilnīgu tirdzniecības brīvību attieksmē uz kuģiem, kas pieder hercogam (bet ne viņa pavalstniekiem), upēs un ostās karaļa majestātes dominijās Gvinejas piekrastē, ja preču vērtība nepārsniedz 12.000 mārc. Preču vērtību nosaka pēc tās, kāda tām bijusi, kad tās pirmo reizi atrada šais krastos. Hercogs tur var celt noliktavas karaļa fortu un piļu aizsardzībā. Šīs brīvības ir spēkā, kamēr vien pastāv labās attiecības starp karali un hercogu.

II. Šo ņemot vērā, hercogs nodod karalim savu fortu Sv. Andreja salā Gvinejas piekrastē un savus pārējos fortus ar visiem lielgabaliem, municiju un visiem pārējiem kara rīkiem.

III. Hercogs maksās trīs procentus par visām kādā no karaļa ostām Gvinejā importētām un eksportētām precēm.

IV. Karalis Čarlzs piešķir hercogam un viņa mantiniekiem Tobago salu ar visām zemēm, ostām, strautiem un upēm, un peļņu no šī īpašuma, ko hercogs var izmantot karaļa protekcijā. Noteikums, ka hercogs ļaus salā dzīvot, iekārtot plantācijas un celt namus tikai karaļa un hercoga pavalstniekiem.

V. Nedz hercogs, nedz viņa mantinieki, nedz kāds viņa pavalstnieks neizvedīs salas ražojumus, nedz tajā ko ievēdīs citādi, kā caur kādu Anglijas ostu, vai uz Kurzemi, vai Dancigas ostām.

VI. Lai apstiprinātu, ka hercogs tur viņa majestātes salu, ir paredzēta un panākta vienošanās, ka katrā laikā, kad vien Lielbritānijas karalis vai viņa mantinieki vēlēties, vai arī, ja viņš būtu iejaukts karā (izņemot ar Polijas karali), Kurzemes hercogs pēc paša ierosmes lai nosūta labu kara kuģi, bruņotu četrdesmit dzelzs lielgabaliem, uz ostu vai vietu, ko viņa majestāte noteiks. Viņa majest. novietos uz šī kuģa jūrniekus, apgādās tos ar uzturu un algu, kamēr vien šis kuģis būs viņa dienestā, bet tas nebūs ilgāk par gadu.

Šo līgumu apliecinājuši, parakstījuši un apzīmogājuši: Čarlzs II, Lielbritānijas karalis, un Jēkabs, Kurzemes hercogs, 1664. g. 17. novembrī.

Johans Birgers (rakstīts latviski)

APSVEIKUMS HERCOGA JĒKABA DĒLAM
FRĪDRICHAM KAZIMIRAM
(1650. g.)

Labu laim'. Ak, mīlīgs Dievs,
Kas negrib nu priecāties?
Kas negrib nu laimīgs būt?
Kas negrib no visas krūts
Dieva augsto dāvan' atzīt,
Viņam god' un slavu sacīt?

.....
Stāv', ak Dievs, šai zemei klāt,
Dodi laim' un labu prāt',
Prieku, mier' un veselīb'
Dod no Tavas bagātīb's
Zemestēvam vienumēr,
Zemesmātei, kas pieder,

Ka mēs Tavu gausīb' atzīt
Varam, god' un slavu sacīt.

Jaunam lielam kundziņam,
Mīļais Dievs, dod arīdzan
Augum', prieku, veselīb',
Ka mēs Tavu žēlastīb'
Vienumēr dabūjam vēl
Un ar priecīg' sird' un mēl'
Tavu dāvan' varam atzīt,
Mūžam god' un slavu sacīt.

J. G. Rehehuzens

LATVIEŠI UN BAZNĪCA (1648. g.)

Esmu nevien privātā kārtā vizitējis savu draudzi, bet arī publiskā vizitācijā palīdzējis citās draudzēs... Diemžēl, esmu atradis, ka vairums neprot tēvreizi, nemaz nerunājot par citiem kristīgās mācības gabaliem. Tie, kas šīs lietas prot noskaitīt, saprot tās tikpat labi kā mūķene psalmu krājumu. Ja arī kādi ierodas pie svētā vakarēdiena, tad tomēr ar viņiem ir tik bēdīgi, ka mācītājam tie jāpielaiž (pie sakramenta) ar noteikumu, ka viņi papildinās savas zināšanas nākotnē, jo citādi pārējos aizbaidītu un ticība ciestu.

Ir bēdīgi, ja mācītājam, kas amata darīšanās apmeklē slimnieku un interesējas par viņa dvēseles svētlaimību, jāatzīst, ka slimnieks gandrīz nekā nezina par savu Pestītāju Jēzu Kristu. Atbildes, ko mācītājs saņem, liek nodrebēt ikviena dievbijīga kristieša sirdij. Jo sevišķi tas tā, ja apdomā, ka šai pasaulē viņi dzīvo verdzībā un bēdās, un ka šai dzīvei sekos mūžīgas mocības tādēļ, ka viņi nav mācījušies atzīt Dievu un kristietību, ko visu redzēs pastarās tiesas lielajā sapulcē. Nemeloju, apgalvojot, ka no 100 nevāciem pie Dieva nonāks tikai pieci un tie jaunie cilvēki, kas kristīti un miruši nevainībā.

Šis bēdīgais stāvoklis un šo nabaga ļaužu sodība radušies šādu apstākļu dēļ:

1. Dzimtkungu, nomnieku un muižkungu nolaidības dēļ. Tie nepalīdz mācītājiem, nemudina sev pakļautos zemnieku apmeklēt baznīcu un nepietur viņus pie Dieva vārda... Tā kā zemnieks neprot nedz lasīt, nedz rakstīt un to mūžam nedomā iemācīties, tad nav cita ceļa viņam palīdzēt Kristu atzīt, kā ar mutvārdu pamācību. Bet kā lai viņu māca, ja viņu nemudina nākt baznīcā? Tāpat kā

muižkungs var zemnieku ik dienas izdzīt darbos, tā viņš varētu to arī ik svētdienas mudināt uz baznīcu.

2. Kungu skopuma dēļ. Kur divu jūdžu attālumā no galvenās baznīcas ir uzcelta palīgbaznīca zemniekiem, kungu negrib maksāt izdevumus un tādēļ vienojas ar mācītāju, lai tas ik trešo vai ceturto nedēļu rīkotu dievkalpojumu palīgbaznīcā. Lai spriež ikviens prātīgs cilvēks, vai zemnieki var iemācīties tēvreizi, nemaz nerunājot par katechismu, ja viņi to dzird tikai reizi pa četrām nedēļām. Vēl jaunāk, ja apdomā, ka mācītāji pavasaros un rudenos bieži spiesti šīs reizes nokavēt slikto ceļu dēļ, kad jāceļo, riskējot ar savu un zirgu dzīvību. Dzimtskungiem būtu jāpadomā, ka Dievs un karaliskā majestāte viņiem nav šos nabaga ļaudis dāvājuši pirmām kārtām tādēļ, lai tos lietotu darbos kā nesapratīgus dzīvniekus. Dzimtskungiem būtu jāpadomā, ka viņiem kā dievbijīgiem vīriem ir pienākums rūpēties, lai šie nabaga ļaudis par savu smago laicīgo vergošanu (sagādājot kungiem laicīgo mantu) iegūtu mūžīgo debesu prieku.

3. Ir liels trūkums, ka attieksmē pret zemniekiem ratus jūdz zirgiem priekšā un šiem neizglītotajiem ļaudīm katechismu neizskaidro vienkāršā veidā... bet gan sprediķo augstas lietas. Šie vienkāršie cilvēki, no baznīcas izejot, tad saka: „Ta bie labba paszaka”. Jaunie mācītāji bieži neprot valodu un savās svētrunās tādēļ lieto latviešu vārdus, kam nevien nav nekāda jēga, bet kas bieži vien ir gluži aplami un pat ķecerīgi. Pat krietni piedzīvojušiem mācītājiem jāatzīst, ka viena paša vārda dēļ reizēm jāatstāj neiztīrīts kāds ticības gabals tādēļ, ka šī valoda ir ļoti kodolīga un īpatnēja. Ja arī mācītājs pietiekami labi prot valodu, jāpadomā, ka attiecīgo ticības locekli neceļ priekšā ik svētdienas vai reizi mēnesī, bet dažreiz tikai reizi gadā. Man atkal jāļauj sapratīgiem ļaudīm pašiem spriest, vai šie nabaga ļaudis var paturēt prātā to, ko viņi dzird tikai reizi gadā.

No teiktā secinu, ka nabaga nevāciem pestīšanai visderīgāks būtu katechisms īsos izskaidrojumos, jautājumu un atbildēs mācībai un remdinājumam. To pēc pirmās baznīcas parauga ik svētdienas varētu celt priekšā un uzteikt tik ilgi, kamēr šie reliģijas pamati (klausītājos) nostiprinātos. Sapratīgs mācītājs varētu tad evaņģēliju izskaidrot, izejot no katechisma jautājumiem, un ar piemēriem un citādi to plašāk apgaismot...

Ar šo visā padevībā pasniedzu savu isā sakopojumā sastādīto un nevācu, kā arī vācu valodā vienu blakus otram rakstītu katechisma izskaidrojumu. Pazemīgi lūdzu karalisko majestāti attiecīgo vācu tekstu vai nu pašai pārlasīt, vai uzdot to darīt galma mācītājam. Ja to atzītu par derīgu, tad lūdzu to likt iespiest Rīgā uz karalienes konta, jo iespiedējs Rīgā saprot (latviešu) valodu un es pats varētu lasīt korrektūru. Pats nevaru izdot katechismu tādēļ, ka Bota nodevīgajā iebrukumā esmu zaudējis visu savu mantu...

Padevīgais Dieva vārda kalps Johans Georgs Rehehuzens, Aizkraukles mācītājs un karaliskās Kokneses konsistorijas piesēdētājs.

Instrukciju grāmata Tidē archīvā

LATVIEŠUS IESAUC KARA DIENESTĀ PIRMAJĀ ZIEMEĻU KARĀ (1659. g.)

Zviedrijas karaliskās majestātes slepenpadomnieka ģenerālfeldmaršāla un kara padomnieka Roberta Duglasa 1659. g. 9. augusta rezolūcija:

3. Dzimtciļvēki un dzimtkolonisti, kurus pulkvedis-leitnants un (Valmieras) komandants Sprengforts iesaucis kara dienestā, netiek no cietokšņa atbrīvoti, bet paliek tur kā grāfa kareivji pilnīgā karaliskās majestātes dienestā Valmieras cietokšņa aizstāvēšanai...

4. Pulkvedis-leitnants un komandants Sprengforts paliek cietokšņa komandants un netiek atbrīvots.

Uksenšernas muižu virsinspektora Kornelija Turlova 1659. g. 18. septembra memoriāls:

14. Jānoskaidro, cik dzimtciļvēkus (saimniekus) vai dzimtciļvēku kalpus un ļaudis Sprengforts vai viņam pakļautie ar varu vai viltu piespieduši iestāties kara dienestā. To varēs noskaidrot, katrā pagastā izjautājot zemniekus. Ar varu iesaukto vārdi rūpīgi jāpieraksta. Šai lietā jāatzīmē arī viss, ko vien varētu izmantot žēlīgo muižas valdnieku labā un kas tagad nevienam neienāk prātā, bet ko (revidenta) kungs, sapratīgs būdams, pats atzīs par vajadzīgu atzīmēt.

Semjuels Pepijs

MEDĪBAS KURZEMĒ (1663. g.)

Kurzemes hercoga un apkārtējo valdnieku lielākā izprieca un sports ir medības. Tur nelieto suņus, kā pie mums, bet kādā noteiktā dienā hercogs saaicina visus lau-

ciniekus. Saicinātos sadala grupās un katrai grupai ierāda savu apvidu. Tad vienojas, kurā vietā būs masti. Katra grupa tad virzās uz priekšu ar uguni un dzen meža zvērus, vienalga — lāčus, vilkus, lapsas, meža cūkas, briežus un stirnas, uz mastu. Tur lielie kungi nostājušies katrs savā vietā un katrs nošauj, ko nodomājis, un to viņi sauc par medībām. Šī zeme nav visai apdzīvota, jo iemesls ir tas, ka vīrieši reti kad prec sievietes priekš trīsdesmit gadu vecuma. Bieži precas tikai četrdesmit gadus veci vīrieši. Pretstatā oficiālajām medībām hercogs noteicis, ka iedzīvotāji nedrīkst nogalināt vilkus. Visus vilku nodarītos zaudējumus hercogs cietušajiem atlīdzina. Heringtona kungs stāstīja, ka mājā, kurā viņš mitis, vilks ielauzies cūku kūti un izkampis trīs vai četrus lielus gabalus no cūkas muguras, iekāms saskrējuši ļaudis. Saimnieks viņam tad stāstījis, ka apkārtņē esot trīs vai četri lieli vilki, kas nodarot lielus zaudējumus, bet tas nekas, jo hercogs visu atlīdzinot, citādi gan viņi vilkus nogalinātu.

Semjuels Pepijs

BIŠKOPIĀ (1663. g.)

Heringtona kungs mums stāstīja, kā viņi iegūst tikdaudz medus, ko eksportēt. Viņi izkaļ dobumu kādā lielā eglē, ko aizklāj ar galdiņu, atstājot vajā tikai nelielu caurumu. Pa šo caurumu bites ielien dobumā un piepilda to ar vasku un medu. Pa laikiem iedzīvotāji atver galdiņu un izņem medu, cik vien vēlas, nenogalinot bites, lai tās paliktu dzīvas un ražotu vairāk. Egles vienmēr stāda cieši kopā, lai tās viena otru sargātu no aukām. Mežu cērtot, vienmēr šur tur atstāj pa eglei, kas aizsargā jaunās augošās eglītes.

Semjuels Pepijs

ZVEJA ZIEMĀ (1663. g.)

Neviens, pat nabadzīgākais tur nepērk beigtas zivis, tām jābūt dzīvām, izņemot ziemā. Un tad (Heringtons) pastāstīja, kā viņi zvejo ziemā. Biezā ledū izkaļ caurumus un ielaiž tīklus pusjūdzi garumā. Viņš redzējis, ka šādi vienā vilcienā izzvejoja 130-170 mucaš zivju. Tad ļaudis piebrauc pa ledu ar ragavām. Ragavās iepildīts sniegs, uz tā uzliek zivis un nosedz ar sniegu, un tā ved uz tirgu. Viņš redzējis šādi ragavās sasaldētas zivis, kas bijušas tik cietas, ka, paņemot rokā, varējis gabalu nolauzt. Tomēr tās pašas zivis, izņemtas no sniega un ienestas siltā istabā, atdzīvojas un sāk lēkāt. Bieži, zvejojot ar tīkliem zem ledus, izvelk bezdelīgas, kas, pieķērušās pie kāda zara, šķiet pilnīgi beigtas, bet kas uguns siltumā atkal atdzīvojas

Miķelis Bočeims un
Johans Gruelijs

MAČS PRIEKULIS (1664. g.)

Jūsu ekselences zemnieks Mačs Priekulis sūdzas par Cესvaines nomnieku Žani fon Ulenbroku... Sūdzību iesniedz Miķeļa Bočeima dēls.

Kad maskavieši atstājuši zemi un muiža inventārizēta Ulenbrokam, tas noteicis, ka zemniekiem jādod klaušas katru darbdienu, tā tad 6 dienas nedēļā. Viņš tiem uzspiedis vasarā dot zirgu un divus vīrus no vesela arkla, bet no pusarkla, ceturtdaļarkla un trīsceturtdaļarkla pusi no tā. Šāda rīcība zemnieku pilnīgi izposta. Ja negrib zemnieku izpostīt, viņam jādod 1-2 dienas nedēļā brīvas, un kā atlīdzību par to zemnieks dod kaņepājus un linus 1 birkavu, pusbirkava vai 15 podus.

2. Linu nodevas vietā, kas tiem jādod 1 pods no arkla zemes, viņš noteicis dot 12 mārciņas savērptu linu, kas nav iespējams. No poda var savērt tikai 6 mārciņas, ja lini ir labi, un ja slikti, tad mazāk.

3. Zemniekam, kam jādod viena aita, un kam aitas nav, tam pēc vecas tiesas jādod viens vecdālderis, nomnieks tai vietā spiež dot 2 pūrus rudzu, kas šais dārgajos laikos maksā 2 vecdālderis, vai arī dot 2 vecdālderus naudā. Arī agrāk aitas vietā bija jādod 2 pūri rudzu, bet tad rudzi maksāja lielākais 9 mārkas pūrā.

4. Tāpat par cūku, kas zemniekam bija jādod no vesela arkla, viņš mēdza samaksāt ar 2 vecdālderiem, ja nedeva cūku — tai vietā nomnieks spiež dot 4 podus kaņepāju, kuru svars ir 5 podi Rīgas svarā, un tā jāpiemaksā 2 vecdālderis vai arī jādod 4 vecdālderis par cūku.

5. Nomnieks uzspiež pašiem saimniekiem veikt klaušas un noraida klaušās sūtītos kalpus. Šādas rīcības dēļ ciemati aiziet postā.

6. Nomnieks neļauj kārtīgi paēdināt zirgus — tie tūlīt jāiejūdz un jādodas darbā. Vairāki zirgi tādēļ jau ir nobeigušies. Zemniekiem jau tā ir maz zirgu, citam tikai viens, citam divi.

7. Marts Taurenis, kas abi ar sievu tika nosisti, atstāja divus dēlus — Miķeli un Jēkabu. Viņi nespēja apsaimniekot visu pusarkla lielo zemi, bet tikai ceturtdaļarkla. Par to nomnieks viņus ielika bluķī, un abi brāļi pēc tam aizbēga.

8. Jāņa Kauliņa dēlam, kas tur ceturtdaļarkla, bija 1 zirgs, ko maskavieši atņēma. Kopš tā laika viņam bija

tikai 1 vērsis, bet nomnieks pēc tā tikoja. Nomnieks sameklēja kādu nožēlojamu kleperi un gribēja piespiest zemnieku mainīt pret to viņa vērsi, prasot vēl 5 vecdālderus piedevas. Kad zemnieks viņam atsūtīja zirgu atpakaļ, nomnieks lika atņemt zemniekam vērsi un dot tā vietā zirgu. Zirgs nobeidzās, un tā zemniekam nebija ne vērsa, ne zirga.

Kad izrādījās, ka zemnieks, kas bija arī melderis, tika apvainots zādzībā, nomnieks lika zemnieku dzīt caur 50 vīru rīkšu ierindu trīs sestdienas. Pirmo reizi lika skriet trīs reizes, otro divas reizes, un tāpat trešo reizi, tā ka zemnieku gandrīz nosīta. Zemnieks pēc tam aizbēga.

Andrejs šērs, ceturtdaļarklinieks, savas nabadzības un ikdienas vergošanas dēļ arī aizbēga ar sievu un bērniem.

9. Vagara Skalpa atraitnei... nomnieks atņēma 8 govīs... atdeva tikai 4, un tās pašas bija apmainītas...

10. Polņa atraitne no seniem laikiem lietojusi un maksājusi par trīsceturtdaļarklu. Viņas netaika vīra brāļi lieto pusarklu un viņa pati ceturtdaļarklu. Nomnieks pieprasīja maksāt par veselu arklu, bet kad atraitne sūdzējās landrātam Mengdenam un pēc tam gubernātoram pagājušo rudeni, kad viņš bija Cesvainē, viņa saņēma labvēlīgu atbildi, ka jāpaliek pie tā, kas agrāk bijis. Nomnieks tad licis viņu sist ar 10 pāriem rīkšķu.

11. Pagājušo rudeni, kad ģenerālgubernātors bija Cesvainē, nomnieks uzlika zemniekiem sevišķu nodevu, lai varētu gubernātoru pacienāt, un proti, no pusarkla bija jādod sieks rudzu, pussieks kviešu, sieks auzu, vezums siena, kas ir 3 dālderī vara naudā no arkla jeb 100 vecdālderī no visas muižas. Bez tam arī muižnieki deva savu tiesu.

Sūdzētājs pieprasa, lai klaūšas un nodevas paliktu pēc vecās tiesas.

Viņš arī sūdzas, ka pagājušo pavasari bijis jātīra Kujas upe un nomnieks piespiedis šo darbu darīt 18 dienas pavasara aukstumā, kaut ūdens sniedzies līdz pleciem. Pēc tam bijis jāved lieli baļķi uz Rīgu...

Visiem zemniekiem, kas dzīvo pie (muižas) rijas, 5 līdz 6 vīriem, nomnieks licis strādāt muižā, dažiem 4 nedēļas, citiem 5-6 nedēļas pēc kārtas.

Cēsu apriņķa karaliskā zemes tiesa savā kārtējā 26. oktobra termiņā nav ieradies Cesvainē, kaut pulkvedis-leitnants Ulenbroks to gaidījis. Tā kā pulkvedis-leit-

nants ziemas dēļ nevar ilgāk atlikt savu ceļojumu uz Zviedriju, viņš mūs, beigās minētos krietnos vīrus, lūdz noklaušināt sapulcinātos zemniekus, lai noskaidrotu augstdzimušās ekselesces grāfa (Brahes) jautājumus sakarā ar zemnieka Mača Priekūļa sūdzību.

1. Pirmkārt visi zemnieki paskaidro, ka viņi nav pilnvarojuši Maču Priekuli un ka viņš bez viņu ziņas pēc paša ierosmes devies uz Zviedriju.

2. Par pirmo sūdzības punktu visi zemnieki atzīst, ka nav ko sūdzēties, jo šādas klaūšas esot viņu vecā tiesa.

3. Par otro sūdzības punktu viņi lūdz, lai, kā agrāk, viņiem būtu jānodod līni un lai tad pusarkliniekam no pils dotu savērpšanai 5 mārciņas tirus linus. Kādēļ tagad bijuši jādod savērpsti līni, grāfam paskaidros pulkvedis-leitnants.

4. Mačs Priekulis ir aplam ziņojis par klaūšām. Ritmeistars Franks nekad nav licis dzīt pašus saimniekus klaūšās. Viņš tikai pieprasījis, lai klaūšās nesūta izraudzītos jātniekus.

5. Par zirgiem zemnieki lūdz, lai atļautu ilgāku laiku to ēdināšanai. Vagari turpretim saka, ka pienācīgais laiks tiekot atļauts.

6. Par to, kādēļ zemniekiniecīgu iemeslu dēļ bēg, pulkvedis ziņos, kā nākas. Ciematos ir daudz jaunu zemnieku.

7. Tāpat ziņos arī par pārējo.

8. Pulkvedis iesniedz pārskatu par to, kas izlietots ģenerālgubernatora cienāšanai Cēsaines apmeklējumā. Vagari apzvēr, ka no zemniekiem nav vairāk ņemts, un arī zemnieki liecina, ka Biržu pagasts toreiz no pusarkla devis 8 Rīgas mārkas, bet kujenieši 9 mārkas.

9. Pulkvedis-leitnants ir atbildīgs par Kujas upes tīrīšanu.

10. Par sūdzību, ka pulkvedis-leitnants visu 1663. g. vasaru nodarbinājis 5 līdz 6 Cēsaines zemniekus daudz nedēļu pēc kārtas, nopratinājumā zemnieki izteicās, ka tikai Kraukļa kājnieks 4 nedēļas tur bijis. Arī Sprukts Tirzīts, kam nav bijis zirga, ko sūtīt klaūšās, ir pulkvedi lūdzis, lai tas atļauj viņa dēlam kalpot kājām, jo dēls protot bites kopt.

Ka zemnieks Mačs Priekulis ir augstdzimušās ekselesces grāfa viņam izdoto aizsardzības grāmatu nelietīgi lietojis, redzams jo sevišķi no viņa daudzkārtējās lietišānās.

Pagājušos Miķeļos viņa audzēknis laulāts ar kādu meitu, un sakarā ar to viņš kopā ar citiem zemniekiem aizvedis dažas mucaš alus uz atklāto gada tirgu, lai tur pacienātu savus kāzu viesus. Kad tas paziņots ritmeistaram, viņš līcis alu nogādāt pilī. Par to Priekulis uzbrucis vagarim ar nikniem un rūgtiem vārdiem. Kad tie teikuši, ka tā ir ritmeistara pavēle, viņš tiem uzbjāvis pavisam rupji: „Ejiet pie velna ar savu ritmeistaru un nomnieku!”

Tad (Mačs Priekulis) 19. svētdienā pēc Sv. Trīsvienības ieradies krogū un, kamēr citi zemnieki bija baznīcā, šis paņēmis bisi un taisījis šaut. Krodzinieks viņu apsaucis, lai tas krogū un tik tuvu pie dievnama no tādām lietām atturas. Uz to viņš šim lāga vīram nekrietnā kārtā teicis, ka par kungiem nebēdājot, arī ne par mācītāju vai citiem. Viņš esot bijis tādā vietā, kur krodzinieks nav bijis (Zviedrijā sūdzēties), un tādā garā viņš vēl vairāk izrunājies.

Tāpat Sīmaņos ritmeistars Franks devies uz gada tirgu, lai paraudzītos, kā tur iet. Te nāk šis Priekulis un apvaino viņu citu zemnieku klātienē, ka viņš, izrikojot šķūtiņus viņa ekselencei valsts padomniekam Sūpam, vairākiem zemniekiem nodarījis netaisnību. Par to sīkāk var liecināt pulkvedis-leitnants. Pirms šis zemnieks ceļojis uz Zviedriju, pulkvedis-leitnants lūdzis barona kungu, kara ģenerālkomisāru, un asesoru Vikenu Rīgā, lai sarīko zemnieku pratināšanu un liek zvērēt, ka viņi tūlīt cels priekšā, ja viņiem ir kādas sūdzības. Tomēr neviens nav radies, kas būtu sūdzējies. Šis Priekulis tad ekselencei grāfam (Zviedrijā) iestāstījis, ka toreiz, kad izmeklēja sūdzību, pratinātie zemnieki nav bijuši saimnieki, bet gan (saimnieku) kalpi un citādi liecināt netiesiski ļaudis. Tomēr tie bijuši saimnieki, kā redzams no pielikuma, t. i. sakraksta, kas sastādīts pēc vagaru liecības.

Noticis un pareizi aprakstīts Cesvaines pili 1664. g. 29. oktobrī.

Johans Vilhelms Gruelijs, mācītājs.

Volters, mežsargs.

Tā kā karaliskā zemes tiesa noteiktā termiņā Cesvainē neieradās un es nevarēju izpildīt grāfa uzdevumu — iesniegt tiesai sūdzību, tas tika atlikts uz nākošo termiņu. Tomēr es biju klāt zemnieku pratināšanā, ko sarīkoja pulkvedis-leitnants Ulenbroks.

Miķelis Bocheims.

LATVIEŠU ZVEJNIEKI (1670. g.)

Rīgas licenšu pārzinis

Kurzemes zvejniekus no Rīgas aizbaidījusi lielā muiža, kas jāmaksā par zivīm. Kurzemieņu laivas tagad apciemo Klaiņpēdu, Karaļaučus, Elbingu, Marienburgu, Ekernfērdi, Flensburgu un citas apkārtējās ostas. Tas tādēļ, ka tur nav augstu muitu, un tādēļ tais ostās viņu zvejojotās plekstes un citas žāvētas zivis var dabūt lētāk un vieglāk nekā Rīgā.

Vidzemes, Sāmsalas un Kurzemes laivas uz Rīgu nenāk ar ārzemju precēm, bet tikai ar iekšzemes precēm un uzturvielām. Tomēr, lai novērstu kontrabandu, laivām jāreģistrējas un jāmaksā licente. Daudzu laivu kuģinieki uzdrošinājušies iebraukt un izbraukt nakts laikā, un izlavīties bez reģistrēšanās. Ja karaliskā majestāte domā, ka šīm laivām arī turpmāk ir jāreģistrējas, tad Daugavgrīvas skanstes komandantam ir jāpiekomandē sardze ar laivu, kas ķertu tos, kuri mēģinās slepeni izlavīties. Citiem par biedinājumu šiem vajadzētu apķīlāt laivas.

J. A. fon Brands

KURZEMES ZEMNIEKI 1673. g.

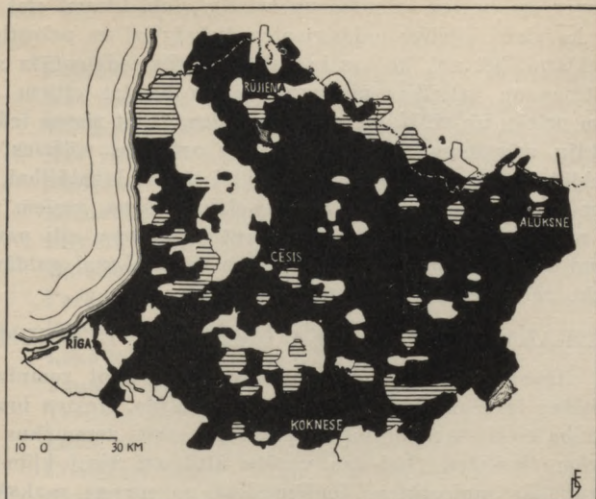
Zemieņi ir tautas vairākums, bet tā ir nabaga un nožēlojama tauta. Viņi tā pakļauti kalpībai, ka maz atšķiras no seno romiešu vergiem. Tomēr starp viņiem ir daudz gudru galvu, kas pēc pašu ierosmes iemācījušies amatus, mūsējos atstājot ēnā..

Kandavas novadā zemnieki izgatavo skaistas izvilktas bises. Tās pieprasa no tālienes, kaut zemnieki bisu taisīšanu paši izgudrojuši.

Kārlis XI

IEROSINĀJUMS ATCELT DZIMTBŪŠANU (1681. g.)

Karalis negrib Vidzemes bruņniecībai slēpt, ka viņš apsvēris paražas, kas radušās senos pagānu laikos un kas vēl saglabājušās dažās Zviedrijai pakļautās provincēs, sevišķi Vidzemē un Pomerānijā, proti, ka kungi uzurpējuši par saviem zemniekiem un viņu ģimenēm lielāku un mazāk ierobežotu brīvību un varu, nekā tas savienojams ar kristīgo mīlestību. Karalis tādēļ nevienam licis izteikt Pomerānijā bruņniecībai un muižniecībai savas

VIDZEMES MUIŽU REDUKCIJA

Zviedru valdība, sākot ar 1682. gadu, Vidzemē pārņēma valdības ziņā muižas, kas agrāk bija piederējušas ordenim un bīskapiem (t.i. agrākās valsts muižas). Pārņemtās muižas iznomāja to agrākiem valdītājiem. Tā zviedru valdība no muižu nomaš guva lielus ienākumus. Šo agrāro reformu sauca par muižu redukciju. Kartē reducēto muižu (un zemnieku) zemes platības parādītas melnā krāsā. Dažos gadījumos redukcijai pakļautās zemes zviedru ķēniņš atstāja muižniekiem bezmaksas lietošanā uz 10 gadiem vai līdz mūža beigām — šīs zemes kartē parādītas ar svītrojumiem. Kartē baltas atstātas zemes, kas netika reducētas. Kad Pēteris I 18. g. s. sākumā iekaroja Vidzemi, krievi daļu reducēto muižu atdeva atpakaļ muižniekiem — to sauca par muižu restitūciju.

kristīgās un žēlīgās domas par šādas neierobežotas (muižnieku) brīvības ierobežošanu un nožēlojamās verdzības un dzimtbūšanas atcelšanu, zem kuras smok tik daudz kristiešu, bet karalis arī savā žēlastībā to pašu nodomājis darīt ar visiem zemniekiem un viņu ģimenēm, kas pieder pie karaļa un kroņa Vidzemes muižām. Tādēļ karalis šāvā žēlastībā liek bruņniecībai un muižniecībai apsvērt, cik tas būtu labi un kristīgi, ja bruņniecība un muižniecība šim piemēram sekotu un to pieņemtu savās privātās muižās un attiecībā uz saviem zemniekiem. Jā-

uzsver, ka nevien taisnība un kristīgi, labi tikumi cieš no tā, ka vienu cilvēku pakļauj otra diskrēcijai un privātiem afektiem, bet arī, ka tas ir liels kavēklis iedzīvotāju mīlestības un uzticības pieaugumam un ka tas citiem atņem prieku un vēlēšanos tur apmesties, tāpat zemes iedzīvotāju vairumam atņem prieku un cenšanos vēlēties un meklēt to, kas vedīs pretī vispārējai zemes labklājībai, jo kamēr viņus apspiež verdzība un dzimtbūšana, viņiem pie tā maz daļas un intereses. Turpretim pavisam citi panākumi taisnībai un vispārējā labuma veicināšanai gaidāmi, tikko realizētu šo karaļa žēlīgo nodomu.

KARAĻA PILNVARNIEKA LICHTONA IETEIKUMS

Nevaru paiet garām, padevīgi nepieminot zemnieku brīvības ievēšanu karaļa majestātes muižās. Nevien bruņniecība cieši stāv par to, lai paturētu savus zemniekus ar vecām tiesībām, bet tas varētu kļūt arī visai kļūmīgi karaliskās majestātes ienākumiem no nomas maksām. Tāpat būtu lielākās grūtības ar (muižu) nomniekiem, ja atceltu mājas disciplīnu un īpašuma tiesības, kas ir vienīgais likumīgā servitūta saturs, un ja zemnieki gūtu tiesības mainīt savus kungus. Tāpat (būtu grūtības), ja viņu (sīkos) pārkāpumus nodotu lēnai tiesas izmeklēšanai, jo nevar noliegt, ka tā ir tauta ar cietu dabu un tāda, kurai vajaga stingra un ātra soda. Visu to nododu karaliskās majestātes apsvēšanai...

Kārlis XI

SAISTĪTĀ ZEMNIEKU TIRDZNIECĪBA (1684. g.)

Vēstule Hurnam: Mums nākusi zināma nekārtība Vidzemē, ka daļa Rīgas tirgotāju tur spaidos zemniekus. Zemnieks, kas reiz sācis ar kādu rīdzinieku tirgoties, vairs netiek vaļā un nedrīkst vairs savu labību un citas preces pārdot brīvā tirgū vai, kam gribētu. Bez tam, ja zemnieks mirst un kāds cits pārņem viņa ciematu, tad namnieks, ar ko mirušais tirgojies, prasa, lai arī tā pēcnācējs tirgotos ar viņu. Pēcnācējam arī jāatbild par mirušā zemnieka parādiem. Tas kaitē valsts muižām. Uzdodu norādīt Rīgas rātei, ka šāds spaidis nav pieļaujams, un pieprasīt paskaidrojumus, uz kāda pamata šī lieta ieviesusies.

Heinrichs Adolfijs (?) (rakstīts latviski)

APSVEIKUMS KURZEMES HERCOGĀM (1685. g.)

Zemīga paklanīšana tam cienīgam iekš Vidzemes pār Kurzemi un Zemgalu lielam kungam Frīderikam Kazi-

miram. kad viņa augsta vārda diena priecīgi bij atspīdējsi.

Spīguļo saulīte, rādi to dienu,
Kas mums jo salda ne medus ar pienu,
Kurā mēs liksmojam, dziedam un dejam,
Kur vien mēs staigājam, stāvam un ejam.
Pūtiēt ar trumētēm, sitiet ar bungām,
Klanaities cienīgam zemītes kungam,
Sieneta pušķīšus, krāsītes taisiet,
Bārstieta rozītes, puķītes kaisiet.
Parādīet visādi priecības zīmes,
Dziedeta dziesmiņas, rakstieta rīmes.
Lēkājiēt, klaigājiēt, pielūdziēt Dieva
Jaunāks ar vecāks, vīrs kā ir sieva.
Teicieta, sveicieta, vēlējiēt labu,
Labu no sirds un ar priecīgu dabu.
Cienīgam lielkungam labi lai klājas.
Labums un svētums pār viņu lai krājas.
Dieviņ, dod piedzīvot, lūdziēt arvienu,
Viņam šo dieniņu daždažu dienu.

No paklausīgas un visu labu vēlēdamas sirds parādīta no nabagas un līdz šim niecītas zemnieka valodas.

LATVIEŠU AMATNIEKI RĪGĀ ZVIEDRU LAIKOS

Zviedrijas kamerkollēģijas 1686. g. 12. augusta lēmums: Nevācu amatiem Rīgā atļauts pirkt vairumā visu, ko viņiem vajaga, jo viņi ir karaļa majestātes pavalstnieki un namnieki, un pie vairuma no viņiem iemītināti kareivji. Tādēļ viņiem jāpērķ lieli pārtikas krājumi, jo sevišķi tiem, kam ir liela saime. Dažiem ir 10 līdz 12 kalpu un 15 līdz 20 zirgu.

Generālgubernātorā Hastfera raksts Rīgas rātei 1687. g. 17. decembrī: Kaut šejienes amatniekus labprāt atbalstām banūžu apkarošanā, tomēr tiem nav atļauts nolamāt brīvmeistaros un viņu zeļļus, kas strādā pili ar sevišķām pilnvarām. Par tādām lietām sūdzas Daniels Klints pret skroderu amatu. Skroderu amats nevien izrādot nicināšanu Klinta zeļļiem ar t.s. uzklapēšanu, bet arī viņos boikotējot, kādēļ zeļļi klūstot dumpīgi. Es nevaru tādas lietas pieļaut, un man jāaizsargā tie, kas bauda karalisko aizsardzību. Tādēļ uzaicīnu godājamo rāti šo nebūšanu skroderu amatam aizliegt.

BĪBELES LATVISKAIS TULKOJUMS

Tā svētā grāmata jeb Dieva svētais vārds, kas priekš un pēc tā Kunga Jēzus Kristus svētās piedzimšanas no tiem svētiem Dieva cilvēkiem, praviešiem, evaņģelistiem jeb priecās mācītājiem un apustuļiem uzrakstīts. Tām latviešu Dieva draudzībām par labu iztaisīta. Rīgā, iespiedis Jānis Juris Vilkins, ķēniņa grāmatiespiedējs, 1689. g.

Augstdzimušam, varenam ķēniņam un kungam, Kārlim XI. Zviedru, gotu, vendu dzimtajam ķēniņam, Somijas lielfirstam, Skones, Igaunijas, Vidzemes, Karelijas, Brēmenes, Verdenas, Štetines, Pomerānijas, Kašubijas un Vendu zemes hercogam. Rīgenas firstam, Ingermanlandes un Vismaras kungam, arī Piereinas falcgrāfam, hercogam Bavārijā, Gilichā, Klevē un Bergenā u.t.t. Manam visžēlīgākam ķēniņam un kungam...

To, ko žēlīgais Dievs savā žēlastībā pagāniem ir solījis, viņš savā laikā arī izpildījis ar to, ka evaņģelija skaņas visās zemēs ar apustuļiem ir izplatījušās. Apustuļu vārds (Rom. 10,18) un pēc tam svētie raksti, uz ko apustuļi vienmēr norādījuši, ir pārtulkoti daudz tautu valodās visā pasaulē. Tā tos lasa nevien ebreju un grieķu, bet arī arābu, turku, moru zemju, persiešu, armeņu, slavoņu un gandrīz visās Eiropas, pat amerikāņu valodā.

Šīs zemes nabaga iezemnieki līdz šim likās aizmirsti. Kaut gan drīz pēc šīs zemes iekarošanas viņi daudz maz iepazinās ar Kristus vārdu, tomēr pāvesta iekārtas elkdievība, māpticība un maldi evaņģelija mācību tā aptumšojuši, ka pagānu kultu (kristietība) maz traucēja. Pēc tam, kad slavenākā ķēniņa Gustava Ādolda uzvaras kaujās Vidzemi pakļāva Zviedrijas varenajam kronim, iedzīvotājiem gan cēla priekšā no minētajiem maldiem attīrītu evaņģeliju. Tomēr, kad bija jāatsaucas uz svētajiem rakstiem, vajadzēja apmierināties un uzskatīt par Dieva vārdu to, ko minēja jebkurš mācītājs. Bieži vien šie mācītāji neprata nedz svēto rakstu pamatvalodu, nedz izprata to isto Jēgu, nedz arī pareizi un pilnīgi prata šīs zemes valodu. Ar to radās neapraķstāmas neērtības. Jo sevišķi šī nabaga tauta (kas rāda ievērojamu saprātu un spējas, kad Dieva žēlastība to kaut mazliet pamodina) dievišķīgās lietās palika dzīvniekiem līdzīgā nezināšanā, bezdievībā un pagāniskā māpticībā.

Lai slavēts tādēļ kungu Kunga vārds, kas noskaņojis Jūsu karaliskās majestātes sirdi šo savu nabaga pavalstnieku glābšanai no garīgā posta ar to, ka viņiem doti svētīti raksti pašu valodā. Lai Jūsu karaliskā majestāte mūžīgi Dievam svētīta par to, ka ķēnišķīgi tēvišķīgā žēlastībā nevien esat pavēlējis veikt šādu svētīgu darbu, bet arī, ka Jums labpatīcis ķēnišķīgā labvēlībā piešķirt vajadzīgos līdzekļus... Nevien tie, kas dzīvo tagad, bet arī tie, kas piedzims vēlāk, cels Jūsu karaliskās majestātes slavu, kā viņi to dara jau tagad. Tā arī nākotnē ļaudis izlūgsies no pasaules Valdnieka, lai tiktu nostiprināts Jūsu karaliskās majestātes tronis, un svētību Jūsu dvēseles un miesas labklājībai. Sevišķā žēlastība, ko labais Dievs parāda šai nabaga tautai, dod drošu cerību, ka tā notiks. Vēl priekš dažiem gadiem visur izsmēja un uzskatīja par neiespējamu (daži, kas sevi šķīta gudrus, pat domāja, ka nebūtu vēlams), ka šejienes tautai skolās mācītu lasīt. Tai pašā laikā arī pati maldinātā tauta ne mazumu pretojās šādiem derīgiem nodomiem. Tomēr, tik tikko roka bija pielikta bībeles tulkošanas darbam, žēlīgais Dievs, gandrīz kā žēlastības brīnumā, noskaņoja tautas sirdi gribīgu mācībām un turklāt vērtā (šo tautu) tik ļoti spējīgu, ka tas, kas pats to nav redzējis, nemaz labi nevarēs ticēt.

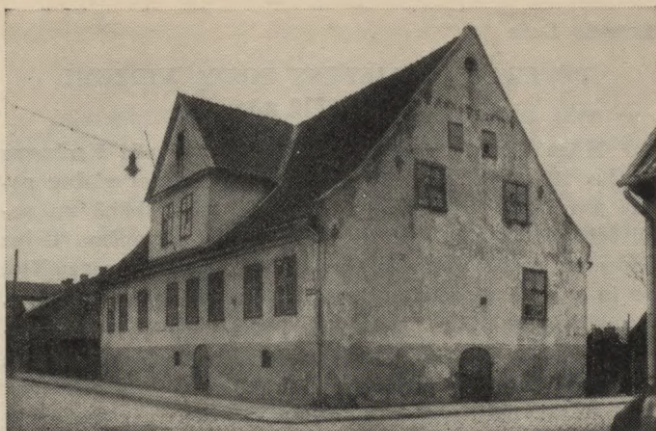
Lai tādēļ Jūsu karaliskajai majestātei labpatīcas ķēnišķīgā žēlastībā pieņemt šo latvisko (bībeles) tulkojumu, ko īstēni ierosinājusi Jūsu karaliskā majestāte. No savas un manu līdzstrādnieku kungu puses varu liecināt, ka visu, ko šajā darbā varējām darīt, to, piesaucot Dievu un viņa žēlastību, esam darijuši, lietojot visu cilvēkam iespējamo uzmanību, lai Svētā garz vārdus un domu izteiktu tīrā latviešu valodā, un lai paturētu ticības līdzību. Tomēr, kā visās lietās, arī šoreiz tam, kas lauž pirmo ledu, ir visvairāk darba, un tas visvairāk pakļauts pelšanai. Cilvēku veikumos nekas nav pilnīgs, un visu vēl var uzlabot. Jo sevišķi tas attiecināms uz svēto rakstu tulkojumu. Tādēļ arī nav gandrīz nevienas versijas, kas nebūtu vēlāk labota un ko vēl šur tur nevarētu labot. Ka Dieva mierā aizgājušais Luters gandrīz ik gadus vācu bībeles jaunajā izdevumā kaut ko laboja, redzams no saglabātajiem eksemplāriem... Tādēļ, vai būtu kāds brīnums, ja arī šai latviskā tulkojumā viena otra vieta atrastos, ko vēlāk varētu skaidrāk izteikt? Jo sevišķi tādēļ, ka latviešu valoda vēl maz izkopta, un abstraktās lietās tai

maz vārdu, kurus tomēr tulkotājam vajaga bagātīgā krājumā, lai izvēlētos piemēroto (kā to Luters... pareizi aizrāda), jo viens un tas pats vārds visās vietās labi neskan.

Tagad, kad šis darbs ar Dieva žēlastību tik tālu paveikts, netrūks pēlēju. Visvairāk būs tiem ko teikt, kas paši vismazāk ko labu spēj padarīt. Visi, kas pie šī darba strādājuši, ar Luteru var teikt, ka „ir vajadzīgs daudz pacietības, ja kāds grib veikt sabiedrībai derīgu darbu. Pasaule grib būt pārgudra un mēģina vest zirgu aiz astes, visu kritizējot un pasiem neko neprotot. Tā viņu daba, no kuras tie netiek vaļā.” Tādēļ mēs tūlīt pēc Dieva griežamies pie Jūsu karaliskās majestātes pēc aizsardzības un lūdzam pēlējiem neuzlikt citu sodu, kā to, ka viņiem pašu spēkiem jāpārtulko kāda pravieša grāmata vai Pāvila vēstule. Lai tulkojot viņi apdomā, ka viņus neatvairāmi ķers Dieva sods, ja viņi viltos Dieva vārdu un cilvēku vārdus sniegs kā dzīvā Dieva vārdus. No otras puses, lai viņi uzmanās, ka Svētā gara vārdi un doma tiktu tīri un skaidri izteikti, un tā, lai parastam lasītājam tie lasot neliktos piedauzīgi, bet gan cildeni. Ja viņi to mēģinās, viņu prasme drīz vien noskaidrosies. Mazākais viņu spriedumi par citiem tad būs mērenāki, kad viņi izpratīs, ko Luters raksta: „Esmu apņēmies bībeli pārtulkot vāciski, tas man bija nepieciešams. Citādi būtu nomiris maldīgajā ieskatā, ka esmu bijis mācīts vīrs. Šāds darbs būtu jāveic visiem, kas domājas esam mācīti.”

Lai augstais un cēlais DIEVS dod šim stādam valgumu un augšanas spēju. Lai viņš šo dārgumu, kuru dod latviešu baznīcai, savā žēlastībā svētī. Lai ar to izplatās viņa atzišana, izplešas mūsu Kunga Jēzus Kristus valstība, tiek noārdīta sātana valstība un atpestītas neskaitāmas dvēseles. Lai Jūsu karaliskā majestāte par šo neizsakamo labdarību tiek svētīta, lai Jūsu karaliskās majestātes kronis un tronis zeļ līdz pasaules galam, un tad, kad beidzas šis zemes laiks, lai Jūsu karaliskā majestāte spētu baudīt svētīgā mūžībā šīs labdarības augļus caur Jēzu Kristu, mūsu Kungu, kas lai slavēts mūžībā. Āmen.

Rakstīts Rīgā 1689. g. Kārļa dienā, kura piemiņa ir svēta. Jūsu karaliskās majestātes kalps lūgšanās un vispādevīgākā paklausībā J. Fišers, Vidzemes hercogistes ģenerālsuperintendents.

NAMS LIEPĀJĀ, KUNGU UN BĀRIŅU IELAS STŪRĪ

Šai atraitnes Margrietas Heirovas namā bija 1697. g. no 25. līdz 30. apr. (vecā stilā) apmeties Pēteris I, braucot caur Liepāju uz Vakareiropu, lai noskatītos civilizēto zemju varenības noslēpumus. Par Liepāju Pēteris savā dienasgrāmatā raksta, ka viņš tur kādā aptiekā redzējis sala-mandru. Toreiz ticēja, ka šī ķirzaka spēj dzīvot ugunī.

De Bonaks

KURZEME (1701. g.)

Kurzemes apgabalā, kā jau jūs zināt, ir ļoti daudz visāda veida labības, tāpat tur ievāc daudz linu un kaņepāju. Visas šīs preces uzpērk holandieši, maksājot par tām skaidrā naudā, un viņu kuģi parasti brauc šurp bez kravas. Tāpat šai provincē norit ievērojama apmēra tirdzniecība ar linsēklām.

Kurzemes labību holandieši labprāt pērk tādēļ, ka kurzemnieki priekš izkulšanas to žāvē rijās, kādēļ graudi viegli uzglabājami 7-8 gadus. Šāda labības žāvēšana notiek arī Vidzemē, kaut gan Zviedrijas ķēniņš mežu aizsardzības labā to aizliedzis. Pašreiz labības izvešana no Kurzemes un Vidzemes ir noliegta.

Kurzemes pārpilnībā slēpjas tās nabadzība, jo muižnieki, viegli iegūstot no zemes visu dzīvei nepieciešamo, dzīrodami padevušies ārkārtējam slinkumam. Labu ceļu trūkums ir par iemeslu tam, ka šī province nav tāda, kāda tā varētu kļūt. Ja Kurzemi sev iegūs zviedri, ko viņi cer, tie šo trūkumu novērsīs.

Daniels Defo

PĒTERA I KARASPĒKS POSTA VIDZEMI
(1700.-1710. g.)

Mūsu domas armijā bija, ka ķēniņš pēc Krakovas kaujas tūdaļ virzīsies atpakaļ uz Vidzemi, lai glābtu savus pavalstniekus, kurus postīja visbarbariskākā un necilvēciskākā veidā... bet viņa majestāte nepieņēma tādus padomus, un beidzot visa skaistā Vidzeme tika pazaudēta, un to ar visām nocietinātām pilsētām ieņēma maskaviēši, kurus mēs nebijām uzskatījuši par ievēribas cienīgiem...

Zaudētās kaujas pie Mētraines nozīmēja Vidzemes bojā eju, jo cars novēlēja visu zemi ugunij un zobenam. Viņš savām barbariskajām ordām, jo nevaram tos saukt par kareivjiem, lika postīt tik efektīvi, ka tādu postu Eiropa nebija pieredzējusi kopš mūžiem. Slepķavības, lauņšana, cietsirdība un necilvēcīgums, ko cieta nabaga Vidzemes iedzīvotāji, nevar tikt izteikti un aprakstīti. Un kad viss, ko vien cilvēks spēj izciest, bija pārdzīvots, barbariskais ienaidnieks lika viņus saslēgt važās, un viņi bez žēlastības tika dzīti caur plašo valsti un pārdoti turkiem.

J. Neidāls un D. Reinkens

LATVIEŠU ZEMNIEKI PRETOJAS IEBRUCĒJIEM
(1700. g.)

(Cesvaines) zemnieki apbruņojās ar apm. 20 bisēm, izkaptīm un citiem lauku jeb zemnieku ieročiem, lai dotos pretim sirotājiem, kurus tie sauc par „sišiem”, jo mēs dzīvojam 4 jūdzes no poļu un 10 jūdzes no krievu robežas. Viņi tomēr sūdzas, ka tiem ir maz šauteņu un trūkst svina un pulvera.

D. Reinkena (1701. g. februāra) ziņojums:

(Lugažu) zemnieku tiesnesis Bierņu Jukums... ne tikai pats pieteicās, bet arī citus skubināja (pieteikties kara dienestā), un pie tam vēl ar šādiem vārdiem: „Mīļie brāļi, mūsu pienākums ir paklausīt Dievam un mūsu ķēniņam un labi sargāt mūsu zemi, bērņus un mantību. Daudz labāk ir ienaidniekam droši pretoties, nekā nodot mūsu nabadzību viņa ļaunprātībai. Kas grib būt labs ķēniņa vīrs, tas lai tāpat kā es uzliek galvā cepuri un nostājas pie manis.”

LATVIEŠU BATALJONU DIBINĀŠANA (1701. g.)

Varenais, žēlīgais ķēniņ! Pamatojoties uz Jūsu karaliskās majestātes žēlīgo pavēli par šejienes zemnieku mobilizāciju zemessargos, esmu tūdaļ sācis ievākt ziņas par zemniekiem, kā no kroņa, tā privātām muižām. Ziņas vajadzīgas, lai redzētu, cik daudzus varēs iesaukt, nekaitējot saimniecībai. Pilnīgākās ziņas cerēju dabūt no mācītājiem, bet tā kā aprīņi ir lieli un muižas tālu viena no otras, ziņu ievākšana aizkavējās. Vadoties no saņemtām ziņām, esmu sastādījis šādu projektu. Katrā aprīņī domāts dibināt zināmu bataljonu skaitu, katrā bataljonā pa 6 rotām un katrā rotā apmēram 50 vīru, dažā vairāk, dažā mazāk. Katru bataljonu komandēs pulkvedis-leitnants, katru rotu kapteinis ar leitnantu un vajadzīgo apakšvirsnieku skaitu. Rotās paredzu tik maz vīru, lai novērstu (apmācību) grūtības, jo neapmācītie ļaudis būs jādisciplinē un jāmunsturē. Bataljonus nevar iedalīt vairāk par sešām rotām, lai varētu vieglāk visu vadīt un uzturēt labā kārtībā. Viņu (zemnieku?) raksturs (apmācībās) kļūst labāks kā līdz šim, un viņi labi izlietojami (kara dienestam).

Padevīgi lūdzu Jūsu majestāti šo manu rīcību apstiprināt, ja tā ir pieņemama. Šim nolūkam nosūtu projektu par Cēsu aprīņi. Ja majestāte šo projektu atzītu, tad arī citos aprīņos varētu tāpat rīkoties. Tā kā pārējie aprīņi ir lielāki un tur vairāk iedzīvotāju, no tiem iegūs vairāk un arī labākus kareivjus, jo Cēsu aprīņis ļoti cietis ienaidnieka uzbrukumā. Bises gan būs nedaudziem (zemniekiem), izņemot biseniekus, kam ir stobri. Ieročus atņems visiem, kas netiks iesaukti. Kā apgādāt trūkstošos ieročus, vispadevīgi atstāju Jūsu majestātes noteikšanai. Iesauktie jāapgādā arī ar pulveri un lodēm jau apmācību laikā, ja vien majestāte neatzītu par derīgāku viņiem dot salpetri un sēru, jo bisenieki parasti prot pašī pagatavot labu pulveri. Viņiem gan nepieciešami jāizsniedz svins, lai viņi varētu izliet lodes pēc savu stobru un bisu kalibra. Uzturu katrs var ņemt līdzī līdz iesaukšanas vietai, bet pēc tam būs vajadzīga apgāde, jo zemnieki uz pavasara pusi parasti ir patērējuši savus krājumus. Lai tiktu pie tiešām labiem kareivjiem un lai iesauktie būtu priecīgi paklausīt, viņu cīņas sparū lielā mērā veicinātu, ja majestātei labpatiktu apstiprināt rī-

kojumu, ka katrām zemnieku mājām, kas nosūtījušas kalpu zemes milicijai, tiks atlaistas muižas klaušas pa to laiku, kamēr kalps ir projām un atrodas kara dienestā. Ar šādu nelielu labumu vislabāk var iegūt zemnieku simpatijas. Atkarā no tā, kā šis projekts patiks majestātei, sagaidu žēlīgu rezolūciju, vai turpināt sākt darbu aprakstītā virzienā, vai arī kas būtu jāgroza... No sirds novēlu, lai majestāte varētu realizēt savu nodomu ar šīs nācīgas palīdzību, un (sagaidu), ka tā būs uzticīga un izpildīs savu pienākumu.

Rīgā, 1701. g. 3. aprīlī.

Antons Gildenšteds

KURZEMIEKI GATAVOJAS KARAM 1701. gadā

Ziņojums Rīgas pilsētas vecākam: Gar Mīsas upi dzīvojošie zemnieki ir ļoti neapmierināti ar mūsu zviedru kareivjiem, kas pie viņiem novietoti. Šie zemnieki runā visādas aizdomīgas valodas. Priekš kādām 14 dienām kāds pie Mīsas dzīvojošs zemnieks, vārdā Mārtiņš Zvejnieks, kopā ar kaimiņiem tā piekāvis kādu zviedru kaprāli un kareivi (kas prasījuši šķūtis), ka šie abi tikko izglābuši dzīvību. Kad Zvejnieks pēc tam manījis, ka labi nebūs, viņš ar savu mantu, sievu, saimi un bērniem no savām mājām aizbēga un apmetās Olainē pie kāda mūsu zemnieka, vārdā Peniķa. No šī piemēra var spriest, ka šie ļaudis, ja vien būs izdevība, izdarīs vēl lielākas nebūšanas. To var jo sevišķi sagaidīt tādēļ, ka minētos zemniekus apbruņoja hercogs Ferdinands toreiz, kad ieradās mūsu pirmie somu spēki un kad sakši aizbēga... Ikvienam zemniekam tad vajadzēja apgādāties ar pusmēnesi, āvu vai bisi. Visi apkārtnes kalēji tādēļ vairāk kā 4 nedēļas gandrīz vai dienu un nakti bija nodarbināti, šādus ieročus pagatavojot. Muižkungi un šķilteri pēc tam apmeklēja zemniekus mājās un, kam nebija ieroču, to izķilāja, kamēr viņš ieročus iegādājās. Viņi (zemnieki) arī izraudzīja no sava vidus virsniekus, kas bija bruņoti āvām. Ar šādiem ieročiem viņi sagaidīja somu ierašanos, lai kopā ar sakšiem tos ielenktu un apkarotu. Ieroči zemniekiem vēl joprojām, bez šaubām, ir, un par to vislabāk varēs liecināt Kurzemes muižkungi un šķilteri, kas ieročus lika izgatavot. Domāju, ka man tas bija Jums jāziņo, lai Jūs varētu pienācīgā vietā to darīt zināmu, ka ieročus šiem ļaudīm atņemt un tā novērstu apdraudējumu.

Katlakalnā, 1701. g. 28. novembrī

Katlakalna un Olaines mācītājs

E. J. Dālberga 28. novembra ziņojums: No uzticamiem ļaudīm uzzinājām, ka kurzemniekiem ir visādi ieroči, ar kuriem hercogs Ferdinands tos kopš kāda laika apbruņojis. Kopš karaliskā majestāte ar savu armiju ir Kurzemē, ieroči ir noslēpti. Tomēr tagad vairākās vietās šie slepenie ieroči atkal tiek sameklēti. Daži ienaidnieki, kas izbēguši no Vidzemes, šur tur Kurzemē sabiedrojas ar zemniekiem un apbruņojas ar noslēptiem ieročiem. Pēc Katlakalna mācītāja Rīgas vecākam Brokhusam adresētās vēstules saņemšanas esmu izsūtījis (patruļu), lai saķertu minēto zemnieku...

NE TIE VISI ATGĀJUŠI, KAS KARĀI AIZGAJUŠI

Rūci, rūci, pārkoniti,
Skaldi tiltu Daugavā,
Lai nenāca poļi, leiši
Manā tēvu zemītē.

(32149)

Sakās kungi droši vīri,
Nedrikst vieni ceļā iet.
Sakāpuši kumeļos,
Gaida manu bāleliņu.

(32150)

ZĪLES DZIESMA

Zīle ir latviešu kara vēstnese. Ar Livonijas konfederācijas sabrukumu zīle nesa savu drūmo vēsti katrai paudzei. Ordeņa un bīskapa valstis aizgāja bojā pirmā Livonijas kara ugunīs (1558. - 1570. g.), bet otrais Livonijas karš (1577. - 1582. g.) nopostīja to, kas vēl bija atlicis. Pirmais Livonijas karš sākās ar pilsoņu karu starp ordeni un Rīgas archibīskapu pēdējā pēcteča dēļ. Polijas karalis sevi uzskatīja par archibīskapa aizstāvi un nosūtīja uz Rīgu savu sūtni. Ordeņa brāļi to nogalināja, tādēļ karalis Sigismunds Augusts ar leišu un poļu spēkiem virzījās uz Livoniju. Ordenis bija spiests padoties un noslēgt savienību. Tas deva iegānu (1558. g.) krieviem iebrukt Livonijā. Ar to Livonija kļuva par Eiropas problēmu, tieši cīņās ievēlot nevien Krieviju un Poliju ar Lietuvu, bet arī Zviedriju un Dāniju. Konfliktā tika iejaukta arī Svētā Romas imperija, Hanzas savienība, Anglija, Skotija, Francija, Spānija un Nīderlandes.

Jāņa Briesmīgā krievu un tatāru mežonības šausmīgā visu Eiropu (sk. Anglijas sūtņa Horseja un mācītāja Manceļa aprakstu). Kara rezultātā Livonija bija sadalīta. Igaņu ziemeļus ieguva zviedri, Vidzemi un Latgali Lietuva ar poļiem, Sāmsalu un Pilteni dāņi (ķēniņš Magnuss — sk. Horseja aprakstu), Kurzeme (un Zemgale) kļuva

par poļu karalim lēntiesiski pakļautu hercogisti, kaut arī daļa bijušo ordeņa pavēlnieku kādu laiku saglabāja neatkarību, un Grobiņa bija iekļāta Prūsijai.

Polijā zemnieki bija dzimtcilvēki, un poļu ietekmē šī iekārta tika nodibināta arī latviešu novados. Latvieši bēga no kara un dzimtbūšanas (sk. Ludzas pils aprakstu), un tikai sevišķi stipru privilēģiju īpašniekus neskāra vispārējā degradēšana (kuršu ķoniņi).

Pa karu starpām zīle nesa arī priecīgākas vēstis. Dažus gadus pēc Livonijas cīņu beigām tika iespiesta pirmā zināmā latviešu grāmata (sk. jezuīta Alegambes rakstu).

Divdesmit gadus pēc Livonijas karu beigām sākās poļu un zviedru karš, ko atkal lāgu lāgiem izcīna Latvijā (1600. - 1609., 1621. - 1629. g.). Arī šo karu raksturo šausmas (sk. bīskapa Šenkīnga tēlojumu). Šai karā zviedri ieguva Vidzemi gandrīz uz 100 gadiem. Daudzi vēsturnieki šo posmu sauc par labajiem zviedru laikiem. Zviedri Vidzemē rūpējās par tiesām un izglītību (sk. gubernātora Šītes rakstus). 17. g. s. beigās ar zviedru gādību tika tulkota latviski bībele (sk. Fišera ievada fragmentu bībeles tulkojumam). Tā paša gadsimteņa beigās izdarīja agrārreformu — daudzas muižas tika pārņemtas valsts ziņā (sk. muižu redukcijas karti). Karu starplaikos latviešu zemnieki ar savu čaklumu tika pie turības, kaut gan kļaušas bija smagas un kunga tiesa liela, un kaut Rīgas tirgotāji viņus krāpa (sk. Kārļa XI vēstuli). Zemnieki nīda dzimtbūšanu un centās pēc brīvības (kā to liecina pratināšanas protokols par Mača Priekuļa nostāju). Kārļa IX un Kārļa XI centieni atcelt dzimtbūšanu tādēļ guva lielu piekrišanu zemniekos. Kaut šie centieni neīstenojās, Kārļa XI muižu redukcija lielā mērā atviegloja dzimtbūšanas smagumu, un kroņa muižās tā pat praktiski bija likvidēta. Zviedru valdība bija arī labvēlīga latviešu amatniekiem Rīgā (sk. 1686. g. lēmumu un 1687. g. rakstu).

Kurzeme kopā ar Zemgali šai laikmetā bija hercoga valsts, bet Piltene muižnieku republika, gan pakļauta Polijai (kas to atpīrka no dāņiem). Hercogs bija lielākais muižnieks, bet kā valdnieku pārējie hercogistes muižnieki viņu neko neklausīja. Lai izdevīgi pārdotu ar kļaušu darbu muižā saražotās lauksaimniecības un rūpniecības preces, hercogi sāka būvēt kuģus un kļuva par ievērojamiem tirgotājiem. Šai ziņā sevišķi izcēlās hercogs Jēkabs, kas ieguva pat kolonijas (Norvēģijā, Āfrikas un Amerikas pie-

ZVIEDRU ČETRSTŪRAINĀ VARA NAUDA

Ši 2 dālderu gabala caurmērs bija 240 mm, un tas svēra 3,6 kg. Vidzemē zviedru laikos bija apgrozībā dažāda veida sudraba vecdālderī. Par vienu vecdālderī varēja pirkt 6 zviedru vara dālderus. Ziemeļu kara laikā Zviedrijas karalis Kārlis XII griezās pie Vidzemes muižniekiem un zemniekiem ar lūgumu aizdot naudu. Neviens muižnieks neatsaucās, bet zemnieki gan. 1704. gadā Cēsu Smīdis aizdeva 430 vecdālderus, Cēsu Inķis 615 vd., 1705. gadā Jaunburtnieku Jukums Zēmelis aizdeva 650 vd., 1706. g. Spāres Juris Voitņš 225 vd., bet Amatas krodziņnieks kādu nezināmu summu. Šie četri zināmie zemnieki aizdeva kopā 1920 vecdālderus. Ja Kārlis XII būtu iedomājies šo naudu iemainīt zviedru vara dālderos, viņam būtu bijuši 11.520 vara dālderī, kas svērtu 20.736 kg.

krastē). Viņš arī aizdeva kuģus un kara materiālus Anglijas karalim (sk. solījumu maksāt un hercoga lēsi), bet tā kā Anglijas karalis zaudēja vispirms troni un pēc tam galvu, šis parāds palika neatmaksāts. Arī Čarlzs II, kas atguva troni (1660. g.), parādu nemaksāja (kam patīk skaitļot, var aplēst, cik liels tas ir tagad, pieskaitot augļu augļus). Kara virpuļos arī kolonijas gāja zudumā.

Ir saglabājušies daži hercoga un viņa piederīgo cildinājumi tā laika latviski rakstītā dzejā. Vairāku autoru darbos atrodami sadzīves tēlojumi šai laikā Kurzemē (sk. fon Branda, de Bonaka un Semjuela Pepija aprakstus). Kurzemes vēsturē šis bija spožs laikmets, kaut latviešu zemnieki no šī spožuma maz ko manīja, un kaut par hercogu zobojās, ka tas esot par bagātu, lai būtu hercogs, un par nabadzīgu, lai būtu karalis.

Konfesiju ziņā Kurzemē un Piltenē vērojama iecietība. kaut valdošā bija luterticība. Vidzemē poļu laikos attīstījās spēcīga pretreformācijas kustība, bet zviedru laikos atjaunoja luterticību ar lielu neiecietību. Latgalē turpretim par valdošo konfesiju kļuva un visos turpmākajos gadsimtos palika katoļticība. Vācu vasalji un bijušie ordeņa pavēlnieki pārpoļojās, un blakus ienācējiem poļu un leišu muižniekiem kļuva par politiskā ziņā vienīgo noteicēju kārtu Latgalē. Blakus muižnieku muižām Latgalē bija arī valsts muižas, bet lielāku nozīmi, nekā citur Latvijā, ieguva arī baznīcas muižas. Zemniekus tikdaudz nenospieda dzimtbūšanas formālais smagums (jo arī Latgalē bēgšana bija spēcīgs pretlīdzeklis), kā kara posts. Sevišķi smagi Latgale cieta pirmajā Ziemeļu karā 17. g. s. vidū.

Vidzemē šai karā, kas ilga no 1656. līdz 1661. gadam, iesauca kara dienestā arī latviešus (sk. Uksensērnas muižu dokumentus). Šai karā Latviju postīja krievi, poļi, sakši, zviedri un salašņas no visas Eiropas šo karotāju armijās. Karam sekoja mēris. Kara sekas bija jūtamas visus nākošos 40 miera gadus. Kad apstākļi sāka uzlaboties, jaunu triecienu deva 1695.-1697. g. bads.

Šim lielajam badam trīs gadus vēlāk sekoja lielais Ziemeļu karš. Zīle atkal dziedāja un arī šoreiz aicināja latviešu karavīru kaujā — pret krieviem Vidzemē (sk. latviešu bataljonu dibināšanas projektu 1701. g.) un pret zviedriem Kurzemē (sk. mācītāja Gildenšteda ziņojumu). Latvieši Vidzemē labprāt sekoja aicinājumam un pulcējās zem sarkanbaltiem un dzeltenziliem zemessargu bataljonu karogiem. Kad Zviedrijas karalis aicināja vidzemniekus aizdot naudu kara vajadzībām, atsaucās tikai zemnieki — piecu naudas aizdevēju vārdi ir saglabājušies.

Karš beidzās ar Zviedrijas pametumu, un Vidzemi ieguva krievi. Arī Kurzeme un Latgale nonāca krievu ietekmes sfairā. Karu kāvu laikmets bija beidzies, un Latvijā uz ilgu laiku iestājās miers. Tomēr latviešu tautas liktenim šis miers nebija labvēlīgs — pār Latviju no Krievijas līdzenuma sāka pūst stindzinošie austrumu vēji.

Auka un ausma

Astoņpadsmitā gadsimtenī Latviju apvienoja zem vienas varas: gadsimteņa sākumā Krievija ieguva Vidzemi, gadsimteņa otrā pusē Latgali, gadsimteņa beigās Kurzemi un Zemgali. Faktiskie latviešu tautas likteņa noteicēji kļuva Latvijas vācu, poļu un krievu muižnieki. Atpakaļ palikušās Krievijas valsts varas un muižnieku despotisma apvienojums nesa latviešu tautai vislielākās ciešanas, jo dzimtbūšana kļuva smagāka nekā jebkad agrāk piedzīvots. Pār latvju zemi brāzās stindzinoša austrumu auka.

Tomēr no šiem grūtumiem dzima pirmā brīvības ausma. Valdošās aprindās sāka pamosties cilvēcīgā sirdsapziņa, un bez tam — jo vairāk latvju zemniekus nospieda, jo neizdevīgāk tas kļuva kungiem. Cilvēcīgums, saimnieciski un politiski apsvērumi, kā arī centieni sekot Vakarēiropai, deva deviņpadsmitā gadsimteņa sākumā personisku brīvību Rietumlatvijas un gadsimteņa otrā pusē Austrumlatvijas iedzīvotājiem. Ar brīvlaišanu bija likti pamati jaunam laikmetam Latvijas vēsturē. Kaut arī personiskā brīvība bija pirktā par dārgu cenu — Rietumlatvijā zemnieki ar brīvlaišanu zaudēja zemi, tomēr gadsimteņa vidū zemnieki varēja sākt iepirkt mājas. Tai pašā laikā sākās tautas nacionālā atmoda — radās pirmie latvju rakstnieki un pieauga studējošo latviešu skaits. Daudzajos zemnieku dumpjos un nemieros un 1905. gada revolūcijā izauga doma un griba pēc latviešu patstāvības. Pirmā pasaules kara laikā, kad latvieši nodibināja savas nacionālas karaspēka vienības, šī doma pieauga līdz centieniem pēc neatkarīgas valsts. Pēc bargās austrumu aukas nāca ausma, un Latvijas brīvības cīņās uzlēca Latvijas brīvības saule.

Pēteris I

RĪGAS KAPITULĀCIJA (1710. g.)

Pēc sekmīgās uzvaras pār zviedriem, ko guvām pie Poltavas, maršalam grāfam Šeremetjevam bija rikožums ar visu infanteriju un daļu kavalerijas doties uz Livoniju, lai aplenkto Rīgu. Tas notika 1709. gadā... 28. oktobra naktī (datumi pēc vecā stila) majors Golovins ar 1000 vīriem ieņēma Kobrona skanstis... tās pārdēvēja par Pētera skanstīm. 9. novembrī... cars (Pēteris I) ieradās Rīgas

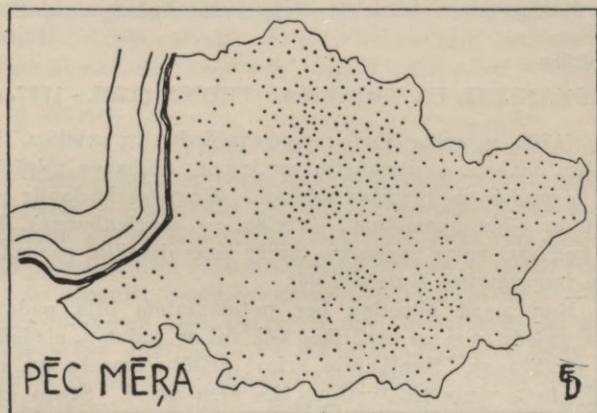
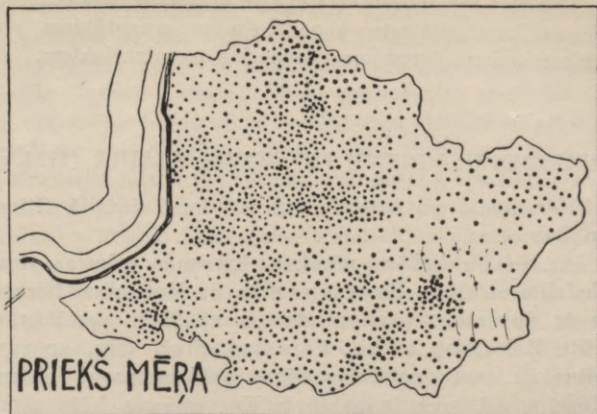
nometnē no Marienverderas Prūsijā, ceļojot caur Kurzemi. Pēc tam, kad kopā ar ģenerāļiem bija pārbaudītas uzstādītās baterijas, sāka pilsētas bombardēšanu. 14. oktobrī, atradami pie kādas Kurzemes pusē novietotas baterijas dārzu rajonā, kas stiepjas gar Daugavas krastiem, izplākā daudz zemāk par Pētera skanstīm, cars pats izšāva pirmos trīs lādiņus no dažādiem lielgabaliem. Viens lādiņš ķēra Pētera baznīcu, otrs kādu bastionu, trešais kāda tirgotāja namu... Šai pašā virzienā bija nostādīta kāda baterija ar septiņiem 12 mārciņu lielgabaliem, kas bombardēja pilsētu un cietoksni divas vai trīs reizes nedēļā dažādās dienās un stundās.

15. oktobra rītā cars maršala pavadībā izlūkoja Rīgas priekšpilsētu situāciju un upes krastus, pēc tam izstrādāja plānu pilsētas blokādei un aizbrauca uz Pēterpili...

(Seko sīks Rīgas blokādes chronoloģisks apraksts 1709. g. beigās un 1710. g. sākumā.) 1710. g. 14. maijā armijā pie Rīgas izcēlās mēris. Šo nelaimi ievazāja Kurzemes prūši... Par spīti visai iespējamai piesardzībai, salslimušos aizsūtot mežā un laukos, un apkārtni stingri apsargājot, sērga neizbeidzās pirms decembra beigām... Trīs infanterijas divīzijās un ģenerāļa Baura kavalērijas korpūsā nomira līdz 9800 cilvēki... Mēris plosījās arī Rīgā, un tais dienās daudzi nomira.

(29. maijā Šeremetjevs sāk uzbrukumu Rīgas priekšpilsētām. Uzbrukumi un zviedru pretuzbrukumi ilgst visu jūniju, bet jūnija beigās sākas kapitulācijas sarunas. 4. jūlijā zviedru ģenerālgubernātors parakstīja kapitulācijas rakstu, bet 5. jūlijā maršals Šeremetjevs svinīgā procesijā iebrauca Rīgā.)

Kad maršals tuvojās (Rīgas) vārtiem, Rīgas rāte, viņu apsveicot, pasniedza uz samta spilvena divas zelta atslēgas. Iebraucot pilsētā, salūtēja pilsētas un cietokšņa lielgabali. Maršals un ģenerāļi devās uz karaļa pili, kur sapulcējās dižciltīgie, rāte un garīdznieki. Maršals apsēdās samta krēslā uz paaugstinājuma un noklausījās apsveikuma runas... Pēc tam maršals, ģenerāļu pavadīts, ieradās pils baznīcā, kur dižciltīgie un garīdznieki deva uzticības zvērestu, parakstoties uz lapas un piespiežot savus zīmogus. Tad maršals un ģenerāļi ieradās pilsētas namā... Šeit Rīgas rāte deva uzticības zvērestu. Tad krievu kara spēka vienība nomainīja zviedru sardzi pie pilsētas vārtiem un pie pils.

MĒRIS VIDZEMĒ 1710. — 1711. g.

Krievu laiki Vidzemē sākās ar melno un beidzās ar sarkano mēri. Kartogrammā katrs punkts apzīmē 100 lauku iedzīvotājus. Pirmā kartē parādīta Vidzemes apdzīvotība 17. gadsimteņa astoņdesmitajos gados. Otrā karte rāda apdzīvotību pēc 1710. - 11. g. mēra un pēc krievu izdarītajām deportācijām. Rīgas, Cēsu, Valmieras un Kokneses pilsētas iedzīvotāju skaits kartogrammā nav ietilpināts. Kopējais lauku iedzīvotāju skaits no 130.000 samazinājies uz 51.000. Rīgā nomira divas trešdaļas no kopējā iedzīvotāju skaita. Liels bija šī mēra posts arī Zemgalē un Kurzemē, kur nomira apmēram puse iedzīvotāju. Retāk apdzīvotā Latgale cieta mazāk.

Pēc šīm ceremonijām maršals atgriezās nometnē, kur viņš sarīkoja mielastu ģenerāļiem un augstākiem virsniekiem, arī no jaunajiem Livonijas pavalstniekiem.

Džordžs I

KURZEME IR KRIEVU IETEKMES SFAIRĀ (1724. g.)

Fragments no instrukcijas sūtnim Zviedrijā Stīvensam Poincam:

Ar lielām bažām vērojam briesmas, kuras draud Zviedrijai un citām Eiropas valstīm, ja Holšteinas hercogs, kas ir apprecējis cara meitu, kaut kādu apstākļu dēļ iegūtu Zviedrijas kroni... Cars tad, droši vien, ar savas meitas un znota palīdzību tāpat pakļaus savai ietekmei Zviedriju, kā viņš ir pakļāvis Kurzemi un būtu pakļāvis Meklenburgu, ja nebūtu iejaukušās kaimiņu valstis.

Voltērs

ALŪKSNIETE UZ KRIEVIJAS TRONĀ (1725. - 1727. g.)

(1702. g. augustā) Šeremetjevs dodas uz priekšu, liek visiem maksāt kontribūciju un ieņem Alūksnes pilsētiņu uz Livonijas un Ingrijas robežas. Ziemeļos ir daudz pilsētu ar šādu nosaukumu (vāciski — Marienburga), bet šī, kaut arī vairs nepastāv, tomēr ievērojamāka par pārējām imperātrises Katrīnas dēļ.

Kad mazā pilsētiņa bez noteikumiem bija padevusies, zviedri, vai nu nevērības dēļ, vai ar nodomu, aizdedzina noliktavas. Saniknotie krievi pilsētu izposta un aizved gūstā visus iedzīvotājus, ko vien atrod. Starp gūstekņiem bija kāda jauna livoniete, turienes luterāņu mācītāja Glika audzēkne. Tā ir tā pati, kura vēlāk kļuva par augstāko pavēlnieci saviem sagūstītājiem un valdīja pār krieviem kā imperātrise Katrīna.

Pilsones valdnieku tronī ir redzētas jau agrāk. Krievijā un visās Āzijas valstīs valdnieki bieži apprec savas pavalstnieces, bet gadījums, ka izpostītas pilsētas drupās sagūstīta svešniece kļūst par absolūtu valdnieci imperijā, kur viņa aizvesta gūstā, pasaules vēsturē ir vienreizējs.

Tounshends

STARPTAUTISKĀ INTERESE PAR VIDZEMI (1726. g.)

Fragments no vēstules Poincam:

Par to, ka līgumā starp trim karaļiem (Anglijas, Zviedrijas un Francijas) vajadzētu uzņemt slepenu para-

grafu par savtarpējo palīdzību, lai Zviedrija atgūtu Vidzemi, Anglijas karaļa viedoklis ir, ka šādi centieni Zviedrijā ir apsveicami. No otras puses būtu ļoti grūti mūsu aizstāvēšanās līgumā ietilpināt šādu paragrafu. Prūsijas karaļa vispārējās bažas un jo sevišķi viņa attieksmes ar maskaviēšiem nekad neļaus viņam piedalīties, un šķiet, ka arī Francijai būs savi grūtumi. Par neseno labvēlīgo rīcību zviedriem jāpateicas vienīgi viņa majestātei (Anglijas karalim). Franči kopš gadiem priecājas par maskaviēšu pieaugošo varu un ietekmi Baltijā, jo viņiem liekas, ka iegūs lielāku labumu no ciešas savienības ar Krieviju nekā ar Zviedriju. No šāda uzskata viņi neatteicās, līdz kamēr viņa majestāte tos piespieda izšķirties, kam dāvāt savu uzticību — viņam vai caram un vēlāk carienei. Pašreizējā stāvoklī viņi gudri izšķirās nestrīdēties un tādēļ pievienojās viņa majestātes rīcībai un nolēma draudzēties ar Zviedriju. Šaubos tomēr, vai viņi ies tik tālu, lai iesaistītos pasākumā, ko maskaviēši varētu uzlūkot par ofensīvu.

O. F. Rozens

DEKLARĀCIJA (1739. g.)

(Kā radās pasaka par latviešu septiņsimtgadējo verdzību)

(Atbilde ķeizariskai hoftiesai:) Pirmkārt, dzimtkungu valdīšana pār dzimtcilvēkiem tika nodibināta tad, kad šo zemi iekaroja. Kad vācu bruņinieku ordenis ar šķēpu iekaroja šo provinci, zemnieki zaudēja brīvību un no brīviem valsts locekļiem tika pārvērsti par dzimtcilvēkiem, piešķirot viņus muižām. Šādā stāvoklī zemniekus kopā ar muižām piešķīra un izlēņoja. Kopš ordeņa valsts laikiem viņi šai provincē palikuši pilnīgā dzimtbūšanā. Pie zemes piecietinātos zemniekus dzimtkungi mantoja, pirka un citādi atsavināja... to sevišķi pierādīt nav vajadzīgs, jo to jau pierāda (tagadējā) prakse un policijas noteikumi par zemnieku piespriešanu (1671. g.)... kā arī Sigismunda Augusta privilēģija... Tāpat kā zemnieki ar savu personu un savu miesu pilnīgi pakļauti un pieder dzimtkungam, tā arī, otrkārt, nevar šaubīties, ka šī kundzība attiecas arī uz zemnieku mantu... šī bruņniecības vara pār dzimtcilvēku mantu nekad nav tikusi ierobežota. Pēc šīm tiesībām visu, ko zemnieks iegūst, viņš neiegūst sev, bet gan savam kungam. Tādēļ kungam ir tiesības rīkoties ar zemnieku mantu kā ar savu. Tomēr kungi aiz brīva prāta šīs savas neaprobežotās tiesības ir mīkstinājuši un prasa no zemniekiem tikai nodevas un klaudas, atstājot zemniekiem visu pārējo, ko viņi iegūst ar savu darbu un pūlēm, lai tā

uzmudinātu viņus būt čakliem. Šo nodevu un klaūšu robežas nav noteikusi valdība, bet tā vienmēr bijusi pašas bruņniecības darīšana... kā to pierāda Sigismunda Augusta privilēģija...

Tā kā bruņniecība pēc savas patikas nosaka savu dzimtcilvēku pienākumus, tad no tā neapšaubāmi izriet, ka — treškārt — bruņniecībai ir vaļa savu dzimtcilvēku mantu palielināt, samazināt un pēc patikas grozīt. Šo vaļu nevar ierobežot revīzijas, kam pakļautas dižciltīgo muižas, ja tās sasniegušas zviedru arklū skaitu. Šo revīziju nolūks nav vis noteikt zemnieku pienākumus, bet gan noteikt muižas lielumu, lai pēc tā aplēstu nodokļus augstajam kronim un citus publiski tiesiskus pienākumus... Ekonomijas reglaments (izdots 1696. gadā) saista tikai valsts muižu nomniekus.

Ceturtkārt, lai pierādītu bruņniecības tiesības uzlikt saviem dzimtcilvēkiem miesas sodu, pietiek aizrādīt, ka bruņniecībai pēc kundzības tiesībām agrākos laikos bija pilnīga jus vitae et necis pār viņu dzimtļaudīm, ko pierāda Sigismunda Augusta privilēģija... Tomēr bruņniecība arī šai ziņā brīvprātīgi atteikusies no savām tiesībām un kakla tiesas pār viņiem pakļautajiem zemniekiem, un tagad augstā kroņa tiesām ir šīs tiesības kā pār publisko, tā privāto muižu zemniekiem. Mājas pārmācības tiesības un nekriminālo pārkāpumu sodīšana, kuri nav sodāmi ar nāvi, kungiem nav atņemtas, bet ir pat sevišķi apstiprinātas ar policijas noteikumiem. Šie privātie sodi vienmēr izpildīti ar rīkstēm, ko paši zemnieki lūguši atstāt kā viņu veco tiesu... Kaut gan šiem sodiem nav noteikta robeža un tie atstāti kungu ziņā pat tiktāl, ka saskaņā ar policijas noteikumiem zemnieki par sodu pārmērību nevar sūdzēties zemes tiesā, tomēr ikviens bruņniecības loceklis bez šaubām rūpēsies, lai nepārsniegtu mērenību. Ir taču pašas bruņniecības interesēs uzturēt savās muižās labklājību, lai iegūtu lielāko labumu. Tādēļ arī bruņniecība ar zemnieku personu un mantu, viņu nodevām un pienākumiem, kā arī sodiem, rikojas tā, lai ķeizara majestātes intereses neciestu... .

MELNA ČŪSKA MILTUS MALA...

Ej, saulīte, drīz pie Dieva,	Garām gāju moku muižu,
Dod man svētu vakariņu.	Nedzird vairs mocijot.
Bargi kungi darbu deva,	Vai pietrūka moku ļaužu,
Nedod svēta vakariņa.	Vai ar' pašu mocitāju?

(31659)

(31412)

BĪRIŅŠ

Bīrona vectēva īstais vārds bija Bīriņš, un viņš bija Kurzemes hercoga Jēkaba III zirgu puisis. Tā kā viņš hercogu visur pavadīja, viņam radās iespēja iegūt tā labvēlību, un tā hercogs piešķīra Bīriņam mazu muižiņu. Bīriņam bija divi dēli. Viens iestājās Polijas dienestā un sāka savas gaitas, nesot musketi, bet beidza kā ģenerālis. Otrs dēls palika Kurzemes hercoga dienestā un pavadīja princi Aleksandru, jaunāko hercoga dēlu, uz Ungāriju 1686. gadā. Pie Budas princi ievainoja, un viņš nomira. Bīriņš, prinča zirgu puisis, kam bija piešķirts leitnanta tituls, atveda prinča ekipāžu atpakaļ uz Kurzemi. Tur viņam deva medību pārziņa amatu. Šim Bīriņam bija trīs dēli. Vecākais, Kārlis, kalpoja Krievijas armijā un sasniedzis virsnieka pakāpi. Karā ar Zviedriju viņu saņēma gūstā. Kārlis izbēga no gūsta, devās uz Poliju un iestājās tur kara dienestā, sasniedzot pulkveža-leitnanta pakāpi. No turienes viņš atgriezās Krievijas dienestā, kur ļoti ātri izvirzījās redzamā vietā. Kārlis Bīriņš bija liels kauslis... un ikviens Krievijā no viņa baidījās... jo sevišķi tad, kad viņa brālis kļuva par valdnieces favorītu un noteicēju valdībā.

Otrs dēls bija Ernests Johans, kas kļuva par Kurzemes hercogu... Trešais, Gustavs, arī bija virsnieks Krievijā. Viņš bija sācis kalpot Polijā, bet ķeizariene Anna, ieņemot Krievijas troni, aicināja Gustavu uz Krieviju, ieceļot par jaundibināto gvardu pulku majoru. Tā kā Gustava brālis bija ķeizarienes luteklis, nebija grūti panākt paugstinājumus. Gustavs bija goda vīrs, bet viņam nebija nedz izglītības, nedz gara dāvanu.

Atgriezīsimies pie otrā brāļa. Ernests Johans kādu laiku bija studējis Karaļauču akadēmijā, bet bija spiests to atstāt, lai izvairītos no aresta par kādu pārkāpumu. Atzinis, ka nevar dzīvot Kurzemē, viņš 1714. g. devās uz Krieviju un gribēja kļūt par galma kungu princeses galmā. Tur uzskatīja par nekaunīgu iedomību, ka persona ar tik zemu cilmi domā par tik augstām lietām. Viņu nevien ar nicināšanu noraidīja bet ieteica viņam pazust no Pēterpils. Atgriezies Jelgavā, viņš iepazinās ar Bestušefu (kanclera tēvu), kas toreiz bija Kurzemes hercogienes galma priekšnieks. Ernests ieguva hercogienes labvēlību un kļuva par galma kungu. Viņa pirmais darbs bija intriģēt pret savu labvēli (Bestušefu)... Šis Bīriņš bija ļoti

skaists vaigā un ieguva pilnīgu hercogienes labvēlību. Kurzemes muižnieki pret jauno favorītu bija ļoti naidīgi. Lai iekļūtu muižnieku aprindās, viņš apprecēja fon Treidena jaunkundzi... bet arī pēc tam muižnieki viņu savā vidū neuzņēma.

Krievijā viņu neieredzēja vēl vairāk kā Kurzemē. Viņa intrigas pret Bestušefu bija visus noskaņojušas pret viņu... Kad Kurzemes hercogienu Annu ievēlēja par Krievijas ķeizarieni, viens galma noteikums bija, ka viņa nedrīkst ņemt līdz Bīriņu. Viņa bija ar mieru, un tomēr Bīriņš drīz pēc tam ieradās pie viņas. Kad Anna sevi pasludināja par Krievijas patvaldnieci, viņa iecēla Bīriņu par savu kambarkungu.

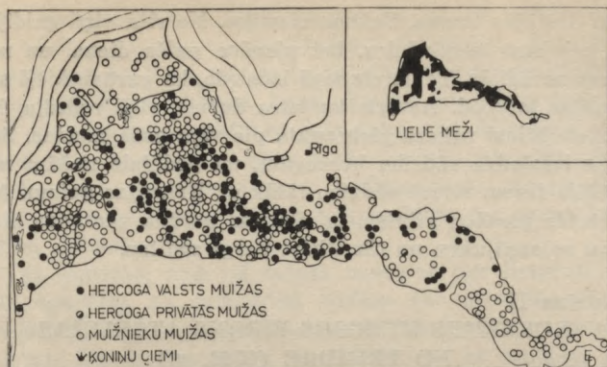
Kad nomira Kurzemes hercogs Ferdinands, pēdējais no Ketleriem, Bīriņš ar veiklām intrigām panāca, ka viņu ievēlēja par hercogu (1737. g.), tā kļūstot par zemes valdnieku, kuras muižniecība dažus gadus agrāk bija viņu noraidījusi.

Bīriņam sākot savu laimes ceļu, viņš pieņēma Francijas hercogu Bīronu vārdu un ģerboni. Tāds bija vīrs, kas visā ķeizarienes Annas dzīves laikā un dažas nedēļas pēc viņas nāves valdīja kā despots pār Krievijas imperiju. Viņam nebija nekādas izglītības vai audzināšanas, izņemot, ko pats bija ieguvis. Viņam nebija arī asprātības, kas vajadzīga, lai patiktu sabiedrībā. Viņam tomēr bija krietni daudz tā, ko sauc par veselo saprātu, kaut arī daži to noliedz... (Bīrons prata tikai vāciski un latviski, un pat nezina par vajadzīgu iemācīties krieviski.) Viņš ļoti mīlēja greznību un jo sevišķi zirgus. Ministrs grāfs Olšteins, kas viņu neieredzēja, mēdza teikt: „Kad grāfs Bīrons runā par zirgiem vai ar zirgiem, viņš runā kā cilvēks, bet kad viņš runā par cilvēkiem vai ar cilvēkiem, viņš runā kā zirgs.”

H. fon Manšteins

KĀ BĪRONS VALDĪJA KURZEMĒ (1737. - 1740. g.)

Kad Pēterpils galmā pienāca ziņa par hercoga Ferdinanda nāvi (1737. g.), Rīgas gubernātors, ģenerālis Bismarks, saņēma rīkojumu doties ar karaspēku uz Kurzemi, lai atbalstītu jaunā hercoga ievēlēšanu. Kurzemes muižniecība bija sapulcējusies Jelgavā. Katedrālē pēc tam, kad bija nodziedāts Venī Creator, ievēlēja jauno hercogu. Ernestu Johanu de Bīronu ievēlēja ar balsu vairākumu, jo ģenerālis Bismarks bija novietojis dažas jātnieku rotas ne-

KURZEMES MUIŽAS BĪRONA LAIKĀ

Karte rāda stāvokli Bīrona trimdas (1740. - 1762. g.) laikā. Ar melniem punktiem parādītas hercoga valsts muižas, bet ar aplocēm privātās muižnieku muižas. Hercoga Bīrona personīgi pirktās muižas apzīmētas ar pusmelniem punktiem. Trīsstarains kronis norāda kņoniņu ciemus. Piltenes bīskapijas robežas iezīmētas ar nepārtrauktu līniju. Augšējā mazajā kartogrammā parādīti lielākie meži 1935. gadā. Kā redzams, šo mežu atrašanās vietas labi saskan ar baltiem laukumiem 18. g. s. muižu kartē, un no tā var spriest, ka arī 18. g.s. mežainie apvidi bija tie paši, kas 20. g. s.

vien pilsētā, bet arī ap katedrāli, un tā vēlēšanu iznākums bija nodrošināts.

Kurzemes muižniecība, kas vienmēr bija brammanīga un ļoti neatkarīga, tagad piepeši atradās pavisam jaunā situācijā. Nevienš neuzdrošinājās atvērt muti, ja nevēlējās nokļūt Sibīrijā. Jaunajam hercogam bija sevišķa metode, kā panākt paklausību. Tiem, kas pret viņu izrunājās, kādā reizē, kad viņi vismazāk to gaidīja, uzklupa vairāki maskējušies vīri un, iesvieduši viņus slēgtā karietē, aizveda uz Krievijas attālākām provincēm. Tādi gadījumi bija vairāki hercoga triju gadu valdīšanas laikā, un par vienu, sevišķi raksturīgu, grību pastāstīt.

Kāds kungs, vārdā Sakens, kādu vakaru, stāvēt savas muižas nama durvju priekšā, tika satverts un iesviests slēgtā karietē. Gandrīz divus gadus pēc tam viņu vadāja no vienas vietas uz otru, un visu šo laiku viņš neviena nedabūja redzēt, izņemot savus maskējušos pavadoņus. Pēc divu gadu vadāšanas kādu vakaru karietei nojūdza zirgus.

Kad iestājās tumsa, Sakens aizmiga. No rīta viņš gaidīja, ka ceļojums turpināsies, bet pienāca gaiša diena, un neviens nerādījās. Te uzreiz viņš izdzirda, ka garāmgājēji sarunājas latviski. Atvēris karietes durvis, viņš redzēja, ka kariete bijusi vakarā piebraukta pie viņa paša muižas. Sakens iesniedza sūdzību hercogam, un pēdējais tiešām nospēlēja farsu, virzot sūdzību tālāk uz Krievijas galmu. No turienes pienāca atbilde, lai Sakens uzrāda personas, kas viņu nolaupījušas, un tās tikšot bargi sodītas.

Katrīna II

KURZEMES HERCOGS BĪRONS ATGRIEŽAS
NO TRIMDAS (1762. g.)

Pēc carienes Elizabetes nāves Kurzemes hercoga Bīrona meita, barona Čerkasova sieva, kas būdama kuprīte bija tomēr savaldzinājusi Pēteri III, pamudināja caru (Pēteri III) atsaukt viņas tēvu no Jaroslavas, kurp nelaiķa cariene to bija nosūtījusi trimdā... Cars bija apsolījis Bīrona meitai atdot viņas tēvam Kurzemes hercogisti, un pie šī nodoma viņš turējās, kamēr neieradās Holšteīnas princis Georgs. Tas ar saviem piekritējiem pamudināja caru grozīt savu viedokli un pieprasīt, lai Bīrons atteiktos no Kurzemes par labu Holšteīnas princim.

Bīroni ar savām sūdzībām griezās pie manis, bet es nekā cita nevarēju darīt, kā apliecināt viņiem, ka zinu viņu taisnīgās prasības, bet neko nevaru palīdzēt. Tai dienā, kad man bija lemts uzkāpt tronī, bija paredzēts, ka Bīroni parakstīs atkāpšanās rakstu.

Notikumiem ņemot jauno virzienu, Bīronu atbrīvoja, un man nebija iemesla viņu atkal iemest cietumā. Bīrona meita bija vienmēr bijusi uzticīga tēvam, un Bīrona tiesības bija tūkstoškārt pārbaudītas. Krievijai nebija iemesla šo ģimeni uzturēt. Tādēļ tika nolemts atdot viņiem Kurzemi. Man labpatikās arī iecelt kādu hercogu manas valdīšanas pirmajās dienās.

Džakomo Kazanova

KĀ ES KĻUVU PAR KURZEMES RAKTUVJU
SPECIĀLISTU (1764. g.)

Aiznākamā dienā es pusdienoju pie hercoga, kur satapu tikai vīriešus. Vecajam valdniekam manā vienmēr uzmodinot runāt, pret pusdienu beigām sarunas novirzījās uz turienes zemes bagātībām, lielāko tiesu minerāliem un pusminerāliem. Man iešāvās prātā teikt, ka šīs bagā-

tības atkarīgas no to izmantošanas un ka tās varētu kļūt ļoti vērtīgas. Lai savu apgalvojumu attaisnotu, man bija jārunā par šo lietu tā, it kā tā būtu mana speciālitate. Kāds vecs kambarkungs, kura pārziņā bija visas Kurzemes un Zemgales raktuves, pēc tam, kad bija ļāvis izstāstīt visu, kas man sajūsmā ienāca prātā, pats sāka piedalīties pārrunās, izteica savus iebildumus un pievienojās visam, ko man bija gadījies pateikt prātīgu par zemes bagātību lietderīgu izmantošanu.

Ja iepriekš, kad vēl nebiju uzdevies par lietpratēju, būtu apsvēris, ka sabiedrībā tiešām var atrasties kāds speciālists, es katrā ziņā nesamelstu tik daudz, jo patiesībā par šīm lietām jēdzu maz. Taču tad es zaudētu, jo nebūtu imponējis. Hercogs bija ieņēmis galvā, ka es par šo lietu zinu daudz vairāk nekā biju teicis. Kad, piecēlušies no galda, abi ar hercogu apstājāmies kādā loga nišā, viņš mani lūdza dziedot viņam divi nedēļas laika, ja mani negaidot pārāk steidzami uzdevumi Pēterburgā. Kad teicos esam viņa rīcībā, viņš mani ievada savā kabinetā un pateica, ka kambarkungs, kas ar mani runājis, mani izvadāšot pa visiem rūpniecības uzņēmumiem viņa hercogistē. Es varēšot viņam parādīt laipnību, uzrakstot visus savus novērojumus par to saimniecisko vadību. Kad viņa priekšlikumu pieņēmu, manu izbraukšanu nolika nākošā dienā.

Hercogs, sajūsmināts, ka biju tik viegli ļāvis pierunāties, lika pasaukt kambarkungu, deva viņam savus rīkojumus, un mēs vienojāmies, ka, dienai austot, viņš ieradīsies pie manām durvīm ar sešu zirgu karieti.

Pārnācis mājās, es veicu vajadzīgo sagatavošanos un liku Lambertam būt gatavam ar savu matēmatikas mapi mani pavadīt. Kad biju viņu informējis par sava ceļojuma nolūku, viņš solījās man pakalpot, cik labi varēdams, kaut gan administrācijas un raktuvju zinātne viņam esot pilnīgi sveša.

Norunātā stundā devāmies ceļā ar kalpotāju uz bukas un diviem citiem zirgos, kas jāja mums pa priekšu pilnā apbruņojumā. Mēs mainījām zirgus katru otro vai trešo stundu, un tā kā kambarkungam bija līdz bagāts teicamu vīnu krājums, tad atspirdzinājāmies, tiklīdz iekārojās.

Mūsu ceļojums ilga divas nedēļas, un mēs apstājāmies pie piecām vara kalvēm un dzelzs rūdas raktuvēm. Man nebija jābūt lietpratējam, lai vispār kaut ko uzrakstītu,

pietika, ja labi pārdomāju, sevišķi, zīmējoties uz saimniecisko pusi, kas hercogu visvairāk interesēja. Te es ieteicu reformas, kas man likās lietderīgas, tur norādīju pavairoto darba spēku, lai palielinātu ienākumus. Sevišķi kādās raktuvēs, kur nodarbināja trīsdesmit strādniekus, es ieteicu izbūvēt pavisam īsu kanāli no kādas mazas vienmēr tekošas upītes pietiekami augstā vietā. Ar vienkāršām slūžām tajā varētu likt griezties trim ratiem, tā ietaupot divdesmit strādnieku darbu. Lamberts pēc maniem norādījumiem uzzīmēja precīzu rakšanas plānu, mērija augstumus, zīmēja slūžu un ratu metus, un nosprauda dabā uzbēruma vietu pa labi un pa kreisi visgarām projektējamam kanālim. Ar citiem kanāļiem es nosusināju plašās ielejas, lai iegūtu lielākā vairumā sēru un sulfātus, ar ko zeme, kuru mēs pārbaudījām, bija diezgan stipri piesātināta.

Atgriezies Jelgavā sajūsmināts par savu ceļojumu un par to, ka varēju būt noderīgs neizliekoties, bet labi pārdomājot, kā arī par to, ka biju sevī atklājis talantu, par ko līdz šim man nebija ne jausmas.

Nākošo dienu pavadīju, sakārtojot savus novērojumus un pārzīmējot lielā mērogā projektus, kam bija jāaptver daļa šo novērojumu. Aiznākamā dienā es visu aiznesu hercogam, kas likās esam ļoti apmierināts. Tā kā es tai pašā laikā arī no viņa atvadījos, viņš teica, ka likšot mani novest Rīgā vienā no savām karietēm un došot man līdz vēstuli savam dēlam, princim Kārlim, kas tur bija garnizonā.

Labais un gudrais sirmgalvis beidzot man lika viņam bez aplinkiem pateikt, vai man labāk patiktu pieņemt kādu vērtslietu vai arī tās vērtību naudā. „Valdniek,” es viņam teicu, „no tik gudra vīra, kā Jūsu augstība, es uzdrošinos pieņemt naudu, kas man var būt noderīgāka par vērtslietām”. Tūlīt viņš man iedeva zīmī savam kasierim par četrdesmit Alberta dālderiem, ko es arī nekavējoties saņēmu skaistos Jelgavā kaltos dukātos. Alberta dāldera vērtība atbilst pusdukātam. Noskūpstījis hercogienes roku, gāju otrreiz pusdienot ar Kaizerlinga kungu.

Nākošā dienā mans jaunais kambarkungs atnāca, lai nodotu man hercoga vēstuli, novēlētu laimīgu ceļu un paziņotu, ka galma kariete gaidot pie manām durvīm. Devos ceļā ļoti apmierināts ar savu stostīgo Lambertu un ierados Rīgā pusdienu laikā. Tūlīt steigšos nosūtīt princim Kārlim viņa tēva vēstuli, kuru biju atvedis.

Johans Gotfrīds fon Herders

LATVIEŠU DZIESMAS UN MĪKLAS (1764. g.)

Ziņģe, dziesma. Ein Gesang, Lied. Nezinu, vai otro vārdu senie latvieši ir zinājuši. Tagad ar šo vārdu parasti apzīmē garīgu baznīcas dziesmu. Savas laicīgās dziesmas latvieši turpretim apzīmē ar vārdu ziņģe. Latviešu dzejas un mūzikas māksla ir ļoti īpatnēja un liecina, ka viņu skolotājs ir bijusi daba. Viņu dzejai ir arī atskaņas, bet tikai vīrišķās. To pašu vārdu, divreiz lietojot, viņi jau sauc par atskaņu. Tā viņi dzied kādā mīlestības ziņģē:

Es pa ceļu raudādams
Gāju, tevi meklēdams,

un tās ir labas atskaņas. Bez savām goda dziesmām, t.i. tādām, ko dzied svinīgos gadījumos, vairums spēj sacerēt jaunas dziesmas. Tajās ir satiriskā, dažreiz arī kodīgā zobgalība, kas raksturīga angļu ielas dziesmām. Turpretī viņu mīlestības dziesmās ir viss maigums, ko vien spēj izteikt mīlētāja melancholija. Sīkos raksturīgos blakus apstākļus viņi prot tik veikli iepīt, ka viņu ziņģes kļūst sevišķi aizkustinošas. Sievišķo atskaņu viņiem nav, kaut gan latviešu valodā tādas iespējamās, kā to pierāda šējenes (vācu) garīdznieku tulkotās baznīcas dziesmas. Viņu mūzika ir primitīva un nav attīstīta. Viņi izrauga vienu vai divas meitenes, kas dzied tekstu, bet pārējie velk vienu toni, apmēram kā basojumu somu dūdās. Dziedātājas nepaceļ balsi pāri tercās robežai, un šī litānija ilgst, kamēr teksts beidzas. Tad vilcēji paņem pamattona oktāvu, un ziņģe beigusies.

Mikla, ein Raetsel. Patīkamā nodarbošanās — vingrināt prātu ar šiem īstas apķēribas pierādījumiem — ir latviešu vidū ļoti pazīstama un izplatīta. Iespējams, ka agrākās paudzēs tā bija vēl plašāk piekopta. Lasītāji zinās, kādas novērošanas spējas vajadzīgas, lai spētu mīklā vienu lietu noslēpt otrā, kāda precizitāte, lai nepārsniegtu tertium comparationis, kāda uzmanība izteiksmes izvēlē, lai minētājs saprastu gleznas līdzību ar oriģinālu. Lasītāji brīnīsies, ka šai tautai, kas palikusi bez izglītības un kultūras, ir pierādījumi par savu attapību, kas darītu godu visgudrākajai nācijai: latviešiem ir mīklas, kam ir visas īstās mīklas īpašības. Dažas liecina par sirmu vecumu un tādēļ šķiet mantotas no sentēviem. Paraugš: magones pogaļa. (Herders šo mīklu no latviešu valodas tulkojis vāciski, bet tā kā latviešu oriģināls ir pazudis, tā tagad tulkota no vācu valodas.)

Dīgu, augu, meita kļuvu, (1)
No meitiņas sieviņā, (2)
No sieviņas vecenē, (3)
Veca kļūstot, acis guvu, (4)
Pa tām pati ārā lidu. (5)

- (1) Magones zieds atgādina meitas vainagu.
- (2) Magones ziedam nokarājas ziedlapiņas kā sievai galvas auts.
- (3) Ziedlapiņas nokritušas.
- (4) Magones pogaļā un sēklas.
- (5) Sēklas izbirst pa caurumiem pogaļā.

Johans Gotfrīds fon Herders

SIRDSAPZIŅAS BALSS (1765. g.)

Kādēļ vienai tautai jātraucē otras tautas miers? Saka, lai kultūra attīstītos. Pavisam ko citu saka vēstures grāmata! Vai kalnu un stepju tautas, kas no Ziemeļāzijas apdraudēja pasauli, jebkad gribēja vai spēja nest kultūru?... Kas spētu attēlot postu, ko tieši un netieši nesa romieši un grieķi zemēs, kuras tie iekaroja? Pat kristīgā ticība, ja tā iedarbojās kā valsts mašīna uz citām tautām, tās briesmīgi apspieda. Dažu tautu raksturs tika tā sabojāts, ka pusotra tūkstoša gados tās nespēja atlabt. Vai mēs nevēlētos, lai ziemeļu tautu gars vāciešos, gallos un slavos būtu varējis tīri un netraucēti attīstīties? Ko deva krusta kari orientam? Kādu laimi šie kari atnesa Baltijas jūras krastos? Senie prūši ir iznīcināti, lībieši, igauņi un latvieši nospiesti nabadzībā un savās sirdīs vēl tagad nolād savus apspiedējus — vāciešus. Ko beidzot var teikt par kultūru, ko spānieši, portugāļi, angļi un holandieši nesa uz austrumu un rietumu Indiju, uz Āfriku nēģeriem, uz dienvidu miermīlīgajām salām? Vai visas šīs zemes nesauc pēc atriebības?...

Paruna saka, ka cilvēks ir otram cilvēkam dievs, eņģelis, velns. Kas ir viena tauta otrai? Nēģeri attēlo velnu kā balto, un latvietis nevēlas nokļūt debesīs, ja tur būs arī vācieši. . . Bēdīga cilvēces vēsture!

Frīdrichs II

POLIJAS PIRMĀ SADALIŠANA (1772. g.)

Kamēr Vīne bija pārpilna ar projektiem un Ungārija ar karaspēku, kāds Austrijas korpuss (1771. g.) iesoļoja Polijā un okupēja Cipsas provinci. . . Tik pārdrošs solis radīja Pēterpils galmā izbrīnu un ļoti veicināja vēlāko

POLIJAS DALIŠANA 18. GADSIMTĒ

Ar diagonālo svītrojumu parādīta Polijas teritorija, ko paņēma Krievija, ar līmenisko — ko paņēma Austrija, ar svērtensko — ko ieguva Prūsija. Retais svītrojums apzīmē 1772. g. dalīšanu, vidēji biežais — 1792. g., bet biežais — 1795. g. dalīšanu. Latvijas robežu rāda svītru un punktu līnija.

Polijas sadalīšanas līguma parakstīšanu. Šī līguma galvenais nolūks bija novērst vispārējo karu, kas draudēja izcelties. Bez tam bija nepieciešams uzturēt spēku līdzsvaru starp trim kaimiņiem. Tā kā Vīnes galms centās izmantot stāvokli, lai paplašinātu savu teritoriju, arī karalis (Frīdrichs II) bija spiests sekot šim paraugam. Krievijas ķeizariene bija sakaitināta, ka kāds cits un nevis viņas pašas karaspēks uzdrošinājies radīt kārtību Polijā, un tādēļ informēja princi Indriķi (Frīdricha brāli, kas atradās Pēterpilī): ja Vīnes galma nolūks ir okupēt daļu Polijas, tad arī citiem Polijas kaimiņiem ir tiesības darīt to pašu...

Lai pārbaudītu, vai šie ķeizarienes vārdi ir nopietni domāti vai teikti tikai dusmu brīdī, uz Krieviju nosūtīja

grāfu Solmsu. Viņš konstatēja, ka Pēterpilī domas dalās. Grāfs Panins... bija pret Polijas dalīšanu, bet apsolījās nestāties pretim, ja to nolemtu padome. Tā kā ķeizarienei patika doma, ka Krievijas robežas varētu bez jebkāda riska palielināt, viņas favorīti un daži ministri to uztvēra, un viņiem likās labāk būt vienās domās ar ķeizarieni. Tā sadalīšanas projekts ieguva padomē balsu vairākumu. Lēmumu paziņoja Prūsijas karalim... Karalis informēja Austrijas sūtni, ka Krievijai nav iebildumu pret Austrijas rīcību, okupējot Cipsu, un arī pats karalis, lai pierādītu savu draudzību Austrijas ķeizarienei, ieteica viņai paplašināt savus ieguvumus Polijā, cik tālu vien viņai patīk. To varot darīt bez briesmām, jo kaimiņu valstis darišot to pašu.

Šo sirsnīgo priekšlikumu Vīnes galms neapsveica, kā karalis to bija cerējis... Princis Kauničs vēsi atbildēja, ka lai gan Austrija okupējusi dažus Polijas apgabalus Ungārijas robežu tuvumā, Austrijai neesot nodoms tos paturēt, jo ar okupāciju tikai gribēts nodrošināt Polijas pārādu samaksu Austrijai... Austrija evakuēšot okupācijas spēkus, ja arī citas valstis to darišot. Šie vārdi bija mērķēti uz krieviem, kam Polijā bija armija, un arī uz Prūsijas ķēniņu, kas ar savu karaspēku bija Polijā nospraudis līniju, lai mērim, kas tur plosījās, aizkavētu pārsvieties uz Prūsiju.

... Tomēr bija viegli uzminēt, ka Vīne grozīs savu viedokli, tiklīdz Krievija un Prūsija pilnīgi vienosies... Lai izmantotu izdevīgo situāciju, karalis nolēma sadalīšanu veicināt...

Ar Krieviju bija grūti vienoties. Pēterpils galma atbildes priekšlikums, ko saņēma Berlīnē, bija kaut kas sevišķs. Krievijai bija paredzētas visas priekšrocības, bet Prūsijai viss risks. Ir tiesa, Krievija pievienojās visām karaļa teritoriālām prasībām, bet pašu krievu ieguvums bija paredzēts otrtik liels...

Kad beidzot visi daudzie šķēršļi bija novērsti, (17. februārī) Prūsija un Krievija parakstīja slepeno līgumu. Prūsija ieguva prasīto, izņemot Dancigu un Torunu. Pēterpils galms ieguva ļoti lielu apgabalu Polijā gar Krievijas vecajām robežām no Daugavas līdz pat Dņestrai. Bija paredzēts, ka ieguvumus okupēs jūnijā, un nolemts uzaicināt Austrijas ķeizarieni pievienoties līgumam un arī okupēt savu daļu. Krievija un Prūsija uzņēmās ieguvumus garantēt un apsolījās darboties saskaņoti Varšavas saimā, lai Polija šim līgumam pievienotos...

Uzaicinājis audiencē Austrijas sūtni, karalis teica, ka viņš apsveicot Austrijas ķeizarieni — viņas rokās esot Eiropas liktenis, un no viņas rīcības esot atkarīgs karš vai miers. Karalis vēl piezīmēja, ka viņš pilnīgi palaužoties uz lielās valdnieces izcilo gudrību un nešauboties, ka viņa izšķiršoties par Eiropas nomierināšanu... Saruna panāca gaidīto... Vīnes galms tomēr sevi neaizmīrsa... tas, ko Austrija pieprasīja sev, bija apmēram trešdaļa no visas Polijas un acīmredzamā nesaskaņā ar citu valstu ieguvumiem...

Beidzot, kad vienošanās bija panākta, visi līgumslēdzēji galmi ar savu sūtņu starpniecību parakstīja līgumu (5. augustā) Pēterpilī. Visi trīs galmi noteica 1. septembri par dienu, kad pārņems īpašumu. Nolēma vienā laikā nosūtīt Polijas karalim deklarāciju par šo vienošanos un uzaicināt viņu sasaukt ārkārtēju saimu, kas Poliju nomierinātu. Bija paredzēts, ka šai saimā Krievija, Austrija un Prūsija katra atsevišķi iesniegtu notu, minot katras valsts teritoriālās prasības un attiecīgās valsts izdomātu prasību pamatojumu... Nekavēsīmies pie šo trīs valstu tiesībām... sadalīšana bija šo valstu interesēs un vienīgais līdzeklis, kā novērst vispārējo karu.

Tāds bija daudzo sarunu iznākums. Eiropa tika pasargāta no draudošā vispārējā kara. Bija ļoti grūti saskaņot Austrijas un Krievijas pilnīgi pretējās intereses. Lai kompensētu teritoriju, ko krievi bija iekarojuši un kas pēc Austrijas pieprasījuma bija jāatdod atpakaļ Turcijai, nebija cita ceļa, kā piešķirt Krievijai īpašumu Polijā. Ķeizariene bija rādījusi paraugu sadalīšanai, liekot saviem spēkiem okupēt Cipsu. Lai starp ziemeļu valstīm uzturētu viselementārāko līdzsvaru, bija nepieciešami, lai arī Prūsijas karalis piedalās Polijas sadalīšanā. Šis ir pirmais piemērs vēsturē, kad kādas valsts sadalīšana trīs valdnieku starpā veikta tik kārtīgi un miermīlīgi. Citos apstākļos nekā toreiz Eiropā, visspējīgākie politiķi būtu cietuši neveiksmi. Visu noteica toreizējie apstākļi un šo apstākļu pareiza izmantošana.

Katrīna II

KRIEVIJA IEGŪST LATGALI (1772. g.)

Vēstule Voltēram: Neatradām citu metodi, kā aizsargāt mūsu robežas no, tā saucamiem, konfederātiem, kurus vada franču virsnieki, kā šo robežu paplašināšanu. Šāds aizsargs būs Daugavas un Berezinas krasti, kurus tikko

okupēju. Vai Jūs nedomājat, ka tiem, kas bija kurli pret
saprāta balsi, tagad būtu jāmaksā par mūziku? Esmu sū-
tījusi pēc komediānta, par ko Jūs man rakstījāt. Starp
citu, ko Jūs domājat par revolūciju Zviedrijā?

DZĪVE JELGAVAS AKADEMIJĀ UN VECSAULES
MĀCĪTĀJMUIŽĀ

Jāņa Indriķa Kanta vēstules Imanuelam Kantam
(1775. - 1782. g.)

Mīļais brāli,

Nevaru atstāt neizmantotu gadījumu Tev uzrakstīt šo
vēstuli. Fon Medema kungs, ko pazīstu kopš bērnības, Tev to
nodos. Viņš ir mūsu galma pārziņa dēls un pavisam citāds
kā šejienes muižnieku izlaidīgie jaunekļi. Viņš dodas uz
Leipcīgu, mīlēdams zinātņi, nevis, lai tēlotu baronu. Tu
viņā droši vien atradīsi daudz labu īpašību. Man par prieku
(ceru, ka cienot arī viņa personisko raksturu) dari viņa
uzturēšanos Karaļaučos tik patīkamu, cik vien Tavas da-
rīšanas un sakari to atļauj.

Nenožēloju savu lēmumu apprecēties. Būdam kopā
ar savu mīļoto sievu, esmu vairāk apmierināts ar pieticīgu
maltīti, nekā jebkad agrāk pie lepnās muižniecības bagātā
galda. Vai tad jūsu universitātē nemaz nav brīvdienu?
Atbrauc dažas nedēļas uz Jelgavu un palūkojies, kā Tavs
brālis ar savu Mariannu dzīvo. Jādomā, ka tik cietu vec-
puiši, kāds Tu esi, mūsu, kā laulāto draugu, maiguma pa-
raugs neietekmēs. Šejienes akadēmijā mums ir laudis, kas
darītu godu jebkurai universitātei. Tomēr netrūkst sīku
sadursmju, bet skatītājus no malas tās ļoti interesē. Citādi
mana dzīve ļoti grūta, jo visa diena aizņemta ar mācībām,
un māja pilna ar pansionāriem, jo tas vajadzīgs, lai varētu
godīgi iztikt...

Mana sieva Tev sūta māsas skūpstu, un es palieku
ar uzticīgu sirdi

Tavs brālis Kants

Jelgavā, 1775. g. 16. augustā

Mīļais brāli,

Mājturības grāmata, ko Tu atsūtīji manai sievai, vi-
ņai sagādāja bēdīgu prieku, jo viņa tagad iedomājas, ka
Tu esi nēmis jaunā viņas pārdrošo vēlēšanos un vairāk
par viņu nedomāšot. Pēc šīs grāmatas viņa tagad grib iz-
mācīties par labu lauku saimnieci. Tas arī man ir jauns
studiju priekšmets, jo liktenis mani līdz mūža beigām pār-
cēlis no skolas pie arkla. Esmu tagad kāda plaša apvidus

latviešu draudzes mācītājs. Pie manas draudzes turas arī lielāks skaits kaimiņos Lietuvā dzīvojošu protestantu, un viņu slimnieku apmeklēšanai mani bieži aicina tālos ceļojumos. Mans amats tā tad nogurdina, bet savas labās veselības dēļ par to nekā nebēdāju.

Bez tam mans jaunais amats ir daudz patīkamāks, nekā bija nepatīkamais skolas darbs. Tad biju pārāk aprkrauts ar darbiem, bet ienākumi bija mazi, kādēļ uzturs un ģimene sagādāja rūpes. Šo nastu nesu sešus gadus, un tagad jāpateicas Dievam, ka esmu beidzot izjūdzies. Tagad esmu apmierināts. — Manas izredzes būs vēl patīkamākas, kad būšu atbrīvojies no parādiem, kurus man, kā nākošam lauksaimniekam, bija jāuzņemas, jo vajadzēja lopus, zirgus, ratus un tūkstoti citu lietu. Mana mācītāja-muiža ir sešas jūdzes no Jelgavas un desmit jūdzes no Rīgas, un uz šo pilsētu vedu savus sieciņus. Apvidus, kurā dzīvoju, ir tik skaists, ka zīmētājs, kas apceļotu Kurzemi, nevarētu atturēties, šejienes skatus neuzzīmējis. Mani lauki ir auglīgi un pie manas mājas ir skaists dārzs, kas jau radījis ievēribu Kurzemē. Draudzei tikai viens trūkums — nav ar ko satikties, jo draudze ir hercoga domēnē, un te nedzīvo muižnieki. Tomēr saimniecības un pieejamās lasāmvielas dēļ šo tukšumu neko nejūt... Par Tavu Tīrā prāta kritiku šeit runā visi, kas domā. Rude donatus Tu kā autors taču vēl nebūsi. Vai Tavs brālis nevarētu izlūgties mazākais to priekšrocību, ka, pirms publika lasa Tavas grāmatas, Tu mani informē, ar ko mūs apdāvināsi? Dzīvo laimīgs un priecīgu prātu, mans brāli, un iepriecini mani labi drīz ar kādu vēstuli, ko ar ilgošanos gaidu. Tevi mīlot, Tavs brālis

Jānis Indriķis Kants

Vecsaules mācītāja muižā, 1782. g. 10. septembrī

Mīlais brāli,

Priecīgi baudu līdz slavu, ko Tu iegūsti, kā pirmās šķiras pasaules gudrais, kā jaunas filozofijas mācības ēkas radītājs... Esmu tagad 57 gadus vecs un ar savu stipro veselību vēl pilnā dzīves spēkā, un vēlētos vēl 15 līdz 20 gadus dzīvot, lai manējie nepaliktu gluži tukšnieki, man nomirstot. Pagājušā gadā pabeidzu nomaksāt parādus, kurus biju spiests taisīt kā rektors dārgajā Jelgavā. Tagad ceru, ka mana amata ienākumi dos atlikumu, ko varēšu uzkrāt sievai un bērniem... Savus bērnus mācu tagad pats. Galīgi neizdevās mans mēģinājums turēt kā pansionārus muižniekus un ar viņiem divus māj-

skolotājus. Nekas Kurzemē nav tik bēdīgā stāvoklī, kā jaunatnes audzināšanas lietas. Ļaudis, kas ar ieteikumiem izzogas kā mājskolotāji, bieži ir neprašas — viņi sola zelta kalnus un ir tomēr galu galā nejēgas un krāpnieki. Tā arī man izgāja...

Tavs mīlais, uzticamais brālis

J. I. Kants

Vecsaulē, 1792. g. 8. februārī

A. V. Hupels

LATVIEŠU AMATI (1777. g.)

Tad vēl ir šādi nevācu tirdzniecības palīgamati Rīgā: mērītāji, alus nesēji, vīna nesēji, kaņepāju paisītāji, sāls nesēji, transportstrādnieki (kas preces nogādā no noliktavām vai no svariem un brāķa pie kuģiem), svarnieki, siļķu ligēri, pelnu ligēri, pārcēlāji, loči, enkurnieki, mastu brāķeri, ozolu brāķeri, kaņepāju šķirotāji (kas, kaņepāju strūgām pienākot, sašķiro kaņepājus). Šais amats ir gan krievi, gan poļi, gan latvieši. Kas vēlas iestāties šādā nevācu vecākā pārzinātā amatā, tam jāprot (attiecīgais) tirdzniecības veids un jāpazīst preces. Ko amats nopelna, amata vecākais saņem svētdienās un sadala starp amata locekļiem vienādās daļās. Visiem amata locekļiem solidāri jāgalvo par savu darbu.

Latvieši, kas dzīvo jūras piekrastē, ir vienmēr bijuši labi jūrnieki, kas bez speciālas apmācības ar sliktām laivām dodas tālu jūrā.

Īsā laikā, reizēm dažās nedēļās, viņi iemācās lasīt. Viņi arī ļoti ātri noskatās vācu amatnieku prasmi. Starp latviešiem ir zeltkaļi, kuģu būvētāji, ādmiņi, veiklī pavāri, mednieki un taml.

V. Kokss

GENERĀLIS BRAUNS (1785. g.)

Apmeklējām ģenerāli Braunu, Rīgas gubernātoru, un jutāmies pagodināti, pusdienojot kopā ar šo varonīgo karavīru. Ar veciem cilvēkiem piemītošo patīkamo pļāpību viņš pastāstīja daudz interesantu piedzīvojumu un notikumu no sava garā un darbīgā mūža. Viņš nāk no Īrijas un dzimis šī gadsimta sākumā. Kā Romas katolis viņš bijis spiests meklēt laimi svešos galmos, kaut labrāt būtu kalpojis savai tēvzemei. Sākumā viņš iestājies Austrijas un tad Krievijas dienestā. Viņš kalpojis grāfa

Minicha vadībā pret turkiem 1737. un 1738. gadā, kur izpelnījies uzmanību. Nosūtīts ar korpusu uz Ungāriju, viņš krita turku gūstā. Turki viņu pārdeva verdzībā, un viņš dabūjis kalpot četriem kungiem pēc kārtas. Reiz viņš bijis sasiets 48 stundas ilgi muguru pret muguru ar kādu citu gūstekni un puskails izstādīts vergu tīrgū pārdošanai. Krievu armijā viņam toreiz bija pulkveža pakāpe, bet lai izpirkšanas maksa būtu mazāka, viņš uzdevies par kapteini. Nejausības dēļ Braunam izdevās satikt kādu paziņu un ar tā palīdzību nosūtīt ziņas franču sūtnim. Sūtnis viņu izpirka par 300 dukātiem. Kad turks dabūja zināt Brauna īsto pakāpi, viņš pieprasīja lielāku izpirkšanas maksu un draudēja lietot varu. Franču sūtnis tad griezās pie lielvezīra, un tas izšķīra lietu Brauna labā. Grāfs Brauns tā ieguva brīvību un atgriezās Krievijā. Viņš pakāpeniski avansēja un nesen iecelts par Rīgas gubernātoru, kas ir ļoti svarīgs amats.

F. D. Vārs (rakstīts latviski)

AICINĀJUMS AUDZĒT KARTUPEĻUS (1790. g.)

Kartopelu Dārs, ko tāpēc, lai mīļi Vidzemes latvieši ne vairs uz priekšu grūtu badu cieš, viens no viņu uztīcamiem dzīves biedriem šie rakstos stāda: Jūs tak esat cilvēki, cilvēcīga sirds, žēlīga pret sevi un saviem bērniem, kustas iekš jums. Tad nu es, jūsu uztīcams dzīves biedrs, pielūgdams lūdzu jūs: Stādait kartopes! Ja jūs ar labu prātu šo manu mīļīgu padomu pieņemsit, nūdien! tad aiztrenksit jūs savas rūgtās maizes bēdas un smaga bada ciešanu no sev un tiem savējiem.

Miķelis Oginskis

POĻU CĪNAS AR KRIEVIEM LATGALĒ (1794. g.)

Izvēlējos 300 apņēmīgākos jātņiekus, kas izlūdzās labvēlību man sekot. Ar tiem es šķērsoju Kurzemi un devos Vidzemes virzienā.

Es zināju, ka Daugavpili, kas atrodas Daugavas otrā krastā, nebija stipra garnizona. Zināju arī, ka vairums lielgabalu bija nomontēti, ka tur atradās ievērojami pulvera krājumi un ka pirms dažām dienām tur bija atvesta krievu kara kase dažu miljonu rubļu vērtībā.

Iespējams, ka mums būtu izdevies uzspridzināt pulvera krājumus, iegūt pārvietojamos lielgabalus un aizvest kasi, ja mani rīkojumi būtu izpildīti, bet piecdesmit vīru patruļa, ko biju nosūtījis uz Daugavas krastu, lai

pārceltos pār upi un atvieglotu pārceļšanos mana nelielā kara pulka pārējai daļai, vēl atradās šai pusē, kad, visu nakti gājuši, tur ieradāties.

Biju paredzējis ierasties Daugavpilī negaidīts, bet mans plāns neizdevās. No pilsētas mani šķīra tikai upe, zvanija trauksmi, bija dzirdami iebaidīto sieviešu un bērnu kliegzieni. Redzējām ap 80 līdz 100 invalīdu, no kuriem daļa, iedzīvotājiem palīdzot, novietoja lielgabalus uz lafetēm, kamēr pārējie vērsa pret mums tos, kas bija jau lietojami. Beidzot viņi uz mums izšāva dažas slikti tēmētas lodes, kas mums nekā ļauna nenodarīja. Redzēju tomēr, ka esmu spiests atlikt sava nodoma izpildīšanu, kas vairs nedeva cerēto rezultātu.

Krievi parūpējās, lai kasi nekavējoties aizvestu no pilsētas, pulveri nogādāja drošībā un visā apkārtnē izziņoja trauksmi, lai sapulcētu lauku ļaudis — tā tad gatavojās nopietni aizstāvēties. Cerēju vēl tomēr izlietot paņēmienu, kas līdz šim bija izrādījušies sekmīgi. Liku majoram Horodenskim ar divdesmit jātniekiem pārpeldēt pār Daugavu piecas jūdzes (8 km) lejpus Daugavpils. Šo jātnieku, kurus noturēja par lielāka kara pulka avangardu, pēkšņā parādīšanās radija apjukumu pilsētā. Iz-mantoju to, lai nosūtītu pulkvedi Žanu Zjenkoviču ar kādu taurētāju pie Daugavpils komandanta, kas nekavējoties atsūtīja laivu manam sakarniekam. Pēdējā uzdevums bija piedāvāt goda pilnu kapitulāciju, pretējā gadījumā draudot ar pilsētas apšaudīšanu jau nākošajā dienā. Viņam arī bija rīkojums tūlīt atgriezties pie manis, tikko būtu parakstīts padošanās raksts, kura noteikumus bija sastādījis. Tad viņam arī būtu jāpieprasa laivas, lai mūs pārvestu uz otru krastu, jo visas laivas no šīs puses bija aizvāktas.

Naktī liku sakārtot un novietot krūmos kara ratus, kas ļoti atgādināja artilērijas pajūgu virkni. Dienai austot, pavirzījās līdz Daugavas krastam, un tā kā no Zjenkoviča nebija ne vēsts, draudēju likt pilsētu nodedzināt, ja viņu nesūtītu atpakaļ. Pēc īsa brīža viņš atgriezās un paziņoja, ka Hulevičs ar dažu vecāku karavīru atbalstu gan kapitulācijas rakstu parakstījis, bet pēc tam atteicies to atdot, jo jaunākie virsnieki, un jo sevišķi apakšvirsnieki un kareivji, ļoti protestējuši, lietojot pat draudus. Biju tādēļ spiests atteikties no tālākiem soļiem. Bez tam garnizonu pastiprināja līdz vairāk kā 500 vīriem, un pilsoņiem pavēlēja bruņoties un iet tiem palīgā.

LATGALE 1784.G.

□ PRIVĀTAS MUIŽAS

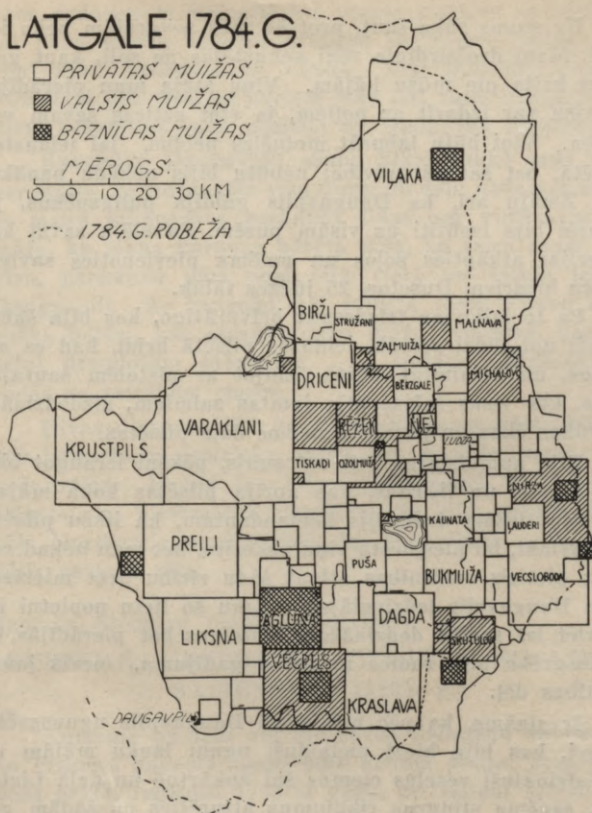
▨ VALSTS MUIŽAS

▣ BAZNĪCAS MUIŽAS

MĒROGS

0 10 20 30 KM

--- 1784.G. ROBEŽA

LATGALES MUIŽAS 1784. gadā

Latgalē 1784. gadā valdība izdarīja t.s. ģenerālmērīšanu, kurā uzmērīja muižu platību. Kartogrammā parādīta muižu platība, ieskaitot, kā aramzemi, tā neapstrādāto zemi, mežus, pļavas u.t.t. Platībā ietilpst arī zemnieku lietotā zeme. Lai būtu iespējams labāk salīdzināt muižu platības, tās parādītas ar kvadrātu (izņemot Rēzekni). Valsts muižas un baznīcas muižas rāda šrafētie laukumi. Ar stāvu rakstu apzīmētas muižas, kuru platība bija lielāka par 100 kvadrātkilometriem. Muižu platību aptuveni var noteikt, lietojot kartogrammas kilometru mērogu. Kartogrammā parādītas arī toreizējo Latgales apriņķu robežas — Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils. Latvijas patstāvības laikā Latgales platība bija lielāka nekā 1784. gadā, kā to rāda pārtrauktā līnija. Ar svītru un punktu līniju parādītas Latvijas robežas ārpus Latgales.

Uz mums sāka šaut, pret ko mēs nevarējām neko iesākt. Mani drošsirdīgie zēni nekustējās ne soli, kaut gan lodes krita pie mūsu kājām. Viņu stāja man pierādīja, ko visu var izdarīt ar poļiem, ja viņi uzticas savam vadonim. Viņi būtu labprāt metušies peldus, lai ielauztos pilsētā, bet šai pārgalvībai nebūtu bijis nekādu panākumu. Zināju arī, ka Daugavpils gaidīja palīgspēkus, jo ziņneši bija izsūtīti uz visām pusēm. Pavēlēju savai kavalerijai atkāpties soļos un nolēma pievienoties saviem ieroču biedriem Dusetos, 25 jūdzes tālāk.

Pa to laiku ap trīsdesmit brīvprātīgo, kas bija šķērsojuši upi jūdži zemāk, ielauzās pilsētā brīdī, kad es atkāpos, un nelaimīgā kārtā, šaujot ar pistolēm šaurajās ielās, kur visas mājas bija jumtas salmiem, aizdedzināja vairākas ēkas un pārvērta pelnos daļu pilsētas.

Biju apmulsis un ļoti uztraukts, pēkšņi ieraugot biezos dūmus un liesmas, kas aprija pilsētas koka mājas. Es biju tiešām draudējis komandantam, ka likšu pilsētu nodedzināt, lai piespiestu viņu padoties, bet man nekad nebūtu pieticis mežonības atļaut šādu rīcību pret mierīgajiem Daugavpils iedzīvotājiem. Liku šo lietu nopietni izmeklēt, lai sodītu dedzināšanā vainīgos, bet pierādījās, ka ugunsgrēks bija radies nelaimes gadījuma, nevis ļaunprātības dēļ.

Ir zināms, ka pēc nelaimīgā Daugavpils ugunsgrēka krievi, kas bija bieži pielaiduši uguni lauku mājām un nodedzinājuši veselus ciemus šai apkārtnē un daļā Lietuvas, saņēma stingrus rīkojumus atturēties no šādām galējībām, kuras arī nekad neviens vadonis nedz virsnieks nebija atļāvis, bet ko darīja tikai laupītāji, kā arī piedzēruši un laupīt kāri kareivji.

Mana Daugavas ekspedīcija nebija veltīga, ja ņem vērā, ka še bija jākoncentrē daļa patiprinājumu, kas bija domāti krievu armijai Viļņas tuvumā, un ka es aizkavēju satiksmi, ar savām patruļām iznīcinot visus tiltus, kā arī pontonus un laivas, kas varētu noderēt satiksmei.

Sasniedzu arī savu sprausto mērķi, proti, nodibināt sakarus ar ģenerāli Gedrovicu, kas bija guvis virsroku pār krieviem Salantu (?) apkārtnē, un ar Vavržecki, kas vēl bija pie Liepājas. Abi ģenerāļi man atrakstīja draudzīgas, patriotiskas vēstules un pateicās, ka esmu ar mieru piedalīties viņu kara darbībā. Vavržeckis man sevišķi norādīja, kādu labumu dotu mūsu kustību saskaņošanā visā linijā no Baltijas jūras līdz Kurzemes robe-

žām, dodoties uz Vidzemi vai vismaz aizturot un aizkavējot dažu krievu armijas korpusu tuvošanos vairāk nekā simt jūdžu attālumā no Viļņas. Viņš nezināja, ka man bija tikai 300 vīru, ar kuriem man pat vairs nebija iespējams noturēties savā pozīcijā uz Daugavas krastiem.

Kanonāde Daugavpili sākās atkal, tikko mūs vairs neredzēja, un turpinājās visu dienu un daļu nākamās nakts, jo manu atkāpšanos uzskatīja tikai par viltību un domāja, ka mana korpusa pārējā daļa, ko teica esam 6000 vīru, pārgājusi pāri upei citā vietā un taisās ienemt Daugavpili. Ar kanonādi arī gribēja vēstīt krievu kara spēka daļām, kas atradās dažu jūdžu attālumā, par pilsetai draudošām briesmām, un tiešām palīgspēki ieradās no vairākām pusēm.

Divas dienas vēlāk ģenerālis Hermans atsteidzās ar 300 kājniekiem zemnieku ratos, bet man briesmas vairs nedraudēja, jo tad jau biju izgājis cauri Ezerienei un Hūkstei, lai pievienotos korpusam, ko biju atstājis ģenerāļa Morikonija pavēlniecībā. Šai ekspedīcijā nebiju zaudējis neviena vīra.

Jaunais Stenders (rakstīts latviski)

KURZEME, VIDZEME UN VIPLANDE NU ATKAL SAVIENOTAS (1795. g.)

Kurzeme pa tam vēl pie savas lielkunga valdīšanas, un Piltenes pagasts apakš poļu ķēniņa palika, kamēr abi paša prātā, izgājušā 1795-tā gadā, tai žēligai krievu ķeizarienei padevās..

Vidzeme, Igaunū zeme un Kurzeme bija citkārt savienota un apakš vienas valdīšanas, kamēr kara laikos šķirtas tapa. Tagad apakš krievu valdīšanas atkal savienotas — bet katra apakš savāda ģenerāl-gubernierkunga stāv. Vidzemnieki runā latvisku valodu un ir ar kurzemniekiem viena tauta. Tā kā arīžan tanī zemes gabalā, no Kricburgas līdz Dinburgas un Ludzen pilsāta, kas citkārt ar Vidzemes kopā bija un, pirms apakš krievu valdīšanas nāca, poļu Vidzeme jeb Viplande saukta tapa, latvieši dzīvo un apakš Polockas ģenerāl guberniera valdīšanas stāv...

Nu jau (Kurzemē) krievu likumi, valdīšana un tiesas visur iestādītas iraid.. Tā kā pa visām zemēm, kur valdīšanas iraid, arī likumiem vajaga būt, tā bez tiem likumiem, ko katrs kungs savā pagastā ieceļ, savādi zemes

likumi iraid, kas tam, kas uz labu dzenas, ne ir grūti piepildīt. . .

Latvisku skolas šurp turp pie dažas baznīcas ronas, bet ne plaši, un tās pašas ne ir daudz slavējamas, jo tanīs tikai lasīšana un katķisme top mācīta, no citām gudrām ziņām ne kas netop dzirdēts. . .

Garlibs Merķelis (rakstīts 1796. g.)

LATVIEŠU APSPIEŠANA

Ikvienam cilvēces draugam sirds vai lūzt, vērojot, ka veselas tautas tiek nospiestas un ar likumiem — ar likumiem! — es brīnos, šo rakstot, kaut man šī lieta kļuvusi ikdienišķa — iegrozītas nabadzībā un postā. Brīvie latvieši gan var nodarboties jebkurā darbā, bet dzimtļaudīm nav nekādu iespēju iegūt brīvību, un neviens amats nedrīkst uzņemt latviešu mācekļus. Ja latvieti ar varu nospiešu zemākā kultūras pakāpē, tad viņš ātri izvirzītos mākslās un pat zinātnēs...

Ka latviešu stāvoklis reiz grozīsies, to nenoliedz pat dziļciltīgie. Lai latviešus vai cik noniecinātu, tie vienmēr paliks tauta un kaut kas vesels, kura dusošiem spēkiem reiz jāatraisās ar drausmīgām sekām. Tautas garu, ja tas reiz pamodies, tāpat kā dabas spēkus. nevar vest saitītē. Šo garu var pamodināt un uztraukt kāds sikums, un tad kā putojošs meža strauts tas satrieks visus bērnišķīgos šķēršļus, ko tam liek ceļā. Palūkosimies pasaules vēsturē. Tā mums mācīs, vai var sagaidīt latviešu atmodu un kādas būs tās sekas...

Latviešiem ir enerģisks raksturs un gara dāvanas. Ja viņu vēsture būtu varējusi netraucēti attīstīties, viņi varbūt būtu spīdējuši Eiropas tautu starpā, viņiem būtu savi Kanti, savi Herderi, savi Vilandi u.t.t., viņiem būtu svarīga loma kā zinātnēs, tā politikā. Tomēr viņu bēdīgais liktenis bija cītāds. Viņu raksturu sabojāja, viņu garu samina, viņu gara zieds iznīcināts. Viņi gan vēl ir tauta, bet ar negrozāmiem likumiem nospiesti zemākā pakāpē, ilgos gadsimtenos viņi nostumti pakāpi pa pakāpei līdz robežām ar dzīvniekiem.

Luijs XVIII

JELGAVĀ (1798. g.)

Es ierados Jelgavā 20. martā. Man bija sagatavojūši kaut ko līdzīgu karaliskai uzņemšanai. Pilsētas amatnieku

nodaļas svinību tērpos devās man pretim. Viņu priekšgalā bija militārās un civilās varas nesēji. Karaspēks bija nostādīts ierindā vai sargupēts kaujas kārtībā gar manu ceļu, lielgabals dārdēja, ar vārdu sakot — mani saņēma, it kā es būtu bijis imperators... Šī ievēriba, kādu es ilgi nebiju pieredzējis, saldināja manu nelaimi...

Jelgava, Kurzemes un Zemgales hercogistes agrāko valdnieku galvaspilsēta, ir vidēji liela, ar apmēram 12.000 — 13.000 iedzīvotājiem. Gar pilsētu plūst neliela upe, kuru sauc par Lielupi (Grand Ruisseau). Vairums namu ir no koka, diezgan izrotāti un iekšienē ērti. Uz mūra namiem vērs ceļotāju uzmanību. Iedzīvotāji ir luterāņu, žīdu un katoļu maisījums... Tur pastāv teicama iecietība: katoļiem ir sava baznīca, kur tiem atļauta viņu kulta brīvība. Speciāls ķeizara rīkojums nodeva manā rīcībā Jelgavas katedrāli visu manu uzturēšanās laiku šai pilsētā.

Pils, kurā man bija jādzīvo, atradās Jelgavas nomalē lauku pusē. Tā bija plaša un tai daļā, kas nebija cietusi pēdējā ugunsgrēkā, diezgan labi uzglabājusies celtnē. Pēdējā laikā tur bija paredzēts ierīkot kazarmas, kas sabojāja pils nopietno diženumu. Nesen tur dzīvoja hercogs Bīrons, šis tik daudzu likteņa pārvērtību upuris...

Pāvils I bija visu paveicis tikai pa pusei. Mani, ķēniņienes un Angulēmas hercoga apartamenti bija iekārtoti lieliski, bet neviens nedomāja tādus sagatavot manas svītas locekļiem, tāpat saimes ļaudīm. Šai milzīgajā pilī, kas ir iegarena četrstūra veidā ar pagalmu centrā, mēs neatradām nekā cita, kā vienīgi četras sienas... Vajadzēja iegādāt visu pirmām vajadzībām nepieciešamo par manas kases līdzekļiem. Pagāja vairāki mēneši, kopš nokārtoja manu miesassargu algu, un bez Jelgavas iedzīvotāju cildenās viesmīlības tiem nebūtu bijis iespējams dzīvot...

Georgs Frīdrichs Parrots (rakstīts 1802. g.)

LATVIEŠU UN IGAUŅU ZEMNIEKS 18. GADSIMTENĪ

Līdz šim šo provinču zemnieks ir atradies pilnīgā beztiesību stāvoklī, kā materiālā, tā garīgā ziņā. Īstenībā viņam nepieder it nekas, jo tas, kas viņam liekas piederam, ir atkarīgs no kunga untuma, un īpašuma trūkuma tiešas sekas ir centības un dzimtās zemes mīlestības trūkums. Tas, ko viņš iegūst, tikko var apmierināt viņa visnepieciešamākās vajadzības. Neviena dzīves bauda viņam

nav atstāta, ja par tādu neuzskata atļauju savu posta apziņu noslicināt alū un degvinā, par ko jāsamaksā kungam divkārtīga cena Juzdams, ka viņš ir sava kunga jūga lops un ka kungs izputēs, ja ļaus zemniekam nomirt badā, zemnieks atmet rūpes par savu eksistenci, lai par to rūpētos kungs sava labuma dēļ, un kungs savukārt, redzēdams zemnieka ārkārtīgo nevižību un slinkumu, dod viņam taisni tikdaudz, cik vajaga, lai varētu vilkt noželojamo dzīvību. Vēlākās paaudzes, ja tās kādreiz lasīs šīs rindas, uzskatīs tās par murgiem un nesapratīs, kā varēja pastāvēt tādas attiecības cilvēku starpā, tomēr tagadējā paaudze zina apliecināt šo rindu patiesīgumu šo provinču malu malās.

Kļūmīgais beztiesību stāvoklis, kādā latvieši un igauņi nobīdīti, sniedzas vēl tālāk. Gluži dabiski rodas apgalvojumi, ka tik nevižīga un trula tauta nevar izlietot tiesības spriest pati par sevi tiesu. Uz tiem tad arī muižniecība atsaucas, lai būtu ar ko aizmaskot vienīgā tiesas spriedēja tiesību piesavināšanos. Šis svētais iestādijs, kam jānodrošina visas cilvēka tiesības, ir kļuvis šais provincēs par varmācības, aplaupīšanas un visāda veida spaidu rīku. Vienas muižas zemnieku savstarpējos strīdus šeit parasti izšķir kungs, kaut gan pastāv likums, ka šādas lietas nododamas tiesu iestādēm. Par katru nepaklausību kunga pavēlēm kungs spriež tiesu pats mājas kārtībā — viņš pats savā lietā ir likumdevējs, tiesnesis un izpildītājs. Protams, kad varmācība iet pāri zināmām robežām, zemniekam ir tiesība sūdzēties. Bet kas ir viņa tiesnesis? Vai tas ir mācīts bezpartejisks vīrs, kas sver taisnības svaros abu prāvinieku tiesības? Tas ir muižnieks un arī pats apspiedējs, ja ne darbos, tad vismaz principos...

Ne tagad vien cilvēce skāļi sūdzas par ļaunajiem darbiem. Jau atmiņā mūžam dzīvā Katrīna sāka klausīties šais balsis, kad 1766. (jābūt 1765.) g. ģenerālgubernātors Brauns savas valdnieces vārdā piespieda Vidzemes muižniekus atzīt šejienes tautām īpašuma tiesības, kad ķeizariene izdeva humāno likumu, visskaistāko viņas valdīšanas laikā, likumu, kas pavēl zemākās tiesu iestādēs iecelt par piesēdētājiem latviešu un igauņu tautas pārstāvjus. Bet ko varēja iespēt šādi ieroči pret varmācības sistēmu, kas izkopta un rūdīta gadsimteņu ilgā praksē? Īpašuma tiesību zemniekiem atzina, bet sapina tos važu važās, apgrūtināja zemniekus ar pārmērīgām klausām, kuras kungs uzlika patvaļīgi, katru brīdi nesodīti mīdīja kajām šīs tie-

JAUNPILS DRAUDZES BĒRZMUIŽAS DEGVINA RIJA (1796. g.)

Rīgas liceja konrektora Jāņa Kristapa Broces zīmējums

Ēka labajā pusē ir „degvīna rija”, bet kreisajā pusē — kūts. Starp abām ēkām aiz kalna redzams kaļķu ceplā jumts. Muižas galvenā ēka nodega 1774. g., un ugunsgrēkā gāja bojā baronu Klotu savāktie vēstures dokumenti. Degvīna dedzināšana muižniekiem deva labu ienākumu, bet latviešus noveda vēl dziļākā postā. Degvīnu vajadzēja dedzināt zemniekiem klaušu kārtā pēc grūti veicamām normām. Ko nenodzēra pašas muižas krogos, to ar zemnieku šķūtīm veda uz Rīgu. Laikā, uz kuru zīmējums attiecas, Vidzemē ražoja ap 50 milj. litru degvīna. Arī Kurzemē un Zemgalē šī rūpniecība gāja plašumā, turpretim Latgalē degvīna dedzināšanai muižnieki pievērsās tikai 19. g.s. Līdz 18. g.s. latvieši žūpību nepazīna, jo godos dzēra miestīņu un alu ar zemu alkohola saturu un degvīnu lietoja tikai kā zāles slimību gadījumos. Ar 18. g.s. muižnieki savu ienākumu vairošanai, izmantodami savu neprobežoto varu, veicināja žūpību gluži tāpat kā komūnistī pēc Latvijas okupācijas.

sības. Taisnība, zemnieku piesēdētājus tiesā pielaida, bet nosēdināja viņus pie atsevišķa galda, visas lietas apsprieda valodā, kuru zemnieku piesēdētāji nesaprata, beidzot tos nostādīja dižciltīgo locekļu apkalpotāju lomā...

Lūk, tā nospieda absolūtā beztiesību stāvoklī divas tautas, kuru aizbildnība ir tik ienesīga aizbildņiem. Lūk, tā ar tiesību liegšanu, postot materiālo labklājību un laupot intelektuālo un morālo dotību attīstības iespēju, šīs tautas tiktāl pazemotas, ka pašlaik uzdrošinās jautāt, vai šīs tautas jebkad varēs pacelties līdz cilvēces pārējās daļas līmenim. Teorijā šis jautājums izšķirts... Lai to atrisinātu

praksē, vajag tikai izbeigt beztiesību stāvokli, novelt riebīgo aizbildnību un atdot šīm divām tautām viņu pilnās tiesības, kuras tām no dabas nolemtas. Uzdevums aptver četrus galvenos punktus: Jādara saprotamas zemniekam viņa īpašā saimnieciskā stāvokļa patiesās intereses. Viņa eksistence no nedrošas jāpārveido par stabilu. Par jaunu jāatmodina nomāktā savas cieņas apziņa, atdodot zemniekam atkal cilvēces svēto tiesību uz taisnīgu tiesu. Beidzot jāgādā zemnieku jaunatnei tāda audzināšana, kuras mērķis būtu izveidot no tiem vīrus un valsts locekļus, bet ne citu pilsoņu vergus.

Jādara saprotamas zemniekam viņa īpašā saimnieciskā stāvokļa patiesās intereses, un to visvieglāk var veikt ar populāriem rakstiem, kas būtu viņiem pa sparam, un pie kādiem Pēterburgas un Rīgas ekonomiskās biedrības jau ķērušās...

Ko der gādība un taupība tam, kuram nekā nav, tam, kuru kunga untums var izdzīt no dzimtajām mājām, kuram kungs var atņemt sievu un bērnus? Tā tad jāsāk ar īpašuma tiesību piešķiršanu zemkopim, vispirms īpašuma tiesības pašam uz sevi un savu ģimeni. Varbūt var rasties bažas, un tīri pamatotas, ka sākumā zemnieks neprātīs šīs jaunās tiesības izlietot, ka viņš kādu laiku vēl nespēs izprast brīvības vārdu.

Lai zemnieks paliek saistīts pie sava novada, lai monarchs uzņemas gādību — nepatīkamu, tas tiesa, bet derīgu — ar varas līdzekļiem likt izjust zemniekam nepieciešamību palikt uz zemes, kura ir viņu redzējusi dzimstam. Bet turpretī, lai monarchs atceļ visnekrietnāko no visām tirdzniecībām, cilvēku pārdošanu. Lai tiek izsludināts lāsts pār barbaru, kas vēl iedrošinātos pārdot savu tuvāko un varmācīgi saraut saites, kas vieno ģimenes locekļus!

Pēc tam lai dod zemniekam īpašumā tos laukus, ko viņš apstrādā. Bez šāda īpašuma nebūs tēviņas mīlestības, nebūs darbīguma, nebūs rūpniecības, nebūs dzīves prieka. Šāds īpašums ir zemnieka svēta tiesība, ko tikai vācu iekarotāju varmācība ir uzdrošinājusies nolaupt. Ir taisnība, ka valsts intereses prasa, lai pārāk sīki nepārbaudītu varmācīgi iegūto izdomāto tiesību likumīgumu, jo šādas pārbaudīšanas gala slēdziens būtu tas, ka viss pieder šejienes tautai, un ka pēc šāda atklājuma vajadzētu uzstāties ar bardzību pret tagadējiem īpašniekiem. Tā tad piekāpsimies: atstāsim kunga īpašumā to, ko viņš

sauc par savu muižu, bet atdosim zemkopju īpašumā viņu ciematus. Lai pielaiž kaut arī vēl vienu netaisnību. Lai zemkopim piešķir īpašumu tikai pret zināmām nodevām, kā tas ir bijis līdz šim, bet lai kungam nebūtu pilnīgas patvaļas piešķiramās zemes daudzuma un labuma noteikšanā, kā tas arī ir bijis līdz šim. Lai šīs nodevas būtu noteiktas ar zināmu taisnīgumu, kaut arī ne pēc stingras taisnības principiem, jo tas nebūtu iespējams, un lai bezpartejiska komisija noteiktu šo nodevu apmēru katrā apgabalā pēc zemes īpatnībām un citiem apstākļiem, kas pastāvīgi ietekmē kunga un zemnieka labklājību. Lai visas nodevas būtu noteiktas jo sīki, bet ne naudā, kuras kurss ir mainīgs, ne arī lauku ražojumos, kuru cena arvien ir dažāda, bet darba dienās. Vēlāk vai pat jau pašā sākumā katrā aprīnķī, ja gribēs, varēs šīs kļaušu nodevas pārvērst naudas vai lauku ražojumu nodevās, pēc abu līguma slēdzēju vienošanās vai pēc tiesas iestādes sprieduma, bet lai pirmais noteiktais kļaušu samērs būtu šai pārmaiņā par negrozāmu pamatu.

Lai katra patvaļīga nodevu paaugstināšana, vienalga aiz kādiem iemesliem, no kunga puses, tiktu uzskatīta par formālu pārkāpumu, par zādzību, ko likums soda, tāpat kā soda attiecīgi zemnieka pārkāpumus, kad viņš izdara blēdību, ielaušanos vai arī atsakās veikt savas kļaušas. Muižnieku sanāksme jau 1797. g. ir sākusi izstrādāt šāda veida raformu. Sanāksmes lēmumam trūka tikai valdnieka sankcijas. Bet muižnieku minoritāte, kas sanāksmē parasti nostājās vai nu atklātā vai klusā opozīcijā, ir pratusi nepielaiest šo sankciju, ko vēlējās muižnieku vairums.

Otrs punkts, ar ko jānodarbojas likumdošanai, lai atdotu atpakaļ cilvēcei šo provinču abas pirmiedzīvotāju tautas, skar tiesas spriešanu. Velti būs piešķirta laba saimnieciska satversme, veltīgi būs gudri rīkojumi zemkopja materiālās un pilsoniskās labklājības nodibināšanai, ja likums neturēs pastāvīgi zobenu paceltu pret tā pārkāpējiem. Bet kādu labumu apspiestais var gaidīt no likuma, kad tiesnesis un sprieduma izpildītājs pieder viņa pretinieku pusei!

Uz kādu taisnību var cerēt, kamēr par cilvēku nesapriņķu tiesu viņam līdzīgie? Kājām mīdītāis zemkopis daudz gadus šaubiesies, vai griezties pie tiesas, un kad beidzot izmisums viņu spiedīs to darīt, viņš nostāsies sava šķietamā tiesneša priekšā drebēdams un jau iepriekš pārliecināts, ka rikstes, ko viņš redz vicināties virs savas galvas, viņu aizsniegs, lai viņam būtu taisnība vai netais-

nība. Tā nav metafora: ir redzēts, ka šīs zemes zemākie tiesneši izdara nopratināšanu, turot sev riksti blakus, un iedveš ar šo rīku sūdzētājam tik daudz bailu, ka tas atsauc savu sūdzību. Tādēļ arī latviešu zemnieks ir izgudrojis sakāmvardam līdzīgu teicienu, gan diezgan naīvu, par sūdzības celšanu pret kungu — viņš to sauc par iešanu pēc rikstēm.

Bet ar kādu līdzekli varētu likt mitēties šai šausmīgai ļaunprātībai? Ir tikai viens līdzeklis: jādibina tiesu iestādes uz dabisko tiesību principiem, jārada tādas tiesu iestādes, kur līdzīgie spriestu tiesu par līdzīgiem...

Beidzot, audzināšana ir trešais punkts, ar kuru jānodarbojas likumdošanai, ja tā grib šim ievērojamam cilvēku daudzumam atdot viņa dabiskās un pilsoniskās tiesības. Šai lietā jāņem vērā tas, par ko šejienes iedzīvotājam jākjūst un pēc kā viņš var tikties. Viņam jābūt zemkopim un pavalstniekam, tādēļ jāiemāca viņam tas, kas tam jāzina par savām vajadzībām, par pienākumiem un par tiesībām. Lai izveido audzināšanas plānu, lai sastāda elementāru grāmatu, kas noskaidrotu šo triju punktu pamatus, un lai ierīko skolas, kur šo plānu realizē. Šejienes iedzīvotājam ir tiesība tikties pēc sabiedriskiem amatiem, kjūt par tiesnesi, mācītāju, ārstu, sev līdzīgo aizstāvi. Tādēļ jādod viņam iespēja iegūt attiecīgas zināšanas. Lai katram zemniekam, kam ir līdzekļi dot savam dēlam smalkāku izglītību vai pat sagatavot viņu zinātņu vīra stāvoklim, būtu tiesība to darīt, un lai visu audzināšanas un izglītības iestāžu durvis būtu zemniekam atvērta, un lai zinātņu vīra stāvoklis dotu tiesību kjūt brīvam bez ierobežojumiem. Daba nav bijusi pret zemkopi tik netaisna kā mēs — tā nav rezervējusi savas dāvanas vienai vai otrai kārtai. Viņa tās izdalījusi visiem, un taisni tie, kuriem bija aizliegta šo dāvanu izlietošana, ir uzkrājuši tās primitīvā skaidrumā un vispilnīgākā nekartībā.

Tikai ar visu līdzekļu apvienotu saskaņošanu iespējams šīs zemes dzimtos iedzīvotājus vest atpakaļ pie cilvēcības, atmodināt viņos sava spēka un cieņas izjūtu. Un kad viss tas būs veikts, un būs realizētas visas idejas, kurām pretī nostājas tikai zema savtība, kas tad vēl būs darāms, lai pabeigtu atbrīvošanas darbu, un kas liks vēl būties izrunāt tik bīstamo vārdu? — Nekas. — Tauta īstenībā būs jau brīva un tā tad arī sagatavota beidzot saukties par tādu, neapdraudot morāles principus vai sabiedrības

MEDZĀBAKI 1795. GADĀ

J. Kr. Broces zīmējums

Medzābaku mājas atrodas Ādažu pagastā, Lilastes upītes krastā. Šī upīte iztek no Lilastes ezera un ietek Rīgas jūras līcī. Medzābaku māju ļaudis bija zvejnieki.

ŠIPES 1796. GADĀ

Šipju mājas atrodas Ikšķiles pagastā, Daugavas labajā krastā tieši pretim Nāvessalai. Senajām latviešu mājām ir raksturīgas daudzas ēkas un ēciņas. Par šipju mājām 1638. g. revīzijā rakstīts: Mārtiņš šipers ir dzimtilvēks, viņam ir 5 dēli, lielāko tiesu jau pieauguši. Bez tam pie viņa dzīvo brālis, kam arī ir mazs dēls. Viņiem kopā pieder 3 zirgi un 3 govīs. Pēc pārvaldnieka ziņojuma viņi valda pusotra strādnieka zemi. Mārtiņš šipers turpretim ziņo, ka pavasaros ledus viņam nodarot lielus zaudējumus, aizraujot aramzemi. Tādēļ viņš savu zemi nevērtejt augstāk par viena strādnieka zemi. Turpmāk viņam jāiet klaušās un jāmaksā tāpat kā Tempem.

Broce zem sava 1796. g. zīmējuma parakstījis: šīs mājas sauc šipes, un tādēļ arī krogu (ko zīmējumā nevar redzēt tādēļ, ka tas ir šaipus lielceļa) sauc tāpat. Pa labi redzamas vecas skanstu atliekas. Kreisā pusē pāri Daugavai redzams Daugavmuižas krogs un mežiņš ar Līvenu kapiem.

drošību. Kāda skaista aina tā būs, un kas varētu būt Dievam patīkamāk, kā redzēt vairākas tautas atdzemdinātas ne ar cilvēku asiņu plūdiem, bet ar taisnīga, labsirdīga, apgaismota valdnieka gādību un mīlestību, kas nepazīst citas laimes kā izraut cilvēci no nelaimes un pazudināšanas! Vēl vienu mirkli uzmetīsim skatienu šīs zemes apstākļiem. Mēs atradīsim tos lieliski piemērotus šim cēlam nodomam. Abas šejienes tautas vēl nav sablīvējušās pilsetās vai lielās sādžās: tās dzīvo mazos, izkaisītos lauku ciematos, kur zeme dod tām uzturu, kur katra ģimene atsevišķi turas kopā — tas ir dzīves veids, kas veicina visus tikumus, kas uzglabā paražu vienkāršību un aizslēdz durvis vairumam netikumam. Tur ģimenes tēvs ne tikai nes šo nosaukumu, bet ir arī tiešām tāds ar savu gandrīz neierobežoto ietekmi uz saviem bērniem un saviem tuviniekiem, kas būdami atšķirti no citām ģimenēm, spiesti apvienoties ap savu dabisko vadoni. Tur uzplaukst visi derīgie amati, sniedzoties pat līdz greznības robežai. Zemes apstrādāšana, ēku celšana, apģērba, darba rīku un piederumu pagatavošana, viss tiek veikts katras ģimenes pašas spēkiem, un vajadzība pēc citiem ļaudīm rodas tikai neparedzētas nelaimes brīdī. Ģimeņu starpā pastāv tikai savstarpējas palīdzības saites, bet nav ikdienišķas saskaršanās. Šis dzīves veids ir tas, kas latvietim un igauņim ir palīdzējis paglābt morāles principu atliekas un savu amatu māku no dzimtbūšanas postīgās ietekmes, un šāda dzīves veida turpināšana gādās, ka kādreiz viņš pacelsies tikumos augstāk par citiem Eiropas zemniekiem.

J. J. Īgelštremis

JAUNGULBENES UN VABINAS ZEMNIEKU BRĪVLAIŠANA (1802. g.)

Ar savu nelaika dēlu un patieso draugu, kas jau 8 mēnešus kopš aizgājis Dieva mierā, bieži pārrunājām zemnieku stāvokli. Mēs abi cieši apņēmāmies zemniekiem dot ierobežotu, bet pamatā pilnīgu brīvību, un nelaikis jau bija uzrakstījis tam projektu. Tā kā Dievs savā gudrībā, kas man ir apslēpta, bet kas, bez šaubām, nāks par labu nelaikim un manai laimei, ir pārcēlis priecīgā mūžībā manu labāko draugu un mantinieku, tad tagad savā 67. mūža gadā esmu kļuvis pilnīgs bārenis. Tādēļ domāju, ka nevarēšu veikt labāku darbu, kā uzskatīt savus pavalstniekus par saviem īstajiem bērniem un, kamēr vēl dzīvoju, darīt viņiem labu, piešķirot laimīgāku satversmi. Tomēr

nevēlos, lai ar to nedz man, nedz maniem mantiniekiem, nedz varbūtējiem citiem manu muižu valdītājiem celtos zaudējumi jeb pametumi.

Šo iemeslu dēļ deklarēju sev un saviem mantiniekiem par saistošu, ka visi mani Vabinas muižas zemnieki (izņemot Pēteri un Miķeli Saramecu un divas citas vēlāk pieminamas zemnieku ģimenes, kas vienmēr ar tiem kopā dumpojušās un kam tādēļ par sodu izņēmuma veidā mūžīgos laikos jāpaliek dzimtļaudīm) un visi Jaungulbenes zemnieki, sākot ar šo dienu uz mūžīgiem laikiem ir brīvi cilvēki. Šo brīvību piešķiru ar šādiem noteikumiem:

1. Viņi vienmēr paliek zemnieki, un viņiem vienmēr jāpaliek savā ciematā. Viņi nedrīkst ciematu nedz pilnīgi, nedz daļēji atsavināt. Ja zemniekam ir tikdaudz paša bērnu vai audzēkņu, ka viņš tos uz savas zemes visus nevar nodarbināt vai uzturēt, tad viņš pārējos pēc sava ieskata var nodarbināt vai nodot mācībā amatā vai mākslās. Tos muižnieks nedrīkst atprasīt, bet var gan pieņemt kā brīvus amatniekus muižai, ja vien viņi paši to vēlas.

2. Neviens kalps nedrīkst bez sava saimnieka un muižnieka atļaujas noligt kādā darbā ārpus muižas robežām. Ja viņš to dara, par sodu viņš zaudē brīvību.

3. Saimniekiem savi lauki un pļavas labi jāapstrādā... (seko noteikumi par saimniekošanas veidu). Viņam ir pilnīga noteikšana par savu īpašumu un savu personu... Saimniekam nav jāmaksā muižniekam nekādi citi maksājumi vai jāveic citas kļaušas, kā vien vaku grāmatā paredzētās, vai arī galvas nauda, vai citi paredzētie maksājumi. Par to viņš netraucēti valda ciematu sev un mantiniekiem. Pēc visiem saimnieciskiem noteikumiem viņš sev un savējiem var iegūt lielāko labumu, un tas ne ar vienu nav jādala.

4. Tāpat kā saimniekam jākārtos visas saistības par zemi un ciematu, viņam arī par visiem ciemata iedzīvotājiem jāmaksā galvas nauda. Rekrūšus izraugās kungs vai muižkungs kopā ar ciemu vecākiem, vagariem un šķilteriem. Tomēr pēc muižnieka lēmuma, piedaloties zemnieku tiesnešiem un ciemu vecākiem, visai muižai ir jāmaksā atlīdzība tam zemniekam, no kā rekrūši ņemti.

(Seko noteikumi 14 pantos (kopā 18 panti) par ciematu atstāšanu, mācīšanos amatā, mantošanas kārtību, tieslietām, nabagu kasi u.c.)

Mani muižas kalpotāji un viņu ģimenes, kā Vabinā, tā Jaungulbenē nav ietilpināti brīvlaistajos, ja vien viņi neatgriežas pagastā kā saimnieki vai kalpi. Tomēr nedz es,

nedz nākošie kungi nedrīkst viņus pārdot, bet ikviens atsevišķi un pēc sava nopelna saņems individuālu brīvības grāmatu.

Šo deklarācijas rakstu pēc tam, kad tas labi un gudri pārdomāts, esmu sastādījis četros vienādos eksemplāros. Esmu to ar paša roku parakstījis un ar savas dzimtas zīmogu apzīmojis. Trīs eksemplārus paredzu deponēt tiesu iestādēs. Tā noticis Rīgā 1802. g. 26. maijā.

Grāfs Jēkabs Johans Īgelštremis,
ķeizara un karaļa īstens kambarkungs

R. Džemisons

TAUTASDZIESMU SKAISTUMS (1814. g.)

Latviešu oda cerībai

Nosvīdusi laime brauce,	Eager, hasting, sweat-becover'd
Nosvīduši kumeliņ',	Laima drove her foaming steeds,
Man nabagam bārišam	Me poor orphan, left forlorn,
Rūmes vietu meklēdam'.	Me a little place to find.

Citi ļaudis tā sacīj',	Other folks then of me said:
Tev laimīte	Thy good Fortune
Noslīkusi':	Drown'd (in tears) is.
*	(No!)

Man laimīte kalniņā	My Laima sits on a hill,
Sēž sudrab' solinā,	On (a) silver pedestal,
Man vietīņ' domādam'.	Musing of (a) spot for me!

Ja šī dzeja būtu grieķu vai romiešu cilmes, tās sevišķais skaistums būtu ticis bieži daudzināts.

Klaimba bija likteņa dieviete, atbilstoša romiešu Fortunai. Igaunī, libieši, kurši, senie prūši u.c. viņu dievināja, atmetot „k” skaņu un saucot par Laīmu.

J. G. Kols (rakstīts 1834. g.)

VISPĀRĒJĀ BRĪVLAIŠANA KURZEMĒ (1817. g.)

UN VIDZEMĒ (1819. g.)

Latviešu zemnieku stāvokli centās uzlabot zviedru un poļu valdība. Gustavs Ādolfs atļāva latviešiem mācīties Tērbatas ģimnazijā un universitātē, un daži pat kļuva profesori šais mācības iestādēs. Kārlis XI sekoja šim paraugam un iecerēja dzimtajaužu brīvlaišanu, bet viņa nāve nodomu izjauca. Kārļa XII kari izpostīja visu zemi, un apsīka arī brīvlaišanas centieni. Krievu uzvaras šos centienus pilnīgi iznīcināja. Krieviem nebija brīvības pašu ze-

mē, un viņi nedomāja, ka tā būtu jādod citām tautām. Krievu un zviedru kari bija visu izpostījuši, un tiem sekoja vēl mēris. Zemnieki pēc šī posta kļuva gurdeni un nekam nepretojās. Beidzot 18. gadsimteņa revolūcionārais gars pamodināja dzimtcilvēkus no letargijas. Sākās nepārtrauktas sūdzības, sazvērestības un sacelšanās, un 1783. un 1784. g. izcēlās zemnieku revolūcija, ko apspieda, izlejot daudz asiņu. Daudzu Vidzemes muižu zemnieki bija slepeni sabiedrojušies un sūtījuši deputācijas vispirms uz Rīgu, tad uz Pēterpili, lūdzot atvieglot viņu nastas. Kad nekas nelīdzēja, šiem nabaga pamestajiem vergiem nebija citas izejas, kā sacelties dumpī un tā kļūt par upuri lielgabalu lodēm, ko pret zemniekiem raidīja viņu apspiedēji.

Kad revolūcija bija nomākta, daudzi muižnieki sāka pacelt humānitātes un brīvības karogu savu apspiesto vergu labā. Tomēr, kaut apspiesto lieta bija izraisījusi līdzjutību, un viņu stāvoklis bieži un atklāti bija ticis pārrunāts, 19. gadsimtenis iesākās, un nebija nekas darīts. Nav tādēļ brīnums, ka latvieši atkal zaudēja pacietību un 1802. gadā sacēlās. Viņus vadīja „Nabagu Konrads” jeb, kā viņu sauca Rīgā, „Latviešu Bonaparts”. Dumpi atkal apspieda, bet revolūcijas asiņainais gals ikvienam iedvesa šausmas. Merķeļa un citu raksti pa to laiku bija radījuši ievēribu ārzemēs, norādot, kādā verdzībā smok Baltijas provinču pirmatnējie iedzīvotāji. Krievijas valdnieks bija humāns, un arī laikmets visādi bija izdevīgs, kad arvienu skaļāks kļuva sauciens uzlabot dzimtcilvēku stāvokli. Pēc daudzām neauglīgām muižnieku sanāksmēm un deputācijām pie ķeizara, beidzot pats Aleksandrs ņēma lietu savās rokās. Viņš nodibināja Pēterpilī komiteju, kas darbojās viņa paša un Kočubeja vadībā. 1804. g. publicēja ķeizara rīkojumu, kas redzami uzlaboja Vidzemes un Igaunijas zemnieku stāvokli. Kurzeme turpretim palika agrākā situācijā, kamēr 1817. gadā ar gubernatora ģenerāļa Paulūcija enerģiju un pūlēm Kurzemē pasludināja zemnieku brīvlaišanu, un ķeizars Aleksandrs Jelgavā saņēma muižniecības un zemnieku pateicību.

Tomēr dzimtcilvēkus neatbrīvoja tūlīt. Bija paredzēts 14 gadu ilgs pārejas laiks, lai viņus sagatavotu lēnai un pakāpeniskai atbrīvošanai. Visus dzimtcilvēkus iedalīja grupās atkarā no vecuma, un ik gadus četrpadsmito daļu no zēniem un vīriem atbrīvoja. Atbrīvošana bija pabeigta 1831. gadā. Turpmākās muižnieku un zemnieku attieksmes normēja pēc 1817. g. stāvokļa. Tas nozīmēja, ka minētā gada klausas nostiprināja arī nākotnei. Katrā

lauku mājā reģistrēja tur esošos zirgus, govīs un lauksaimniecības inventāru. Šīs mantas izsludināja par mājas piederumu, un zemnieks, kas māju atstāja, to nedrīkstēja ņemt līdz, bet to vajadzēja nodot nākošam mājas nomniekam. Tika noteikts, kādu sodu muižnieks var zemniekam uzlikt un kādas klaudas viņš var prasīt. Nodibināja pašu zemnieku pagasta tiesas. Baltijas provinču zemnieku stāvoklis tagad ir šāds:

Zemnieks vairs nav piecietināts pie zemes, bet var ar pusgada uzteikumu atstāt muižu. Tāpat kungs ar pusgada uzteikumu var piespiest zemnieku atstāt māju, savu dzimto vietu. Šis noteikums nav par labu zemniekam. Jābūt pavisam neciešamiem apstākļiem, lai zemnieks sāktu domāt par mājas atstāšanu, kurā viņš piedzimis, pavadījis savu līdzšinējo mūžu, kas ir viņa tēva mājas un kur kaimiņos dzīvo viņa radi un draugi. No otras puses, dižciltīgajiem kungiem ir simtiem iespēju aizturēt zemniekus, kas gribētu aiziet... Salīdzinot ar to, kunga uzteikšanas tiesības ļoti viegli var vērst pret zemnieku, un to bieži dara. Agrāk kungs nekādi nevarēja tikt vajā no sava dzimtcilvēka, un kad tie nonāca trūkumā, kungam vajadzēja viņus atbalstīt. Tagad, ja zemnieks kļūst kungam par nastu, viņš to vienkārši izmet no mājām. Tādēļ dažās vietās zemnieki gribēja no šīs brīvības atteikties un žēlojās, ka šo, tā saukto, „brīvību” viņiem uzspiež. Latvieši bieži žēlojas un sūdzas, ka viņi zaudējuši muižniekā tēvu, bet paturējuši pavēlnieku. Tagad kungi noraida zemnieku sīkos lūgumus, sacīdami: „Jūs jau zināt, jūs vairs neesat mani bērni”.

No šī brīvlaišanas likuma nevar gaidīt ilgstošas labas sekas, iekāms nebūs sperts otrs solis — piešķirot zemniekiem tiesības iegūt zemi. Tikai tā varēs pamodināt zemnieku čaklumu, un tikai tad viņi centīsies pēc uzlabojumiem un tieksies tikt uz augšu. Visas zemes labklājība tiktu pacelta, un arī dižciltīgie no tā tikai iegūtu. Tomēr šādu reformu izredzes ir tik mazas, ka nav vērts runāt par to iespējamām sekām. Ja latviešu un igauņu lietu varētu izkārtot atsevišķi, tad viņiem būtu cerība, tomēr valdība nedrīkst viņiem dot pilnu brīvību, ņemot vērā vergu stāvokli citās Krievijas guberņās. Tos nedaudzos, kas gribētu tālākas reformas, nomāc vairums, kas to negrib un kam šīs lietas neinteresē. Iekāms negrozīs Krievijas iekārtu, labi sāktais atbrīvošanas darbs tālāk netiks.

Igauņu un iatviešu atbrīvošanas svarīgākās sekas ir viņu garīgā līmeņa celšana. Abu tautu līdz šim iegūtā izglītība aprobežojas vienīgi ar reliģiskiem jautājumiem.

Viņi gan mācījās lasīt, bet vienīgā lasāmviela bija dziesmu grāmata un psalmi. Arī viņu zināšanas reliģijā nepārsniedz katechisma apmērus. Skolu bija maz, un laicīgās zināšanas viņiem mācīja māte. Vecāki, kas paši neprata lasīt, bet vēlējās, lai viņu bērni to iemācītos, salīga vecus cilvēkus, kas nespēja citu darbu veikt. Tie tad ceļoja no mājas uz māju un mācīja, ko paši prata, tā pelnot sev iztiku. Arī mācītājs periodiski ieradās lauku mājās, lai pārklaušinātu savas avis. Tomēr vasarā bieži vien to aizmirsa, kas ziemu bija iemācīts...

Kopš atbrīvošanas šo ļaužu attīstībai ir dots liels mudinājums. Kā latviešu, tā igauņu valodā izdoti pazīstamu vācu darbu tulkojumi. Ir izdoti žurnāli, kā igauņiem, tā latviešiem — ir pamācība, ir laika kavēklis. Latviešu un igauņu vajadzībām ir izdotas vācu vārdnīcas un gramatikas, un skolu skaits pieaudzis, sevišķi Kurzemē... Tagad ir par vēlu, lai latviešu un igauņu dialektu pārvērstu civilizētās valodās. Šo tautu inteligēntie un mācītie locekļi nicina šavus tautiešus un ļoti pieķeras visam vāciskam. Tādēļ var sagaidīt, ka šīs tautas ar katru dienu vairāk pārvācosies. Vācu valodas pratēju ik dienas kļūst vairāk. Vecā, pagāniskā māņticība izzūd, un latviešu un igauņu paražu vietā stājas vācu paražas. Priekš pieciem gadiem izdeva likumu, ka katram latvietim un igauņim jāpieņem uzvārds. Arī šis likums veicina pārvācošanos. Agrāk viņiem nebija uzvārdu, bet ikviens saucās savu māju vārdā. Piemēram, Jāni, kas dzīvoja Kintu mājās, sauca par Kintu Jāni. Ja mājās gadījās vairāki Jāni, tos atšķīra kā 'lielo', 'resno', 'mazo', 'jauno', 'labo' u.t.t. Jāni. Kamēr viņi bija saistīti pie zemes, ar to varēja apmierināties, bet pēc brīvības pasludināšanas šī sistēma kļuva neērta. Tādēļ pēc likuma izdošanas zemniekus sapulcināja muižās un pavēlēja viņiem izvēlēties uzvārdus. Daudziem tas sagādāja lielu galvas laužīšanu. Daži izvēlējās savu māju vārdu par uzvārdu. Citi pieņēma parastos vācu vārdus: Millers, Meiris, Bergmanis. Citi atkal lūdza pazīstamus vāciešus atļaut pieņemt viņu uzvārdus. Šos uzvārdus lieto tikai oficiālos gadījumos, un notiek, ka to īpašnieki savus uzvārdus aizmirst un ir ļoti pārsteigtī, ja prasa viņu uzvārdu.

Richards Vāgners

DIVI GADI RĪGĀ UN JELGAVĀ (1838.-1839. g.)

Pēc četrus dienu jūras ceļojuma ierados Bolderājas ostā, un šeit vispirms sajutu īpatnēju uztraukumu, sa-

stopoties ar krievu ierēdņiem. Pret tiem, kopš manām jaunības simpatijām pret poļiem, sajutu instinktīvu antipatiju. Tā vien likās, ka ostas sargi var man no sejas nolasīt šo aizraušanos ar poļiem un mani tūlīt nosūtīs uz Sibīriju. Toties biju patīkami pārsteigts par draudzīgo vācu sabiedrību, kas mani sagaidīja Rīgā, sevišķi runājot par lietām, kam bija sakars ar teātri.

Pēc bēdīgajiem piedzīvojumiem ar maziem vācu teātriem mani nomierināja Rīgas teātra apstākļi. Lielāks skaits turīgu teātra draugu un bagāti tirgotāji bija nodibinājuši biedrību, kas no brīva prāta apgādāja līdzekļus, lai būtu solīds pamats labai teātra vadībai. Direkcija bija nodota pazīstamajam iecienītajam teātra rakstniekam Kārlim fon Holtejam. Šis vīrs bija ļoti sabiedrīks un pazīna visas pēdējo divdesmit gadu teātra personības. Tomēr viņš piederēja grupai (kas tad sāka iet mazumā), kuri vēlējās tikt uzskatīti par asprātīgiem un uz teātri raudzījās kā īstu frivola ekscentrisma rotaļu lauku... Mani viņš bija pieņēmis tādēļ, ka biju jauns un viņš nevēlējās teātri vecus saskābušus pedantus. Viņam bija pieticis ar to, ka esmu kādas viņam pazīstamas ģimenes loceklis un ka biju dedzīgi pievērsies modernajām italiešu un franču operām. Viņš bija pasūtīnājis visas Bellīni, Doniceti, Ādama un Obēra operu partitūras un tagad gaidīja, lai es tās gludi un fiksi vislielākā ātrumā ceļu priekšā labajiem rīdniekiem...

(Vāgners Rīgā piedzīvo vilšanos, pārtrauc gandrīz visus sakarus ar Rīgas vāciešiem un 1838. g. vasarā sāk komponēt operu Rienci.)

Tikai vēlāk sapratu sava Rīgas perioda raksturu, kad man atstāstīja kāda rīdnieka vārdus, kas bijis pārsteigts, ka cilvēkam, par kuru visā viņa divu gadu ilgajā uzturēšanās laikā ne visai lielajā Vidzemes galvaspilsētā nekas nebija dzirdēts, ir tādi panākumi. Rīgā nesastapu nevienu ierosinātāju personību. Dzīvoju gluži vientuļi un paliku visiem svešs. Kā jau minēju, sajutu pieaugošu riebumu pret teātra personālu, tādēļ izolējos. Kad pēc otrās Rīgā pavadītās ziemas 1839. g. marta beigās man direkcija paziņoja, ka esmu atlaists, biju gan dažādu iemeslu dēļ par to pārsteigts, bet tas tomēr labi saskanēja ar manu lēmumu, ka man savas dzīves plāns jāpārkarāto...

(Vāgneram bija Vācijā nesamaksāti parādi, un kreditori bija apķīlājuši Vāgnera pasi. Tā kā bez pases viņš pa jūras ceļu Rīgu nevarēja atstāt, viņš nolemj ar savu

sievu un suni slepeni bēgt pāri Krievijas un Prūsijas robežai.)

Pēc tam, kad jūnijā bija diriģējis operu Jelgavā, no turienes ar pasta kurjeru sāku slepeno ceļojumu, kura mērķis bija Parīze, ko pēc lielām grūtībām tiešām sasniedzām.

Sajutu lielu baudu, ceļojot pa auglīgo Kurzemi bagātājā jūlija mēnesī, jo sevišķi iztēlojoties, ka tagad esmu izbeidzis savu ienīsto dzīves virzienu un esmu jauna liktenīga ceļa sākumā, kas man sola daudz... Otrās dienas pievakarē ieradāmies pie Krievijas un Prūsijas robežas. Mellers bija ļoti nobažījies, vai slepenā robežas pāriešana izdosies, un arī mēs (ar sievu) tad pirmo reizi apjēdzām, ka tas bija bīstams pasākums. Mūsu draugs, kā norunāts, sagaidīja mūs ar nelieliem ratiem, kuros Minnu, mani un mūsu suni Robēru pa maziem sānceļiem noveda kādā vietā robežas tuvumā. No turienes viņš mūs kājām aizveda pie kādas ļoti aizdomīga izskata mājas un nodeva kāda pavadona gādībā, bet pats mūs atstāja. Mums bija jāgaida līdz saules rietam, un tikai tagad apjēdzām, ka esam kontrabandistu krogū. Krogū saradās arvien vairāk visnetīrākā izskata poļu žīdu. Beidzot pavadonis mūs uzaicināja viņam sekot. Kādus simt soļus tālāk nogāzē bija grāvis, kas stiepās gar visu krievu robežu. Robežu pastāvīgi apsargā nelielā attālumā viens no otra novietoti kazaki. Mums bija jāizmanto dažas minūtes, kad mainās sardze un uzmanība nebija pievērsta šai vietai. Ļoti ātri bija jānoskrej lejā pa nogāzi, jāpārbrīn grāvis un steidzīgi jāskrien tālāk, lai tiktu ārā no apšaudes laukuma. Kazakiem bija uzdots šaut uz bēgļiem, ja arī viņi būtu jau grāvim pāri.

Kaut bija ļoti norūpējies par Minnu, tomēr ar prieku vēroju Robēra inteligento izturēšanos. It kā nojaušot briesmas, suns man pieklāvās klusējot un izkļiedēja bažas, ka viņš varētu radīt neērtības bīstamajā robežas pārejā. Beidzot mēs satikām atkal savu uzticamo palīgu. Viņš bija tik ļoti aizgrābts, ka mūs cieši apkampa. Mūs par jaunu iesēdināja ratos, un aizbraucām uz Prūsijas robežas pilsetiņas viesnīcu. Šeit draugs Mellers bija aiz bažām par mums saslimis. Viņš izlēca no gultas un apkampa mūs raudādams un gavilēdams. Tikai tagad pilnīgi sapratu, kādās briesmās biju devies nevien pats, bet arī ievilcis nabaga Minnu... Man trūka vārdu, lai izteiktu nožēlu savai līdz nāvei nogurušajai sievai.

J. G. Kols (1834. g.)

KĀ IZGĀJA MAJORAM PIDRIĶIM

Liepājas namnieki ir tikpat respektējama sabiedrība kā Vācijas pilsētās, un viņu politiskā organizācija ir līdzīga. Viņiem ir arī bruņotas korporācijas, kā mūsu republikās un kā citās Kurzemes un Vidzemes pilsētās. Šie bruņotie spēki ir iedalīti sarkanajā, zaļajā un zilajā namnieku gvardē — tie ir veci vārdi un iestādījumi, kas radušies priekš mazākais simt gadiem.

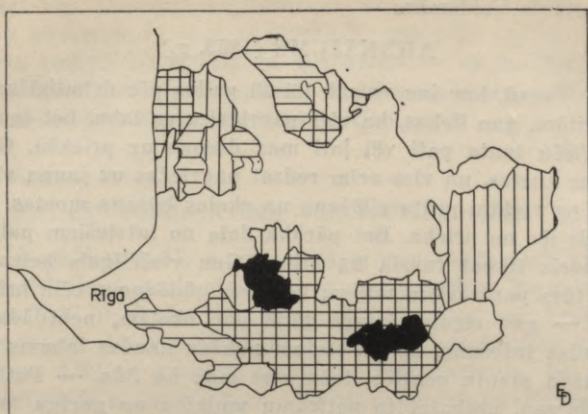
Katrai gvardei ir savu īpaši likumi un savs karogs. Vienā apvienoti precēti tirgotāji un pirmās ģildes namnieki, otrā — tirgotāju palīgi, trešā — otrās un trešās ģildes amatnieki. Gvardu pienākums ir aizstāvēt savu pilsētu pret ārējiem uzbrukumiem un, no otras puses, viņiem ir tiesības sagaidīt caru svinīgā procesijā, kad tas apmeklē Liepāju, un apsveikt to pilsētas vārdā.

Viena no Liepājas gvardēm (laikam zilā) ir jātnieki. Tomēr būtu bijis labi, ja viņi drošāk sēdētu sedļos, nekā pagājušā ķeizara Aleksandra apciemojumā. Gadījums bija šāds:

Majora Pidriķa komandētā zilā gvarde bija novietota parādes kārtībā nama priekšā, kurā bija apmeties ķeizars. Ķeizars, iznācis no nama, sēdās zirgā, vēlēdamies apmeklēt pilsētas ievērojamākās vietas. Izraudzījies par savu pavadoņi majoru Pidriķi, ķeizars jāja viņam klāt, uzsaucot skaļā pavēlētāja balsi: „Major Pidriķi!” Majors, kas vēl nekad savā mūžā nebija atradies kāda lielgabala, nedz arī kāda ķeizara tuvumā, bija tik ļoti pārsteigts un sašausmināts par to, kas varētu notikt, ka palika sastindzis zirgā. Kad viņš otro reizi izdzirda savu neievērojamo vārdu atskanām no visdziļciltīgākās mutes, sekas bija tik spēcīgas un elektrizētājas, it kā bumba sprāgtu viņa ausī. Viņš sarāvās kā zibens ķerts, un, kad ķeizars atgriezās un trešo reizi sauca: „Major Pidriķi!” — varonīgais jātnieks pārmērīgā godbijībā nokrita no zirga.

CENZORS RAKSTA LATVISKI

Šās grāmatīņas driķķēšana top paļauta, ar to ziņu, ka, pēc pabeigtas driķķēšanas, sešus gabalus būs atsūtīt. Rīgā, tai 9tā Vevr. m. d. 1831. g. C. v. Napiersky, driķķejamu grāmatu pārlūkotājs.

PĀREJA GRIEĶU KATOĻU TICĪBĀ 1841.—1848. g.

1841. gadā Vidzemes latvieši un igauņi sāka pāriet grieķu katoļu ticībā. Šo lielo tautas kustību bija izraisījuši 1838.—1840. g. bada gadi un baumas, ka tie, kas pāries ķeizara ticībā, dabūs Dienvidkrievijā brīvu zemi. Pārejas kustība bija sava veida protesta demonstrācija pret muižniekiem un vācu luterāņu mācītājiem. Līdz Kurzemei, Zemgalei un Latgalei šī kustība neizpletās, un arī Vidzemē ap 1850. g. tā bija beigusies. Pēc Rīgas krievu bīskapa Filareta datiem, līdz 1848. g. 1. aprīlim no Vidzemes latviešiem pareizticībā bija pārgājušas 40.397 personas, bet no igauņiem 64.683 personas. Tā kā 1850. g. Vidzemes latviešu aprinķos bija 341.089 lauku iedzīvotāji, var teikt, ka šī kustība aptvēra ap 12 procentus no Vidzemes latviešiem. Pārejas kustības galvenie centri bija divi. Kartogrammā tie parādīti ar melniem plankumiem. Melnais plankums tuvāk Rīgai ir Nītaures un Jaunpils (Zaubes) draudze, bet otrs tālāk uz austrumiem ir Bērzaunes un Lazdonas draudze. Nītaures draudzē grieķu katoļu ticībā pārgāja 51,6 procenti no visiem iedzīvotājiem, Jaunpils draudzē — 61,7, Bērzaunes draudzē — 62,0 un Lazdonas draudzē 50,5 procenti. Kartogrammā krustām šķērsām svītotie laukumu apzīmē draudzes, kurās pārgāja mazākais 20 proc. iedzīvotāju, svērtēniski svītotie — kurās pārgāja mazākais 10 proc., bet līmeniski svītotie — kurās pārgāja mazākais 5 proc. Baltie laukumi rāda draudzes, kurās pāreja bija zem 5 procentiem.

AICINĀJUMS (1853. g.)

Tagad, kur jau vairāk kā 30 gadus pēc dzimtbūšanas skaitām, gan liekas, ka viss pagriezies uz labu, bet tomēr latviešu tauta pati vēl ļoti maz dzenas uz priekšu. Gan visur kustas, un viss acīm redzot pagriežas uz jaunu vīzi, arī pa vietām prāta cilāšana un skolas būšana mostas, ka sirds lēc no prieka. Bet pārāka daļa no latviešiem paliek gandrīz tikpat tumša kā bijusi. Gan visžēlīgais ķeizars, kā tēvs par saviem mīļiem bērniem gādādams, cēla brīvību — gan cienīgi kungi gādā par skolām, nebēdādami naudas izdošanu, no kā viņiem nekāds naudas labums un nekāda manta neatlēc, taču viss maz ko līdz. — Patiesi sirds sāp, uzskatot to neticamu muļķību un garīgu tumšību dažā stūrī mīļas Kurzemes. Beidzamā koleru gadā 1848 dabūja ir tie, kas līdz šim neticēja un mīļu tēva zemi šinī lietā viscaur nepazina, manīt un pārliecināties, ka taisnība, ko tagad sacīju.

Ak sniedziet jūs, kam Dievs līdzējis pie gaismas tikt un tās gudrības saules spīdumu baudīt, sniedziet jele saviem brāļiem tumsībā roku un velciet tos gaismā! Jūs, kam Dievs vēlējis savas dienas valkāt, kā gribēdamiem, un kam sirds nesas cilvēku būšanu labot, še jums tīrums liels labu sēklu izkaisīt. Apņemieties tik cieti rokas pielikt pie šī labā, tomēr grūtā darba — un tas, kas uzlūko katra cilvēka darbus, dos savu bagātu svētību un veikšanu! Par jūsu darba augļiem tad vēl bērnu bērni gavilēs... Visvairāk jūs, kas no latviešu kārtas pie mācības tikuši, nelieciet mīļā Dūnsberga vārdus: „Ak! citi tik smalki sāk izlikties, ka cerē to esam par kaunu ar latviešu rakstiem nopūlēties, tiem dziedāt un stāstīt ko jaunu” — uz sevi zīmēties, bet palīdziet saviem vājiem brāļiem! Jūs, kas labi grāmatnieki, gādājiet, ka patikšana plaukst grāmatas lasīt un gudrības meklēt.

Latviešu Avīzes

KARA ZIŅAS NO PĒTERUPES (1855. g.)

Domājām, ka rudens bargās vētras englenderus no mūsu jūras būs aizdzinušas projām, bet velti, 17. oktobra dienā atkal bija klāt! Liels dampkuģis ar diviem masta kokiem kā vējš atskrēja, nosūte 2 šalupes, katru ar 30 vīriem, pie malas, kur pabažnieki Rīgas malku pa

pusei bija lādējuši. Šie, ieraugot ienaidniekus, jaunu nerīņu apakšenkuri jūrā noglabājuši, gan tūlīn laivai caurumu izcirte, lai dibenā iet, bet nelīdz — tie razbainieki, to aizķilēdami, laivu aplaista ar degošu spirti, pieliek ugunsdūli klāt un to neprātīgi dedzina.

G. Hitkots

ANĢĻU UZBRUKUMS VENTSPILIJ (1855. g.)

Pirmdien, 1855. g. 30. jūlijā ar savu kara kuģi „Desperate” kopā ar kapteina Brauna komandēto kara kuģi „Conflict” devāmies uz Ventspili. Braucot gar krastu, pamanijām sardzes māju un kavaleriju, kas taisījās kāpt zirgos. Atklāju granātu uguni un kad novēroju, ka kavalerijas bija daudz, devu rīkojumu kapteinim Braunam arī atklāt uguni uz to pašu vietu. Kad kavaleristi bija aizdzīti, pacēlu signālu: „Pārtraukt uguni, nolaist un apbruņot laivas.” Mūsu nodoms bija izcelties krastā un nodedzināt sardzes māju, kūtis u.t.t. Kad devāmies ceļā, baznīcas tornī tika uzvilkt balts karogs, un kāds virsnieks pilnā formas tērpā atstāja ostu ar pamiera karogu virs laivas un airēja kara kuģu virzienā. Abi mūsu kuģi arī pacēla atbildei pamiera karogu, un es devos pretim virsniekam savā laivā ar tulku un pamiera karogu. Saticis krievu virsnieku, paskaidroju, ka izcelšos krastā un nodedzināšu sardzes māju, kūtis u.t.t., bet ka šai gadījumā pilsētas iedzīvotāji netiks aiztikti. Tad nolaidu pamiera karogu, mūsu kara kuģi darija to pašu, un pamāju mūsu laivām, lai man seko. Krievu virsnieks tad pieairēja man klāt un jautāja, vai viņš drīkstot izcelties krastā pirmais un aizsūtīt karaspēku prom. Biju ar mieru.

Izceļoties malā, redzēju, ka viss karapēks aizauļoja. Nostādīju ierindā savus vīrus un mēs ieņēmām kādu veou bateriju, nodedzināju sardzes māju un kūtis. Tad devos ar jūrnikiem un jūras kareivjiem uz pilsētu un ieņēmumu otru bateriju, kur sastādījām piramidā ieročus un paēdām pusdienas.

Pēc tam kopā ar kapteini Braunu, tulku un apsargu devos pilsētā, lai satiktu pilsētas galvu un ārzemju konsulus. Novērojis, ka visi iedzīvotāji sāka atstāt pilsētu, paskaidroju pilsētas galvam, ka viņiem nav jābaidās, ka viņi būs pilnīgā drošībā un pilsēta netiks nodedzināta, izņemot jau izpostīto sardzes māju. Paskaidroju, ka mūsu kuģiem šeit jābrauc un tādēļ nevaru atļaut šeit uzturēties karaspēkam. Viņi atbildēja, ka karaspēku atsūtījis

ģenerālis un ka arī viņi būtu priecīgi, ja tā te nebūtu. Viņi tad stāstīja, ka vienu vācu jūdzi no pilsētas ir sa- pulcēts daudz karaspēka. Mēs tad apstaigājām pilsētu un likām uzrādīt valdības mantu. Ostā bija savesti koki krastmalas izbūvei, bet tā kā valdība kara dēļ nav atvē- lējusi līdzekļus, nekās nebija darīts.

Atgriezies pie savas laivas, atradu, ka mūsējie bija atveduši divus gūstekņus. Tā kā tie bija slimīgi, liku at- ņemt viņiem piešus, jostu un municiju, un pašus palaist brīvā. Pilsētā mēs nekā nepostījām un nevienam namu ne- nodedzinājām, izņemot sardzes māju, kas par laimi bija upes otrā krastā.

Oto Bismarks

MUIŽNIEKU INTERESES UN BALTIJA (1867. g.)

Baltijas vāciešiem nebūt nenāktu par labu, ja viņi kļūtu par prūšiem. Kurzemes un Vidzemes baroniem, kā es tos pazīstu, mūsu Prūsijas satversme ar latviešiem un igauņiem kā galveniem vēlētajiem, būtu visai apšaubāms prieks.

Atis Kronvalds

LATVJU VALODA IR LIELĀKĀIS SVĒTUMS (1871. g.)

Mums, kā savas tautas dēļiem, iesilst sirds jo karsti, kad dzirdam latvju vārdus skanam, jo tie bija mūsu tēvi, tā bija mūsu tauta, kas šo valodu izaudzināja, savas dvē- selīgās nojaudas balss skaņās izlocidama, savus gara nojēgumus vārdu apsegā ietīdama, ka lai šie vārdiņi... mums... dotu liecību par to, kā un ko mūsu sentēvi savā dvēselē sajutuši, savā sirdī baudījuši, savā garā apjēguši. Tā tad latviešu valodas sirmie vārdi ir priekš mums ska- ņa balss no mūsu sentēvu lūpām, tie ir sentēvu puksto- šās sirds gabaliņi, viņu dzīvās dvēseles nojaudas, viņu vērigā gara jautrās dzirkstelītes, bet... pilnīgi saprotami un īsti baudāmi tikai tiem, kuri spēj aiz mizas īsto dzi- vību saredzēt, aiz čaumalas gardu kodolu atrast. Un tā kā mums plašas, skaidras vēstures par saviem sentēviem trūkst, un ka tādēļ mūsu sentēvu valoda mums arī kā vēstures atlidzinātāja vēl jo svarīga, jo ievērojama, nekā dažām citām tautām savas valodas, tad turēsim šo sen- tēvu dāvanu kā vien spēdami cienā, godā. Bet ka valodu nevar cienīt un godāt, ja to neprot — tas saprotama lieta. Tādēļ mums arī šai ieskatā pieklājas gan savu darbu strā- dāt, jo tautas dēļiem pienākas mantojumu no sentēvu

BALTAČU BRĀĻU DRAUDZES SAIEŠANAS NAMS

Piētistu protestantu brāļu draudzes radās Saksijā 18. g. s. sākumā. No 1729. līdz 1738. g. Valmierā izauga pirmā latviešu brāļu draudze, un no turienes šī reliģiskā kustība izplatījās citos Vidzemes apgabalos. Laikā no 1741. līdz 1880. g. Vidzemē zemnieki uzcēla kādus 140 saiešanas namus. Tā kā kustībai bija nacionāls raksturs, vācu muižniecība un garīdznieki brāļu draudzes aizliedza, bet tās turpināja darboties nelegāli. Vajāšanu beidza 1770. g., kad Krievijā pasludināja ticības brīvību. Sākās spēcīgs kustības uzplaukums, un brāļu draudzes izplatījās arī Zemgalē un Kurzemē. 19. g. s. vidū luterāņu mācītāji atkal sāka brāļus vajāt, kaut gan Vidzemē tieši tais apgabalos, kur atradās brāļu draudžu saiešanas nami, pāreja grieķu katoļu ticībā tikpat kā nenotika. Brāļu draudzes Vidzemē pievienojās ev.-luteriskai baznīcai, bet Kurzemē un Zemgalē darbojās slepeni. Brāļu draudzēm bija ļoti liela nozīme ētisko principu iedzīvināšanā un reliģiskā pasaules uzskata veidošanā. Kustība ietekmējusi arī latviešu literātūru un mākslu. Uzņēmums rāda Baltaču saiešanas namu un Baltaču brāļus un māsas Smiltenes draudzē ap 1920. gadu.

laikiem cienā, godā turēt, visvairāk garīgo mantojumu... Un vai šādu mantu cienīšana nav sevišķi atkal mūsu laikos atzīta par tautas dēlu tīkumu apliecinātāju? Mēs darām pareizi, tos aplamos negantniekus bez žēlastības sodīdami, kas nav pratuši nedz savu, nedz citu tautu garīgās mantas krājumus cienīt un uzglabāt. Vandalība

ir vārds, kas pat kosmopolita sirdi aizgrābj. Un tomēr mēs nebūtu nekas cits kā vandaļi, ja ļautu savam mantojumam bojā iet. (Runa Tērbatas latviešu literārā vākarā 1871. g. 23. janvārī.)

J. I. Ludmers (rakstīts 1888. g.)

MĀJU IEPIRKŠANA KURZEMĒ

Līdz 1863. gadam zemniekiem zeme gandrīz nekur nepiederēja. Bija tikai 63 zemnieki, kam piederēja mājas, un ja atskaita 42 kuršu ķoniņu mājas un divas līdzīgas mājas Tukuma apriņķī (Buguls un Muižnieks), kas visi bija savu māju īpašnieki jau mestra laikos, tad palika tikai 19 zemnieki, kam piederēja mājas. Šie 19 zemnieki savas mājas bija ieguvuši no valdības. Tikai 1863. gadā ķeizara apstiprinātais likums deva iespēju jeb, kā teikt, dāvāja zemniekiem tiesības iepirkt mājas par dzimtu. Šis 1863. g. likums formulēja noteikumus, ar kādiem zemnieki (un dažos gadījumos arī citas personas) varēja pirkt mājas, kas piederēja privātām muižām... Iepirkšanas operācijas jau ilgst 25 gadus, un kad tās būs pabeigtas, Kurzemes guberņā būs ap 20.000 māju īpašnieku.

Kurzemes gubernatora ziņojums

KUĢU BŪVE KURZEMĒ (1894. g.)

Ap 1865.-1870. g. latvieši sāka būvēt kuģus tālu no tirdzniecības centriem. Piekraustes zemnieki sāka būvēt 250-350 tonnu lielus kuģus, meistaros aicinot no Rīgas un Liepājas. Ar 1870. g. kabotāžas kuģus sāka pārbūvēt tālbraucieniem. Tagad kuģus taisa lielākus, jo šejienes jūrnieku līdzekļi pieauguši, un atverot jūrskolu klases, radās amata pratēji, tāpat, fraktij palētinoties, lielāki kuģi kļūst izdevīgāki.

Jauni kuģi no „Veritas” vai „Vācu Loida” dabū pirmās klases apliecību 6-7 gadiem. Ilgākam laikam to nedod, jo kuģus būvē no priedes tādēļ, ka ozola nepietiek. Kamēr „Austras” Rīgas tuvumā būvēts kuģis maksāja 45.000 rubļu, tikmēr Kurzemes jūrmalā tādu kuģi zemnieki var uzbūvēt par 20.000-25.000 rubļiem, t.i. par pus-cenu. No Rojas līdz Engurei kuģu būve nemaksā vairāk kā 50-60 rubļu par tonnu. Tik lēta būve un zemas jūrnieku algas ļauj konkurēt ar ārzemju dzelzs kuģiem. Koka burinieku ienesīgums nav mazāks kā tvaikoņiem vai dzelzs un tērauda buriniekiem.

Krāšjānis Barons (rakstīts 1894. g.)

LATVIEŠU TAUTASDZIESMU KRĀŠANAS VĒSTURE

Mūsu tautas dziesmas ir pa lielākai daļai mantojums no sirmās neminamās senatnes. Muti no mutes, no auguma uz augumu pāriedamas, tās uzglabājušās tautas atmiņā līdz mūsu dienām. Mācītu vīru, kas ar rakstu zīmēm varēja nākt tautas atmiņai palīgā, tautai pašai senāk trūka, un cittautieši tikai vēlākos, jaunākos laikos sāka ievērot svešās tautas dzeju. Tādēļ gan iemesls domāt, ka grūtajos vēsturiskos apstākļos un, tautas dzīvei pašai pārgrozoties, kristīgai ticībai vecās pagānu ticības vietā iesakņojoties, daudz vecās dzejas mantu nogrimis aizmirstības jūrā. Taču ir tad vēl mūsu mantotais dziesmu pūrs ir tik bagāts, kā reti kādai tautai.

Pirmās rakstos iespīstās dziesmiņas atrodom vecā Stendersa Latv. gramatikā (Braunschweig, 1761), kur tās uzņemtas kā valodas piemēri.

Dzīvāka un sekmīgāka latv. dziesmu krāšana sākās ar 19. gadu simteni. Te vispirms godam minams Gustavs f. Bergmanns, mācītājs Rūjienā, un Fr. Daniels Vārs, mācītājs Pālcmarē. Pirmais ar dažu draugu palīdzību sakrāja gan Rūjienā, gan citos Vidzemes vidos, kā: Valmierā, Cēsīs, Dzērbenē, gan arī Kurzemē, pavisam kopā 490 dz., kuras pats nodrukāja savā mazā drukātavā divos sējumos ar uzrakstiem: Erste Sammlung lett. Sinngedichte. Ruien, 1807. Zweite Sammlung lett. Sinn- und Stegreifs-Gedichte. Ruien, 1808. Vāra mācītāja krājums ar 411 dziesmām iznāca 1807. gada beigās ar uzrakstu: Pālcmariešu dziesmu krājums.

Šiem pirmajiem visai trūcīgiem un ļoti mazā eksemplāru skaitā nodrukātiem tautas dziesmu krājumiem drīz sekoja jauni pilnīgāki. Pagāja veseli 36 gadi, kamēr iznāca drukā Buettnera „Latviešu ļaužu dziesmas un ziņģes”, Jelgavā, 1844. gadā. Šī ļoti ievērojamā grāmata mums rāda, ka ilga laika taču nebija veltī notecējis priekš t. dziesmu krāšanas un viņu pareizākas saprašanas. Neviens kuplu kuplais dziesmu skaits, 2854 dziesmas, no visām Latvijas malām mums pirmo reizi stādās priekš acīm, bet latv. t. dzeja bija arī atradusi Buettnera mācītājā smalku un sapratīgu pazinēju, apcerētāju un kārtotāju. Uz viņa tekstiem mēs arī valodas ziņā varam palaieties.

Šo visu Buettners gan nebija panācis viens pats. Viens no agrākiem krietniem dziesmu krājējiem bija Ul-

manna mācītājs Krimuldā, pēcāk profesors un rektors Jurjevas universitātē. No 1820. gada sākams, viņš savāca prāvu manuskriptu krājumu un 1832. gadā Latv. Draugu biedrības sapulcē uzaicinajā arī visus citus biedrus nākt talkā pie krāšanas darba. Uzaicinājums nav palicis bez labām sekmēm, un visas šādā ceļā savāktās gara mantas nāca tad arī īstajās, t.i. Buettnera rokās. Tāpat arī Ulmanns savu paša krājumu nodeva Buettneram izlietāšanai. Vēl jāpiemin, ka Buettnera krājumā uzņemtas 2854 dz. ir tikai puse no tā dziesmu skaita, kas toreiz atradās viņa manuskriptā. Buettners savu darbu izstrādāja vairāk priekš vācu publikas un, sevišķi viņu ievērodam, kā viņš pats savā priekšvārdā teic, daudz dziesmas atstāja neuzņemtas, kas citādi priekš latviešiem pašiem un priekš valodas pētniekiem varbūt būtu bijušas no svara. Buettnera krājums arī patiesi nedabūja pašā latviešu tautā izplatīties un palika beidzot par bibliografisku retumu.

Pēc Buettnera slaveni pastrādātā darba ilgu laiku likās, it ka viss, kas šinī laukā panākams, arī jau būtu pilnīgi sasniegts. Tikai Bilenšteina mācītājs, kas godam pazīstams kā latviešu valodas un etnografisku ziņu krājējs un pētnieks, nebija aizmirsis klusumā krāt arī tautas dziesmas, kā to pēcāk redzēsīm.

Beidzot bija pienācis laiks, ka paši latvieši ķērās pie šī sevišķi tautiskā darba. „Pēterburgas Avīžu” laikā neaizmirstamais Krišjānis Valdemārs draugu starpā aizrādīja uz latviešu pašu pienākumu krāt savas t. dziesmas, bet vispirms drīzumā iepazīstināt krievu publiku un krievu zinības vīrus ar daiļākām no mācītāja Buettnera jau izdotām tautas dziesmām, lai arī tādā vizē panāktu tuvošanos mūsu plašajai tēvijai, Krievijai. Aiz dažiem skaudīgiem apstākļiem šis nodoms novilcinājās. Pašās „Pēt. Avīzēs” 1864. g. tika nodrukāts mazs, no Neumana k. uzrakstīts krājumiņš zūrenieku dziesmu.

Tāču drīz pēc tam otrs godam minams latviešu censonis, Jānis Sproģis, šādu pašu nolūku uz savu roku izpildīja. Lai gan šaurās robežās, sevišķi pie Daugavas krastiem stukmaniešos, kur triju guberņu, Vidzemes, Kurzemes un Vitebskas, robežas satiekas, viņš bija sakrājis 1857 t. dziesmas. Tās iznāca drukā Viļņā 1868. gadā ar uzrakstu „Pamjatniki latyšškago narodnago tvorčestva”, ar krievu burtiem, ar krievu tulkojumu un ievada rakstu.

CĒRTENES MUIŽAS SKATS

J. Kr. Broces zīmējums

Līdz 18. g. s. muižu dzīvojamās ēkas izskatā daudz neatšķīrās no labākām zemnieku mājām. 18. gadsimtenī muižnieki jau sāka celt lepnākas ēkas. Hercogs Bīrons, izlietojot savus ienākumus Krievijā, savā hercogistē cēla skaistas pilis. 19. g. s. viņa paraugam sekoja arvien vairāk muižnieku, bet daudzas no šīm greznajām muižnieku pilīm nodedzināja 1905. g. revolūcijā. Pilis, kuras atjaunoja vai uzcēla no jauna, Latvijas patstāvības laikā pēc agrārreformas pārvērtā par skolām vai tautas namiem, vai arī atstāja to agrākiem īpašniekiem.

Lielā etnografiskā izstāde Maskavā 1867. gadā atjaunoja to pašu nolūku Maskavas latviešos. Radās arī apdāvināts vīrs, kas dedzīgi ķērās pie darba. Tas bija mūsu pazīstamais Brīvzemnieks (Treulands). Ievēlēts par īstu biedru Ķeizariskā dabas zinību, antropoloģijas un etnografijas biedrībā, viņš šīs biedrības uzdevumā un ar viņas palīdzību pa divām lāgām apceļoja latviešu zemi, gan pats mūsu senās dziesmas un citas gara mantas krādams, gan citus uz laukiem dzīvojošus vietējus krājējus uzaicinādams šo darbu veicināt. Panākumi bija bagāti, un Brīvzemnieka pūliņu pirmais norietējušais auglis bija no minētās biedrības 1873. gadā košā grāmatā izdotās 1118 latv. t. dziesmas, arī ar krievu burtiem, ar krievu tulkojumu un dažādiem apcerējumiem un izskaidrojumiem krievu valodā.

Tā pirmais nolūks jau daudz maz pietiekoši piepildījās: latviešu vienkārši košā tautas dzeja bija godam stādījusies plašākas krievu publikas priekšā un atrada daudz mācītu vīru ievērošanu.

1874. gadā Latviešu draugu biedrība (Lett.-litt. Gesellschaft), kas savā ilgā mūžā dažu teicamu darbu latviešu valodas un tautas labā pastrādājusi, sāka izdot jaunu dziesmu krājumu piecdesmitam biedrības gadam par piemiņu. Krājums apsoliņās būt ļoti bagāts. Tanī uzņemamās dziesmas Bilenšteina mācītājs, no pašas jaunības sākams, bija gan pats, gan ar citu palīdzību taisni iz tautas mutes no jauna savācis. Bez tam jaunajā krājumā bija iestrādāts Buettnera 1844. g. izdotsais, bet sen jau izpirktais dziesmu krājums. Viss darbs bija izdodams 4 burtnīcās ar 9—10.000 dziesmām. Šis darbs, diemžēl, ir palicis nepabeigts. No viņa iznākušas tikai divas pirmās burtnīcas, 1874. un 1875. gadā, ar 4793 dziesmām.

Bet vai plašākai latviešu publikai pašai jau bija pie rokas lēti t. dziesmu izdevumi? Tādu nebija. Latviešu jaunākās paaudzes jo dienas jo vairāk atsvešinājās no savas daiļās tautas dzejas un tika barotas pa lielākai daļai ar ļoti sliktiem svešiem tulkojumiem, vai ar pēc svešiem paraugiem darinātiem tikpat sliktiem sacerējumiem avīzēs un „rīmju” grāmatīnās. Tie varēja tikai tautas garšu bojāt un patiesi arī bojāja.

1878. gadā Maskavas latviešu pulciņā atkal Valdemārs uzvedināja spert jaunu soli priekš tautas dzejas cildīšanas. Pats ziedodams 60 rubļu, viņš vēlējās, lai no visām jau augšminētām grāmatām, kā arī dažiem no jauna savāktiem manuskriptiem izlasītu jo daļas un dzejiskas dziesmas, un tās sevišķi priekš plašākas latviešu publikas laistu klajā. Viņam tūlīt pievienojās Brīzemnieks ar 40 rubļ. un pēcāk vēl no jauna piedāvināja 100 rubļu klāt. Sapulcējušies piekrita priekšlikumam un darba izdarīšanu uzticēja šinī laukā jau pazīstamam Brīzemniekam un man. Vispirms darbs arī šādā virzienā iesākās. Bet pēc neilga laika izrādījās, ka nodomātam darbam spraužamas jo ērtas robežas.

No Brīzemnieka gan personiski, gan caur vēstulēm iekustināta tautas gara mantu krāšana atrada siltu jo siltu piekrišanu pašā tautā, tiklab vienkāršajos ļautiņos, kā arī vairāk izglītotās aprindās. Sen jau, kā likās, aizbērtie un izsusušie tautas atmiņas avoti sāka brīnišķīgi plūst. No visām Latvijas malām nāca bagāti vecu ziņu un atmiņu sūtījumi, starp kuriem sevišķi t. dziesmas ieņēma ievērojamu vietu. Šādu izdevīgu krāšanas brīdi palaist neizlietātu jeb vismaz nepilnīgi izlietātu būtu tīrs noziegums bijis pret tautas dzeju, jo vecās māmuliņas, mūsu skaidrais dziesmu avots, dienu no dienas paliek re-

tākas. Tādēļ vispirms vajadzēja sparīgi krāt. Tanis domās arī vienojās Maskavas darba dalībnieki. Krāšanas darbs aizņēma daudz gadu, un pastāvīgi plūstošā straumē nevarēja sākt galīgu dziesmu nokārtošanas darbu, kad materiāls priekš tā vēl nepārredzams, pietika ar dziesmu norakstiem un iepriekšējiem sagatavojumiem.

Kad pie R.(īgas) L.(atviešu) Biedrības nodibinājās Zinību komisija un vēlāk pie J.(elgavas) L.(atviešu) Biedrības Rakstniecības nodaļa, tad visādu etnografisku materiālu krājumi līdz ar t. dziesmām pamazām un dabiskāki vērsās uz šīm tuvākām krātuvēm, nekā uz tālo Maskavu. Še Latvijas centros, kur vairāk darba spēku, varēja arī drīzāk cerēt uz sakrāto materiālu apstrādāšanu un izdošanu, nekā tas vienam vai diviem, bez tam ar saviem ikdienišķiem darbiem apgrūtinātiem strādniekiem iespējams.

Daži soļi arī tiešām tika sperti. Zinību komisija 1889. gadā izdeva savā 5. Rakstu krājumā 1376 dziesmas kā papildinājumu augšminētam Sproga krājumam, un Rakstniecības nodaļa 1890. gadā savā 1. Rakstu krājumā „Tautas dziesmu virknes” ar 168 garākām dziesmiņām. Bet šie darbi bija tikai maza materiālu daļiņa priekš vēl gaidāmā vispārīgā krājuma. Nevarēja arī citādi būt, jo šīs biedrības tāpat atradās pašā dzīvajā materiālu krāšanas un savākšanas periodā, un galīgi panākumi vēl bija neapsverami. Tā tad arī šais iestādēs vispirms vēl turpinājās materiālu krāšana.

Pa tam laikam mūsu jaunais censonis Aronu Matiss bija augšminēto Maskavas latviešu pulciņa pirmo nodomu — apgādāt latviešu publikai izdevumu no jaukākām t. dziesmām — ar skaidru dzejisku garšu un labām sekmiem uz savu roku izpildījis. Uz trešajiem latviešu dziesmu svētkiem viņš dāvināja latvju tautai skaistu dziesmu vainagu, vītu no 2067 daiļākām t. dziesmām: „Mūsu tautas dziesmas”, Rīgā, 1888. g.

Vispārīgs t. dziesmu izdevums nu varēja daudzmaz uzkavēties un caur to vēl vairāk pieaugt kuplumā.

Bez tam no jaunākiem līdz šim izdotiem t. dziesmu krājumiem pelna pilnu ievērošanu no Ķeizariskās krievu ģeografiskās biedrības apgādātais privātdocenta E. Voltera ziniskais darbs „Materialy dlja etnografii latyšskago plemeni Vitebskoj gubernii, Č. I. Prazdniki i semejnyja pesni latyšej, S. P. 1890”. Līdz šim t. dziesmas gandrīz vienīgi bija krātas Vidzemes un Kurzemes lat-

viešos. Voltēra grāmatā mēs jo plašāki dabūjam arī iepazīties ar Vitebskas latviešu dziesmām, ar viņu valodas izloksni un tautas ierašām.

Kad t. dziesmu piesūtīšana uz Maskavu daudz maz rima un mēs pēc iespējas varējām iet pie materiālu kārtošanas, tad mums uzticētā krājumā dziesmu skaits, visus variantus un atkārtojumus līdz skaitot, sniedzās līdz 54.000. Visi tuvākus un tālākus atkārtojumus atskaitot un no katras dziesmas tikai vienu tekstu ņemot, atlikās vēl pārāk par 16.000 patstāvīgu dziesmu. Tā tad Maskavas krājumā caurmērā katrai dziesmai piederēja vēl 2 un pus varianta.

Pie nodomātā vispārīgā darba nevarēju pamest neievērotus līdz šim izdotos dziesmu krājumus, kā arī dažos laikrakstos šur tur nodrukātās dziesmas. Šādos man zināmos un pieejamos avotos dziesmu skaits kopā, visas atkārtotās dziesmas un variantus līdz skaitot, bija drusku lielāks par 16.000. Šīs jau drukātās dziesmas salīdzinādams ar savu manuskriptu krājumu, atradu viņas gandrīz visas, lai gan ne gluži tiem pašiem vārdiem, no jauna no tautas mutes uzrakstītas un mums piesūtītas.

No pievestiem skaitļiem katrs varēs noskarst, ka tāda plaša krājuma druka prasa lielus naudas līdzekļus, uz kādiem mēs ne no kuras puses nevarējām cerēt. Te mani 1892. gada janvāra mēnesī pārsteidza laipna vēstule iz Pēterburgas no Visendorfa kunga, kurā viņš man piedāvāja savu piepalīdzību krājuma izdošanā. Mūsu vienošanās šinī ziņā drīz bij panākta.

Nu cēlās vēl jautājums, var neģerētu pie vienas reizas izlietāt jaunizdodamā dziesmu krājumā arī R.L.B. Zin. komisijas un J.L.B. Rakstniecības nodaļas bagātos rokrakstu krājumus un vai šīs iestādes mums tos šim nolūkam atvēlētu. Mūsu lūgums atrada nevien laipnu ievērošanu, bet Z. komisija arī pati piegādāja no saviem manuskriptiem norakstus, no kuriem pirmo sūtījumu ar 4457 dz. saņēmumu aprīļa mēnesī 1893. g., vēl Maskavā dzīvodams, un sekojošo lielāko daļu ar 43.861 dz. pa divām lāgām Rīgā tā paša gada jūnija un augusta mēnešos. No Rakstniecības nodaļas manuskriptiem norakstus piegādāja H. Visendorfs. Tie nāca manās rokās gan lielākiem, gan mazākiem sūtījumiem, sākot no jūlija mēneša un beidzot ar decembra mēnesi 1893. gadā.

H. Visendorfa k. pats ar vietēju krājēju palīdzību nemitejās no jauna savākt t. dziesmas. Pa vasaras laiku

1893. g. viņš izrikoja arī ceļojumu uz tādiem apgabaliem, kur varēja cerēt uz labiem panākumiem šīnī ziņā, un viņš nebija vilies. Apeļotāji, Bērziņu Ludis un Roberts, atgriezās ar labu krājumu tautas dziesmu un citu piederīgu ziņu. Viss līdzšinējais Visendorfa krājums, no kura pēdējo sūtījumu saņēmu 17. februārī 1894. gadā, tagad satur 12.800 dziesmu. Dažus privātsūtījumus arī mēs paši vēl dabūjām piesūtītus no vietējiem krājējiem šīnī gadā.

Tā tad mums tagad izlietāšanai uzticētais manuskriptu krājums aptver 134.300 dziesmu, un, pieskaitot drukātos avotus ar vairāk kā 16.000 klāt, mūsu apstrādājamais dziesmu skaits sniedzas pāri par 150 tūkstošiem. Tās, kā jau augšā minēts, nav visas patstāvīgi savādas dziesmas, šai skaitā ir ierēķināti visi varianti un atkārtojumi, kādu dažai dziesmai ļoti daudz un kas no malu malām savākti rāda nevien dažādas valodas īpašības, bet arī, cik plaši un cik tālu lielākā dziesmu daļa izplatīta.

Vitebskas gubernātors

AGRĀRĀ IEKĀRTA LATGALĒ (1892. g.)

Lielas saimniecības šeit ļoti reti sastopamas, jo lielo muižu muižnieki nemēdz personīgi tajās saimniekot. Viņiem ir izdevīgāk sadalīt muižas sīkos gabalos un tos iznomāt, saņemot 2-4 rubļus gadā par aramzemes desetīnu, vai arī šos gabalus pārdot. Galvenais laukkopības veids ir trijlauku sistēma. Zemnieki lieto novecojušos zemes strādāšanas paņēmienus. Mājlopu viņiem ir maz, un tie paši ir zemas kvalitātes.

Kurzemes gubernātors

SAIMNIECISKĀ KRIZE (1894.-1896. g.)

1894. g. ziņojums: Lauksaimniecības stāvoklis Kurzēmē jāatzīst par neapmierinošu. Cieš vienādi, kā muižas, tā zemnieki. Nav nevienas muižas, kas tagad kārtīgi saņemtu nomu, izpirkšanas maksu no zemniekiem vai pienācīgu cenu par pārdotiem ražojumiem. Visas šīs likstas radušās cenu krišanās dēļ. Vēl priekš 4 gadiem, kad varēja eksportēt spirtu, muiža par mēru kartupeļu varēja maksāt no 1 rubļa 60 kap. līdz 2 rubļiem 10 kap. Tagad šādu mēru var pirkēt par 60-70 kapeikām. Spirta rūpniecībai pagrīstot, kritušās cenas kartupeļiem, miežiem un rudziem. Priekš 3 gadiem mieži maksāja 1 rubli, tagad 50

kap. Auzas cenā līdzinās rudziem. Linu cenas arī kritušās, tas pats ar lopkopības ražojumiem — pienu, sviestu, sieru, vilnu un gaļu. Lopu nobarošana atmaksājas tikai tad, ja zeļ spirta rūpniecība, kā bija, kad ar ievēprēmīgām uzturēja lielu spirta eksportu. Tad uz Angliju un Vāciju veda veselus kuģu lādīnus gaļas. Tagad turp eksportēt vairs nevar, bet Pēterpils tirgus ir tik nepastāvīgs, ka uz to lauksaimnieks nevar balstīties. Vilnas tirgu dezorganizē Austrālijas vilna.

Ja muižnieku stāvoklis šai saimnieciskajā krīzē vēl nav tik ļauns, tad daudz bēdīgāks ir zemnieku stāvoklis, sevišķi kroņa zemniekiem...

Šo parādību nav viegli izskaidrot. Pārdodot zemniekiem zemi, kronis noteicis visai zemas cenas un labvēlīgu maksāšanas noteikumus. Lai aplēstu zemnieku māju izpirkšanas maksu, rudzu cenu pieņēma 1 kap. par mārciņu, jeb 1 rubli 20 kap. par mēru. Tā ir tagadējā cena, un patiesībā kroņa zemniekiem vajadzētu tagadējā krīzē būt normālos apstākļos, jo viņu zemes cena atbilst tās ienesai. Tomēr zemnieku stāvoklis ir slikts, kaut gan kopš tā laika, kad zemi novērtēja, līdz tagadējam ir bijuši gadi, kad sakarā ar vērtējuma starpību zemnieki ieguva līdz 100 proc. un pat vairāk peļņas. Tiek norādīts, ka šie lielie līdzekļi, kas iepūda zemnieku saimniecībās, tikuši neproduktīvi patērēti. Daudzi pat atstāja savas saimniecības, jo atzina par labāku tās iznomāt, saņemot par tām pieckārt, pat desmitkārt vairāk nekā paši maksāja par tām kronim. Šo peļņu tomēr neizlietoja saimniecības uzlabošanai, bet gan greznībai, bezrūpīgai dzīvei un dārgām celtnēm. Kad cenas krita, bija jānāk lūzumam, jo nebija vairs nomnieku, kas ņemtu saimniecības, ja ienākumi tikko sedza maksājumus kronim. Bet arī paši saimnieki, nespējot atteikties no augstāka dzīves standarta, palika kronim maksājumus parādā un izdeva naudu savām vajadzībām. Parādi auga augumā. Tādēļ jāatzīst, ka lēti novērtējot zemi, zemniekiem sagādāja vairāk ļauna nekā laba.

Citi aizrāda, ka kroņa zemnieku stāvoklis, salīdzinot ar privātiem, jau no paša sākuma bijis neizdevīgāks, jo pirmo robežas nebija tik noapaļotas, pļavas un ganības bija tālu, ganības bija kopējas vai pat nemaz nebija. Otrkārt, privāto muižu zemnieku mājas iepirktas tad, kad lauksaimniecības ražojumu cenas bija augstas. Zemniekiem tad maksāt bija viegli, un izpirkšanu lielāko tiesu paveica, pirms iestājās krīze. Turpretim kroņa zemnieki

uzsāka māju iepirkšanu tikai 1887. gadā, kad depresija jau bija sākusies un zemes ienesa krita. Privātās mājas, kas bija dzēsušas lielāko tiesu savas izpirkšanas maksas, varēja izdevīgi kreditēties, kamēr kroņa zemniekiem nebija tiesības savas mājas apgrūtināt ar parādiem, un viņi varēja izmantot tikai otrtik dārgo personisko kreditu.

Kamēr kroņa zemnieki bija tikai nomnieki, mājas vienmēr pārgāja vecākā dēla rokās, bet kopš tie kļuvaši par māju īpašniekiem, arī pārējie mantinieki sāka prasīt savu daļu. Tā kā pēc likuma māja nav dalāma, tad viens no mantiniekiem saņem māju un izmaksā attiecīgo daļu pārējiem. Tas nozīmē viņa bankrotu, jo māja kļūs par zemnieka īpašumu tikai pēc 49 gadiem, kad viss būs nomaksāts. Tagad turpretim ir tā, ka kronis saņēmis tikai niecīgu maksājumu daļu, bet saimniekam jāizmaksā līdzmantiniekiem tūkstošiem rubļu. Jāaizrāda arī, ka viens no svarīgākiem iemesliem, kādēļ kroņa zemnieku stāvoklis ir pasliktinājies, ir tas, ka viņiem ir sliktāka zeme, sevišķi Jaunjelgavas apriņķī.

1896. g. ziņojums: Privāto muižu zemnieki nevarēja piedalīties kroņa zemnieku greznajā dzīvē, un pēdējie ar nicināšanu skatījās uz privātiem zemniekiem, saucot tos par „dzimtļaudīm”. Jau ārēji kroņa zemnieki atšķirās no privātajiem. Kroņa zemniekiem bija grezni rati, viņi bieži sarīkoja brangas svinības un veda plašu dzīvi, jo ražas un cenas to atļāva. Turpretim privātiem zemniekiem vajadzēja dzīvot taupīgi, lai pēc iespējas ātri izpirktu māju. Kamēr kroņa zemniekiem bija mašīnas, ieskaitot tvaika kūlėjus, privāto muižu zemniekiem bija jāiztiek ar vienkāršākiem darba rīkiem. Bet ar laiku viss mainījās, un abas sīko zemes īpašnieku katēgorijas apmainījās lomām. Divu gadu zemās ražas un pēkšņa cenu krišanās satricināja kroņa zemnieku labklājību. Turklāt daudzus saimniekus pārsteidza rīkojums, ka arī kroņa zemniekiem mājas jāiepērk. Tas nozīmēja nomas maksas palielinājumu par izpirkšanas maksas deldēšanas tiesu. Sevišķi grūts stāvoklis bija tiem, kas labajos gados bija palikuši nomas maksu parādā. Daudziem bija arī privāti parādi, kas lielāko tiesu bija radušies, aizraujoties ar mašīnu pirkšanu.

Septiņdesmito gadu vidū un beigās daudzi zemnieki sāka iegādāties kūlėjus. Mēģinājumi izdevās labi, un saimnieki, kuļot kaumiņiem, ņēma līdz 25 rubļus dienā. Ar visu šo augsto maksu kūlēju pakalpojumus labprāt

pieprasīja, un to īpašnieki labi pelnīja. Tas pamudināja arī citus iegādāties kūlējus. Kam vien bija kāds īpašums, tas pirka kūlēju. Parasti pietika ar nelielu iemaksu un pagasta valdes aplieciņu par to, ka pircējs ir attiecīgā pagasta mājas īpašnieks. Tā Kurzemi, pirmām kārtām Jelgavas apriņķi, isā laikā piepildīja ar kūlējiem un lokomobilēm. Daži saimnieki, cenšoties labi nopelnīt, iegādājās pat divus līdz trīs kūlējus. Tas nepalika bez sekām. Maksa par kulšanu sāka krist, un drīz vien daudziem kūlējiem bija jāpaliek bez darba. Kūlēju īpašnieki ar saviem aģentiem, t.s. „mašīnistiem”, sāka vervēt sev klientus un reizēm, lai kaitētu saviem konkurentiem vai pierādītu, ka viņu mašīna labāka un pēc tās ir lielāks pieprasījums, kūla pat par velti. Bet ar nepacietību gaidītie labie gadi nenāca, un no Rīgas firmām uz parāda pirtās mašīnas izmaksāt nebija iespējams. Sākās ūtrupes, aizņēmumi krājkasēs.

Lauku krājkases veica daudz laba, bet daudzus arī pazudināja. Krājkases dibinājās straujā tempā, bet savstarpēji nesazinoties, kreditēja vienu un to pašu personu. Sekas bija pārkreditēšanās. Turklāt piedzīvojumu trūkums vadībā noveda pie tā, ka tagad vispārējā sastrēgumā tikko var iekasēt augļus, nemaz nerunājot par aizdevuma deldēšanu. Raksturīga parādība, ka laukstrādnieki ir tie, kas kasēs naudu noguldā, saimnieki tie, kas aizņemas. Tas tādēļ, ka laukstrādnieku algas turas augstas, jo strādnieku trūkst, darba rokām plūstot uz pilsētām.

Sāka rasties pusgraudnieku institūts. Laukstrādnieki, kam bija lielāki ietaupījumi, iegādājās inventāru, pat sēklu, un apvienojoties pa diviem vai trim, ņēma papu-tējušo zemnieku mājas apstrādāšanā ar noteikumu, ka rudenī iegūs pusi no ražas un ka saimnieks samaksās nomu. Pusgraudnieki, protams, zemi noplicināja, un tas grūda zemnieku saimniecības vēl dziļāk postā. Saimniecībā rikojas pusgraudnieks, saimniekam divreiz gadā jāmaksā bankai. Rudenī, tikko atskan kuļammašīnas svilpiens, sākas ūtrupes. Bieži pie viena un tā paša saimnieka ūtrupi sarīko divreiz gadā. Pavasarī sākas sēklas meklēšana. Laimīgi, kas to dabū no magazinām, bet daudzi jau tik dziļi iestīguši parādos, ka magazinās viņiem slēgtas. Lauku mēslošanai nepietiek lopu.

Tomēr vērojamā pašdarbība un neatlaidība palīdz zemniekiem pārvarēt grūtības. Saimnieki nepadodas apatījai, bet meklē jaunus ceļus savu ienākumu pavairošanai.

Talsu aprīņķī, piemēram, mēģina kultivēt lopbarības bietes. Citur atkal sāk pievērsties aitkopībai. Četrdesmitajos gados Kurzemē bija 12 aitu farmas ar 18.000 smalkvilnas aītām, bet kad graudkopība kļuva izdevīgāka, aitkopība panika. Vēl plašāk varētu piekopt arī putnkopību, biškopību, apīņu kultivēšanu, linu un kanepāju audzēšanu u.c.

Anonims autors (rakstīts 1907. g.)

PIEKTĀ GADA REVOLŪCIJA LATVIJĀ

Krievu strādnieku apšaušana Pēterpilī 1905. g. 21. janvārī tūlīt atbalsojās Rīgas strādniekos. 25. janvārī Rīgas strādnieki uzsāka streiku, un viņiem sekoja strādnieki Liepājā, Jelgavā, Ventspilī un Tukumā. Visur notika protesta mītiņi un ielu demonstrācijas ar sarkaniem karogiem. Rīgā 26. janvārī 60.000 piedalījās ielu demonstrācijās. Cara kalpi kļuva traki. Negaidīti, nevajadzīgi un bez brīdinājuma apakšvirsnieku pulks sāka apšaudīt miermīlīgos demonstrantus, un sekas bija vairāk kā 50 kritušo un pāri par 100 ievainoto. Ši asinsizliešana paasināja protestu, un ģenerālstreiks paplašinājās, ilgstot veselu nedēļu. Nogalinātos biedrus svinīgi apbedīja, kaut visos kapos bija policija. Ģenerālstreikam visur sekoja lokālie arodu streiki, prasības bija deviņu stundu darba diena un rublis kā minimālā alga.

1905. g. vasarā visās lauku baznīcās zemnieki organizēja mītiņus un demonstrācijas. Dalībnieku skaits bija no 300 līdz 3000. Parastī aģitators ar draudzes atļauju kāpa kancelē priekš dievkalpojuma. Citreiz draudze piecēlās un atstāja baznīcu, ja mācītājs sāka aizlūgšanu par caru. Citur baznīcās notika sadursmes starp muižniekiem un zemniekiem. Baronu Bistramu nošāva Sesavas baznīcā, kad viņš uzbruka zemniekiem ar revolveri un pātagu...

Laukstrādnieku streiks Kurzemē 1905. g. jūlijā, bez šaubām, bija viens no svarīgākiem tā gada notikumiem. Streiks ilga trīs dienas kviešu ražas laikā Bauskas, Dobeles un Jelgavas apgabalā. 30.000 laukstrādnieki streikoja, viņi prasīja 10 stundu darba dienu un 1200 rubļu gada algu vīriešiem un 900 rubļu sievietēm, kā arī, lai izbeigtu maksājumus graudā un piešķirtu katram strādniekam savu istabu. Vietām streikotājiem izdevās panākt 12 stundu darba dienu (agrāk strādāja no saules līdz saulei) un 5 līdz 10 proc. algas pielikumu. Streika laikā laukstrādnieki rīkoja demonstrācijas pagastu namu priekšā un kādās 30 vietās svinīgi sadedzināja cara ģimetni, pases un oficiā-

los dokumentus. Kaut streiks ilga tikai trīs dienas, muižniecībai izdevās panākt, ka izsludināja kara stāvokli visā Kurzemē (1905. g. 19. augustā)...

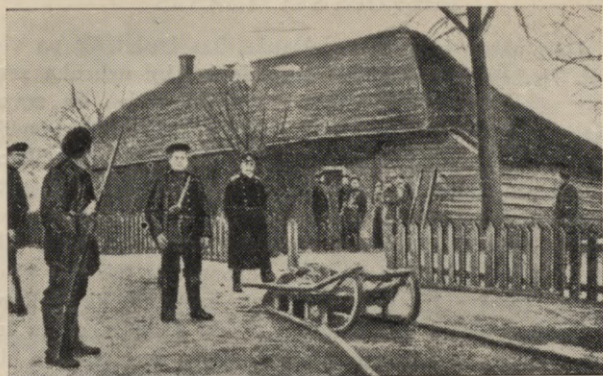
Tūdaļ pēc kara stāvokļa izsludināšanas Kurzemē un apenkuma stāvokļa izsludināšanas Vidzemē muižnieki panāca, ka no Kaukaza ataicināja čerkesus pret latviešiem. Visi fiziski spēcīgie muižnieki nodibināja sevišķu policiju un ar to kļuva noteicēji par latviešu zemnieku dzīvību un mantu. Muižnieki nocietinājās savās pilīs un no turienes rīkoja laupīšanas ekspedīcijas uz zemnieku lauku mājām...

Kamēr zemnieku nemieri augstāko vilni sita Kurzemē, pilsētu strādnieki Rīgā un Liepājā atjaunoja cīņu ar saviem darba devējiem, jo tie bija atsaukuši janvāra un februāra streikos iegūtās koncesijas... Augustā un septembrī streikoja ap 40.000 strādnieku...

Šie streiki tikko bija beigušies, kad visā Krievijā sākās dzelzceļa streiks. Rīga, Jelgava, Liepāja, Ventspils, Tukums, Valka un citas sīkākas pilsētas tūdaļ pievienojās, un to lozungs bija: „Satversmes sapulci, kas ievēlta vispārējā, vienādā, tiešā un slepenā balsošanā!” Ģenerālstreiks ilga piecas dienas pēc viltīgā 30. oktobra manifesta. Tika pārbaudīta šī manifesta solītā runas, sapulču un biedrošanās brīvība. Rīgā sociālistu federālās komitejas organizētos mītiņos piedalījās 60.000-100.000 personas... Kad varas nesēji akceptēja prasību atbrīvot politiskos cietumniekus (Rīgas, Liepājas, Jelgavas un Cēsu cietumā tādu bija ap 2000), sociālistu organizācijas pasludināja streika beigas.

Prieku par iegūtiem panākumiem drīz apspieda muižniecība un vācu pilsoņi ar Rīgas un Liepājas policijas palīdzību — tā sauktām „melnām sotņām” (melnie simti)... Strādnieku milicija (brūnoti sociāldemokrātu partijas biedri) Rīgā stājās pretī melnajai sotņai. Kaujā krita 30 policisti, un apcietināja vairākus spieģus. Arī strādnieku pusē bija daži krituši... Liepājā strādnieki apcietināja un nošāva spieģu, kas organizēja „melno sotņu”. Tad iestājās miers...

Vidzemē 5. decembrī pasludināja kara stāvokli. Rīgas strādnieki uz to atbildēja ar četru dienu ģenerālstreiku... Strādnieki visās fabrikās kala ieročus. Valdības pārstāvji pilsētā drebēja, redzot revolūciju tuvojamies... Dūna Zeitung (Baltijas muižniecības avīze) 1905. g. 30. novembrī aprakstīja streiku, pasvītrojot, ka streika laikā valdījusi priekšzīmīga kārtība un nav notikusi piedzeršanās vai ekscesi...

PIEKTĀ GADA REVOLŪCIJAS AINAS

Šos uzņēmumus latviešu revolūcionāri, dodoties trimdā, bija slepeni izveduši un tos publicēja Anglijas presē.

Pirmais uzņēmums rāda krievu soda ekspedīciju kādās lauku mājās. Otrā redzama tā pati māja, kuru pēc kratīšanas soda ekspedīcija nodedzināja.

(Rīgā notika 900 tautskolotāju sapulce, kas pieņēma rezolūcijas par skolām. No 600 vietām Rīgā bija sabraukuši 1000 zemnieku delegāti, kas apsprieda pašvaldības jautājumus. Divu nedēļu laikā visos pagastos bija nodibinātas jaunas pašvaldības.)

BRUŅOTA SACELŠANĀS

Drīz sākās bruņota sacelšanās, kas izplatījās pa visu zemi. To bija izprovocējuši muižnieki. Viņi uzbruka zemnieku sapulcēm un izlaupīja zemnieku mājas un mazās pilsētiņas. Piemēram, barons fon Reke Durbē ar karaspēka atbalstu uzbruka zemnieku mājām un dzirnavām Slokas tuvumā pie Tukuma. Kareivji nolaupīja ap 500 kg miltu. Tai pašā laikā Tukuma iedzīvotājus ik dienas pēra tur novietotie dragūni. Arī zemnieki, kas ieradās pilsētā, tika sisti, bet policijas priekšnieks barons fon Rādēns neuzklausīja iedzīvotāju sūdzības. Nav brīnums, ka Tukuma iedzīvotāji beidzot bija spiesti uzbrukt dragūniem un trīs dienas cīnījās ar ģenerāļa Huronšenkova armiju, kurā bija pāri par 2000 dragūnu. Krita 24 dragūni un vairāki kareivji no citām daļām. Arī tautai bija daži kritušie... Ģen. Huronšenkovs piedāvāja revolucionāriem iespēju atkāpties no pilsētas ar ieročiem un karogiem. Pēc tam barons fon Reke negēlīgā kārtā lika nošaut 60 mierīgos Tukuma iedzīvotājus, to starpā vairākas sievietes un bērnus... Vēlāk Huronšenkovs atriebās, bombardējot un izlaupot Talsus.

Kur revolucionāriem bija pārsvars, asinsizliešana nenotika. Piem., Ventspilī garnizons atdeva ieročus un atstāja pilsētu pēc turies sociāldemokrātu komitejas rīkojuma... (Pļaviņās, Koknesē un Lielvārdē revolucionāri apcietināja 35 muižniekus. Muižniecība lūdza tos atbrīvot, par savu runas vīru izvēlot Lielstraupes baronu Rozenu. Baroni revolucionāru prasības pieņēma... Revolucionāri nopostīja 200 muižu pilis.)

SODA EKSPEDĪCIJAS

Pret Baltijas iedzīvotājiem vērstā pretrevolūcija ir organizēta pēc ļoti vienkārša plāna. Baroni nodod soda ekspedīciju komandieriem „proskripcijas sarakstus”, un visas personas, kas ierakstītas šajos sarakstos, tiek nogalinātas bez tiesas izmeklēšanas. Ekspedīcijas dodas no pagasta uz pagastu un katrā vietā 10-30 personas nošauj un simtus per. Zemnieku pašvaldību locekļus un tos, kurus tur aizdomās, ka tie bijuši aģitatori, mēdz pakārt, parasti pie kokiem vai lielceļa malā pie telegrafa stabiem. Desmit mēnešos Baltijas guberņā ir šādi sodīti 400 pagasti, 3000 personas ir nošautas un pakārtas, 2000 zemnieku mājas nodedzinātas vai uzspridzinātas un viņu manta iznīcināta. Pļaviņu muižnieki, karaspēka atbalstīti, Ziemeļsvētkos

nodedzināja 17 mājas, zobojoties, ka tā ir Ziemsvētku dāvana zemniekiem...

Baltijas muižnieki savus zaudējumus revolūcijā vērtē ap 1.100.000 mārciņām. Viņu zemnieku zaudējumi nebūs mazāki...

Oto Ernsts Bernštegers

REVOLŪCIJA ! (1905.-1906. g.)

Saldū, 1905. g. 14. martā. Uz laukiem revolūcionārie zemnieki pārgriezuši telegrafa un telefona vadus. 18. martā ieradās karaspēks, lai apspiestu nemierus, kas izplatās starp zemniekiem. Ieradās 38 dragūni leitnanta Lugaļoļļa vadībā. Viņi novietoti Kalnamuižā.

Svētdien, 8. maijā ap pusdienas laiku kādi 17 jauni puīši, pušķojušies ievu ziediem un paslepšus nesot sarkanu karogu, sarīkoja manifestāciju Zajā ielā. Pret vakaru revolūcionāru skaits bija pieaudzis līdz 30 vai 40, un viņi devās uz Kalnamuižu. Pēc vārdu izmaiņas ar dragūniem pēdējie viņus padzina. Starp revolūcionāriem esot bijuši Vicinska fabrikas zeļļi. 9. jūnijā streikoja drēbnieku zeļļi un, greznojušies rozēm, viņi demonstrēja ielās. Nākošā dienā viņus uzaicināja policijā, un dragūni viņus piekāva.

6. augustā Dr. med. Ādolfs Vērts sāka priekšlasījumu ciklu par pirmo palīdzību pastmeistara Soboļeva kundzes mājā. Nolūks ir sagatavot pirmās palīdzības sniedzējas, un priekšlasījumi notiek trīs reizes nedēļā 16 klausītājam, jaunām meitenēm, starp kurām ir gan kristietes, gan židietes.

10. augustā nemieru, slepkavību, laupīšanu un dedzināšanu dēļ Kurzemē izsludināja kara stāvokli un par ģenerālgubernātoru iecēla ģenerāli fon Bekmani. Augusta vidū notika rezervistu mobilizācija un lai nodrošinātos pret nemieriem, Saldū ieradās dragūni un kājnieki. Tomēr iesaukšana noritēja mierīgi, un nemieri nenotika.

27. oktobrī bija pieteikts mītiņš latviešu biedrībā. No laukiem ieradās daudzi mītiņa dalībnieki. Biedrības telpās un tirgus laukumā uzstājās runātāji. Runas noslēdza ar urrā saucieniem, un pēc tam mītiņa dalībnieki devās gājienā pa ielām. Gājiena priekšgalā soļoja orķestris, bet aiz karogiem sekoja apmēram tūkstotis ļaužu. Gājienam pa priekšu skrēja pusaudži, un tam sekoja daudz sieviešu un meiteņu. Pirmais karogs gājienā bija sarkans ar uzrakstu „Lai dzīvo brīvība”. Otrs karogs bija melns ar uzrakstu „Slava kritušajiem”. Uz balta karoga bija uzraksts „Miers virs zemes”. Gājiena priekšgalā gāja pastmeistars (Sobo-

ļevs) un pašā gājienā bija pārējie pasta ierēdņi. Krievu mācītājs (Stiprais) un skolu inspektors (Dievkociņš) arī esot kādu gabalu gājuši līdz, bet kad gājiens iegriezās dubļainajā Zaļā ielā, šie kungi un daudzi citi vairs līdzī negāja. Gājiens devās pie pilsētas galvas Vicinska un tad atpakaļ uz tirgus laukumu, kur atkal teica runas. Arī divas sievietes esot runājušas — Sātiņu skolotāja meita un Līna, Hiršfelda meita. Mītiņi un gājiens noritēja priekšzīmīgā kārtībā. Policiju nekur nemanīja, un par kārtību gādāja paši dalībnieki. Pēc mītiņa vāca naudu, savācot pēc vienām ziņām, 80 rubļu 43 kapeiku, pēc citām ziņām, 100 rubļu.

Svētdien 6. un 13. novembrī atkal notika mītiņi — pirmais jaunajā tirgus laukumā, otrs vecajā, turklāt baznīcas laikā.

15. novembra vakarā slēdza pasta un telegrafa biroju, tā ka satiksme pārtraukta. Pastu apsargā karaspēks. Kas zina, cik ilgi šī revolūcija turpināsies. Runā, ka sākot ar 20. novembri, arī dzelzceļi vairs nedarbošoties. Bēdīgi!

16. novembrī notika plašs visu skroderzeļu un šuvēju streiks. Vakara viņi rīkoja mītiņu biedrības namā.

Otrdien, 29. novembrī notika liela sapulce. Sociālisti iecēlušī jaunu pilsētas valdi, ar varu padzenot līdzšinējo. Arī mācītāju viņi pasludināja par atceltu, un līdz 25. decembrim viņam esot jāatstāj mācītāja muiža. Arī aprīņķa priekšnieka palīgu Maršalka kungu viņi atcēlušī no amata.

Ceturtdien, 1. decembrī demokrātiskā partija rīkoja mītiņu biedrības namā, bet tikai sociāldemokratu runātāji tikuši pie vārda, un viņu pretinieki pilnīgi nobīdīti malā.

2. decembrī kāda 10-12 vīru liela banda ieradās fon Zērvalda namā un lika nodot ieročus. Viņiem bija jānodod viena šautene. Banda bija apbruņota. Nākošā dienā vēl trīs reizes meklēja ieročus.

Piektdien, 2. decembrī sociālisti atcēla pilsētas galvu Vicinski un nodeva pilsētas valdes atslēgas pastmeistaram Soboļeva kungam. Pēcpusdienā pūlis izdemolēja šejienes degvīna monopola veikalu, sadauzot visas pudeles un salaužot iekārtu.

Pirmdien, 5. decembrī sociālisti apķīlāja Alrē un Helmaņa kunga zirgus un aizbrauca uz Blīdeni. Blīdenes pilī viņi uzlauzuši seifu, lai meklētu ieročus, bet neko nav atraduši. Zelta un sudraba lietas viņi nav aiztikuši, vienīgi paņēmuši līdzī mežkunga zelta goda zobenu.

Ceturtdien, 8. decembrī revolūcionāri apcietināja baronu Reni Satiķos un baronu Reni ar kundzi Kaltiķos, kā

PIEKTĀ GADA REVOLŪCIJA RĪGĀ

Pirmā attēlā redzama revolūcionāru grupa Rīgā (t.s Rēdliča stūrī), kas apturējuši ormani, lai pārbaudītu, vai pasažierim nav ieroči. Otrā uzņēmumā redzam karaspēka patruļu ieroču meklēšanas darbā.

arī Kerkoviusa kungu Kaulicos. Revolūcionāri apcietinātos apsargāja Valtera pasta stacijā. Pēc dažām dienām šos kungus atbrīvoja, bet priekš tam viņus parādīja sapulcētai tautai un aicināja revolūcijas komitejā uz nopratināšanu.

9. decembrī vairāki simti apbruņotu revolūcionāru maršēja pa ielām, lai rādītu savu spēku. Ir ziņas, ka Tukumā un Talsos notikušas cīņas.

Svētdien, 11. decembrī revolūcionāri slēdza baznīcu, izdzenot dievlūdžējus. Mācītājs noturēja dievkalpojumu mācītājmuižā, kur ieradās liels skaits dievlūdžēju un pārpildīja visas telpas.

Svētdien, 18. decembrī atkal notika dievkalpojums mācītāja muižā. Mācītājs Beķeris grib pārcelties uz Bli-deni. Runā, ka Dundagas pili un Rudbāržu pili nodedzi-nājuši revolūcionāri. Šīs ziņas vēlāk apstiprinājās. Daudzi revolūcionāri aizbrauca uz Aizputi, lai palīdzētu turienes revolūcionāriem.

20. decembris. Pie Aizputes (Marijmuižas) notikusi sadursme starp revolūcionāriem un karaspēku, un pirmie sakauti. Krituši ap simtu, un daudzi ievainoti. Lai Dievs palīdz brašajam karaspēkam sakaut šīs bandas. Kazdan-gas pils ir nodedzināta. Revolūcionāri grib nodedzināt arī Kalnamuižu, bet ļaudis no Brocēniem un Kalnamui-žas to apsgā.

Trešdien, 28. decembra vakarā, ap plkst. 5 ieradās leit-nants Lugavoijs ar pieciem dragūniem no Remtes, lai iz-lūkotu, vai Saldū jau ieradies karaspēks. Tas bija pār-drošs pasākums, jo Saldū atradās galvenie revolūcijas vadoni. Vakara ap plkst. 9 dragūni devās atpakaļ uz Rem-ti, un viņiem izdevās laimīgi atgriezties.

Trešdien, 1906. gada 4. janvārī, Agri no rīta, kad dzēru kafiju, vads sarkano dragūnu jāja pa mūsu ielu. Paldies Dievam, ka beidzot ieradies karaspēks, lai aiz-sargātu mierīgos iedzīvotājus. Karaspēks bija pilsētā ienācis no visām pusēm. Līdz ar dragūniem ieradās ap-riņķa priekšnieks barons Rādēns no Tukuma. Arī artilēri-ja ar lielgabaliem ieradās pie krievu mācītājmuižas. Otrā rītā plkst. 8 bija paredzēts ar artileriju bombardēt Saldu, tā ka pilsēta tiktu noslaucīta no zemes virsus. Tā bija komandējošā virsnieka pavēle. Sakarā ar to plkst. 3 sa-sauca visu namīpašnieku sapulci. Tika ievēlēta deputācija šādā sastāvā: likumīgais pilsētas galva Vicinskis, agrākie pilsētas galvas Kapellers, Vidners un šnēbachs, iecirkņa inspektors Alrē, stud. iur. Elmars fon Zērvālds, sedli-nieks Ulriehs un vēl daži citi. Viņu uzdevums ir rīt agri doties uz Kalnamuižu un lūgt, lai pilsētu nebombardē.

Ceturtdien, 5. janvārī. Septiņos no rīta deputācija aizbrauca uz Kalnamuižu, un pusdesmitos pienāca ziņa, ka pilsētu tiešām nebombardēs. Nu beidzot atkal valdīs kārtība un likumība, un revolūcionāru briesmu valdība beigsies.

Tā kā skolotājs švelmanis bija revolūcijas laikā ne-
likumīgi piesavinājis policijas varu, viņu pēc kara tiesas
sprieduma nošāva. Vēl nošāva četrus apsūdzētos. Notika
arī kratīšanas. Diemžēl, galvenie revolūcijas vadoni bija
laikā aizbēguši, tā ka tos nevarēja notvert.

Piektdien, 6. janvārī leitnants Lugavojs negaidīti ie-
radās ap tējas laiku, jo viņu ar dragūnu eskadronu priekš-
niecība sūtījusi no Talsiem uz Saldu. Remtē viņš uzzinā-
jis, ka Saldū ir jau 4 dragūnu eskadroni un artilērija.
Tādēļ viņš tikai ieradās pārbaudīt, kā te klājas, atstājot
savus kareivjus Remtē. Pastmeistaru hofrātu Sobolevu
karaspēks apcietinājis un aizvedis nopratināšanai uz Kal-
namuižu.

Svētdien, 8. janvārī latviešu dievkalpojums notika
baznīcā, kas bijusi pārpildīta. Uz Gaiķiem un Blīdeni no-
sūtīts karaspēks, un Gaiķos vairāki revolūcionāri tikuši
nošauti.

Ceturtdien, 19. janvārī pulkvedis lika slēgt latviešu
biedrību.

Sestdien 28. janvārī daudz dragūnu ar artilēriju un
ložmetējiem, un lielu mantu un siena transportu devās uz
Ezeri. Kalnamuižā palika tikai viens eskadrons dragūnu.

Otrdien, 7. februārī daudzus sagūstītus revolūcionā-
rus notransportēja uz Kuldīgu, starp tiem pastmeistaru
Sobolevu, telegrafistu Zuti un Baldiņieni.

Piektdien, 17. februārī. 100 vīru militārā apsardzībā
pastmeistaru, Zuti un Baldiņieni atkal atveda no Kuldīgas,
viņus sūtīs uz Liepājas kara tiesu.

Sestdien, 28. martā aprīņa priekšnieka palīgu Mar-
šalku pārcēla uz Pleskavas aprīņi. Viņa vietā ieradās
Kārlis Ādolfija kungs, agrākā Liepājas pilsētas galvas
dēls. Ādolfija kungs jau bija piedalījies vairākās soda
ekspedīcijās.

R. Blaumanis (1908. g.)

VĀCU KOLONISTUS AICINA UZ KURZEMI

Saratovā zīle dzied

Vārtu staba galiņā.

„Geh, frauchena, klausītiesi,

Kādu ziņu zīle nes!”

„Zīle nesa tādu ziņu:

Uz Kurzemi mums būs iet.

Uz to Dieva Kurzemīti

Kungiem — brājiem palīdzēt!”

Div' vācieši kaktā sēd.
Abi sēdi domādam':
Vai būs ieti, vai neieti,
Vai palikti sētiņā.
Nu ar Dievu, Saratova,
Nebūšu vairs dienvidos,
Nelešu vairs karstā saulē
Arabuzes rušināt.

Jānis Rainis

RAKSTNIEKS TRIMDĀ

Pa vasaru 1913. gadā uzrakstīju „Pūt, vējiņi!”, pats sevi atsvabināju no apriebrušās sajūtas un devu visas savas sastrēgušās dzimtenes ilgas. Tā luga „Pūt, vējiņi!” tapa par izteiktu trimdinieku psiholoģijas lugu, un dziesma „Pūt, vējiņi!” par trimdinieku ilgu dziesmu. Par lugu un trimdu jāmin vēl daži vārdi, jo arī citā ziņā luga ir trimdas atmosfairas auglis un tās psiholoģijas atspulgs.

Toreiz trimdinieku dvēseles atmosfaira bija tapusi smaga kā priekšpērķona gaiss, bet saule vēlēja man labu arī šoreiz — atrisinājums nāca ne no pērķona, bet no spirtas mīļas vēsmašas, kas izkļiedēja tveici un lika aizmirst negaisa smagumu. Bija smaga toreiz trimdinieku atmosfaira ne vien no vispārējām trimdas nastām, bet arī no biedru savstarpējiem konfliktiem un viņu citādas gara orientācijas un uzskatiem disciplīnas un ētikas jautājumos. Tas bija polemikas laikmets pret mani un prasīja no manis atbildi — un cik neticami tas arī izlikās — „Pūt, vējiņi!” bija polemikas raksts no manas puses. Protams, savāds. Jo es biju noģērbis no sevis avižnieku un psihiski nespēju vairs polemizēt kā avižnieks. Nekad, arī manā avižnieka laikā, polemika nav bijusi mans dzīves elements, ciņa gan, bet to vienmēr esmu sapratis kā ko pozitīvu, jauna uzceltni, ne negatīvu. „Jaunā strāva”, piem., bija man jaunu ideju nešana, jauna satura došana mūsu dzīvei — es saprotu, ka vecā dzīve to uzskatīja kā ko naidīgu, kā ciņu un kā polemiku. Man tā nebija polemika. Lai šis viens piemērs ir daudzu citu vietā.

„Pūt, vējiņi!” izteica nevien manu negribu negatīvi darboties polemizējot, bet deva arī manu pozitīvu jaunu uzskatu par dzimtenes kautro skaistumu kā vēlamu ideālu. Tanī pašā laikā izauga arī „Jāzeps un viņa brāļi”, arī kā sava veida polemikas raksts, bet kamēr „Jāzeps” raksturo naida atmosfairu un iziet tieši uz cilvēces gala

ROZENTĀLS GLEZNO RĪGAS LATVIEŠU BIEDRĪBAS
NAMA FRESKAS (1910. g.)

Gleznotājs Jānis Rozentāls (1866.-1916.) bija viens no ievērojamākiem latviskuma ausmas laikmeta māksliniekiem. Rīgas latviešu biedrība savukārt bija šī laikmeta latviešu kultūras māmuļa. Rīgas latviešu biedrība rīkoja pirmos un vēlākos vispārējos dziesmu svētkus, izdeva zinātniskas grāmatas, iekārtoja etnografisku muzeju, rīkoja lauksaimnieku kongresus, nodibināja latviešu teātri, vāca tautas gara mantas un veica citus ievērojamus darbus. 1908. gadā nodega 1870. g. celtais biedrības nams. 1910. g. biedrība cēla jaunu namu, un Jānis Rozentāls 1910. g. augustā ārpusē virs nama galvenās ieejas gleznoja simbolisku fresku krāsainā cementā ar mozaikas ielikumiem. Uzņēmums rāda Rozentālu šai darbā.

mērķiem, tikmēr „Pūt, vējiņi!” tēlo tēvu māju daiļumu un grib gatavot to kā jaunu dzīvi uz lielo kopību —

Nes citā apvārsnī, kur top tā brīva,
Kur pats top skaists un smalks, ved lēnā varā
Uz jaunu būtni tautu cilvēcībā.

...Lugu izrādīja pirmo reizi Pēterpilī, Latviešu labdarības biedrības jubilejā 1913. g. 6. oktobrī. Tad arī nolasīja prologu. Pirmā izrādē Pēterpilī Baibiņas lomā tēloja Biruta Skujeniece.

Rīgā „Pūt, vējiņi!” izrādīta nākošā, 1914. g. Jaunajā teātrī. No sākuma lugai nelaimējās — tā man tika stāstīts — pat tik tālu, ka aktieri vai režisori liegušies līdzīdarbotes. Bet tad vēl to pašu pavasari un vasaru sacenšas pat 4 trupas izrādīt lugu uz laukiem un mazākās pilsetās Latvijā, Vislabākās izrādes, kā teica, esot devusi Birutas Skujenieces trupa. „Pūt, vējiņi!” ar laiku tikusi par manu vispopulārāko un visvairāk izrādīto lugu. To pašu 1914. gadu sākās pasaules karš, un kad arī izrādes Rīgā un Latvijā bija jāpārtrauc, tad toties jo vairāk luga tika izrādīta pa visu Krieviju latviešu kolonijās un bēgļu nometnēs...

Kārlis Skalbe

KURZEMES LAUKU SĒTA PRIEKŠ NOPOSTĪŠANAS (1914. g.)

„Tur ir Lejzemnieki”, mūsu ceļa biedrs rāda uz mājām, kuras ar platiem, pelēkiem jumtiem nogulušās koku zaļumā, kad mēs, pagājuši gabaliņu no Auces, nogriežamies pa lauku ceļu. „Vecais saimnieks ir interesants cilvēks. Viņam ir sešdesmit gadu, bet viņš lasa un seko visam kā jauneklis. Trīs dēli mācās. Viens nupat beidza zemkopības skolu, divi studē ārzemēs tehniku. Valdīs pārbrauca no Vācijas ar pēdējo vilcienu pirms kara sākšanās. Mēs viņu satikām, viņš nāks mums līdzī. Reinis vēl ir ārzemēs.”

Es eju un skatos pār timotiņa lauku, uz kura viz balstas pieneņu pūkas, uz platiem, pelēkiem jumtiem, kas nogrimst dārza zaļumā. Kā izskatās šī zemnieku lizda?

Kāda izskatās lauku sēta? Vai te vēl ir vecā, krēslainā istaba ar zemiem, nomelnējušiem griestiem, kur vasaras dienās nav saules un caur cieti salapojušiem ceriņu krūmiem aiz loga iespīežas tikai zaļa gaisma ēnā? Kur aizkrāsne stāv platā vectēva gulta ar zirnājiem, kas kāpj ārā no šiem miera dziļumiem gultas dibenā, kuros,

snauzdams un pīpēdams, pavada savas pēdējās dienas vecais tēvs. Tur garās vakara stundās, kad apklust rāmās sarunas, dzied aizkrāsē circenis. Kur galds un krēsls, vectēva gulta un krāsns nav vairs nedzīvas lietas, bet dzīvo zemniekam līdzī. Nekādā ziņā tās nav „mēbeles”, ko mēs pazīstam Rīgas dzīvokļos. Kur vasaras dienā, kad visi aiziet pie darba un tikai vecais tēvs sapņo savā gultas dibenā, stundas aiziet gausā klusumā, un tikai vista ienāk un padzēras no ūdens kula dobumā...

Mēs esam nokarsuši, nākot pa pašu dienvidu. Cik labi būtu tagad iet un pasēdēt šai krēslainā istabā, kur netiek iekšā dedzinošie saules stari, kur no zemes kula nāk patīkams vēsums.

Bet nav vairs Kurzemē vecās zemnieka istabas, kādu es to redzēju bērnībā savā dzimtenē.

Tāpat aiz logiem ir ābeles un zied ceriņu krūmi, bet iekšā viss ir citādi.

Mūs ieved glītā zālē ar mikstām, zaļām mēbelēm. Nav vairs tā, kā vecā istabā, kur galds un krēsls, un pulkstenis skapī dzīvoja mājiniekiem līdzī kā pasakaini tēli. Grāmatu skapis ar glāžu durvīm, dīvans ar ovāli liektu sarkanu atzveltni, rakstāmgalds un klavieres stūrī — tās ir jau mēbeles, mēbeles, kas vairs nerunā.

Mēs ienākam kā savās mājās. Students sēstas pie klavierēm, un mēs sākam dziedāt kādu tautas dziesmu. Kur ceļas šis prieks, šī svabadība? Tur ir vainīga kurzemnieku viesmīlība, kuru mēs sajūtam no katra rokas spiediena, kura spīd iekšā no dārza, kas šūpodams savus zarus, met uz rūtīm zaļus dālderus — še esam lauku svabadībā, latviešu sētā.

Dziesma aug un top arvien skaļāka. Mājinieki pievieno mums savas balsis, kaut gan viņi patlaban pārdzīvo nopietnu brīdi. Viņi nu strādā kā arvienu, bet viņi ir uz visu gatavi. No ēkām ir izvilktas dārzā lauksaimniecības mašīnas, ar paceltiem sarkaniem spārniem pļaujmašīna mūs sveicināja, kad mēs garām gājām. It kā te jaustu liesmu tuvumu. Varēja gaidīt arī, ka liks izvākt no mājām lopus un labību. (Kad mēs pāris dienas vēlāk nonācām Saldū, šāda pavēle bija jau izdota.) Vienreiz „Lejzemnieki” jau bijuši ugunī, bet lielgabalu cīņa novirzījusi gar mājām drusku sāņus, un lodes nav vēl aizkārušas ne salma uz jumta. Vecais saimnieks bijis mājā, izgājis aiz dārza un ar tālskati vērojis kauju.

Tagad viņš mierīgi sēd starp mums, klausās dziesmā un, it kā atvainodamies par dūmiem, kurus viņš laiž no

savas pipes, saka: „Man ir tāpat kā būru Krigeram, es nekur nevaru iztikt bez savas pipes.” Dziesma beidzas, mēs sākam runāties, vecais saimnieks pārdomā un iemet pa īsam teikumam, pa mazam aforismam.

Varbūt viņš arī otrreiz tāpat sagaidīs vāciešu ienākšanu un, kad posts būs pāri, varbūt stāvēdams pie mājas drupām un pārdomādams, kas noticis, taisīs kādu mazu aforismu, kā viņš mēdz darīt, un tad, par spīti saviem sešdesmit gadiem, sāks atkal no gala. Latviešu zemnieka enerģija ir nesalaužama.

SĒRA PALSĀ PALAGĀ MĀSA NĀVE GARĀM GĀJA...

Krievi pabeidza Vidzemes iekarošanu jau 1710. gadā un nodrošināja to sev ar 1721. g. miera līgumu. Kurzemes hercogiste gan vēl formāli palika patstāvīga, bet krievi arī šeit kļuva lielā mērā noteicēji. Polija, kuras protektorātā bija Kurzemes hercogiste un Piltene, bija vāja, un gadsimteņa beigās Polijas trīs lielie kaimiņi — Krievija, Prūsija un Austrija — sāka to dalīt. Vairākkārtējā Polijas dalīšanā Krievija 1772. gadā ieguva Latgali, 1795. gadā — Kurzemi un Zemgali. Minētās politiskās pārmaiņas bija svarīgas nevien mūsu, bet visas Eiropas vēsturē. Par to liecina šai nodaļā ievietotie Anglijas karaļa Džordža I, Anglijas valsts sekretāra Tounshenda, Krievijas ķeizarienes Katrīnas II (Lielās), Prūsijas karaļa Frīdriha II (Lielā) un Polijas brīvības cīnītāja Miķeļa Oginska raksti.

Tie bija bargo kungu laiki, ko 18. gadsimtenī pārdzīvoja latviešu zemnieki laukos un pārējie latvieši pilsētās. Zviedru izdarītā Vidzemes muižu redukcija tika anulēta. Sīkās muižas atkal bija pilnīgā vācu muižnieku varā, bet lielās zviedru kungu muižas piešķīra krievu kungiem.

Kungu mentalitāte, kuri valdīja pār latviešiem, pa daļai atspoguļojas fon Manšteina, Kazanovas un Kanta tēlojumos. Nav pierādīts, bet ir ļoti ticams, ka viens no lielākajiem kungiem — hercogs Bīrons, kas valdīja nevien pār Kurzemi, bet arī plašo Krieviju — pats bijis latviešu cilmes. Arī par ķeizarieni Katrīnu I ir izteiktas šādas domas, kaut vairums vēsturnieku viņu uzskata par leišu zemnieka Zamueļa Skavronska meitu (skat. Voltēra rakstu).

Bargie kungi nospieda latviešu zemnieku tik zemu, kā vēl nekad agrāk. Zemniekus pārvērta par vergiem, viņus pirka un pārdeva. Viņu klaudas kļuva ārkārtīgi smagas, jo mēris bija ievērojami samazinājis zemnieku skaitu. Meklējot jaunus ienākuma avotus, muižnieki pievērsās degvīna dedzināšanai gan eksportam, gan zemnieku apdzirdīšanai daudzajos krogos. Kaut arī kādu laiku kari vairs neplosījās mūsu zemē, latvieši cieta Krievijas karos. 1758. gada „lielajās šķūtīs” simtiem latviešu zemnieku un tūkstošiem zirgu aizgāja bojā, vedot krievu karaspēku uz Prūsiju. Latvieši smagi cieta arī, kad 1796. g. sāka ņemt rekrūtus uz 25 gadiem pa vienam no ik 400 zemniekiem.

Tomēr šai laikmetā latvju zemnieki no vergiem, par kādiem tos gribēja pārvērst un faktiski pārvērta Rozena 1739. g. deklarācija, pēc simt gadu ciešanām pacēlās līdz brīvu cilvēku stāvoklim. Tas bija ilgs un grūts ceļš, slacīts nemiernieku asinīm (vairāk pazīstamie ir Lāsbergu nemieri 1771. g., galvas naudas nemieri 1784. g. un Kauguru dumpis 1802. g.). Bija arī starp muižniekiem, mācītājiem un literātiem vīri, kas prasīja cilvēcisku apiešanos ar latviešiem un igauņiem. No šādām prasībām nodajā ievietots vācu mācītāja un rakstnieka Herdera un Tērbatas franču tautības profesora Parrota raksts. Arī iru tautības gubernatora Brauna simpatijas bija apspiesto pusē.

Šo ideju ietekmē daži muižnieki izdeva privātus likumus zemnieku stāvokļa uzlabošanai, piem., brīvkungs šules 1764. g. izdeva latviešu valodā „Aizkraukles un Rīmanmuižas zemnieku tiesu”. Vistālāk šai virzienā gāja Jaungulbenes grāfs Īgelštremis (sk. 1802. g. dokumentu). Humānisma ideju ietekmē un, baidoties no Francijas revolūcijas, beidzot sākās oficiālas reformas zemnieku labā.

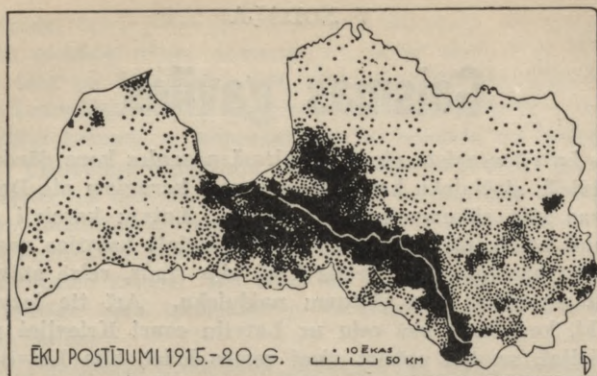
1804. un 1809. g. izdeva Vidzemes zemnieku likumus. Šie likumi neapmierināja nedz muižniekus, nedz zemniekus, nedz valdību, tādēļ 1816. g. Igaunijā muižnieki nolēma atcelt dzimtbūšanu. 1817. g. to pašu izdarīja Kurzemes muižnieki un 1819. g. Vidzemes muižnieki. Zemnieki pakāpeniski kļuva personīgi brīvi, bet līdz ar brīvlaišanu zaudēja savu zemi, ko turpmāk uzskatīja par muižnieku īpašumu. Zemnieki savas mājas varēja nomāt, parasti pret klausām muižu laukos. Ievietotie fragmenti no vācu ceļotāja Kola grāmatas ir aculiecinieka novērojumi un vērtējumi. Lielā skapraža Richarda Vāgnera apraksts paver ainu Latvijā valdošo kārtu garīgajā tuksnesī 19. g. s. sākumā. Gadsimteņa vidū zemnieki sāka meklēt

glābiņu, pārejot „ķeizara ticībā” un cenšoties izceļot uz Krieviju. Nemieri un bads stāvokli pasliktināja, un muižnieki sāka izstrādāt jaunu reformu projektus. Latgalē zemnieku brīvlaišana notika tai pašā reizē, kad Krievijā (1861. g.), un šeit zemnieki ieguva zemi. Arī Vidzemē un Kurzemē zemnieki iegūst tiesības iepirkt zemi. Jaunais pašvaldību likums dod pagastiem neatkarību no muižniekiem.

Ar 19. gadsimteņa vidu latvju tautas vēsturē sākas pilnīgi jauns laikmets. No pašu latviešu vidus sāka rasties sabiedriski un politiski darbinieki, kas vairs nepārvācojās (kā, piemēram, Bīriņš simt gadus agrāk). Viens no pirmajiem šai ziņā bija Kr. Valdemārs. Valdemāra slavenie vārdi — „Ak sniedziet, jūs...” dzīvos mūžīgi (sk. Aicinājums). Valdemārs pats sekoja šim aicinājumam, bet no viņa vispusīgās darbības šai krājumā dokumentēta tikai latvju kuģniecības atjaunošana (sk. Kurzemes gubernatora ziņojumu).

Tautiskās atmodas dižo darbu starpā jāmin Latviešu biedrības dibināšana Rīgā, tautas gara mantu vākšana (sk. Kr. Barona rakstu), dziesmu svētku rikošana, teātru dibināšana. Paplašinās skolu tīkls, rodas skolotāju semināri, attīstās latviešu māksla. Arvien lielākā skaitā rodas apdāvināti latviešu rakstnieki. Kupli sazaļo latvju prese. Latviešu kultūru padzīcina reliģiskā kustība — brāļu draudzes.

Pamazām latvieši kļūst par politisku faktoru un paši sāk ierosināt reformas. Līdz astoņdesmitajiem gadiem galvenais noteicējs Rietumlatvijas politiskā dzīvē bija bijuši vācu muižnieki, kamēr Latgalē poļu muižniecības dumpīguma dēļ noteikšana bija Krievijas ierēdņiem. Ar astoņdesmitajiem gadiem Latvijā sākās pārkrievošanas tendences. Tomēr arī šo uzbrukumu latvieši pārcieta, jo tautiskās atmodas spēki bija stiprāki. Tautiskās atmodas darbinieki, kas orientējās uz Vakareiropas sabiedriskajām idejām, veidoja t.s. jauno strāvu. 19. gadsimteņa beigās Krievija sāk saimniecisku politiku, kuras ietvaros Baltijas provincēs sāk attīstīties rūpniecība, un Rīga kļūst par ievērojamu rūpniecības centru. Līdz ar to rodas jauna latviešu sabiedriskā šķira — fabriku strādnieki. Strādnieki pievēršas sociālistiskām idejām un vēlāk (1904. g.) arī nodibina kopēju sociāldemokrātu partiju, kas bija pirmā politiskā partija Latvijā. Deviņdesmito gadu saimnieciskā krīze izraisa

ĒKU POSTĪJUMI 1915.-1920. g.

Šī kartogramma sastādīta pēc 1920. gadā izdarītās skaitīšanas par kara laikā nodarītiem postījumiem. Katrs punkts apzīmē desmit nopostītas ēkas. Ap Daugavu un dažos citos novados postījumi bija tik lieli, ka atsevišķie punkti kartogrammā saplūst melnā laukumā. Pavisam Latvijā bija nopostīts 78.000 ēku, bet daļēji nopostītas 105.000 ēkas (tās kartogrammā nav parādītas).

pirmos strādnieku streikus (1899. g.). Kad Krievijai zaudējot karu ar japāņiem, kļūst spilgti redzami tās iekārtas lielie trūkumi, sākas 1905. g. revolūcija, piedaloties latviešu strādniekiem, zemniekiem un intelligenci (sk. revolūcijas laika tēlojumus). Revolūciju cara valdība apspieda, bet palika alkas pēc brīvības un patstāvības. Pēc revolūcijas apspiešanas tūkstošiem latviešu devās trimdā. Trimdinieku starpā bija arī lielais latvju rakstnieks Rainis, kura darbi palīdzēja kā trimdiniekiem, tā Latvijā palikušajiem uzturēt dzīvus brīvības centienus.

Brīvības alkas bija tik spēcīgas, ka pirmā pasaules kara laikā, pārvarot neiedomājamas grūtības, latvieši nodibināja savu nacionālo karaspēku. Latvju strēlnieku karogu iemīļotais simbols bija saule. Trīspadsmit gadus pēc lielās latviešu revolūcijas uzlēca latvju brīvības saule.

Gaismas gaviles

Latvijas valsts piedzima pirmā pasaules kara dārdos. Latviešu strēlnieku kaujas zem saules karogiem pie Daugavas bija sākums brīvības cīņām. Latvju kareivji ar saules attēlu pie cepurēm pabeidza izcīnīt Latvijas neatkarību pēc tam, kad lielais karš bija rimis, reizē stāvot pret austrumu un rietumu naidnieku. Arī tie latvju pulki, kas lauza sev ceļu uz Latviju cauri Krievijai un Sibīrijai, un tad apkārt visai zemes lodei, bija Latvijas brīvības izcīnītāji, tāpat piektā gada latvju trimdinieki, latvju bēgļu vadoņi, latvju valstsvīri un gara darbinieki, kas visi pielika savu roku, lai radītu pašu valsts pamatus. Vecā paaudze un jaunatne, tie, kas lielo karu bija pārcietuši dzimtenē, tāpat tie, kas atgriezās no Krievijas un Eiropas trimdas, ar degsmi un sajūsmu ķērās pie Latvijas jaunuzbūves darba. No kara drupām pacēlās pašu valsts, kurā nebija apspiesto un beztiesīgo. Latvju gaviļiem tomēr radās skauģi. Pēc tikai divdesmit miera gadiem no austrumiem un rietumiem stiepās asiņainas rokas pēc Latvijas. Gaisma nodzisa. Gaviles aplusa. To iespēja varmākas, kas tagad valda pār Latviju. Viņi tikai nespēja vienu — izdzēst atmiņas par Latviju kā gaismas un gaviļu valsti. Šīs atmiņas dzīvo latviešos, kas palika Latvijā, tās dzīvo latviešos, kas devās trimdā. Mūsu jaunatne neļaus šīm atmiņām iznīkt, un kad nāks jaunatnes laiks, tā uzcelt jauno Latviju, vēl skaistāku un laimīgāku nekā to, kas dzīvo mūsu atmiņu tēlos.

Andrejs Auzāns

ZIEMSVĒTKU KAUKAS (1917. g.)

Paredzēts bija 12. armijas plašs uzbrukums Rīgas frontē no Babītes ezera līdz Olainei ieskaitot, pie kam latviešu divīzijai bija pavēlēts pēkšņā nakts uzbrukumā, bez iepriekšējas artilērijas sagatavošanas, pārraut fronti iecirknī no Ložmetēju kalna dienvidu pakājes līdz Manģiem ieskaitot.

Pa labi un kreisi no latviešiem uzbrukumam bija izraudzītas 6. Sibīrijas korpusa daļas, bet Olaines virzienā 2. korpuss. Latviešu divīzija ietilpa 6. Sibīrijas korpusā. Uzbrukuma virzieni bija izraudzīti: latviešu divīzijas I

brigādei viens virziens — Mangaļi-Skangaļi, II brigādei biju noteicis divus virzienus — vienu pret meža stūri, pa labi no I brigādes, bet otru pāri Tīrelim, dienvidos no Ložmetēju kalna, lai izietu šai vācu citadelei — Ložmetēju kalnam — aizmugurē un to ieņemt no turienes.

Ložmetēju kalns bija tik pamatīgi nocietināts un ap-sargāts, ka frontāli to ieņemt nebija ne mazākās izredzes. Ļoti pamatīgi ar ierakumiem, vaļņiem un neskaitāmiem dzeloņstiepuļu pīnumiem bija nocietināts arī viss latviešu uzbrukuma rajons. Lai visus šos šķēršļus pārvarētu, bija vajadzīga liela izveicība un varonība, sevišķi priekšējām daļām.

I brigādes priekšgalā pieteicās iet mūsu tautas va-ronis kapteinis Briedis ar 1. pulka 1. bataljonu. Briedim bija lieli piedzīvojumi nakts uzbrukumos, un tādēļ šai rajonā varēja gaidīt drošas sekmes. II brigādes gal-venais trieciens bija — ar trim pulkiem pāri atklātam, vairāk nekā kilometru platam tīrelim, bet ar ceturto pulku pret meža stūri.

Kad iepazīstināju pulku komandierus ar uzbrukuma plānu un jautāju, kurš no pulkiem vēlētos iet galvenās trieciena kolonnas priekšgalā, visi pulku komandieri at-bildēja, ka ies tas pulks, kuram būs pavēlēts. Bet uz-devums nebija no tādiem, kas veicams ar vienkāršu pa-vēli. Lai sekmes būtu drošas, bija nepieciešams, lai pulka komandieris ticētu savam uzdevumam un līdz ar to varētu šo ticību iedvest arī pakļautiem.

Tā kā 5. Zemgalēs pulka komandierim pulkvedim Vācietim bija no agrākiem laikiem lielāka kauju pieredze nekā citiem II brigādes pulku komandieriem, tad griezās pie viņa ar jautājumu — vai viņš neuzņemtos ar savu pulku iet galvenās trieciena grupas priekšgalā. Pulkvedis Vācietis uz to tomēr atbildēja, ka viņš vēlētos, lai viņa pulku norīkotu triecienam pret meža stūri, kur tas pašreiz ieņēma aizstāvēšanās pozīcijas. Tur līdz pre-tinieka nocietinājumiem bija daudz tuvāk nekā pāri tī-relim, un pieejas pa daļai segtas.

Jautājums palika neizšķirts, kamēr ieradās pulkve-dis Goppers. Tūdaļ pēc iepazīšanās un dažu vārdu ap-maiņas aizbraucām ar pulkvedi Gopperu uz pozīcijām un apstāigājām visu II latviešu brigādes uzbrukuma rajonu. Iepazīstināju pulkvedi uz vietas ar kaujas plānu un uz-brukuma virzieniem, un pēc tam jautāju, kuru no diviem virzieniem viņš atzīst par izdevīgāku pēkšņam nakts triecienam. Pulkvedis Goppers, ilgi nedomādams, atbil-

dēja, ka tikai pāri tīrelim, kur pretinieks, droši vien, triecienu vismazāk gaida. Tad griezos pie viņa ar apmēram šādiem vārdiem: „Vai jūs, pulkveža kungs, neuzņemties ar 7. Bauskas pulku iet galvenās trieciena kolonnas priekšgalā? Labi saprotu, ka jums pašreiz grūti atbildēt, jo pulku vēl neesat redzējuši, bet esiet pārliecināti, ka pulks droši ies tur, kur jūs viņu vadīsiet. Es 7. Bauskas pulka kaujas spējas ļoti labi pazīstu, jo esmu to vadījis vairākos uzbrukumos.” Uz to jau tūdaļ saņēmu principiālu piekrišanu, tikai ar piezīmi: „Atļaujiet man šodien pieņemt pulku un iepazīties ar tā strēlniekiem. Citrīt došu galīgo atbildi.” Otrā dienā sekoja pulkv. Goppera piekrišana virzīties ar 7. Bauskas pulku II latviešu brigādes galvenās trieciena kolonnas priekšgalā. Bija izlemts viens no II brigādes uzbrukuma svarīgākiem jau-tājumiem.

Uzbrukuma kolonnā aiz 7. pulka tika norīkots 6. pulks un pēc tam 8. pulks. 6. pulkam bija pavēlēts pēc vācu ierakumu ieņemšanas izvirzīties pārrāvumā, ieņemt tur aizstāvēšanās pozīcijas pa labi un pa kreisi, pārrāvumu katrā ziņā noturēt, to vēl paplašinot, lai nodrošinātu ceļu rezervēm. 8. pulkam bija jāseko 7. pulkam un jāatrodas 7. pulka komandiera rīcībā. 5. pulka uzdevums bija uzbrukt pret meža stūri, pa kreisi no galvenās kolonnas, un nodrošināt sakarus starp I un II latviešu brigādi.

Uzbrukuma sākums bija noteikts 23. decembrī, pēc vecā stila, pulkst. 5 no rīta, lai pēc pretinieka nocietinātās joslas pārraušanas vēl līdz gaismai izvirzītos viņa aizmugurē.

Naktī, sniegputeņa aizsegā, karaspēka daļas izvirzījās līdz pretinieka nocietinājumiem un tieši pulkst. 5, pēc iepriekš salīdzinātiem pulksteņiem, uzsāka visā frontē — no Babītes ezera līdz Olainei — strauju triecienu bez iepriekšējas artilērijas sagatavošanas. Artilērija atklāja uguni tikai pēc tam, kad kājnieku kauja jau bija iedegusies. 7. Bauskas pulks pilnīgi pārsteidza pretinieku — ar istu tīģera lēcieni pārvarēja visus šķēršļus, ieņēma vācu pozīcijas un pēc tam, kad 6. pulks ie-gāja pārrāvumā un to nosedza, pulkvedis Goppers, sakārtojot savu 7. pulku, turpināja kopā ar 8. pulku ceļu uz pretinieka aizmuguri, izvirzījās pa dziļu sniegu vairāk nekā 3 kilometrus un ieņēma uz visām pusēm aizstāvēšanās pozīcijas, lai noturētu pretinieka spiedienu, kamēr

pienāks rezerves. Vienlaicīgi ar II brigādi vācu pozīcijās ar strauju triecienu ielauzās arī I latviešu brigāde.

Krievu karaspēka daļām iebrukums vācu pozīcijās sekmējās tikai Strīdus kalniņa rajonā, pa kreisi no latviešiem. Bet arī tur jau 23. decembrī ap pusdienas laiku iebrucēji ar lieliem zaudējumiem bija atsviesti izejas pozīcijās. I latviešu brigāde izvirzījās ar priekšējām daļām līdz Skangāļiem un visu dienu turpināja ar pretinieku niknas cīņas. Drīz pēc vācu pozīciju ieņemšanas kapteini Briedi ievainoja un no kaujas lauka iznesa. Rezerves laikā nepienāca, un noasiņojušie I latviešu brigādes pulki bija spiesti ar tumsu atvirzīties savās izejas pozīcijās. II latviešu brigādes 5. pulka iebrukums vācu pozīcijās, par spīti karavīru varonībai un lieliem zaudējumiem, neizdevās. 7. un 8. pulks pulkveža Goppera vadībā turpretim izvirzījās pa dziļu sniegu vairāk kā 3 km pretinieka aizmugurē un ieņēma uz visām pusēm aizstāvēšanās pozīcijas.

Kauja turpinājās nepārtraukti, pie kam 6. pulks II latviešu brigādes rajonā arvien vairāk paplašināja pārrāvumu. Bet rezerves nepienāca. 23. decembrī vēlā vakarā manā rīcībā pienāca tikai 16. Sibīrijas pulka viens bataljons, un bija paziņots, ka izsūtīts arī 53. Sibīrijas pulks. Sibīriešu bataljonu nekavējoties nosūtīju 6. pulka komandiera rīcībā, lai palīdzētu noturēt pārrāvumu no kreisās, ļoti nopietni apdraudētās Mangaļu puses. Sibīrieši ieņēma aizstāvēšanās pozīcijas starp 6. un 8. latviešu pulku un savu uzdevumu godam veica, atsitot visus pretinieka uzbrukumus līdz pat Ziemsvētku kauju beigām. 53. Sibīrijas pulks, kā vēlāk noskaidrojās, bija no rezerves vispirms virzīts uz Strīdus kalniņu krievu pulku atbalstīšanai, bet tā kā līdz pulka pienākšanai tur krievu iebrukums vācu pozīcijās bija jau pilnīgi likvidēts, tad to virzīja tālāk latviešu divīzijas komandiera rīcībā. Pulks, nostāigājis pa dziļu sniegu garus ceļus, pienāca II latviešu brigādes kaujas rajonā tikai pēc pusnakts un ļoti noguris. Līdz gaismai tas nebija spējīgs pārvarēt atklāto tīreli līdz pārrāvumam, bet dienā, protams, pa tīreli virzīties nevarēja, jo pretinieks to labi pārrēdēja no saviem novērošanas punktiem un ar savu uguni varēja pulku iznīcināt. Tādēļ, lai gan 6., 7. un 8. pulks bija nepārtrauktās kaujās un stāvoklis nopietns, man nācās atlikt 53. Sibīrijas pulka virzīšanu uz priekšu līdz 24. decembra vakaram, kad satumsis.

Pulkvedis Goppers par stāvokli frontē bija visu laiku informēts un ļoti labi apzinājās, ka pēc pārējo pulku neveiksmēm pa labi un pa kreisi, vācieši var visas savas tuvākās rezerves virzīt pret viņu. Bet par to viņš nebūt neuztraucās. Būdams pats možā gara stāvoklī, viņš tādu uzturēja arī savos pakļautajos. Kad daži 7. pulka virsnieki viņam jautāja, kas būs, ja vācieši atgūs pārrāvumu un ielenks 7. un 8. pulku no visām pusēm, viņš aukstasinīgi atbildēja: „Ja jau mēs izlauzāties caur vācu nocietinājumiem frontāli, tad izlauzties no aizmugures būs daudz vieglāk.” Tas jautātājus pilnīgi nomierināja.

24. decembrī manā rīcībā tika vēl nodots I latviešu brigādes 3. Kurzemes un 4. Vidzemes pulks, un ar I latviešu brigādes daļām nomainīts manas brigādes 5. pulks, kur uzbrukums arī bija nesekmīgs.

Kad satumsa, es visus trīs minētos pulkus bez starpgadījumiem izvedu caur pārrāvumu, nonākot pie 7. pulka stāba. Mežā pie ugunsкура tieši Ziemsvētku naktī tika pieņemts uzbrukuma plāns Ložmetēju kalnam no aizmugures. Uzbrukuma plānu sastādot, bija ņemti vērā pulkv. Goppera ļoti vērtīgie pieredzējumi divu diennakšu nepārtraukto kauju laikā. Trieciena priekšgalā bija norīkots pulkv. Goppers ar 7. Bauskas pulku un varonīgais Nāvessalas aizstāvētājs pulkv. Kalniņš ar 3. Kurzemes pulku.

Turpat pie ugunsкура, kas mums bija Ziemsvētku eglītes vietā, pēc tam notika svinīgs brīdis. Klusā balsī karavīri nodziedāja „Klusa nakts, svēta nakts” un citas Ziemsvētku dziesmiņas, vienojās savās domās ar piederīgiem un stiprinājās garīgi. Frontē bija iestājies klusums. Atskanēja tikai pa retam šāvīnars.

25. decembrī, nakts aizsegā, dažas stundas pirms gaismas iesākās pēkšņais, straujais uzbrukums Ložmetēju kalnam no aizmugures. Līdz ar to, kā jau iepriekš bija norunāts, viesuļuguni uz Ložmetēju kalnu atklāja arī krievu artilērija. No frontes, aizmugures un dienvidu sāniem Ložmetēju kalns mirdzēja vienās ugunīs. Varonīgie latviešu strēlnieki ieņēma tuvciņā vienu vācu aizmugures blindāžu pēc otras, strauji virzījās uz priekšu, un vēl pirms pusdienas pirmos Ziemsvētkos viss Ložmetēju kalns krita mūsu rokās. Saņemtas bija bagātīgas trofejas. Kaut daļa ienaidnieka pārbēga pār Lielupi, vairāk nekā 1000 cilvēku bija saņemti gūstā.

LATVIJAS APVIENOTĀJI (1917. g.)

Kad Krievijā nodibinājās Kerenska pagaidu valdība, latviešu sabiedriskie darbinieki panāca, ka apvienoja tās Latvijas daļas, kuras nebija vācu okupētas — Latgali un Vidzemi. Uzņēmums rāda delegāciju, kas apmeklēja Kerenski un minēto apvienošanu panāca. No kreisās: Z. A. Meierovics, M. Skujenieks, M. Antons, K. Kurševics, Vl. Rubulis, J. Zālītis un J. Pabērzs.

Ja šīs trīs dienu nepārtrauktās kaujas beidzās tikai ar vācu citadeles — Ložmetēju kalna — ieņemšanu, tad tā nebija latviešu strēlnieku vaina. Tas arī ne mazākā mērā nemazina strēlnieku varonību un šo kauju lielo nozīmi mūsu tautas vēsturē.

Ziemsvētku kaujas bija strēlnieku legendārās slavas zenīts. Tik stipri nocietinātas joslas pārrāvums bez artilērijas sagatavošanas bija tik sensācionāls, ka par to sāka rakstīt pasaules prese un interesēties militārās autoritātes. Par latviešu karotāju varonību sāka parādīties pat tīri fantastiski nostāsti.

Strēlnieku cīņas pacēla mūsu tautas pašapziņu un palāvību saviem spēkiem, iedvesa latviešiem cerības un ticību gaišākai nākotnei, un ierakstīja latviešu tautas vārdu pirmā pasaules kara vēsturē.

LATVJU STRĒLNIEKI

Somi mums savā laikā noderēja par pirmo neatkarīgas tautas paraugu. Viņiem jau cara laikā bija diezgan plaša autonomija, pat sava nauda, tik nebij savas nacionālas armijas. Tā viņiem bij kādreiz bijusi. Bet šī tiesība turēt savu armiju viņiem bij ņemta, un visā zemē par to bij dziļš nemiers. Viņi atteicās kalpot krievu pulkos, uz ko viņus gribēja piespiest, nedeva krieviem neviena rekrūša, un neviens robežu ciems nenodeva šo tautas gribu. Viņi atpirkās no kara dienesta, maksādami krievu valdībai katru gadu 20.000 marku. Tai pašā laikā ar lielu mīlestību viņi krāja un glabāja savas varoņlēgendas, cerēdami kalpot kādreiz savai tēvijai savā zemē, savā nacionālā armijā.

Vai mums vajadzēja vai nevajadzēja dibināt savus strēlnieku pulkus — ir lieki runāt, kaut gan par to tik daudz ir runāts. Tas bij pirmais solis uz mūsu neatkarību. Mēs spērām šo soli, kad sākām apzināties savu spēku, kad redzējām laiku un izdevību. Mūs bidija vēsture. Toreiz vēl nedomājām ne par autonomiju, ne par neatkarīgu valsti. Mums bij tikai vajadzība aizstāvēt savu zemi. 1915. g. pavasarī krievi sāka atkāpties un bez cīņas atdot vāciešiem Kurzemes ciemus un pilsētīņas. Kāda latviešu nodaļa toreiz apturēja vācu gājienu aiz Jelgavas. Tur radās nodoms dibināt latvju bataljonus, jo bija skaidri redzams, ka krievi negrib cīnīties par mūsu zemi, ka viņi nodos mūs vāciešiem. Bet uz vāciešiem tauta skatījās nevis kā uz krievu valsts, bet kā uz latvju tautas ienaidniekiem. Tādi bij tautā vēsturiskie iespaidi. Kad es staigāju starp bēgļu nometnēm uz Daugavas plāvām un vienam otram puspārmetoši jautāju: „Kādēļ jūs bēgat? Kāpēc atstājat dzimteni?” — man ar dusmām atbildēja: „Mēs negribam palikt zem vācieša.” Vācietis šē bij tautas ienaidnieks. Ar viņu mums bij vēsturiski rēķini. Mēs nespējām pacelties pār acumirkliģo situāciju un nogaidīt. Vāciešiem tuvojoties, ar impulsīvu spēku atmodās tautas aktivitāte. Pirmā kustība bij bēgt, otrā — cīnīties. Un, kad parādījās valsts domnieku Goldmaņa un Zālīša uzsaukums stāties zem latviešu karoga — visi, kas bij atrauti no savas mājas un dzimtenes, un gribēja viņu atkal atgūt, iestājās strēlnieku bataljonos. Pat mazi zēni, kuri bēgļu drūzmā bij pazaudējuši savus vecākus,

kā no līdzas izsviesti putnēni kaut kā aizmaldijās uz mūsu strēlnieku ierakumiem. Še viņi dabūja zaldāta mētelī un zābakus, un kāpostus no rotas katla. Tā strēlnieku bataljoni palika par varoņsaimi. Kurzemes tauta izira kā vējā. Latvju bataljoni radās kā jauns tautas kodols, kas ar dziļu sirsnību pieķērās savai zemei un negribēja aiziet no savas mājas sliekšņa. Mēs nedomājām vēl par savu valsti. Bet atļauja dibināt savus pulkus jau bij puse no mūsu neatkarības. Mums bij jau pašu spēks, uz ko balstīties. Tā bij augsta pakāpe uz neatkarību. No šejienes jau varējām sniegties pēc vēstures ieguvumiem. Kad Eiropā parādījās pirmās ziņas par latviešu strēlnieku varoņdarbiem, kāds valstsvīrs teicis: „Jauna valsts ir dzimusi.”

Mēs klausījām vēstures nojautai, kura vada tautas likteņus. Klūda nebij vis tā, ka dibinājām savus strēlnieku pulkus, bet tā, ka nemācējām viņus saudzēt. Tragiskās Ziemas svētku kaujās mēs viņus uz pusi sadedzinājām. Krievu pulkos jau bij sācies sabrukums. Tie negāja līdz. Šinīs ugunīs sadega arī strēlnieku uzticība toreizējiem nacionāliem vadoņiem. Dzīvu no kaujas liesmām saņēmām tikai nemirstīgo leģendu par strēlnieku varonību. — Neiesim vēsturi tiesāt. Kāpēc bija vajadzīgas šīs kaujas? Vai varam tā jautāt? Sāpes un naidis bij tik lieli. Tautas traģēdija bija kā atvars, kurš rauj iekšā ar savu tumšo spēku.

Revolūcijas dienās, vāciem ienākot, mūsu strēlnieku pulki aizgāja uz Krieviju. Viņiem nebija ceļa atpakaļ, ja negribēja doties vācu gūstā. Viņi aizgāja, paklausīdami vēstures nojautai. Varbūt viņi būtu arī nolikuši ieročus, bet viņi jūta, ka uzdevums vēl nav beidzies. Pulcināti dzimtenes aizstāvēšanai, kurai bija kalpojuši ar lielāko varonību, viņi vēl nevarēja nolaist rokas. Viņi vēl atradās zem lielā laikmeta iedvesmes. Viņi jūta, ka ir vēl kāds uzdevums revolūcijā. Atmodināti un iedvesmoti no patriotiem un nacionālistiem, viņi aizgāja vai, kā teica, „noklīda uz revolūcijas neceļiem”. Vai starp viņu pirmo un otro darbības posmu nav liela pretruna? Tā tikai izliekas.

1905. gadā tika uzstādīta šāda vienkārša, bet liela vēstures teze: „Papriekšu vajag izvest līdz galam revolūciju Krievijā, tad varēs izvest revolūciju Latvijā.” Apzinīgi vai neapzinīgi mūsu strēlnieki aizgāja šo tezi pie-

pildīt. Mūsu vēstures gaitas toreiz vēl ar Krieviju bij kopējas. Ja Krievijā uzvarētu muižniecība ar caru, tad arī mēs neglābtu savu brīvību un pie mums atgrieztos baronu vara (vismaz kā vara pār zemi). Un cik zīmīgi! Kad pie Perekopas ir sakauti muižnieciskie pretrevolūcijas spēki, strēlniekiem atlaižas rokas. Viņi jūt, ka savu uzdevumu ir izpildījuši. Tagad viņi paceļ nacionālo karogu un brauc uz māju. Tas liecina, ka viņi nav vis bijuši tikai lielnieku kalpi un algādži, bet apzinīgi vai neapzinīgi kalpojuši vēstures uzdevumiem. Krāsīm atmiņas par mūsu strēlniekiem, pacelsim tās visur, kur iemītas varoņu pēdas, Daugavas krastos vai tālā Krievijā. Strēlnieku cīņas ir prasījušas daudz upuru, un viņi ir pratuši upurēt. Bet kas paliek no mūsu dzīves? Leģenda uz dažām vēstures lapas pusēm. Strēlnieki — būs viena no spožākām.

Leons Trockis

KĀ BOĻŠEVIKI IZSKAIDROJA RĪGAS KRĪŠANU (1917. g.)

19. augustā vācieši pārrāva fronti pie Ikšķiles. 21. augustā viņi ieņēma Rīgu. Ar to piepildījās Koriņlova pareģojums, bet Rīgas krišana bija signāls buržuāzijas politiskajam uzbrukumam presē. Prese desmitkārt pastiprināja savu kampaņu pret „strādniekiem, kas negrib strādāt” un „kareivjiem, kas negrib cīnīties”. Revolūcijai bija jāatbild par visu: tā bija nodevusi Rīgu, tā gatavojās nodot Pēterpili. Tāpat kā jūnijā, šai armijas nomelnošanai šoreiz nebija nekāda pamata. Jūnijā kareivji bija atteikušies doties uzbrukumā, jo viņi tad nevēlējās uzvandīt fronti, pārtraukt valdošo vācu pasīvītāti un atjaunot cīņas. Tagad turpretim Rīgas pievārtē cīņu bija sācis ienaidnieks, un kareivji izturējās pavisam citādi. Tā bija visvairāk propagandistu apstrādātā 12. armijas daļa, un nevarēja sagaidīt, ka tā padosies pānikai. Armijas komandieris, ģenerālis Parvskijs ne bez pamata lielās, ka atkāpšanās notikusi priekšzīmīgā ierindā un to nevarot salīdzināt ar atkāpšanos Galicijā un Austrumprūsijā. Komisārs Voitinskis ziņoja: „Mūsu spēki priekšzīmīgi izpildījuši savu uzdevumu pārrāvuma rajonā, bet viņi nav spējīgi vēl ilgi izturēt ienaidnieka spiedienu. Viņi atkāpjas soli pa solim un cieš milzu zaudējumus. Sevišķi jāizceļ latviešu strēlnieku ārkārtējā varonība. Strēlnieku atliekas par spīti pilnīgam nogurumam ir at-

kal nosūtītas kaujā..." Vēl jūsmīgāks bija armijas komitejas priekšsēža, menševika Kuchina ziņojums: „Kavavīru gars bija apbrīnojams... nekas tamlīdzīgs nebija līdz šim piedzīvots." Kāds cits armijas pārstāvis dažas dienas vēlāk ziņoja izpildkomitejas sēdē: „Uzbrukuma centrā bija latviešu brigāde, kurā bija gandrīz vienīgi boļševiki... Saņēmusi pavēli doties uz priekšu, brigāde devās kaujā ar sarkaniem karogiem, orķestrim spēlējot, un cīnījās ar ārkārtīgu varonību”...

Ja arī daži komisāri, baidoties no ģenerāļiem, būs pārspilējuši armijas varonību, fakts paliek, ka kareivji un jūrnieki izpildīja pavēles un krita. Vairāk viņi neko nespēja darīt. Lietas būtībā tomēr Rīga netika aizstāvēta. Liekas neticami, tomēr 12. armija bija pilnīgi nesagatavota. Trūka visa kā: cilvēku, ieroču, piegādes, gāzu masku. Sakari bija neiedomājami slikti. Nevarēja izdarīt pretuzbrukumu, jo japāņu patronas bija piegādātas krievu šautenēm... Virspavēlniecība tomēr labi zināja, ko nozīmē Rīgas krišana. Kā tad izskaidrot slikto aizstāvju stāvokli un apgādi? „Boļševiki”, tā raksta Stankevičs, „izplata baumas, ka Rīga atdota vāciešiem, jo virsnieki gribēja tikt vaļā no šī boļševisma perēkļa. Šīs baumas atrada dzirdīgas ausis armijā, jo bija zināms, ka īstenībā Rīgu neaizstāvēja un atdeva bez pretošanās.” Ir fakts, ka jau 1916. g. decembrī ģenerālis Ruskijs un Bruzilovs bija žēlojušies, ka „Rīga ir ziemeļu frontes nelai-me”, jo tā bija „propagandistu perēklis”, ko varēja tikai iznīcināt. Liekas, tas bija daudzu ziemeļu frontes ģenerāļu sapnis, ka Rīgas strādnieki un kareivji jānodod vācu okupācijas pārmācībā. Saprotams, nevar apgalvot, ka virspavēlnieks būtu devis rīkojumu Rīgu atdot, bet visi bija lasījuši Korniļova runu un viņa stāba priekšnieka Lukomska interviju... Ziemeļu frontes virspavēlnieks, ģenerālis Klembovskijs piederēja sazvērnieku kliķei un tādēļ gaidīja Rīgas krišanu kā signālu zemes glābšanas kustībai. Vēl svarīgi, ka arī normālos apstākļos šiem ģenerāļiem bija tieksme padoties un atkāpties...

Miljukovs savā vēstulē raksta: „Maskavā Korniļovs savā runā norādīja uz momentu, kad viņš vairs nedomājot atlikt savu lēmumu sākt zemes paglābšanu no posta un armiju no sabrukuma. Šis moments bija Rīgas krišana, ko viņš bija jau pareģojis. Šis moments pēc viņa domām radīšot patriotisku satraukumu... Viņš pat bija nospriedis, ka šis atklātais konflikts ar Kerenski sāksies 27. august-

tā"... Lai realizētu savu nodomu doties uz Pēterpili, Korņilovam vajadzēja Rīgas krišanu dažas dienas pirms viņa noteiktā termiņa. Stiprināt Rīgas stāvokli un nopietni gatavoties tās aizstāvēšanai būtu nozīmējies izjaukt kādas citas kampaņas plānu, kas Korņilovam bija daudz svarīgāks. Ja Parīze bija vērtā vienu mesu, tad Rīga nebija augsta cena par iegūstamo varu.

Erichs Ludendorfs

VĀCU OKUPĀCIJA LATVIJĀ UN NĀKOTNES NODOMI 1915.-1918. g.

Zeme bija karā izpostīta un kārtība nodibināta tikai tur, kur mūsu okupācijas vara bija ilgāku laiku. Daļa iedzīvotāju bija devušies bēgļu gaitās, pirms krievi atkāpās, citus krievi bija paņēmuši līdzi. Daļa bija noslēpušies mežos un tagad atgriezās mājās. Tomēr daudzi nekustami īpašumi palika neapdzīvoti. Raža nebija novākta, un grūti bija iedomāties, kā turpināt lauku apstrādāšanu. Nekādas vadības nebija. Krievu ierēdņi, tiesneši un pašvaldību darbinieki zemi bija atstājuši, arī gandrīz visi spiegi. Nebija nedz žandarmērijas, nedz policijas, un tikai mācītājiem bija zināma vadītāju loma. Šai tukšajai zemei kaut kā bija jādzīvo...

Iedzīvotāji, atskaitot turienes vāciešus, no mums vairījās. Vācu apdzīvotos apgabalos turpretim mūs apsveica, sevišķi baltiešu vācieši. Latvieši bija oportunisti un nogaidīja, kas notiks. Lietuvieši ticēja, ka viņu atbrīvošanas stunda ir sīsi, bet kad gaidītie labie laiki kara apstākļu dēļ nenāca, viņi kļuva aizdomīgi un vērsās pret mums. Poļi bija naidīgi, jo viņi dabiski sagaidīja, ka mūsu politika būs labvēlīga lietuvjiem. Baltkrievu oficiāli nebija, jo poļi tiem bija nolauņījuši viņu tautību un neko nebija devuši tās vietā.

Majors fon Goslers pārvaldīja Kurzemi atturīgi un bezpartējiski. Viņš bija reichstāga loceklis, bijušais landrāts un muižnieks. Kopš 1905. g. Baltijas vācieši bija ļoti negātīvi noskaņoti pret latviešiem. Goslers prata nevien samierināt Baltijas vāciešus, bet iegūt arī latviešu simpatijas un aktīvu līdzdarību...

Man bija liels gandarījums, ka militārās administrācijas virsnieki man uzticējās... Jutām, ka strādājam Vācijas nākotnes labā šais svešajās zemēs. Sevišķi cerējam pavērt iespējas vācu kolonizācijai Kurzemē. Aizliedzu pārdot lauku nekustamos īpašumus, lai liktu dro-

šus pamatus zemes un koloniju politikai un lai novērstu zemes noplicināšanu. Tai laikā man bija padomā līdzīgi plāni, kādus vācu flote ar sekmēm bija realizējusi Kiančuā...

Feldmaršals (Hindenburgs) un es domājām, ka austrumu virspavēlnieka pārvaldes apgabals būs jāsadalā divās daļās: Kurzemes hercogistē un Lietuvas lielhercogistē. Abām šīm daļām jābūt visciešākā savienībā ar Vāciju, pakļautām viņa majestātei, vai nu kā Prūsijas ķēniņam vai kā Vācijas ķeizaram. Tā Vācijai būtu radītas atvairu valstis pret turpmākiem Krievijas uzbrukumiem, un būtu arī zeme, kur noietināt mūsu kaspēku pēc kara...

1917. g. 18. decembrī notika konference viņa majestātes (Vilhelma II) vadībā, lai vienotos par miera noteikumiem ar Krieviju. Ķeizars pievienojās domai par atvairu valstu radīšanu aiz Prūsijas un Polijas robežas... Kancelers atzina, ka jānodibina personālūnija starp Kurzemi un Lietuvu no vienas puses, un Prūsiju vai Vāciju no otras puses. Ķeizars tam pievienojās un pasvītroja, ka citām tautām šais zemēs jāļauj attīstīties pēc to īpatnējā rakstura. Tas nozīmēja, ka Kurzemē un Lietuvā turpināma jau sāktā politika, jo citādi mūsu austrumu robežas nākotnē nebūtu drošas. Par Igauniju un Vidzemi ķeizars nolēma ierosināt, bet nepieprasīt, lai krievi no šīm provincēm evakuētos. Tas dotu iespēju igauņiem un latviešiem izmantot pašnoteikšanās tiesības...

1917. g. 22. decembrī sākās Brest-Litovskas sarunas... Mēs tālu piekāpāmies pašnoteikšanās jautājumā un atteicāmies no sava viedokļa, ka okupētās Kurzemes un Lietuvas iedzīvotājiem jau bijusi iespēja šīs tiesības izmantot. Bijām ar mieru, ka šo jautājumu noskaidro no jauna. Prasījām tikai, lai tas notiek mūsu okupācijas laikā. Trockis turpretim argumentēja, ka mums vispirms būtu no šīm zemēm jāevakuējas, un tauta varētu izteikties pēc tam. Evakuācija būtu bijusi militārs absurds: mums šīs zemes vajadzēja pašu eksistencei, un mums nenāca ne prātā pamest tās boļševikiem. Mēs atteicāmies no evakuācijas aiz militāriem iemesliem, un bez tam mums bija skaidrs, ka pašnoteikšanās nebija iespējama zem boļševiku pātagas... Ja mēs šīs zemes būtu atstājuši, boļševiku bruņotie spēki būtu iemaršējuši Vācijā. Boļševikus nebūt neinteresēja pašnoteikšanās — viss, ko viņi vēlējās, bija vairāk varas. Viņi bija varas politiķi

un cerēja, ka no mums atbrīvotā teritorija kritīs viņu nagos bez vārda runas. Tai pašā laikā viņi bija tik nacionāli, ka Kurzemes, Lietuvas un Polijas atdalīšanu un pašnoteikšanos šā vai tā uzskatīja par naidīgu rīcību pret Krieviju...

(Pēc nesekmīgām sarunām) Krievijas frontē kara darbība atjaunojās 1918. g. 18. februāra pēcpusdienā un 19. februāra rītā. Boļševiku vadība tūlīt pa radio paziņoja, ka vēlas slēgt mieru. Mācījušies no mūsu pieredzējumiem Brestā, mēs šo lietu nostādījām uz pavisam citiem pamatiem. Saziņā ar mūsu sabiedrotiem un ar virsvirspavēlniecību Vācijas valdība militāras drošības labā un saskaņā ar pašnoteikšanās tiesībām pieprasīja, lai atzītu Somijas un Ukrainas neatkarību, un atteiktos no Kurzemes, Lietuvas, Polijas, Batumas un Karsas. Igaunijas un Vidzemes nākotne vēl nebija nokārtota — pagaidām tās paliktu mūsu okupācijā...

Krievu delegācija ieradās Brestā 28. februārī. Nekādas sarunas vairs nenotika. Krievu delegāti, tēlojot cienību nelaimē, ko viņi paši bija radījuši, paziņoja, ka viņu pienākums ir tikai līgumu parakstīt. Parakstīšana notika 3. martā, plkst. 5.30 pēc pusdienas...

1918. g. vasarā vairākkārt lūdzu valdību dot skaidras politiskas direktīvas, lai mana rīcība saskanētu ar augstākās pārvaldes viedokli. Igaunija un Vidzeme kopā ar Kurzemi bija apvienota vienā militārās pārvaldes iecirknī — Baltijā. Lietuvai bija tās agrākās robežas. Ierosināju, lai uz Vidzemi un Igauniju attiecina to pašu politiku, ko līdz šim realizēja Kurzemē. Igaunju un vidzemnieku civilizācija bija vāciska, un mans nodoms bija tos apvienot vienā valstī, kas paliktu Vācijas ietekmes sfairā. Man nebija padomā iznīcināt šo zemju iedzīvotāju tautisko atšķirību. Februārī, tūlīt pēc šo zemju atbrīvošanas varēja daudz ko panākt, bet mūsu valdība neizmantoja iespējas. Viņi pat prasīja, lai es izstrādāju plānu mūsu Igaunijas un Vidzemes politikai, kaut gan bez patiesa atbalsta no Berlīnes no tā nekas nevarēja iznākt. Viss, ko Berlīne darija, bija mudināt, lai nodibina Tērbatas universitāti. Kad to izdarījām, komplektējot profesorus, pavisam neizprotamā kārtā tika ignorēti igauņi un ar to pazaudētas visas iespējamās politiskās priekšrocības...

„ČETRPADSMIT PANTI” (1918. g. 8. janvārī)

VI pants. Evakuācija no visas Krievijas teritorijas. Visu Krievijas jautājumu nokārtošana tā, lai panāktu vislabāko un brīvāko citu pasaules nāciju sadarbību, dodot iespēju Krievijai bez kavējumiem un traucējumiem noteikt savu politisko attīstību un nacionālo politiku, un nodrošinot Krievijai sirsniņu uzņemšanu brīvo tautu saimē ar tās pašas izraudzītu iekārtu. Pat vairāk nekā sirsniņu uzņemšanu — visāda veida palīdzību, kāda Krievijai būtu vajadzīga un ko tā pati vēlētos. Tas, kā citas nācijas tuvākos mēnešos izturēsies pret Krieviju, būs to labās gribas, Krievijas vajadzību izpratnes atšķirībā no pašu interesēm, un to inteligentās un pašaieliedzīgās simpatijas pārbaude.

OFICIĀLS A.S.V. KOMENTĀRS (1918. g. oktobrī)

Pirmais jautājums ir, vai Krievijas teritorija ir sinonima teritorijai, kas piederēja agrākai Krievijas imperijai. Neapšaubāmi tas tā nav, jo ierosinājuma XIII pants paredz neatkarīgu Poliju — ierosinājums, kas dara neiespējamu Krievijas imperijas teritoriālu atjaunošanu. Kas atzīts par spēkā esošu, zīmējoties uz poļiem, katrā ziņā būs jāatzīst par somiem, lietuviešiem, latviešiem un varbūt arī par ukraiņiem. Kopš šis ierosinājums tika formulēts, šis pakļautās nācijas parādījušās, un nevar būt šaubu, ka tām jādod iespēja brīvai attīstībai.

Šo nāciju problēmas sarežģī divi apstākļi: 1) tām ir pretrunīgas prasības, 2) ierosinājumā paredzētai evakuācijai varētu sekot bolševiku revolūcija.

Galvenās pretrunas ir a) starp latviešiem un vāciem Kurzemē, b) starp poļiem un lietuviešiem ziemeļaustrumos, c) starp poļiem un baltkrieviem austrumos, d) starp poļiem un ukraiņiem dienvidrietumos (Austrumgalicijā). Visā šai robežu joslā vācu un poļu attieksmes pret citām tautībām vispārējos vilcienos ir attieksmes starp mulžniekiem un zemniekiem. Tādēļ, ja teritorijas atstāšanai sekotu šķiru cīņa, tā laikam kļūtu par tautību konfliktu. Ir skaidrs, ka jautājuma labai atrisināšanai jākonsultē katras teritorijas īstā nācija un nevīs valdošā šķira, kurai ir īpašumi.

Tas nozīmē mazākais, ka miera konferencei d e f a c t o ir jāatzīst virkne valdību, kas reprezentē somus, igauņus, lietuviešus un ukraiņus. Šai pagaidu atzīšanas aktā jābūt noteikumam, ka (šīm nācijām) jāsasauca satversmes sapulces, lai radītu d e j u r e valdības, tikko miera konference nospraudusi jauno valstu robežas. Robežas nospraužamas, cik vien iespējams, pēc etniskiem principiem, bet katrā gadījumā jārezervē netraucēts ekonoms transīts. Nekādas dinastiju saites ar vācu, austriešu vai Romanovu prinčiem nav atļaujamas, un jaunās valstis jāmudina nodibināt federālas attieksmes. Ar ierosinājuma III pantu Brest-Litovskas līguma saimnieciskās nodaļas ir atceltas, bet šis pants nav jāiztulko, it kā tas noliegtu šīm valstīm muitas ūniju, naudas ūniju, dzelzceļu ūniju u.t.t. Jāparedz iespējas, lai Lielkrievija varētu nodibināt federāciju ar šīm valstīm ar tiem pašiem noteikumiem...

Katrā gadījumā Brest-Litovskas un Bukarestas līgums jāatceļ kā neapšaubāmi ļaunprātīgi. Japonāk visu vācu spēku atvilkšana no Krievijas, un miera konferencei būs tīrs rakstāmais laukums visu Krievijā esošo tautu politikai.

Kārlis Ulmanis un Gustavs Zemgals

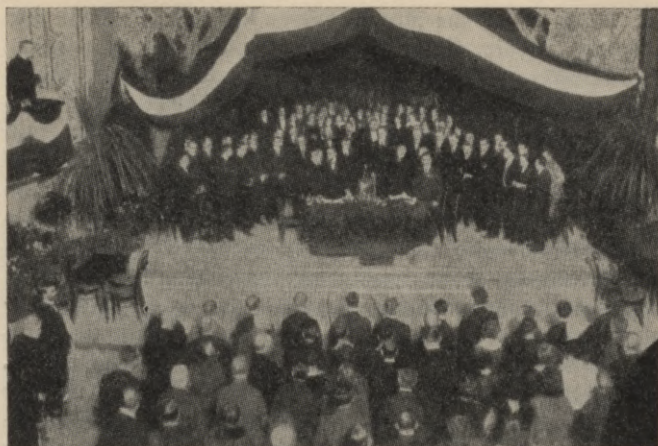
TAUTAS PADOMES DEKLARĀCIJA (1918. g.)

Latvijas pilsoņi! Latvijas tautas padome, atzīdama sevi par vienīgo varas nesēju Latvijas valstī, pasludina, ka:

Pirmkārt: Latvija, apvienota etnogrāfiskās robežās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale) ir patstāvīga, neatkarīga, demokrātiski republikāna valsts, kuras satversmi un attiecības pret ārvalstīm noteiks tuvākā nākotnē Satversmes sapulce, sasaukta uz vispārīgu, abu dzimumu, tiešu, vienlīdzīgu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata.

Otrkārt: Latvijas tautas padome ir nodibinājusi kā augstāko izpildu varu Latvijā — Latvijas pagaidu valdību.

Latvijas tautas padome uzaicina Latvijas pilsoņus uzturēt mieru un kārtību, un visiem spēkiem pabalstīt Latvijas pagaidu valdību viņas grūtajā un atbildīgajā darbā.

LATVIJAS PROKLAMĒŠANAS AKTS (1918. g.)

Zem Latvijas karoga pulcējušies Tautas padomes locekļi, kas ar 1918. g. 17. novembri uzņēmās suvereno varu Latvijā līdz satversmes sapulces sanākšanai. Vidū pie prezīdija galda redzami abi Tautas padomes priekšsēža biedri G. Zemgals un M. Skujenieks, un pirmais ministru prezidents K. Ulmanis. Par Tautas padomes priekšsēdi bija ievēlēts J. Čakste, kas proklamēšanas laikā vēl nebija Rīgā ieradies.

Kārlis Ulmanis (rakstīts 1934. g.)

LATVIJAS VALSTS DIBINĀŠANA

Mūsu valsti proklamēja 1918. gada 18. novembrī. Kāds tai laikā bija stāvoklis Rīgā, vispār latviešos un arī citos mūsu zemes iedzīvotājos? Man jāsaka, ka vismazākais, ko varētu pateikt, raksturojot toreizējo stāvokli, ir tas, ka stāvoklis tomēr bija neskaids un nenoteikts. Te man vēl iepriekš jāpasaka kaut kas cits: atminēsimies, ka no jaunajām valstīm mēs bijām vienīgā valsts, no kuras uz svešām zemēm bija aizgājuši gandrīz visi mūsu jaunie ļaudis, kas bija spējīgi nest kara ieročus... Kad krievu karaspēks atstāja Igauniju, tad Igaunijas jaunie ļaudis palika mājās, palika uz savas zemes ar ieročiem un visu citu, kas tur klāt pieder. Tas pats bija Lietuvā un Polijā. Polijā ne tikvien ka palika mājās, bet arī ārpus Polijas bija vēl tūkstošiem sagatavotu, nacionālu poļu jaunekļu. Mums tāds liktenis nebija lemts, mūsu zeme palika kaila un tuk-

ša. Tas ir viens, kas jāņem vērā un kas mūs pirmajās dienās ļoti kavēja. Tālāk, no Rīgas mums nebija nekādas sazināšanās ar pārējo Latviju. Mēs atradāmies ienaidnieku ieņemtā zemē. Ar Vidzemi vēl bija kaut kāda iespējamība sazināties, bet ar Kurzemi nebija nekādas. Bez tam, bija taču tā, ka viena daļa iedzīvotāju, krievu un vācu karaspēka spiesta, bija atstājusi savas mājas, tikai daļa bija palikusi uz vietas. Iedzīvotājos, kas dažādos apgabalos bija dzīvojuši gan zem vācu, gan zem krievu karaspēka, nebija vienotas domas, nebija pilnīgas vienprātības par to, kas pašreiz būtu labākais. Bet ideja par mūsu tautas jaunajiem ceļiem, par jaunu ceļu uzsākšanu nebija pavisam jauna. Šī doma bija cēlusies jau priekš divām paaudzēm. Tā bija gājusi cauri latviešu tautai un savienojusies ar latviešu tautas dzīvi. Nāca nacionālā padome, nāca demokrātiskais bloks. Tikai tad, kad redzējām, ka šī doma bija nobriedusi plašākās aprindās, ka tā ņēma virsroku Rīgā, varējām ķerties pie šīs domas izdarīšanas. Teikt, ka šīs domas realizēšana būtu bijusi tik vienkārša, ka tā jau būtu izdarīta ar vienkārša rakstiņa izgatavošanu, to mēs nevaram. Daudz gadus vēlāk kāds mūsu darbinieks, kas toreiz bija Kurzemē un kas no tālienes varēja skatīties uz visu šo lietu, teica man, ka pie viņiem mājās visi nezinašanā gaidījuši, kas nu būšot. Beigu beigās Krievija taču bija ķeizara valsts, pie tam liela valsts, tāpēc sākt sludināt šādas idejas un censties tās realizēt bija pārgalvīgi. Beigās šis darbinieks pateica: „Nu, bet taisnība tomēr palika jums.”

Kas zīmējas uz pašiem latviešiem, tad jāsaka, ka blakus šai lielai pozitīvai, labai atziņai, varēja teikt, dāvanai, kas mums bija, proti, mēs jutām tiešu gribu un dziņu iet pa patstāvības ceļu, blakus šai apziņai tomēr bija lietas, kas nebija tik labas un savā būtībā nekā laba nesolīja. Tās vēlāk arī lika sevi sajūst no jaunās puses. Vispirms, mēs toreiz nebijām pilnīgi vienprātīgi. Vienā daļā sabiedrības, taisni tai sabiedrības daļā, uz kuru raudzījās ļoti daudzas acis, šī pamata lieta par nacionālo ideju, par patstāvību vēl nebūt nebija tik skaidra un gaiša, kā to varētu domāt. Tā bija bijusi skaidra pagājušā gadsimta 70. un 80. gados, tāpat arī vēl 90. gadu sākumā. Bet tad pār mūsu zemi nāca citi viņi, kas šo jauno, vēl sargāmo stādiņu — tautu, tautību, tautības apziņu ne tikvien mitējās sargāt, bet pat sāka to dragāt. Tad nāca laikmets, kurā mēdza teikt: „Ko latvieša cilvēkam par politiku interesēties?”

Par to viņam nemaz neesot jārūpējas, par to viņa vietā domāšot citi. Ja jums nepatīk vācieši, kas līdz šim par jums domājuši, ņemiet krievus. Ja jums nepatīk krievi, ņemiet abus kopā. Kad tādā ceļā bija novājināta latvietības apziņa, tad nāca atkal jauns virziens, kas tautu un tautību, patstāvību noliedza pavisam. Pašķirstait grāmatas, tad jūs redzēsīt, kā toreiz bija. Deviņdesmitos gados pie mums tiešām ir nodarīts daudz posta, daudz kas ir saārdīts. Jaunais, ko šis laikmets nesa līdz, bija mums svešs — neviens asniņš no tā nebija dīdzis mūsu zemē, nesaskanēja ar mūsu zemes apstākļiem, nebija tiem piemērots. Un tomēr tas aizrāva līdz daudzus un radīja lielu sajūsmu. Taču šis jaunais neko labu mums nedeva. Taču beigu beigās ņēma virsroku labais un krietnais, veselīgais gars. Un ar to arī pietika.

Mēs skaidri un gaiši varam teikt, ka, izņemot Rīgu, pārējās Latvijas iedzīvotāji bija noteikti pret visu to, kas bija prātā tiem, kuri Latvijas valsti negribēja pasludināt un nodibināt. Ja tagad kaut uz brīdi atgriezāmies atpakaļ pie cīņām, pie garajām un asajām sarunām, kas toreiz notika starp mums un, piemēram, starp Rīgas vācu pārstāvjiem, tad varam teikt, ka jau toreiz bija skaidrs un gaišs, ka tur mums palīdzības nebūs un nebūs arī kopā iešanas. Citādi tas arī nemaz nevarēja būt. 18. novembrī mēs pasludinājām Latvijas valsti. 9. novembrī citi ļaudis arī bija pasludinājuši citu Latvijas valsti un bija par to paziņojuši uz Vāciju. 18. novembrī mūsu valsts robežas bija slēgtas. Tikai ar lielām mokām varēja dabūt tām pāri dažas telegrammas par notikušo. Bet bija jārikojas tūlīn un ātri. Jūs zināt, ka skolotāju institūtā jāiet daudz gadu, lai no kāda vēlāk iznāktu skolotājs — vai jūs domājat, ka ministri tā uzreiz no debesīm krīt? Arī mums — tiem pirmajiem ministriem, būtu bijis ļoti labi, ja mēs kaut kur būtu varējuši iepriekš pamācīties un šo to būtu vairāk zinājuši. Bet toreiz mēs bijām, kādi nu bijām. Mums bija jārikojas, cik labi mācējām. Ja nu draugu ir maz, un arī ar tiem pašiem ir kā nu ir, bet ienaidnieku daudz, tad gadās, ka tādos apstākļos cilvēks mācās ļoti ātri pierast pie jaunajiem apstākļiem un galu galā arī tiek cauri. Toreiz, novembra pirmajās dienās, kamēr rietumu frontē vēl nebija noslēgts pamiers, no vienas puses stāvoklis bija tāds, ka viena daļa cilvēku mūsu zemē cerēja, ka Vācija karu vēl nav zaudējusi, ka viņa vēl uzvarēs. No otras puses toreiz valdīja uzskats, ka tas, kas patlaban ir austrumos,

ir tikai šai dienai un rītdienai, bet parīt varbūt nāks atpakaļ vecā kārtība. Šo uzskatu ietekme bija ārkārtīgi liela.

Bet, no otras puses skatoties, mūsu zemē vēl bija viena daļa toreizējo karavīru. Tiem nāca klāt vēl jauni spēki — mūsu studenti un skolu jaunatne, gan Rīgā, gan citur. Kad sākām runāt ar tiem, tad sirds priekā pāri kūšāja — tāda bija viņu atsaucība, viņu sirsnība, viņu gatavība ziedot visu. Tam bija ārkārtīgi liela nozīme. Es saku jums vēl reiz: mēs sākām celt savu valsti vārda vistiešākā nozīmē tukšām rokām, jo mums taču nebija nekā. Atceros 18. novembri un 17. novembra vakaru, kad runājām par savu stāvokli un mājā iedami spriedām, ko tad nu darīsim tālāk. Naudas mums nebija. Valsts pārvaldes aparāta tāpat nebija. 18. novembrī mums laikam bija 3 valsts ierēdņi. Par armiju un karaspēku nebija vēl ko runāt. Rīga, protams, bija pilna vācu karaspēka, kas uz pamiera noteikumu pamata bija šeit atstāts mūsu sargāšanai. Bet vēlākie patiesie notikumi jums ir zināmi. Pēc tam Rīgas ielās ar katru dienu vairāk sāka parādīties karavīri — krievu karaspēka cepurēs, kas, kā stāstīja, nākot šurp no Pliskavas, no Valkas un citurienes. Tie braucot šurp, kā stāstīja, tāpēc, ka te nu būšot lielas lietas. Tā mums toreiz te izskatījās. Kur tad griezties, pie kā tad? Mēs pasaulei vēl bijām zem lielas jautājuma zīmes, nebija vēl skaidrības, kurai nometnei mūs pieskaitīt.

Kad nu visi apstākļi tādi bija, kā nupat attēlots, kad mēs vērojām, kas ir uz austrumiem no mums, kas uz rietumiem, kas tepat Rīgā apgrozās, tad iznāca toreiz, ka nodibināja Tautas padomi uz ļoti plašas bāzes — tur bija iekšā minoritāšu pārstāvji, sociāldemokrātu pārstāvji — pie tam vēl diezgan lielā skaitā. Nācās vēlāk dzirdēt tādas domas — kāpēc tā vajadzēja darīt, vai nebūtu bijis labāk, ja būtu viena šaura grupiņa centīgāko cilvēku sanākuši kopā un pasludinājuši Latvijas valsti. Tādas domas ir izskanējušas no daudziem cilvēkiem. Man jāatbild, ka toreiz tas lielā mērā notika tīri iedvesmīgi, ka Tautas padome nodibinājās uz tik plašas bāzes, bet pa daļai bija arī zināšana un aprēķins klāt. Vēlāk tas viss izrādījās par ļoti labu lietu un stiprināja mūsu stāvokli ārzemēs. Bet atkal tad nāca gadi, kad tas sāka mūs spiest. Tā bija mūsu pašu vaina, mums vajadzēja palikt tik stipriem, kā mēs no sākuma domājām būt, vienalga, cik plaša bāze ir Tautas padomē. Bet beigās spārni sāka ņemt virsroku pār kodolu. Protams, tā nav to spārnu vaina, tā ir mūsu

pašu vaina un atbildēšana. Tomēr galu galā nemaz tā nebija, ka mēs nebūtu bijuši spējīgi lietas sakārtot. Mēs taču tās sakārtojām, ja arī diezgan vēlu. Kāpēc tad sākumā bija vajadzīga tik plaša baze? Es jau minēju 9. novembrī, kad valsti bija pasludinājuši toreizējā bruņniecības namā vācu kungi kopā ar dažiem latviešiem, lai šo zemi piedāvātu Vācijas ķeizaram. 9. novembrī, tai dienā, kad Vācijas ķeizars atteicās no troņa — protams, mēs par to uzzinājām tikai 10. novembrī. Šie „dibinātāji” bija šaura grupiņa. Vai mēs, otra šaura grupiņa, lai nāktu pasaules priekšā un pateiktu, ka mēs arī esam nodibinājuši Latviju, un sāktu strīdēties, kuri nu ir tie īstie, vai tie, kas 9. novembrī valsti dibinājuši, vai tie, kas 18. novembrī. Tāpēc bija nepieciešams rīkoties tā, lai būtu pēc iespējas plašāka baze. Neskaitāmas reizes man pēc tam ir nācies atbildēt ārzemju pārstāvjiem uz jautājumiem: kas iet ar jums kopā Tautas padomē, kas tur ir iekšā? Un kad es biju atbildi devis, tad šie ārvalstu pārstāvji teica: „Ak tā tā lieta? Ar jums ir visas grupas? Nu, tad nu gan!”

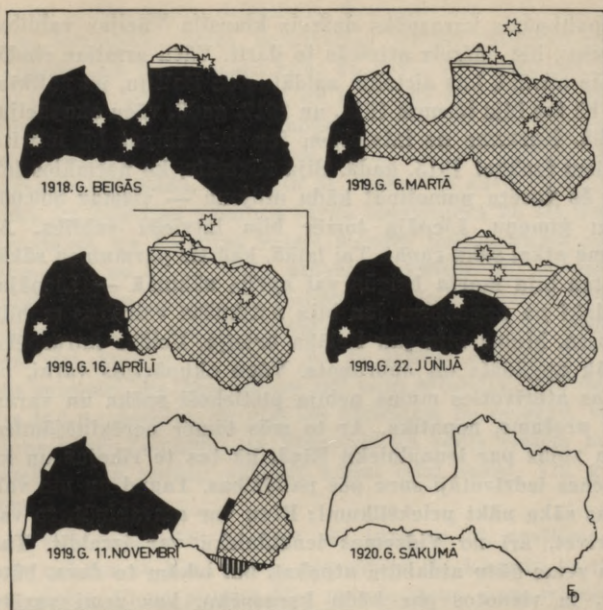
Tagad es gribu turpināt to, par ko es jau agrāk runāju: kā mēs sākām un kā lietas kārtojām. 1918. gada 11. novembrī noslēdza pamieru starp Vāciju un sabiedrotām valstīm. Šai pamierā bija noteikts, ka vācu karaspēkam jāpaliek te un jāsarga mūsu zeme. Mums gan arī tūliņ radās doma, ka mums jārada pašu aizsardzības spēki, bet tas nebija nemaz tik viegli, jo, kā jau teicu, mūsu latviešu pulki bija aizgājuši pāri robežai. Kad mēs te runājam par vācu karaspēku Rīgā 1918. gada rudenī, tad man jums jāpasaka, ka valdībai tūliņ pirmajās dienās radās padomdevējs, kas teica, ka vācu karaspēks jāpadzenot no Rīgas. Kad es nu šim kungam jautāju, kur mums būs ieroči, tad viņš atbildēja, ka tie jāatņemot vācu karaspēkam. Uz to varēju tik atbildēt: „Labi, nu tad iesim pa priekšu mēs abi kailām rokām un mēģināsim atņemt vāciem šautenes un ložmetējus.” Toreiz jau bija nodibinājušās frakcijas. Šī kunga atbilde tad bija šāda: „Nē, šis jautājums mums vēl nav izlemts frakcijā.” Toreiz mums bija jārēķinās ar to spēku, kam bija uzdots sargāt mūsu zemi. Tad šis spēks pateica, ka nevar vairāk sargāt mūsu zemi. Kad nu no austrumiem nāca mums virsū jauni ienaidnieki, tad neatlika nekas cits, kā arī mums bija jāatkāpjas no pirmām pozīcijām un jāvirzās uz dienvidiem. Visgrūtākā brīdī mēs pat bijām ar mieru piesaistīt sev par palīgiem vācu karaspēku, solot ciņas dalībniekus uzņemt Latvijas pavalstnie-

cībā. No tā tomēr nekas neiznāca, jo vāci atteicās izpildīt paredzētos noteikumus. Spēku mums bija maz, un tāpēc varbūt arī bija pareizāk, ka fronte saīsinājās, sašaurinājās, jo tā mēs drīzāk varējām cerēt atgūt vēlāk to, ko tagad bijām zaudējuši.

Toreiz valdība no Rīgas aizbrauca janvāra pirmajās dienās, papriekšu uz Jelgavu, bet tad vēlāk uz Liepāju. Liepājas latvieši mūs uzņēma ar lielu draudzību un sirsniību un bija gatavi mums visur palīdzēt, bet tur bija vēl citi kungi — okupācijas karaspēks, kas uz mums skatījās ar lielu ļaunumu. Liepājas laikmets bija grūts laikmets. Tas bija īsts ciešanu laiks, bet tas mūs skoloja un mācīja, pa kuru ceļu mums iet, lai varētu uzvarēt un kļūt patstāvīgi. Priekā mums bija maz, un tas pats tikai tad, kad atradāmies satiksmē ar Liepājas latviešiem vai arī citiem Liepājā iebraukušiem latviešiem. Šis laiks tiešām bija grūtību laiks. Tas sakāms tiklab zīmējoties uz valdību, kā arī zīmējoties uz mūsu jaundibināto armiju, uz fronti.

Liepājā valdība nolēma, ka labi būtu iepazīstināt Vakareiropas valstu valdības ar mūsu jaunās valdības mērķiem un centieniem. Sākumā mēs domājām, ka Vakareipā jau visi mūs pazīst. Mēs domājām, kas gan lielāks var notikt par to, ka mēs esam nodibinājuši savu valsti. Tomēr izrādījās, ka Vakareiropas valstis šo faktu vēl visā pilnībā neapzinājās. Protams, mums bija jau dažas delegācijas aizbraukušas uz Vakareiropu, un tāpēc arī lielākās pilsētās, kā Parīzē un Londonā, par mums jau bija lielāka skaidrība, bet tas arī bija tikai augstākās aprindās. Citas valstis, turpretim, gandrīz nemaz nezināja, kāpēc tagad sūtījām jaunu delegāciju, kas brauca uz Somiju, Zviedriju, Dāniju un beidzot arī uz Igauniju, lai tur pārrunātu visas lietas un nodibinātu skaidrību par to, kas noticis... Svarīgākais bija tas, ka nodibinājās cieši sakari ar Igauniju, kas vēlāk izveidojās ļoti plaši un labvēlīgi mums. Vēlāk ar mūsu sabiedroto un draugu Igauniju janvāra beigās un februāra sākumā panācām vienošanos par Ziemeļlatvijas armijas dibināšanu un formēšanu. Sākumā viss šis darbs noritēja Igaunijas teritorijā un tikai vēlāk mūsu zemē. Šai armijai, kas Igaunijā varēja brīvi formēties, vēlāk mums bija liela nozīme.

Liepājā pa to laiku norisinājās citas lietas. Vācijā notikumi toreiz kārtojās lielos lēcienos, un tur valdīja ļoti mainīgi apstākļi. Pārmaiņas notika gandrīz katru mēnesi.

LATVIJAS ATBRĪVOŠANAS CĪŅAS 1918.-20.

	LATVIEŠI		IGAUŅI
	LEIŠI		POLJI
	VACIEŠI		BOLŠEVIKI

 latviešu brīvotāju spēku veidošanās centri

LATVIJAS ATBRĪVOŠANAS CĪŅAS 1918. - 1920. g.

Šīs kartes rāda Latvijas atbrīvošanas norisi, attēlojot stāvokli datumos, kas minēti zem kartēm. Ar melnu apzīmēta Latvijas teritorija, ko attiecīgā datumā bija okupējuši vācieši, krustām un šķērsām svītroti parādīta bolševiku okupētā teritorija. Ar līmeniskām līnijām apzīmēta mūsu sabiedroto — igauņu, ar svērtieniskām platām joslām — mums draudzīgās Polijas spēku atbrīvotā teritorija, bet ar svērtieniskām līnijām — mūsu brāļu tautas, lietuvju, atbrīvotie Latvijas pagasti. Balta ir teritorija, kuru attiecīgā datumā pārvaldīja Latvijas valdība. Baltie četrstūri ir latviešu spēki frontē. Ar baltu auseklīti apzīmēti centri, kuros veidojās Latvijas brīvotāju spēki. 1919. g. 6. marts, 16. aprīlis, 22. jūnijs un 11. novembris ir svarīgi Latvijas atbrīvošanas vēstures datumi.

Še palikušais karaspēks dažreiz klausīja Vācijas valdības pavēles, bet dažreiz atteicās to darīt. Vācu armijas rindās radās cilvēki, kas aicināja zaldātus uz Baltiju, uz palikšanu, kā tas bija izlemts 1916. un 1917. gadā, vācu okupācijas stābā. Kurzeme no latviešiem jau bija tikpat kā iztīrīta, vāciem ienākot 1915. gadā. Bija rēķināts, ka normālos laikos še varētu noņemt kādu miljonu — vismaz 800.000 vācu ģimeņu. Liepājā tomēr bija latviešu valdība. Ar mums atkal sāka runāt. Tai laikā, kad šīs pārmaiņas sākās — tas bija marta beigās vai aprīļa sākumā — Liepājas aprīņķī pa pagastiem jau bija notikušas vairākas mobilizācijas. Mums bija jau lielāka armija, lielāks karaspēks, labāk apgādāts un apbruņots. Vācu okupācijas varai, no kuras atbrīvoties mums nebija pietiekoši spēka un varas, tas, protams, nepatika. Ar to mēs tomēr nerēķinājāmies. Bija ziņas par ienaidnieku Rīgā, kā tas te rikojas un kā šejienes iedzīvotāji sauc pēc palīdzības. Tagad nu pie valdības sāka nākt priekšlikumi: Rīgu var atsvabināt, to var atbrīvot, arī no Vidzemes ienaidnieku var izraidīt. Tad visa zeme būtu atdabūta atpakaļ, bet iekām to dara, būtu labi, ja vienotos par kādu karaspēku, kas zemi varētu aizsargāt, pie kam runātājs norādīja uz sevi, uz vācu okupācijas karaspēku. No vienošanās nekas neiznāca. No mums prasīja, lai mēs atzīstam, ka tas, kas būs padarīts, kad zemei un pilsoņiem būs atdota brīvība, būs bijis sveša karaspēka nopelns. Bez tam no mums prasīja, lai mēs atzīstam, ka šī karaspēka pārziņā paliek visas zemes un pilsētas, ko tas atbrīvojis un ienaidniekiem atņēmis. Visam tam mums vajadzēja dot savu piekrišanu, kā arī atļaut paziņot par to Vakareiropai. Kāds bija šo sarunu mērķis, tas nebija vairs noslēpums arī toreizējai valdībai. Kad no mums prasīja atbildi, tā varēja būt tikai viena — ka mēs to nedarīsim. Mēs piekritām tam, ka mūsu zemi vajag atbrīvot, ka arī Rīgu vajag atbrīvot, ka tas darāms jo drīz, jo cilvēki ļoti cieš, bet pavasaris nāk virsū, un būtu labi, ja jauno saimniecības gadu varētu sākt paši savā zemē, bet mēs nevarējām piekrist tam, ka šo zemi atbrīvo kāds cits un varbūt tikai sev, ne mums. Tas bija smags un bargs lēmums.

Pagāja vēl nedēļa. Tad dabūjām zināt, ka ar mūsu atbildi neapmierinātie sāk ievadīt jaunas sarunas. Bija dzirdamas runas, ka tik un tā Rīgu vajadzēsot ieņemt. Tāpat arī Vidzemei būšot vajadzīga armija. Bet ko līdzēja Rīgu un Vidzemi ieņemt? Stāvoklis jau bija tik tālu, ka

Parīzē sēdēja miera delegācija. Kad pamiers bija noslēgts, vācu karaspēks vairs nedrīkstēja uzsākt nekādas kara gājienu. Ko līdzēja sākt kaut ko darīt, ja nebija neviena, kura vārdā to varētu darīt un kurš pēc tam būtu bijis ar mieru šo savu vārdu atkal noņemt nost, kad viss būtu bijis padarīts, un atdot visu citiem, tas ir vāciem. Tad nu vajadzēja meklēt kādu, kas būtu ar mieru dot savu vārdu, pateikt, ka Latvijas valdības vārdā ienaidnieks no šīs zemes izraidāms, ka Latvijas valsts vienam ienaidniekam atņemama un no brīva prāta atdodama citiem. 18. novembra valdība uz to nebija piedabūjama. Tāpēc bija jāsāk meklēt citi vīri. Lai nu tagad brīnāmies, lai skumstam, bet gadījās tādi vīri, kuriem pietika ar to, ka viņiem pateica, ka viņi būs ministri, ka būs viņiem arī savs ministru prezidents. Tie tad nu domāja, ka viņi ies vāciešiem pa priekšu, vedis viņus cauri Zemgalei un Vidzemei un rādīs viņiem mūsu zemi, lai to varētu pakļaut kādai citai varai. Tik gludi tomēr negāja.

Vajadzēja nākt Liepājā vēl 1919. g. 16. aprīlim. Tomēr arī tur tā lieta nebūt nenoritēja tā, kā bija iepriekš paredzēts. Vienā punktā bija noticis viens mazs misējums un juceklis. Ja nu gribēja skaidri un gaiši pateikt, ka ir notikusi valdības maiņa, tad, ja jaunajā valdībā labprāt nepalika neviens no agrākās valdības locekļiem, ja tie visi nāca no citas puses, tad vislabāk bija, ja vecā valdība būtu pazudusi. 16. aprīlī vajadzēja panākt tādu stāvokli, lai tad, kad jānotiek valdības maiņai, agrākās valdības locekļi būtu pazuduši, lai tad jaunā valdība bez kaut kādiem šķēršļiem varētu paziņot uz Berlīni, Parīzi un Londonu, ka Latvijā tagad ir jauna valdība, kas tagad ir nolēmusi iet roku rokā ar fon der Golca karaspēku uz savstarpēju norunu pamata. Nevar teikt, ka plāns būtu bijis slikts, ja zinātu to, ko toreiz nevarēja zināt — cik lielā neskaidrībā bija dzīvojušas visas tās komisijas un lielo lietu kārtotāji Parīzē. Šī lieta varēja iziet cauri, ja nebūtu notikuši pāris jucekļi. Viens no tiem bija tas, ka viena lieta nebija izdevusies. Bija paredzēts, ka 18. novembra ministru prezidentu, valdības galvu, vajaga dabūt ciet, lai tas nevārētu tālāk rīkoties. Es negribu vairāk teikt, varbūt bija vēl kas vairāk domāts, teikšu tikai, ka bija paredzēts dabūt viņu ciet. Un tad nu sagadījās, ka Liepājā ceļā uz darba vietu, Lielā ielā 6, man pateica, ka pašreiz nav ieteicams iet turp, jo tur pie durvīm stāvoņi sveši vīri ar durkļiem rokās. Diez ko tie gaidot, tie nemaz neesot mūsējie. Lai tā

lieta būtu drošāka, es aizgāju uz angļu misiju — tā toreiz jau atradās Liepājā. To, kas tālāk notika 16. aprīlī, jūs jau visi zināt. Tika izsludināta jauna valdība, jauns ministru prezidents. Jūs jau zināt, ka viņam bija vārdā Niedra. Pēc pāris dienām tikai noskaidrojās, ka šai lietai nav bijuši tie panākumi, kā bija domāts, jo nav izdevies viss tas, kas bija paredzēts.

Vēl te man viens gadījums būtu jāmin, tas arī ir svarīgs. Vēl pirms 16. aprīļa, pirms runāšanas ar fon der Golcu un viņa vīriem, mums valdībai notika vēl viena cita saruna — mums iesniedza toreizējo muižnieku komiteja vai komisija... vienu lielu, garu sarakstu ar savām prasībām, kas visas bija 14 punktos sarakstītas. Toreiz skaitlis 14 bija slavens — Vilsona punktu bija 14, un tā arī šis raksts bija 14 punktos. Tur bija prasīta pilnīga kapitulācija, padošanās, atkāpšanās, lai atsakāmies no visa un lai atzīstam veco kārtību, kādu gribēja un kādu vēlāk sāka sludināt tie visi, ko vācieši bija izsludinājuši par savu valdību. Mēs šīs prasības noraidījām, vācu plāns baroniem izjuka, un tas 16 aprīļa notikumus vēl pasteidzināja...

Es vairāk sīkāk negribu pakavēties pie tā, kas sekoja 16. aprīļa notikumiem. Tas bija kluss laiks. Bet atkal šis laiks bija tāds, kas mums daudz ko mācīja. No ārzemju pilnvarotiem, kas stāvēja viņu misiju priekšgalā vai arī kas viņu misijā strādāja, lielā daļa — viens atturīgāki, otrs vaļsirdīgāki — parādīja mums savu draudzību un piekrišanu. Viens no viņiem — un tas bija angļu pārstāvis — gribēja visur, kur un kā tik varēja, lietas griezt mums par labu un mums palīdzēt. Jūs jau zināt, ka viena daļa valdības vīru dzīvoja angļu misijā un vēlāk tikai pārcēlās, kur jau citi bija dzīvojuši — uz slavenā Saratova kuģa. Tā šīs angļu misijas pārstāvji bija sikumos iepazīnušies ar mūsu lietām, un viens no viņiem bija tīri cilvēcīgi iedomājies, ka vajagot tikai aizbraukt uz Londonu un pateikt, kāda netaisnība un varmācība te notiek, tad viņi braukšot tūlīņ šurp un lietas nokārtošot. Es atceros vēl kā šodien, ka šis vīrs atgriezās no Londonas un pateica, ka neesot vaļas londoniešiem. Esot daudz darišanu un tik daudz darba, lai braucot vēlāk. Bet viņš tālāk teica, ka tomēr kaut ko varot darīt — un es to ar nodomu še pasaku — viņš teica: Ja jūs, latvieši, gribat, lai jūs varētu paturēt, ko esat pasludinājuši, tad ir pašreiz vienalga, kādi vārdi ministros skaitās — tas reiz beigsies — un būs latvieši vien, tagad viena lieta ir nepieciešama — to es saku kā

KALPAKA PIEMINEKLIS UN MŪZEJS

Latvijas armijas pirmais virspavēlnieks, pulkvedis Oskars Kalpaks, krita atbrīvošanas cīņās 1919. g. 6. martā pie Airītēm, priežu un egļu mežā starp Skrundu un Saldu. Attēlā ar vītni apvīta priede, pie kuras Kalpaks krita. Pa kreisi — Kalpaka mūzejs, pa labi piemineklis.

anglis un to es saku visai Vakareiropai — cenšaties būt atturīgi un mierīgi, jo pasaule vēl nezina, kas jūs patiesībā esat... Tāds bija sirsnīgais padoms. To izpildīt, protams, nebija viegli, tomēr padoms tika ņemts vērā. Ko mēs citu varējām darīt? Varbūt mums vajadzēja rīkoties tā, kā tas padomdevējs Rīgā bija ieteicis: iet kailām rokām un mēģināt atņemt vāciešiem viņu ieročus. Bet tas vīrs taču pats nenāca, bet aizslēpās aiz savas frakcijas.

Jau toreiz, gan vairāk instinktīvi, kā apzināti, radās pamatdoma, ka katrai lietai ir savs laiks. Ja priekšlaicīgi darīs, nebūs labi, ja pārāk vēlu, arī nebūs labi. Tāpēc jau toreiz mēs sākām vingrināties un saprast, ka labāk visu ko darīt ar pacietību, labāk, ka ir droša sajūta, ka iegūto varēsim paturēt. Jo visļaunāk būtu palaisties tikai uz cietiem, no viņiem gaidot visu palīdzību. Pašam jādara un jāatbild. Kā vēlāk izrādījās, šī taktika arī bija vienīgi pareizā. Nekad mums nevajag aizmirst mūsu stāvokli, mūsu apstākļus. Kā jau teicu, Igaunija bija pilna ar pašu kara spēku, Polijai arī bija savs karaspēks, Lietuvā tāpat, bet mums stāvoklis bija visļaunākais. Tāpēc mums lietu vajadzēja pavisam citādi vest. Pasaulē ir daudzas lietas,

kuras nevaram redzēt, bet kurām tomēr jātic. Kad Liepājas un Ventspils frontē mums gāja slikti, tad divas nedēļas mēs no tā vien dzīvojām un elpojām, ka zviedri brauks mums palīgā, bet kad nu zviedru kara kuģis atbrauca, tad mūsu karaspēkam bija jāsaņem dūša un jāpacietina tie pāris vīru, kas uz kuģa bija atbraukuši — lai pievienotos pretiniekiem. Tā bija viena lieta.

Otrs, ko es gribētu uzsvērt, ir tas, ka mēs sākām pierast pie domas, ka draugi ir labi, ka palīgi ir labi, bet šimbrīžam labāk gan tādus no ārienes nemeklēt, labāk pašiem sev palīdzēt. Mēs sākām pierast pie jaunās domas, ka beigu beigās mūsu reālais spēks, kaut arī mūsu reālā spēka mazākais dīglītis, būt tas, kas mums palīdzēs. Ja mēs braukāsim tik pa pasauli un visiem stāstīsim, ka mēs esam maza un izpostīta valsts, tad droši vien nekādu palīdzību nedabūsim, bet vienkāršo atbildi: „Ja jau jūs esat izpostīti un nevarīgi, tad arī mūs drīz sakaus.” Tāpēc mēs arī nolēmām, ka no ārienes prasīsim tikai pašu nepieciešamāko, un šāds solis arī vēlāk izrādījās par pareizāko.

Kad 8. jūlijā, 6 mēnešus pēc tam, kad pagaidu valdība bija aizbraukusi no Rīgas, mēs atgriezāmies atpakaļ Rīgā, tad man te jāpiemin gadījums, kas dažas dienas pirms tam bija noticis. Tā ir svarīga lieta, par ko arī bieži tiek runāts. Tas ir tā sauktais Strazdumuižas pamiers. Par šo pamieru teikšu tikai pāris vārdus, un proti, to, ka Strazdumuižas pamiers, ko noslēdza pēc Cēsu kaujām, novilkta līniju starp mūsu un mūsu sabiedroto pretinieku Kurzemē. Uz šī pamiera pamata valdība atgriezās Rīgā, bet Kurzemē, ieskaitot arī Jelgavu, palika ienaidnieka karaspēks, kas sastāvēja gan no vāciešiem, gan no krieviem, gan arī citām tautībām. Ir izteiktas domas, ka mums toreiz vajadzējis apstāties, ka tas bijis nepareizs solis, ka mums vajadzējis iet uz priekšu un uzreiz visu šo lietu nobeigt. Man uz to jāpasaka, ko vēlākie notikumi arī pierādīja, ka ar citādu taktiku būtu panākts taisni pretējais. Spēki mums toreiz bija mazi, un mēs nevarējām galvot arī par to, cik tālu sabiedrotie nāks mums līdz. Tāpat armijas apgādība bija visai trūcīga. Tie, kas 1919. gadā bija Rīgā, atcerēsies, kāda bija armijas apgādība. Taisnība, karavīru starpā bija sajūsma, patriotisms, bet ar to taču vēl nepietika. Sprotams, tās ir lielas lietas, bet jārūpējas arī par ikdienišķām vajadzībām. Labākais pierādījums, ka mēs esam rīkojušies pareizi, ir tas, ka, kā jūs tagad zināt, kad

oktobrī sākās jauna kara darbība, tad mēs varējām gūt uzvaru tikai tāpēc, ka mūsu armija bija labāk sagatavota, apmācīta, apgādāta. Tikai tāpēc mēs savu zemi varējām atbrīvot no ienaidnieka.

Kad nu beidzot ienaidnieks bija ārā no mūsu zemes, tad viņam radās aizstāvji. Kad 21. novembrī ienaidniekam bija spiests atstāt Jelgavu, kad 26. un 28. novembrī ienaidniekam bija jāatstāj mūsu zemes robežas, tad arī pie mums sākās runas, vai tiešām šis krievu-vācu karaspēks pelnot, ka to galīgi iznīcinot. Vai tad nu šo karaspēku drošības dēļ nevarētu atstāt šai zemē un vai šie nevarētu novietot vēl kādu citu svešu karaspēku, kas sakauts citā frontē. To visu mēs noraidījām. Bet ja jau tad mums nācās grūti atspēkot šos priekšlikumus, ko mēs būtu darijuši, ja līdzīgā stāvoklī būtu nonākuši pusgadu agrāk: ko būtu darijuši pavasari? Tad stāvoklis būtu palicis tāds, ka šie svešie ļaudis šie būtu nostiprinājušies uz ilgāku laiku. To mēs paredzējām.

S. Tallentss

BERMONTA UZBRUKUMS (1919. g.)

Devītā oktobra agrās rīta stundās Rīgas frontes stāvoklis kļuva kritisks, un kabinets sanāca uz sēdi ap vieniem rītā. Plkst. 7 tomēr latviešu pretuzbrukums fronti atjaunoja, bet patlaban, kamēr rakstu šīs rindas, attīstās kāds cits vācu uzbrukums. Valdība pilsētā mobilizē brīvprātīgos — mēs abi ar ģenerāli Bertu savā pastaigā redzējām vairākas brīvprātīgo grupas, to starpā daudz studentu, dažus jaunus zēnus un nedaudz vecu vīru, priecīgā apņēmībā soļojam pa ielām. Līdzīgas brīvprātīgo grupas pulcējās Rīgā arī pagājušo naktī, un dažas dziedādamas aizsoļoja zem mana loga.

Liekas skaidrs, ka vācu spēki, sevišķi tie, kas uzbrūk gar Jelgavas—Rīgas šoseju, vēlas ieņemt Rīgu. No otras puses, nav skaidrs, vai tas ir viņu uzbrukuma galvenais virziens, un mēs sagaidām, ka pienāks ziņas par vācu kustību Jaunjelgavas virzienā. . .

Ar ģenerāli Bertu apmeklējām stābu un apsveicām ģenerāli Šimonsonu sakarā ar viņa vīru cīņām. Stābā visi bija moži un mierīgi. Ja britu militārā misija tagad mēģinātu atstāt Rīgu, tas morāliski ļoti slikti ietekmētu pilsētniekus. Ulmanis pats domāja, ka tas, ja mēs atstātu

pilsētu, latvju lietai būtu lielāks trieciens nekā Bermonta uzbrukums. Tādēļ ierosinu misiju atstāt. Ja vāci tiešām pilsētu ieņemtu, mums, protams ar viņiem nebūs nekādu oficiālu attieksmju, un pēc dažām dienām mēs varētu aizbraukt, atstājot varbūt 1 vai 2 virsniekus humānāriem uzdevumiem. Neaizmirsīšu panākumus, ko mēs abi ar Amerikas pārstāvi guvām, apmeklējot majoru Flečeru Rīgā 9. jūnijā un prasot, lai pārtrauc toreizējās brutālās eksekūcijas. . . Oficiāli esmu informēts, ka visi līdz šim saņemtie gūstekņi bijuši vācu kareivji. Ulmanis teica, ka daži sagūstītie bavārieši ieradušies no Vācijas tikai priekš dažām dienām. Viņiem teikts, ka viņi cīnās pret boļševikiem un saņemšot bagātīgu atalgojumu.

9. oktobrī ap plkst. 3.15 pēc pusdienas britu militārās misijas kapteinis Bentlejs, kas piedalās latviešu armijas apmācībās, Kopings — laikraksta Daily Chronicle korespondents, un kāds latviešu virsnieks, kapteinis Krūms, devās automobili frontes apskatē. Viņi pārbrauca pa Daugavas tiltu un pagriezās uz ziemeļiem latviešu kreisajā spārnā. Sasniedzot smilšu kalnus, viņi sastapa latviešus, kas atkāpās. Kāds virsnieks paskaidroja, ka divas rotas atteikušās doties uz priekšu smagās ložmetēju uguns dēļ. Kapteinis Bentlejs un Kopings mudināja kareivjus izturēt un solīja lūgt pastiprinājumus. Latvieši paklausīja. Angļi, dodoties uz pilsētas pusi, nonāca kāda bataljona stābā un ziņoja par saviem novērojumiem. Pēc tam viņi sastapa kādu skolēnu grupu, kas tikai šorīt bija saņēmuši ieročus. Angļiem paskaidroja, ka tas ir vienīgais pastiprinājums fronteī. Nonākot priekšpilsētā, granātas krita starp namiem, un sievietes ar bērniem meklēja patvērumu, slēpjoties gar sienām. Nonākot pie tiltiem, angļi sastapa vairāk piedzīvojušu kareivju grupu, kas paskaidroja, ka dodas pastiprināt centru. Angļi atgriezās britu misijā bruņniecības namā ap plkst. 5. Īsi pirms tam kāda lidmašīna vairākkārt pārlidoja pilsētai. To, tāpat kā iepriekšējos gadījumos, apšaudīja neorganizētā veidā ar šautenēm no ielām.

Ap plkst. 6.30 kapteinis Djuhersts, Hanzens un es devāmies pastaigā. Sāka krēslot. Kad nonācām Daugavmalā, kāda lidmašīna atkal lidoja virs pilsētas, un to atkal apšaudīja ar šauteņu uguni. Kāda Rīgas vakara avīze ziņoja, ka sabiedroto kuģi esot uguni atbalstījuši. Angļu kara kuģa *A b d i e l* kapteinis Kertiss un franču iznīcinātāja *A i s n e* kapteinis man personīgi apliecināja, ka tas nav tiesa.

Apmeklējuši kuģus, devāmies ap 500 jardu gar krastu virzienā uz galveno tiltu. Varēja vērot, ka latviešu kreisajam spārnam uzbrūk. Tai virzienā bija redzamas raķetes un vērojams ugunsgrēks. Kad devāmies mājup, pretī brauca Ulmanis automobilī un apstājās, lai ar mums parunātu. Viņš bija labā gara stāvoklī. Liku viņam nosūtīt kasti portvīna viņa paša un kabineta vajadzībām. Atgriezies vakariņot, saņēmu šādu optimistisku ziņojumu: „9. oktobra vakarā. Fronte turas. Dažas vietas niknās cīņās gāja no rokas rokā, bet beidzot mēs tās atkal atguvām. Mūsu stāvoklis ar katru stundu uzlabojas... Karaspēka gara stāvoklis ir lielisks. Stāba priekšnieks.” Ap plkst. 8 vakarā kapteinis Djuhersts un latviešu sakaru virsnieks un tulks Students devās pa Jēkaba ielu. Viņi satika piecus transporta ratus, kas devās projām no frontes. Viņi apturēja pēdējos ratus, un viņiem teikts, ka frontē ir pānika un ka transports nezina, kurp viņi dodas. Vēlāk viņi satika nelielas kareivju grupas, kas devās tai pašā virzienā, un atkal tika stāstīts, ka fronte pārrauta un izcēlusies pānika. Kapteinis Djuhersts atgriezās bruņinieku namā un ziņoja par novēroto. Pēc tam viņš atkal devās skaidrot stāvokli kopā ar Kopingu un Studentu. Tilta gala pozīcijās viņiem kāds virsnieks paskaidroja, ka latviešu kreiso spārnu pārrāvis spēcīgs bruņu mašīnu uzbrukums, bet ka kavalerija nosūtīta aizstāvēt tilta gala pozīciju. Viņam esot ziņas, ka latviešu labais spārns pavirzījies uz priekšu kādas astoņas verstis...

10. oktobris... Pēc pusdienām pie manis ienāca parunāties barons Firkss, Baltijas nacionālās komitejas prezidents. Viņš tikko bija redzējis Nikolaja ielā kāda jauna zēna līķi, kas gulēja blakām savām skolas grāmatām, un acīmredzot viņš runādamies gribēja nomierināt nervus. Barons nosodīja Bermonta dēku, kā viņš to bija vairākkārt nosodījis sarunās ar mani, pirms cīņas sākās. Viņš personīgi Jelgavā bija centies atrunāt Bermontu no gājiena uz Rīgu. Tomēr Bermonts, ticēdams, ka Daugavpili ieņēmuši poļi, vēlējās ieņemt kādu svarīgu vietu, kā sava prestiža labā, tā arī, lai pievilktu vācu brīvprātīgos. Barons Firkss domāja, ka Baltijas iedzīvotājiem ir maz cerību nākotnē. Ja latviešus un igauņus atspiedīs no Rīgas, viņiem nav nākotnes.

Plkst. 5.45 atnāca pulkvedis Luters no stāba un pastāstīja, ko viņš zināja par stāvokli. Latvieši stingri tur Daugavas labo krastu, un viņiem uzdots nekādā gadījumā

neatkāpties. Latvijas un Igaunijas valdība telefoniski apspriežas, un var sagaidīt igauņu palīdzību. Ulmanis teicis, ka arī no Polijas gaidāma palīdzība. Latvieši atvilkuši visus spēkus no Daugavas otra krasta, ieskaitot artilēriju un kavaleriju. Granātas nākot no Igaunijas.

Pulkvedis Lutērs jautāja par landesvēra sargu skaitu bruņniecības namā un viņu parastajā mītnē otrpus ielas. Viņš teica, ka neuzticoties landesvēristiem tik tuvu pie tiltiem un ka viņš tos vēlētos koncentrēt Aleksandra ielā 37. Mēs viņu lūdzām šo lietu pārrunāt ar kapteini Kaizerlingu, kas vēlāk man sacīja, ka viņš pulkveža Lutera nodomiem neuzticoties.

Visu dienu Daugavas malā skanēja šauteņu šāvieni troksnis. Lielāks skaits vieglu granātu krita 50 līdz 100 jardus no britu misijas mitekļa... Pēc vakariņām izgāju uz ielas apskatīt vietas, kur kritušas granātas. Pie kara ministrijas, ko dažas granātas bija ķērušas, kāds jauns cilvēks vēl gulēja, kā kritis. Nedaudz tālāk dega kādas ēkas augšējais stāvs tuvu pie radio stacijas. Ugunsdzēsēji tomēr ieradās, kamēr es vēl vēroju degošo namu. Ielas vispār bija tukšas, un tās apstaigāja tikai studentu un citu patruļas, kas izpildīja policijas dienestu. Pilsētā valdīja klusums un kārtība...

12. oktobris... Pusdienas laikā ieradās Ulmanis ar Meierovicu un uztraukti jautāja, ko sabiedrotie dara Bermona uzbrukuma lietā. Mēs viņiem varējām tikai pastāstīt, ka mums nav nekādu ziņu, izņemot, ka Baltijas jūrā izsludināta blokāde pret vācu kuģiem. Ulmanis teica, ka sarunas ar igauņiem turpinoties. Igauni prasot Valku un lai ģenerālis Laidoners būtu vienīgais virspavēlnieks. Vēl esot citas grūtības, bet viņš cerot tās novērst... (Talentss konstatē, ka prasība iecelt Laidoneru par virspavēlnieku ir labākais igauņu priekšlikums, jo latviešu virspavēlniecība nav piemērota).

Ceļā uz Daugavu apmeklējām pulkvedi Raienu no Amerikas sarkanā krusta, kas šorīt ar baltu karogu pārgājis pa tiltu. Viņš ieradies tilta galā ar pulkvedi Grovi, bet pēdējais kā militāra persona nedrīkstēja doties pāri. Pulkvedis Raiens devies uz priekšu viens, rāpdamies pa trepēm, kas bijušas pārliktas pār paceļamā tilta spraugu. Varēja redzēt, ka viņš vairs nekāroja jaunu dēku, jo kaut gan bija paredzēts, ka viņš dosies prom pēc trim dienām, viņš izteicās, ka palikšot Rīgā. Viņš stāstīja, ka redzējis

uz Jelgavas ceļa smago artileriju, lielgabalus vilkuši pa seši zirgi. Vācieši stāstījuši, ka viņiem 700 izsisti no ierindas, no tiem 250 krituši. Viņi stāstījuši, ka smagākie zaudējumi bijuši, kad divas vācu rotas viena otru noturējušas par latviešiem un sākušas cīņu, bet galīgi tās iznīcinājis latviešu brunotois vilciens, kas iebrāucis starp abām rotām. Visi vācieši, ar kuriem viņš runājis, teikuši, ka neatgriezīšoties Vācijā. Viņi gribot iekarot sev vietu Krievijā... Kāds krievu baterijas komandieris bez priekšniecības atļaujas šodien pieņēmts uz iznīcinātāja un, motivējot, ka kuģus var nejauši trāpīt, panācis to atvilkšanu uz Daugavgrīvu. Šis gadījums ļoti kaitē britu prestižam.

14. oktobris... Ulmani šorīt viegli ievainoja. Kāda šrapneļa šķemba ķērusi viņa zābaku un kontuzējusi kāju. Ievainojums viņam nesagādās neērtības, bet politiski nāks par labu. Sastapu viņu šorīt atpūšoties uz ziļņa un runājam ar kādu šejienes avīzes korrespondentu. Pēc korrespondenta aiziešanas Ulmanis garā privātā sarunā optimistiski pārsprieda valdības nākotnes nodomus Latvijā, sevišķi Latvijas iespēju attīstīšanu. Viņš stāstīja, ka igauņi par militāro atbalstu vēlas nevien Valku, bet arī apgabalu uz dienvidiem no Valkas... Cerot, ka poļi palīdzēs cīņā pret Bermontu, viņš tomēr baidījās, ka viņi izmantos gadījumu, lai okupētu Lietuvu, un stāstīja arī, ka poļi izrādījuši vēlēšanos paņemt Liepāju kā kompensāciju par Dancigu...

15. oktobris. Plkst. 5.30 no rīta latvieši uzbruka, dodoties pāri galvenam Daugavas tiltam. Viņi devās cīņā bez stiepuļu grieznēm un gāzu maskām, mēģināja pārvarēt vācu dzeloņstiepu žogus, bet tika atsisti ar zaudējumiem. Šķiet, ka pret viņiem lietotas indīgās gāzes.

Ulmanis mani pasauca sānis un privāti teica, ka viņi nolēmuši ģenerāļa Šimonsona vietā iecelt pulkvedi Balodi. Balodis negribīgi apsoliņies uzņemties virspavēlnieka pienākumus ar noteikumu, ka viņš varēs atgriezties Kurzemes divīzijas komandiera amatā pēc tagadējās operācijas pabeigšanas...

(Sakarā ar vācu ģenerāļa Eberharda izvairīgo atbildi uz britu admirāļa ultimātu angļi nolēma atbalstīt latviešu spēkus ar kuģu artileriju)...

Ģenerāļa Judeniča paziņojums, ka viņš sūtot latviešiem četrus lielgabalus atbalstam pret Bermontu, radījis labu iespaidu.

22. oktobris. Latvieši nav apmierināti ar igauņu palīdzības noteikumiem. Vienīgā palīdzība no Igaunijas līdz šim bijis bruņotais vilciens, ko tagad igauņi draud atsaukt. Vēl nav ziņu no ārlietu ministra Meierovica, kas meklē palīdzību Polijā. Maizes un citas pārtikas izdali pārņēmusi pilsētas valde. Trūkst taukvielu. Vilcieni iet nekārtīgi. Mobilizācija attīstās sekmīgi. Latvieši tur agrākās pozīcijas. Pilsētu šodien periodiski bombardē. Misijā viss kārtībā.

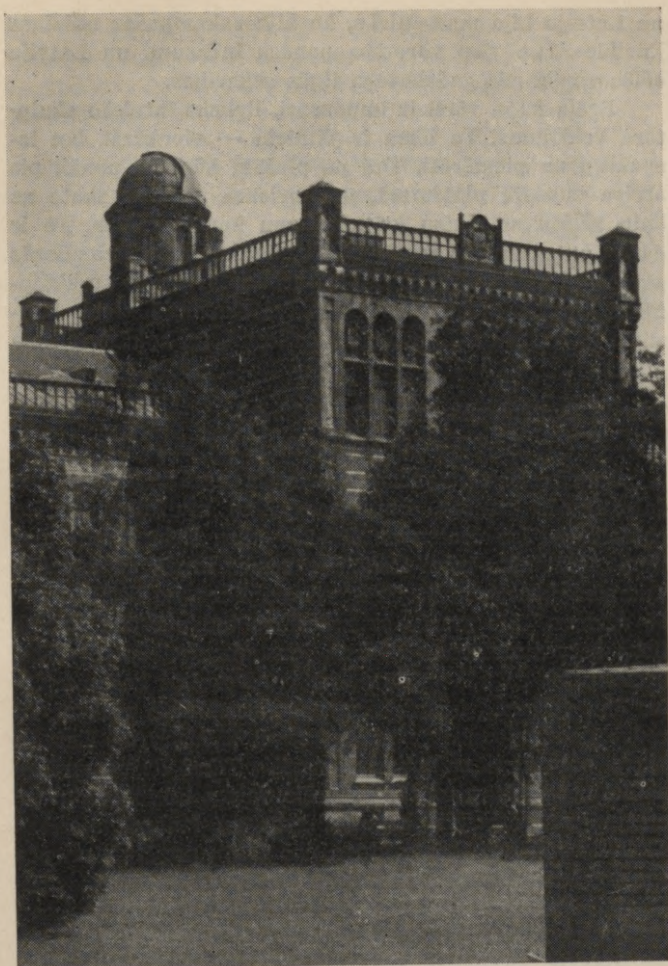
14. novembris. Latvijas ministru prezidents lūdz nosūtīt Loid-Džordžam šādu telegrammu:

„Ievērojamā dienā, kad vācu militārisms, trāpīts sirdī, bija spiests noliekties varonīgo sabiedroto armiju priekšā, esam priecīgi jums paziņot, ka Rīgas pievārtē apturēts vācu militārisma atlieku mēģinājums atgūt savu iepriekšējo varu, apvienojoties ar agrākās cariskās Krievijas tumšajiem spēkiem. Varonīgā jaunā latviešu armija, trūcīgi ģērbta, nepietiekami apbruņota un apgādāta, bet brīvības idejas apgarota un gatava mirt par neatkarību un savas tēvijas labāku nākotni, ir atsviedusi ienaidnieku no Daugavas krastiem. Šeit pagājušās piecās nedēļās ienaidnieks nepārtraukti bombardēja Latvijas galvas pilsētu ar visu kalibru granātām un bieži lietoja indīgās gāzes, tā nonāvējot mierīgos pilsoņus, sievietes, bērnus un vecus cilvēkus. Lūzdu nodot britu nācijai un valdībai Latvijas un tās valdības sirsnīgu pateicību par atbalstu, ko britu kara kuģi snieguši šais veiksmīgajās operācijās, kā arī par ieročiem, municiju un apgādi, kas sūtīta uz Latviju, tā dodot iespēju noturēties pret ienaidnieku, kura skaitliskais un tehniskais pārsvars bija acīmredzams. Cerams, ka izmisīgajā cīņā par brīvību un civilizāciju, kas pēdējos piecos gados bijis un ir vēl tagad arī varonīgās britu nācijas ideāls, Latvija varēs palaisties uz Lielbritānijas un tās valdības atbalstu. Ulmanis.”

Bernhards Nūmens (rakstīts 1939. g.)

BRĀĻU KAPI

Mums Anglijā nav jākaunās par savu karavīru kapiem, kas iztur salīdzinājumu ar citiem kapiem pasaulē. Tomēr man jāatzīst, ka nekad neesmu redzējis kaut ko cēlāku un svinīgāku kā šo mazo Latvijas stūrīti. Šeit dus divi vai trīs tūkstoši Latvijas dēlu. Tie ir vīri, kas krita neatkarības cīņās, kad ienaidnieki bija krievi un vācieši,

LATVIJAS UNIVERSITĀTES „VECĀ ĒKA”

LĪDŽĪGI SAULEI

Līdzīgi saulei tu atnes mums dienu,
Gudrību vērīgiem gariem tu sniedz.
Celdamās augstāku pati arvienu,
Tautai tu augstāku pacelties liec.

Latvijas slava un Latvijas glītums,
Mākslām un zinībām patvērums tur.
Svešs lai kā ozoliem mūžīgiem vītums
Visiem, kas mūžīgo uguni kur.

un Latvija bija mazs nieks, ko bija sakampušas milzīgas knaibles. Šo vīru varonība panāca brīnumu, un Latvija cēlās augšā pēc gadsimteņu ilgās atkarības.

Brāļu kapu vārti ir imponzanti, lielisks latviešu skulptoru veidojums. To tēma ir jātnieki — vienkārši, bet iespaidīgi un piemēroti. Tad pa plašām kāpnēm nonāk pie altāra augšējā platformā, no kurienes paveras skats uz lielu zālāju ar sīkām kritušo kapu kopām malās. Te ir daudz puķu, un tās ir vēl izteiksmīgākas nekā grandiozās akmens figūras. Tomēr viss ir saskaņots: puķes un skulptūras. Sevišķs svinīgums valda šai skaistajā vietā. Klusums te ir tik dziļš, ka liekas neticami, ka apkārt ir liela pilsēta.

Dž. A. Svetenhems (rakstīts 1952. g.)

LATVIJAS AGRĀRREFORMA

Jaunās Baltijas nācijas izdarīja agrārreformas, sadalot lielās muižas. Latvijā agrākie muižnieki varēja paturēt muižas centru ar 125-250 akru lielu zemes platību. Atsavināto zemi ieskaitīja zemes fondā un sadalīja saimnieciskās vienībās pēc zemes auglības, ne lielākās par 65 akriem. Šīs mazās saimniecības tad piešķīra lielāko tiesu bezzemniekiem. Valsts jaunsaimniecībām atvēlēja kreditus un dažāda veida palīdzību, ieskaitot kokmateriālus ēku celšanai, ko piešķīra par pazeminātu maksu. Tā radās daudz jaunsaimniecību, kopā 250.000, un Latvija kļuva par mazo saimniecību zemi. Tikai dažas muižas palika nesadalītas, un tās paturēja valsts, lai iekārtotu izmēģinājumu stacijas, lopaudzētavas un lauksaimniecības skolas. Muižnieku kārtā kļuva par faktu pagātnē, un pēc šīm agrārreformām lauku māju skaits visās Baltijas valstīs divkāršojās. Puse no iedzīvotājiem sasniedza savu ideālu un kļuva par neatkarīgiem lauksaimniekiem...

Daudzi apšaubīja agrārreformu lietderību, bet Baltijas zemju valstsvīri veltīja sevi šim darbam, un ar lauku saimnieku enerģiju gūtie panākumi pārspēja pat labākās cerības. Pārmaiņas lauku saimniecību lielumā radikāli mainīja lauksaimniecības veidu. Kamēr priekšreformu laikā muižās lielāko tiesu ražoja labību, jaunās mazās lauku saimniecības pievērsās saimnieciskl izdevīgākai piensaimniecībai, t.i. produktu ražošanai, ko ļoti pieprasīja Rietumeiropā. Turpināja audzēt arī labību, bet daudz intensīvāk kā agrāk, lietojot vairāk minerālmēshu un uzlabojot kviešu, rudzu, miežu un auzu šķirnes...

Pāreja no graudkopības uz lopkopību un piensaimniecību notika reizē ar plaša vēriena kooperatīvu organizēšanu, kas savukārt radīja ārējās tirdzniecības paplašināšanos.

Bernhards Nūmens (rakstīts 1939. g.)

15. MAIJS

Kad Latvija bija atbrīvota, nodibināja demokrātisku valdību. Saeimā bija nevien latviešu deputāti, bet arī vāci, žīdi, krievi, leiši un poļi proporcionāli iedzīvotāju skaitam. Diemžēl, atkal izrādījās, ka demokrātija nav iekārta, ko viegli radīt un kas tūlīt labi darbojas. Piecpadsmit gados Latvijā bija bijuši pāri par divdesmit kabinetu. 1934. g. maijā atkal draudēja kabineta krīze, un deputāti nedebatēja, bet strīdījās. Ministru prezidents bija Kārlis Ulmanis, Latvijas „stiprais vīrs” — ļoti spējīgs un krietna rakstura cilvēks, kas bija ticis uz augšu paša spēkiem. Viņš vēlējās dot Latvijai politisku stabilitāti un 1934. g. maijā vadīja valsts apvērsumu bez asinsizliešanas, pats kļūstot par Latvijas vadoni. Tas bija maigākais pučs, kāds jebkad sarīkots — nebija cietušo, un maz bija to, kas stāvoķļa maiņu nožēloja.

Ulmanis joprojām ir neapstrīdēts Latvijas vadītājs. Viņa valdīšana ir tēvišķīga, un pamazām viņš atjauno reprezentatīvu valdību. Varbūt šāda atturība ir gudra. Bieži jaundibinātās valstis ir pārņēmušas demokrātiju ārēji, bet tās gara trūkst. Svarīga sastāvdaļa demokrātijā ir tradīcijas, un tradīcijām vajaga laika. Tās nevar arī radīt pēc pasūtīnājuma...

Būtu nepareizi iedomāties Ulmani kā fašistu vadoni. Viņš brīvi satiekas ar tautu, viņš ir viens no viņu vidus. Redzēju viņu uz laukiem, kad viņš ieradās atklāt kādu pienotavu. Ļaudis dziedāja apsveīšanas dziesmu, tad spīdās ap viņu. Zemnieki sūdzēja savas bēdas, un Ulmanis deva padomu. Viņam nav miesas sargu, un viņš ir vienīgais vadonis Eiropā, kas nekad nevalkā uniformu.

Eliss Hostads (rakstīts 1943. g.)

DEMOKRĀTIJAS GRŪTUMI LATVIJĀ

Demokrātiskās Baltijas valstis viena pēc otras pārdzīvoja krīzi. Katrai no tām bija savi iekšpolitiski un ārpolitiski iemesli, bet kopēji bija parlamentāriskā ceļa grūtumi. Šos grūtumus radīja daudzo politisko partiju

sistēma, pārāk neelastīgais parlamentārisms un valsts prezidenta vājā vara. Baltijas valstīs trūka Masarika autoritātes, kura noslāpēja partiju pretišķības un panāca ciešāku sadarbību. Baltijas valstīs nevienai partijai nebija vairākuma, nedz arī kāda varēja cerēt to iegūt. Latvijā bija daudz nacionālu un reliģisku minoritāšu, un partiju flora šeit bija krāsaināka nekā jebkurā Eiropas valstī — kādās vēlēšanās sacentās vairāk kā 40 partijas par simt saeimas deputātu mandātiem, un beidzot saeimā iekļuva 27 grupu pārstāvji. Pat igauņu parlamentā bija reprezentētas vairāk par desmit sīku un vienāda stipruma partiju. Katram kabinetam, lai sāktu valdīt, bija nepieciešams vairākums parlamentā, un tā kā katra grupa, kas atbalstīja kabinetu, varēja izstāties no koalīcijas un pārvērst vairākumu mazākumā, tad valdības sastādīšanai bija vajadzīgi tālejoši kompromisi. To izmantojot, pat sīkās grupas prata uzstādīt prasības, kas bija jāizpilda, lai varētu sadarboties. Sekas bija mēnešiem ilgās valdības krīzes. Igaunijā no 1918. līdz 1933. g. bija 25 kabineti ar vidējo valdīšanas ilgumu ap 8 mēnešus. Latvijā 1918. - 1934. g. bija 19 kabineti ar vidējo darbības ilgumu ap 10 mēnešus. Lietuvā 1918. - 1926. g. bija 14 valdības, kas vidēji darbojās ap 7 mēnešus. . .

Šāds valdības stabilitātes trūkums bija tipisks daudzām jaundemokratiskām valstīm divdesmitajos un trīsdesmitajos gados, bet trijās Baltijas valstīs tas nenozīmēja, ka parlaments nebūtu bijis darba spējīgs. Tieši otrādi, parlaments ar cītību un ekonomisko iespēju robežās veica saimniecisko un sociālo jaunuzbūvi, kaut arī pastāvēja lielas domstarpības. Stabilitātes trūkums arī citā ziņā bija mazāks, nekā rāda dati par kabinetu mūža ilgumu. Ministru posteņus ieņēma parasti tās pašas personas, piemēram, Konstantīns Petss Igaunijā un Kārlis Ulmanis Latvijā bija ministru prezidenta amatā astoto reizi, kad viņi izsludināja izņēmuma stāvokli. . .

Ir ļoti grūti iegūt skaidru pārskatu par visiem faktoriem, kas darbojās demokrātijas atcelšanā. Nevar būt šaubu, ka parlamentārisma „izviršana” nav vienīgais iemesls. Sava loma būs bijusi arī ekonomiskām grūtībām, sevišķi Igaunijā un Latvijā, kur saimnieciskā krīze smagi skāra galveno saimniecības nozari — lauksaimniecību. Krīze paasināja šķiru pretišķības, un Latvijā radās dziļa plaisa starp zemnieku savienību un sociāldemokrātiem. Tomēr nevar teikt, ka sociālās pretišķības bija galvenās noteicējas demokrātisko formu atmešanā. Šķiet, ka sva-

KĀRLIS ULMANIS

(dzimis 1877. g., boļševiku deportēts 1940. g.)

Uzņēmums rāda Ulmani ar vārpu vainagu 1937. gadā Jelgavas pļaujas svētkos viņa dzīves zenītā. Latvijas likteņus Ulmanis virzīja kā tās pirmais ministru prezidents 1918. g. pagaidu valdībā. 1934. g. Ulmanis, būdams septīto reizi ministru prezidents, vadīja valsts apvērsumu, atlaižot saeimu, un 1936. g. uzņēmās valsts prezidenta pienākumus.

rīga loma bija nacionālam viedoklim un jaunās Eiropas satversmes ideoloģijai...

Latvijā brīvības cīņu izcilākā personība, zemnieku vadonis Kārlis Ulmanis bija tas, kas 1934. g. 15. maijā valsts apvērsumā bez asinsizliešanas pārsvieda demokrātiju pār bortu. Viņa motīvi nav pilnīgi noskaidroti. Var pieņemt, ka varas koncentrācija Lietuvā un Igaunijā bija zināms paraugs. Apvērsums Latvijā notika drīz pēc tam, kad Petss bija pasludinājis izņēmuma stāvokli Igaunijā. Šķiet, ka Ulmaņa rīcību lielā mērā ietekmēja arī tas, ka kopš 1933. gada viņam neveicās gūt pārējo partiju atbalstu savam projektam par valsts prezidenta tiesību paplašināšanu un saeimas varas sašaurināšanu. Viņa darbība bija vērsta pret partiju sistēmas izviršanu... Aiz visa tā tomēr bija bažas par sasprindzinājumu, ko varēja gaidīt starp Krieviju un Vāciju pēc nacisma uzvaras, tāpat bažas par pieaugošo vācu aktivitāti Baltijā. Ļoti anglofilais Ulmanis apcietināja nevien komunistus, kas rakās zem valsts pamatiem, bet arī nacionālsociālistus, kas lietoja lielu muti. Paredzot ārējās briesmas, Ulmanis vēlējās panākt stabilu un stipru valdību, kas būtu brīva no partiju politiskajiem kompromisiem un ko neapdraudētu to nejausais noskaņojums.

Satversmes attīstības ziņā Baltijas valstis turpmāk gāja katra savu ceļu, kaut sākumā attīstība visās trīs valstīs bija ļoti līdzīga. Tas notika par spīti dzīvai sadarbībai ārējā politikā un to defensīvajam militāram nolīgumam. Latvijā ulmaniskā diktatūra pamazām nostiprinājās, un tā vēl pastāvēja, kad Padomju savienība okupēja Baltijas valstis. Proklamācijā, kas paskaidroja valsts apvērsuma mērķi, bija teikts, ka jaunā kārtība nav vērsta pret demokrātiju, bet tikai pret latviešu parlamentārisma nebūšanām. Ulmaņa nolūks, kā vairākkārt tika paskaidrots, esot atgriezties pie demokrātijas sistēmas, tikko to atļaus apstākļi. Pat tik vēlū, kā krievu pirmajā invāzijā 1939. g., viņš deklarēja, ka turas pie šī principa. Nav tomēr noliedzams, ka ar laiku viņa uzskats kļuva neslēpti labvēlīgs autoritāram korporātismam. Jauno kārtību raksturoja profesionālu kameru nodibināšana (rūpniecībai un tirdzniecībai, lauksaimniecībai, amatniecībai un strādniekiem darba kamera) pēc Dolfusa-Šusniga trīsdesmito gadu Austrijas parauga. Ar šīm kamerām, kam vēlāk piebiedrojās kultūras kamera, tika nodibināts kaut kas līdzīgs visu kārtu pārstāvniecībai. To

darbība tomēr aprobežojās ar atsauksmju došanu un ierosinājumu izstrādāšanu. Īstā vara palika valdībai un valsts prezidentam, kas pēc saeimas atlaišanas valdīja, izdodot dekrētus. Kad 1936. gadā izbeidzās pēdējā likumīgi ievēlētā valsts prezidenta mandāts, Ulmanis apvienoja ministru prezidenta un valsts prezidenta amatu. Tomēr jāpiezīmē, ka valdības lēmumus nediktēja divkārtšais prezidents, bet tos pieņēma kabinets balsojot, kur Ulmanim bija tikai viena, kaut arī izšķirēja balss, domām daloties. Jauno kārtību nekodificēja kādā jaunā konstitūcijā. Gluži kā nacistu Vācijā, kur Veimaras satversmi lietoja blakus valdības dekrētiem, arī Latvijā 1922. g. satversme palika spēkā jautājumos, kuros nebija izdoti jauni publiski tiesiskie dekrēti.

Faktiskā diktatūra, vienalga, vai to uzskata par pārējās stāvokli vai ne, dažā ziņā sekoja autoritāro iekārtu paraugiem. Tā izņēmuma stāvoklis pastāvēja līdz 1938. gadam. Preses cenzūra bija stingra, un darbojās sevišķs propagandas departaments. Kā kārtības sargi aktīvi bija aizsargi, kas darbojās kopš 1919. g. un rekrūtējās lielāko tiesu no zemniekiem. Ar dekrētu atcēla agrākās pašvaldības, tai vietā radot vadonības principu jeb personisko atbildību, un taml. No otras puses režīms arī mēģināja pretišķības izlīdzināt. Tiesas darbojās kā agrāk, un vecie tiesneši palika amatos. Tie paši vīri, kas demokrātijas laikos bija saņēmuši uzdevumu revidēt un kodificēt civillikumu, pabeidza savu darbu, valdībai neiejaucoties. Vecos politiskos pretiniekus iepriecināja ar pensijām. Visus 1934. g. apcietinātos sociāldemokrātus ar laiku atbrīvoja. Saimnieciskā jaunuzbūvē piedalījās visi spēki...

Šis tēlojums un spriedumi dibinās uz pieejamo literātūru, maniem ceļojuma pieredzējumiem Baltijas valstīs un sarunām ar Baltijas politiķiem. Varbūt manus spriedumus ietekmējušas simpatijas šo valstu agrākajam impozantajam uzbūves darbam un to tagadējai nelaimei (okupācijai). Mans nolūks bija mēģināt izskaidrot, kādēļ trīs Baltijas valstis atstāja demokrātijas ceļu, pa kuru tās gāja sākumā pēc brīvības iegūšanas. Ja arī vērtējums var būt dažāds, šķiet nebūs domstarpību par to, ka nedemokrātiskie novirzieni Baltijas valstīs ir jāmēri ar citu mēru. nekā citās zemēs. Ļoti nozīmīgs jau tas apstāklis, ka satversmes pārmaiņu autori šais trijās zemēs bija p a t r e s p a t r i a e, pirmie brīvības cīnītāji. Šie vīri bija cīnījušies par savas tautas brīvību, viņi bija darbo-

jušies līdzī, izstrādājot demokrātisko satversmi, un tādēļ nevar rasties aizdomas, ka viņi būtu gribējuši sagraut tautas valdības ēku graušanas priekā dēļ. Ja arī viņus ietekmēja viņu laikmeta satversmes pārmaiņu paraugi citur, viņu centieni bija pēc nacionālas vienības un, lai valsts vara iegūtu spēku un autoritāti, kad Baltijas valstu ārējās politikas perspektīvas kļuva draudīgas. Nevar teikt, ka viņi būtu nākotnes izredzes novērtējuši pārāk drūmi. Nav arī brīnums, ka šai stāvoklī un, atceroties brīvības cīņas, viņi neglaudīja ar zīda cimdēm ārzemju partiju piederīgos. Un pat, kad demokrātija formāli bija atcelta, demokrātiskais pasaules uzskats vienmēr palika dzīvs visos tautas slāņos. Diktatūras ideoloģija šais zemēs nespēja iesakņoties. Novirzienus no demokrātijas tur ne-cildināja kā kādu galīgu vai tūkstošgadīgu atrisinājumu. Pat aprindas, kas demokrātijas darbības veidu visbargāk kritizēja, varas koncentrācijā saskatīja tikai kaut ko ie-robežotu. Tiesību aizsardzības ziņā jaunā kārtība nemaz vai arī tikai nedaudz atšķīrās no demokrātiskās ēras. Cilvēciskās vērtības tika respektētas, un tās nepazemoja tā, kā lielajās diktatūrās, kur cilvēcisko vērtību mīdīšana kājām nozīmēja vistumšāko lappusi rietumu modernajā vēsturē.

Džons Stjuarts

SADZĪVES APSTĀKĻI BALTIJAS VALSTĪS

(Otrā pasaules kara pirmos gados pazīstamā Amerikas sociāliste Vošburna kundze apmeklēja Eiropu, lai iepazītos ar to, kā progresīvākās valstīs nokārtoti sociālie apstākļi.) Viņa apmeklēja Itāliju, Franciju un Vāciju (Amerika toreiz vēl nebija iestājusies karā) un visās šais trīs valstīs bija ļoti vilusies. Tad viņa devās uz Krieviju, pilnīgā pārlicībā, ka tur atradīs visideālākos apstākļus. Tā atkal bija vilšanās. Viņa konstatēja, ka Krievijā valda tāda tirannija, ka viņa pat nepalika visu laiku, ko tai atļāva viņas vīza. Viņa nolēma nokratīt Eiropas putekļus, no savām kājām un doties atpakaļ uz „paša Dieva zemi”. Vošburna kundze noskaidroja, ka tuvākais ceļš uz mājām ir caur Tallinnu (Igaunijā), par ko viņa agrāk nekad nebija dzirdējusi, bet no kurienes bija gaisa satiksme ar Berlīni un tad uz mājām. Tallinnā, gaidot lidmašīnu, viņai nācās dažas dienas uzkavēties, un iedzīvotāju acīmredzamā laime un labklājība to tik ļoti pārsteidza, ka viņa nolēma atgriezties un palikt dažus

mēnešus Igaunijā. To viņa arī izdarīja, un tās agrākie iespaidi apstiprinājās. Savā pirmā ceļojumā atstājot Ameriku, Vošburna kundze bija atzīmējusi septiņus noteikumus, pēc kuriem viņa gribēja vērtēt, vai kāda zeme atbilst viņas iedomātajam laimības ideālam. Šie noteikumi bija: 1) pietiekams uzturs, 2) pietiekami laba pajumte un labas drēbes, 3) nodarbošanās ar pietiekami lielu algu, lai visu vajadzīgo varētu nopirkt, 4) izglītība, 5) laba veselība, 6) mīlestība un ģimene, 7) runas brīvība. Pirms ierašanās Igaunijā viņa nebija atradusi valsti, kur šīs prasības būtu realizētas. Tikai Igaunijā viņa atrada savas laimīgās valsts ideālu. Jānožēlo, ka viņa neapmeklēja arī pārējās divas Baltijas valstis, jo tur viņa būtu atradusi līdzīgus apstākļus.

Kurts Munte (rakstīts 1943. g.)

BRĀĻU KAPI UN BRĪVĪBAS PIEMINEKLIS

Kādā noskaņām bagātā astoņpadsmitā novembra dienā mēs devāmies svētceļojumā uz Rīgas Brāļu kapiem. Nekad man no atmiņas neizzudīs šo kapu īpatnējais aizgrābjošais skaistums. Ieejas vārti ar to vareniem senlatviešu cīnītāju tēliem — tēli pa labi ar nolaišiem karogiem sveic brīvības cīņās kritušos varoņus, tēli pa kreisi ir pacēlušī karogus kā uzvaras simbolus. Aiz vārtiem liepu gatve, kas simbolizē sērojošās latvju sievietes, ved uz tēvijas altāri. No šejienes dažas kāpnes uz leju ved garām mirstošo jātnieku tēliem, kuri atgādina pasaules karā kritušos latviešus. Tad esam pašā kapsētā ar neskaitāmiem brīvības cīņu varoņu kapiem. To ietver sēta ar augstu majestātisku tēlu — māti Latviju. Tie, kas viņas klēpī dus, mira, lai latviešu tauta iegūtu tiesības dzīvot.

Brāļu kapu izbūvi vadīja 1942. gadā mirušais tēlnieks Kārlis Zāle. Zāli kādreiz satiku kāda cita mākslinieka Ludolfa Liberta un ģenerāļa Venera Tepfera sabiedrībā Inčukalnā. Tas bija Zāles jaunajās mājās ar brīnišķīgo plašo skatu uz Gaujas zaļo ieleju. Zāle bija ne tikvien liels mākslinieks. Viņš bija arī liela vēriena cilvēks — garīgi un fiziski. Visa viņa persona izstaroja ģeniālītāti un spēku pat tad, kad viņu vēlāk sastapu sīrgstam ar slimību, kurai bija lemts viņu pamazām uzvarēt.

Zāle bija arī Rīgas Brīvības pieminekļa autors. Šo pieminekli greznoja skulptūras, tēlojot ainas no Latvijas senākās un jaunākās vēstures. Mēs tagad stāvam pie šī

pieminekļa un līdz ar latviešu tautu prasām tās brīvību. Esam droši, ka taisnība uzvarēs asiņaino varu, un paceļam savu skatu uz brīvības dievieti, kas savās rokās ceļ Latvijas trīs zvaigznes pret debesīm. Zemes ugunsgrēks var gan nokrāsot šīs zvaigznes sarkanas, bet tās tomēr paliek simbols mūžīgai brīvībai.

BRĪVĀ LATVE, TOPI, AUDZI

LĪDZ AR BRĪVO TAUTU DRAUDZI!

Nedēļu pēc tam, kad ar pamieru bija beidzies pasaules karš, astoņpadsmitā gada astoņpadsmitajā novembrī Rīgā proklamēja brīvu Latvijas valsti. Ar šo aktu latvju tautas vadītāji vainagoja Latvijas brīvības cīņas, kas bija ilgušas gadsimteņiem. Tās bija uzliesmojušas ik atkarības gadsimtenī, bet jo spilgti iedegušās latviešu strēlnieku kaujās. Latvju strēlnieki Krievijas pusē pasaules karā bija vienīgā tāda mēroga nacionāla formācija, un mūsu krājumā ievietotie ģenerāļa A. Auzāna, kā arī rakstnieka K. Skalbes tēlojumi rāda, ka brīvības cīņas, kas izšķīra Latvijas likteni, sākās ar strēlnieku varoņdarbiem.

Latvijas neatkarības proklamēšana noraidīja kā krievu boļševiku, tā vācu monarchistu pretenzijas pēc Latvijas. Šīs pretenzijas redzamas boļševiku kara ministra Leona Trocka un vācu pavēlnieka ģenerāļa Ericha Ludendorfa rakstā. Latvijas proklamēšanu neko neatvieglāja Amerikas savienoto valstu prezidenta Vilsona slavenie četrpadsmit panti, jo kā Vilsons, tā ASV valdība gandrīz nekā nezināja par latviešu neatkarības centieniem (sk. sesto pantu un tā oficiālo komentāru, kas min somus, igauņus, lietuvjus un ukraiņus, bet nemin latviešus starp *d e f a c t o* atzīstamām valdībām).

Tautas padomes Latvijas neatkarības deklarāciju izdevās pārvērst īstenībā tikai pēc ilgstošām neatkarības cīņām. Šīs brīvības cīņas attēlotas pirmā Latvijas ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa atmiņās un angļu misijas vadītāja S. Tallentsa ziņojumos Lielbritānijas valdībai. Šais brīvības cīņās savas dzīvības tēvijai ziedoja trīs tūkst. latviešu karavīru, kas tagad atdusas Brāļu kapos. Par savu neatkarību Latvijai jāpateicas šiem saviem labākajiem dēliem.

Tikai 1920. gadā jaunā Latvijas valsts varēja sākt kārtot savu dzīvi, kad sanāca Satversmes sapulce. Tās prezidents bija Jānis Čakste, kam bija lieli nopelni Latvijas

patstāvības idejas daudzinašanās un latviešu bēgļu aprūpē Krievijā. Vēlāk divreiz pēc kārtas ievēlēts par Latvijas valsts prezidentu, viņš palika šai amatā līdz savai nāvei. Divu gadu laikā Satversmes sapulce izstrādāja Latvijas satversmi. Jau priekš sapulces sanāksšanas pagaidu valdība uzsāka kārtot steidzamākos jautājumus. Viens no svarīgākiem šai ziņā bija agrāro lietu kārtošana. Lai bezzemniekiem sagādātu zemi, pagaidu valdība sāka sadalīt agrākās kroņa muižas un arī tās privātās muižas, kuru īpašnieki neatkarības cīņās cīnījās pret Latviju. Satversmes sapulce agrārreformas apmērus ievērojami plašināja, atsavinot sadalīšanai trīs ceturtdaļas privāto muižu zemes. Šī agrārreforma likvidēja netaisnību, kas gadsimteniem bija nospiedusi latvju tautu. Reformas panākumus pozitīvi novērtējuši visi, kam vien bija izdevība ar to iepazīties (sk. Dž. A. Svetenhema rakstu).

Otrs lielais patstāvīgās Latvijas sasniegums bija tas, ka izglītība kļuva pieejama ikvienam. Pēc visiem obligātās pamatskolas beigšanas Latvijas iedzīvotāji — kā mantīgie, tā nemantīgie — varēja turpināt izglītību vidējās un augstākās mācības iestādēs. Jāzepa Vītola komponētā dziesma „Līdzīgi saulei tu atnes mums dienu” vislabāk izsaka Latvijas universitātes lielo lomu Latvijas kultūras dzīvē. Šī dziesma nav nedz pārspilējums, nedz tukšs patoss.

Kamēr Latvijas kultūrālā un saimnieciskā dzīve guva arvien lielākus sasniegumus, tikmēr politiskā laukā sāka rasties sarežģījumi, kas beidzot noveda pie 1934. g. 15. maija apvērsuma. Pārrunājot šo mūsu neatkarīgās valsts vēstures posmu, vēl joprojam uzliesmo kaislības. Šai krājumā ievietojam angļu žurnālista B. Nūmena un zviedru tiesībnieka E. Hostada vērojumus un vērtējumus par 15. maiju.

Kā parlamentārā, tā autoritārā režīma laikā Latvija tuvojās tam valsts ideālam, ko tagad apzīmē ar terminu „labklājības valsts”. Sākot savu dzīvi uz kara postījumu atstātām drupām, Latvija savas neatkarības vēstures posmā panāca to, pēc kā lielas un vecas valstis vēl ilgi centīsies. Šie dižie Latvijas panākumi ir devuši mums draugus visā brīvajā pasaulē, kas līdz ar mums prasa 1940. gadā pārtrauktās Latvijas neatkarības atjaunošanu.

Ciesanas un cerības

1940. g. 17. jūnijā Padomju savienība okupēja Baltijas valstis. 1941. g. jūnijā un jūlijā Latviju okupēja Vācija. 1944.-45. g. Latviju atkal okupēja Padomju savienība. Aiz šiem sausajiem datiem slēpjas latvju tautas vislielākā tragēdija mūsu nesenaajā vēsturē un tagadnē. Mūsu senākajā vēsturē vācieši bija visilgāk valdījuši pār Latviju, bet krievi savos iebrukumos vienmēr bija atnesuši latvju tautai vislielāko postu. Tomēr tās ciešanas, ko vāci un krievi bija sagādājuši latviešu tautai senatnē, daudzkārt pārspēja notikumi kopš 1940. gada. Latviešu noslepkavošana un deportācijas tagad tika veiktas agrāk neiedomājamos apmēros. Latvijas patstāvības laika sasniegumi tika noārdīti, Latvija izpostīta. Tomēr, jo lielākas ciešanas, jo lielākas mūsu cerības, ka taismība un gaisma uzvarēs melus un tumsu. Pasaulē līdz šim vienmēr uzvarējuši gaišie spēki, tādēļ ceram un ticam, ka Latvija reiz atkal būs brīva.

Edvarts Virza (rakstīts 1939. g.)

BAIGĀ VASARA

Laiks šovasar vairs neies vecās sliedēs,
 Būs puķes skumjas, bišu medus rūgts,
 Uz tāliem ciemiem kumeļš netiks jūgts,
 Un jasmīns zarains maijā neuzziedēs.

Par velti saule dienu tumsu klievēs,
 Prieks Jāņu naktī neatnāks pat lūgts,
 Un rokā savītis zieds, tikko plūkts,
 Būs klajums baigs, aiz katra krūma biedēs.

Vējš miglu sarkanu pār laukiem dzīs,
 Bez laika kokiem augļi nokritīs,
 Par nastu būs, kas ir, un tas, kā nava.

Pats zemes dziļums taujāts paliks kluss,
 Jo, pārvērtusi ūdens avotus,
 Par vērmelēm kļūs aiziešana (nodevība) tava.

Ādolfs Hitlers

NODOMI BALTIJAS VALSTĪS

Grāmatā Mana cīņa (39. izdev. 742. lpp.):

Ja mēs Eiropā runājam par zemes iegūšanu, tad mums pirmam kārtam jādomā par Krieviju un tai (kādreiz) pakļautām nomaļu valstīm. Šķiet, ka pats liktenis mums te grib dot norādījumus.

E. Veiczekers Atmiņās, 1950. g. izdev. 158. lpp.:

Baltija ir mūsu mērķis tūlīt aiz Sudetijas vāciem... Mēs nevēlamies valdīt pār nevāciem, bet ja jau, tad gan par šīm nomaļu valstīm.

V. Ribentrops un V. Molotovs

SLEPENIE LĪGUMI PAR LATVIJU

Sakarā ar neuzbrukšanas līguma parakstīšanu starp Vāciju un Padomju savienību apakšā parakstījušies abu pušu pilnvarotie slepenā apspriedē pārrunā savu valstu ietekmes sfairu robežas Austrumeiropā. Radās šāda noruna:

1. Ja notiktu teritoriāli vai politiski pārkārtojumi, tad telpā, kas pieder Baltijas valstīm (Somijai, Igaunijai, Latvijai, Lietuvai), Lietuvas ziemeļu robeža ir robeža starp Vācijas un Padomju savienības ietekmes sfairu. Sakarā ar to Lietuvas interesi par Viļņas apgabalu atzīst abas puses.

4. Šo protokolu abas puses uzskatīs par slepenu.
Maskavā, 1939. gada 23. augustā.

Vācijas valdības vārdā V. Ribentrops
Padomju savienības pārstāvis V. Molotovs

Apakšā parakstījušies pilnvarotie deklarē Vācijas valdības un Padomju savienības valdības saprašanos šādos jautājumos: 1939. g. 23. augusta slepenā vienošanās jāpapildina 1. paragrafā tā, ka Lietuva arī ir Padomju savienības ietekmes sfairā.

Maskavā 1939. g. 28. septembrī

Vācijas valdības vārdā V. Ribentrops
Padomju savienības pilnvarotais V. Molotovs

V. Munters

SARUNAS AR PADOMJU SAVIENĪBU
PAR BAZĒM LATVIJĀ (1939. g.)

(Slepens ziņojums Latvijas valdībai)

1939. g. 2. oktobrī, Kremli, no 21.30 līdz 24.

(Sarunās piedalās) Staļins, Molotovs, Potemkins, Zotovs, Munters, Kociņš.

Molotovs: Gribējām ar Jums pārrunāt, kā nokārtot mūsu attiecības. Vai apmēram tā, kā ar Igauniju? Ja Jūs tāpat skatāties, tad mēs varētu nospraust principus. Mums ir vajadzība pēc neaizsalstošas jūras bāzes.

Staļins: Es domāju, ka Jūs mūs nelamāsit. Pagājuši 20 gadi: mēs esam stiprāki un arī Jūs esat stiprāki. Mēs gribam runāt par tiem pašiem aerodromiem un par militāru apsardzību. Ne Jūsu konstitūciju, ne organus, ne ministrijas, ne ārējo politiku, ne finanču politiku, ne ekonomisko sistēmu mēs neaizkaram. Mūsu prasības uzstādītas karam starp Vāciju, un Angliju un Franciju. Starp citu: ja mēs vienosimies, tad tirdznieciski saimnieciskās lietās ir ļoti labas perspektīvas.

Es (Munters) lūdzu apgaismot politisko stāvokli un solījos arī pats to darīt.

Molotovs izgāja no neuzbrukšanas līguma ar Vāciju. Esot bijis straujš vācu pagrieziens. Mēs (Padomju savienība) to uzņēmām labvēlīgi, jo tā bija novēršanās no kara, vismaz no vispārēja kara. Visos pamatjautājumos esam vienojušies, un mums tagad nav jautājumu ne tikai cīņai, bet arī rīvēšanās iemesla. Mūsu bāze ir droša. Precīzi fiksējam robežu. Vācija aizņemta karā, kurā mēs gan nepiedalāmies, bet domājam par nākotni. Viena valsts jau samaksājusi. Tā bija angļu, franču un poļu vaina. Ar Vāciju mums nodibinātas attiecības uz ilgstošiem pamatiem, un arī zīmējoties uz Baltvalstīm mums ar Vāciju domu starpību nav. Bet tagad plosas karš, mums jā rūpējas par savu drošību. Jau zudušas valstis: Austrija, Čehoslovākija, Polija, var zust arī citas. Mēs domājam, ka attiecībās ar Jums vēl nav īstas garantijas. Tas nav droši priekš Jums, bet mēs galvenokārt domājam par sevi. Tas, kas noteikts 1920. gadā, tas nevar palikt uz mūžīgiem laikiem. Jau Pēteris Lielais gādāja par izeju uz jūru. Mēs esam tagad bez izejas, un tādā stāvoklī, kādā mēs tagad esam, tas nevar tā palikt. Gribam tādēļ nodrošināt sev ostu lietošanu, ceļus uz šīm ostām un to aizsardzību. (Nebija nedz steidzamības, nedz draudu. Par leišiem runāja, ka tie varbūt dabūs Viļņu.)

Tad es taisīju exposē, konstatējot, ka mums ir darīšanas tagad vairs tikai ar PSRS un Vāciju. Tādēļ par cik starp viņām ir neuzbrukšanas līgums (Molotovs korigēja: draudzības līgums), mēs nesaprotam, kāda papildu drošība varētu būt.

Molotovs: Mēs nevaram pielaist, ka mazas valstis izlieto (pret) PSRS. Neitrālas Baltijas valstis — tas ir par daudz nedroši.

Es: Bet Baltijas jūru pārvalda Vācija un PSRS, un kamēr Jums draudzība ar Vāciju, neviens nevar mūs izmantot.

Te iejaucās Staļins: Anglija no Zviedrijas jau esot prasījusi dažus aerodromus un dažu zemūdeņu ielaišanu — var viegli ievilkt Zviedriju karā. Karš būs ļoti sarežģīts, un neitrālie tiks ievilkti. Uz neitrāliem būs liels spiediens.

Atgājām vēlreiz pie politiskās situācijas. Staļins apstiprināja, ka starpība starp nac-(ionāl)sociālismu un komūnismu arvien paliks. Ko darīs ar Poliju, precīzi nevar zināt, austrumos no robežas nokārtojums ir galīgs. Rietumos var būt protektorāts. Ja dotu vairāk, tad būtu tas pats jādod Čehoslovākijai. Es Jums saku atklāti: iespaidu sfairu sadalījums ir noticis. Kad es teicu, mums jāievēro miera līgums arī ar Vāciju: Vāciešu dēļ mēs varam Jūs okupēt. Bet mēs negribam pārestības. Ribentrops ir prātīgs cilvēks. Vajadzēs mums Liepāju, Ventspili. Arī Jūsu bezdarbniekiem būs darbs (te es iemetu, ka mums nav bezdarba, uz ko Zotovs teica, ka mums esot 11.000). Varētu no mums (t.i. jums) paņemt teritoriju ar krievu mazākumtautību, bet to mēs nepaceļam.

Molotovs sīki prasīja par atsevišķām minoritātēm, bet citādi nekādus slēdzienus netaisīja. Tad Molotovs izvilka projektu. Staļins sāka birdināt visādus skaitļus: 15 zemūdenes un palīgkreiseri bazēs, 4 aerodromi. (Pa starpu iemeta, ka vācieši esot milzīgi apkāvuši židus, un brīnījās, ka Daugavpili tikdaudz židu.)

Es teicu: Trīs lietas galīgi nepieņemamas: 1) galvas pilsētas pieminēšana kauču tikai vremennoi stojačke (pagaidu novietnei), 2) Pitrags, kas traucē mūsu mierīgos zvejniekus, un kur mēs paši varam uzstādīt vajadzīgo bateriju, un 3) 50.000 karaspēka — divi ar pus reizes tik daudz kā visa (mūsu) armija.

Tad sākās argumentēšana. Mans galvenais arguments: sabiedriskā domā jāpaliek iespaidam, ka tas ir draudzības solis, bet ne uzspiests slogs, kas noved pie

uzkundzēšanās. Kociņš un es vēl piededām visādus stratēģiskus un militārus argumentus. Staļins izrādīja apbrīnojamas militāras zināšanas un ciparu veiklību. Brīnījās, kā mums var būt tik mazas divīzijas. Teica, ka caur Irbes šaurumu var viegli ienākt 1500 t zemūdenes un apšaudīt Rīgu ar četrcollīgiem lielgabaliem. Baterijām pie šauruma jābūt zem vienas komandas, citādi nevar funkcionēt. Es oponentu, sevišķi tam, ka viņš teica, ka var notikt, ka latvieši šauj uz padomju baterijām un otrādi. Teicu, ka te taisni būtu gadījums sabiedriskai domai rādīt mūsu sadarbību. Tad Staļins garāmejot teica, lai manu stāvokli atvieglotu, varētu atnest Rīgu (savstarpēja komedija ar Molotovu, kas teica, ka tas neesot labi). Tad Staļins dzīvi attēloja, izvelkot karti, ka zemūdenēm jāskraida šurp un turp ar aviācijas atbalstu, un palika iespaids, ka gar visu piekrasti notiks dzīva darbība. Tad atkal pārlēcām uz garnizoniem, un Staļins minēja 40.000. Sāka rēķināt, cik mums iedzīvotāju un cik Igaunijai. Izķalkulēja — 4 aviācijas pulki ar 240 aeroplāniem (mazāk kā Jūs no Polijas saņēmāt), vienu vai divas tanku brigādes un 1 brigādi kājnieku (labāk būtu bijis divīzija). Tā tad 38.000 - 40.000, gribiet 38.000 — ja mazāk, igauņi smiesies. Aerodromus vajadzēs četrus: Liepāja, Ventspils, Irbes šaurums, Lietuvas robeža.

Jums nav ko būties. Turiet 100.000. Jūsu strēlnieki bija labi, un Jūsu armija labāka par Igaunijas armiju. Arī Igaunijā līgums kritizēts: 1) daži teica — nodevība, 2) daži — glābiņš, 3) daži — redzēsim.

Garnizoni tikai uz tagadējo kara laiku, ja izbeigsies — atvilks. Uz aerodromu pietiek mest rokas granātu, un viņš ir beigts. Ja būs mūsu aerodromi, tad drusku bīsies. Debesis kvēlo no gigantu cīņas.

Tā lēkājām no vienas lietas uz otru. Kad es biju atkal gari argumentējis par Pitragu, viņš teica: varbūt arī Pitragā nevajaga aerodroma. Bet baterijas strādā kopā ar „zeņitki” un aviāciju. Baze varētu būt 40 km attālumā. Mēs vienā balsī vaicājām: iekšzemē? Jā, kādēļ ne? Atkal uzsvēra, ka karā vairs nebūs neitrālo. Bet ja karš beigsies — atvilksim. Mums vajaga Baltijas ostas — Igaunijas ostas aizsalst.

Tad atkal nogāja līdz 30.000 (jo es biju argumentējis ar mūsu armijas lielumu), tikai 5000 vairāk kā Igaunijai. Īsta aziātiska kaulēšanās.

Beks esot visu paspēlējis. Viņi esot piedāvājuši palīdzību, bez garnizoniem, ar labākiem nolūkiem. Atbilde: nam vaša pomošč ņe nužna i prokrukiļi usi po-poļski. Naše slovo krepkoje — vozmiķe Mongoļiju. (Mums jūsu palīdzība nevajaga, un uzritināja ūsas pa poļu modeļi. Mūsu vārds ir drošs — palūkojieties uz Mongoliju). Pēc šī liguma katrs zinās — te ir divi saimnieki: latvieši un krievi.

Nekā nepieņēmis, mēs šķirāmies līdz 3.X, plkst. 18.00.

1939. g. 3. oktobrī Kremli, no plkst. 18-20.00.

Nolasīju savu paskaidrojumu. . .

Molotovs: (Staļins raksta, zīmē, staigā apkārt, paķer grāmatas un laikrakstus) Mūsu vakardienas piekāpšanās ir galīga. Jūs tagad ejat atpakaļ. Izņemot tik svarīgas lietas no satura, mēs ligumam atņemam vērtību. Jūs esat lielāki par Igauniju, bet gribat mazāk dot. Abas ostas nav lielas, lielus kuģus tur nevar novietot. Pitrags ir jānoliek zem vienas komandas, cits atrisinājums ir nelieģderīgs. Jums ir 60.000 aizsargu, nu 40.000, vienalga. Mūsu militārie uzskata 30.000 par nepieņemamu. Jūsu priekšlikumi ir galīgi nepieņemami. Ja tagadējo projektu padara mazvērtīgu, tad nevar būt drošības. Apsveriet situāciju.

Es atkal oponēju, taļ paveūlenu pārņēma, kā vakar, Staļins. Jūs izejat no miera apstākļiem, bet jāiziet no ļaunākā (šo un citus izteicienus reiz pa reizei ar salkanu toni atgremo Potemkins). Man ir tikai viens pārļabojums: pie trešā panta teikt „v ceļach obespečēņija bezopasnostji graņic SSSR i ukreplēņija svojej sobstvennoi ņezavisimostji” (nolūkā nodrošināt PSRS robežas un nostiprināt paša neatkarību). Es pieņemu, izmetot vārdu „graņic” (robežas).

Jūs mums neuzticaties, un mēs Jums drusciņ arī neuzticamies. Jūs domājat, ka mēs Jūs gribam paņemt. To mēs varētu tagad darīt, bet mēs to nedarām. Rīga ir antipadomju aģitācijas centrs (uz manu apliecinājumu, ka mums nav neuzticības, un jautājumu, kādēļ mums neuzticās). Liepāja būs neliela baze. Bez tam mēs lūgsim uz turieni laist cauri preces. Es jautāju, vai tas ir komerciāls nodoms. Jā, lai nebūtu jāved caur Murmansku. Mēs maksāsim Jūsu tarifus (muitu), un būs liela atdzīvinašana. Liepāja un Ventspils ir mazas lietas, tas nav Hango un Tallinna. Mēs negribam nokavēt. Jums bija divreiz vairāk laika nekā igauņiem. Jūs jau redzat,

kā igauņu tauta vērtē līgumu. To vislabāk pierāda Seltera telegramma. Igaunī bija pirmie — viņiem bija daudz grūtāk. Jūsu armija paliek neskarta. Jūs varat pāris dienās sacelt kājās karaspēku, mēs nekā nevaram ātri izdarīt šinīs izkaisītās vietās. Mēs sacēlām trīs ar pus miljonus 6 dienās. Mūsu garnizoni būs preventīvs spēks. Ja karš izplešas — vajadzēs vēlāk papildināt līgumu. Pitragā mēs Jūsu zvejniekus netraucēsim, artilērija būs torņos, lai zvejo, cik grib. Mums Petropavlovskā arī baze, bet mēs un japāņi zvejojam, cik tik uziet. Ja vajadzīgs, varam zvejniekiem palīdzēt.

Es mēģināju ierosināt, lai tomēr apmierinās ar Ventspili, un, ja apstākļi saasinās, varētu pacelt Liepāju. Noraida. Var notikt arī vācu uzbrukums. 6 gadus vācu fašisti un komunisti lamāja vieni otrus. Tagad notika negaidīts pagrieziens — tas vēsturē nāk priekšā. Bet palauties uz to nevar. Mums pie laika jāgatavojas. Citi, kas nav bijuši gatavi, par to samaksāja.

Sākām lasīt tekstus: pieņem pārlabojumus I un V pantā. Pie VI panta es jautāju: kādēļ mums 15 gadus, kad igauņiem ir 10? Vispirms, lai ietu soli uz priekšu, un otrkārt, Jūs mums esat psiholoģiski tuvāki nekā igauņi.

Konfidenciālā protokola 1. punkts — gari strīdi par teikumu, ka pēc kara izbeigšanās jāatvelk karaspēks. Tas esot skaidrs — baze uz līgumu laiku, garnizoni līdz kara beigām. Negribot dot sitienu igauņiem. Esot bijusi taisni Seltera formula. Tagad iznāks, ka Jūs pārtrumpojat. Arī vēstule neiet — nevar grozīt parakstītu līgumu jau otrā dienā. Jūs jau visu pierakstāt. Staļins: jēsļi pozvoleno zdelatj ģiričeskoje otstuplenije (lai atļauts pāriet uz liriku) — un seko gara izrunāšanās par filoloģiju un etnografiju, izejot no tā, kāda līdzība starp latviešiem un leišiem. Par poļiem, bulgāriem — karojošo minoritāte tiek asimilēta: turki Bulgārijā, norvēģi Krievijā, vācieši Francijā.

Tad pārejam pie maniem 11 punktiem (sk. pielikumam). (10. jau izšķirts ar jauno V panta redakciju.) 9. es nepieminēju, 1., 4., 5. aerodromu vietas var noskaidrot tikai uz vietas. Ja būs domu starpības — sāksim atkal runāt tieši. Bet jāsaprot, ka tā nedrīkst būt vileināšana. Neprasām, lai cilvēkus izceļ no vietām. Požalui nado budjet u morja (varbūt vajadzēs pie jūras). Vai ap Jelgavu nevar? Vispār likās ļoti domīgs, kad dabūja zināt

par mūsu iekārtu uz laukiem. Mums gan ir plašākas iespējamības. Atzīst, ka satiksme ir svarīga problēma. Vai nevar pie dzelzceļa stacijām? nu, tad varbūt pievedīsim pa šosejām. 8. punkts: pieņem grozījumu protokola 3. punktā. 3., 7., 11. — esot loģiski un lietderīgi, redzēsim, ko teiks Mikožans.

2., 6. — pareizi. Vai tad jūs mūsu jūrniekus meitās nelaidīsīt? arī ne „v vichodnije dņi”? (brīvajās dienās). Viņi labi uzvedas. Pa starpu nāca dažas politiskas piezīmes.

Jau augustā vāci, runājot par iespaidu sfairu sadalīšanu, minējuši Daugavu, sadalot Latviju divās daļās. Krievi neesot pieņēmuši, nevarot tā ar tautām apieties. Vācieši arvien strādā ar āmuru, piemēram, domā čechus pārtaisīt par vāciešiem. Toreiz krievi jau esot pieteikuši savu interesi uz Liepāju. Varbūt vācu pretenzijas var atkal atdzimt. Čehi esot gribējuši cīnīties, arī armijas vadība, bet vadoņi izjauca.

Angļi, tā stāstot igauņi, pirms dažiem gadiem gribējuši pirkt Sāmsalu un Dago.

Caur mūsu karaspēka esamību un bazēm Jūsu ostās būs liela apgrozība.

Nepieņēmuši III p. un protokola 1. punktu izšķīrāties. Molotovs vēl teica: vislabāk šovakar parakstīt un tad rīt nosvinēsīm un dosim preseī.

Pukojās, ka igauņi devuši 25.000 citiem zināt.

(Iekavās ievietotie krievisko fražu u.c. paskaidrojumi ir pievienoti mūsu krājuma nolūkiem, toties nav uzņemti vairāki Muntera latvisko vārdu paskaidrojumi krievu valodā.)

Īru tautasdziesma, uzrakstījis Langfords Rīds

LIMERIKS

Bij Rīgā reiz lēdija daiļa,
Jāt tīģeri nebij tai baiļu.
Šīs atgriezās mājās
Ar lēdiju māgā
Un ar saldu smaidu uz purna.

PROTESTS (1940. g.)

(Britu ārlietu ministrijai iesniegtā nota)

Kopš Latvijas neatkarības pasludināšanas 1918. gadā, viens no Latvijas galvenajiem mērķiem bija izveidot labas un draudzīgas attiecības ar visām valstīm, bet jo sevišķi ar tās tuvākiem kaimiņiem, īpaši ar Padomju savienību. Lai to panāktu, abas šīs valstis, blakus 1920. g. miera līgumam noslēgušas vairākus svarīgus līgumus, kā neuzbrukšanas, uzbrucēja definēšanas un vairākus citus līgumus. Beidzot 1939. g. 5. oktobrī parakstīja savstarpējās palīdzības līgumu. Tā 5. paragrafs nosaka, ka „šis līgums nedrīkst nekādā veidā aizkart līgumslēdzēju suverēnās tiesības, sevišķi to valsts iekārtu, sociālo sistēmu un militāro rīcību”.

Latvija no savas puses šo solījumu ir cītīgi izpildījusi. Par spīti tam Padomju savienības valdība 16. jūnijā cēla Latvijai priekšā jaunas, tālejošas prasības par Latvijā novietoto padomju spēku papildināšanu un par valdības maiņu. Pēc tam Padomju savienība okupēja praktiski visu Latviju. Ja kāda valsts pieprasa valdības maiņu otrā valstī, tad tas nav nekas cits, kā suverēnitātes neievērošana, bet Padomju savienība bija svinīgi apsolījusi neaizkart Latvijas suverēnitāti.

Šīs prasības pamatoja ar apvainojumu, ka Latvija paturējusi savu 1923. gadā ar Igauniju noslēgto militāro savienību. Kad 1939. g. 5. oktobrī slēdza savstarpējās palīdzības līgumu, Padomju savienība pret šo savienību necēla nekādus iebildumus. Tālāk apgalvoja, ka Latvija taisoties noslēgt militāru savienību ar Liefuvu un pat ar Somiju. Cik man zināms, tā nav patiesība.

14. un 15. jūlijā rīkoja Latvijas parlamenta vēlēšanas. Šīm vēlēšanām bija dots tikai desmit dienas laiks. Vienīgā politiskā organizācija, kas vēlēšanām varēja būt gatava, bija Latvijas komunistu partija, ko legalizēja tikai 16. jūnijā, bet kuras vadība bija ārzemēs un kas vienmēr tikusi vadīta no ārzemēm. Šīs vēlēšanas notika draudu apstākļos, kad Latvijā atradās stipri ārzemju bruņoti spēki, un tās vadīja augsts Padomju savienības ierēdnis, tautas komisāru padomes viceprezidents Višinskis. Viņš vairākkārt uzstājās publiski, runājot par Latvijas iekšējiem jautājumiem. Arī šie fakti ir jāuzskata par pārkāpumu pret suverēnitāti.

Jaunā valdība, kas nodibinājās Latvijā pēc Padomju savienības pieprasījuma, vienā no savām pēdējām deklarācijām sauc sevi par Padomju Latvijas valdību. Ar to kļūst skaidrs, ka šī valdība sevi par tādu uzskatīja no pirmās dienas. Bieži liesmojoši padevības apliecinājumi tikuši sūtīti Staļinam, Kaļiņinam un citiem augstiem krievu funkcionāriem. To visu nevar uzskatīt par brīvas un neatkarīgas valdības rīcību, tāpat notikušās vēlēšanas nevar uzskatīt par tautas brīvās gribas izpausmi. Tieši otrādi, tādēļ, ka vēlēšanas notika, esot klāt svešiem bruņotiem spēkiem un augstiem valsts ierēdņiem, tās jāuzskata par notikušām spaidu apstākļos. To starp citu apstiprina pateicība, ko jaunais parlaments izteica Padomju savienībai un sarkanai armijai.

Tā ievēlēts parlaments pieņēma rezolūciju par iestāšanos Padomju sociālistisko republiku savienībā. Latvijas 1922. g. satversme, kas savās galvenās daļās vēl joprojām ir spēkā un, uz kuru it kā pamatojoties vēlēšanas izdarīja, šādas tiesības parlamentam nedod. Satversmes pirmais pants nosaka, ka Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika, un šo pantu var grozīt tikai tautas nobalsošanā.

Latvijas tauta ir smagi un varonīgi cīnījusies par savu neatkarību, arī pret Padomju savienību. Neatkarības cīņu gars ir bijis vienmēr dzīvs, un ikviens bezpartejisks novērotājs tādēļ teiks: nav iespējams, ka latviešu tauta brīvprātīgi atteiktos no grūti iegūtās un svēti sargātās neatkarības.

Nemot vērā visu iepriekš teikto — kā neatkarīgas Latvijas valdības pārstāvis, būdams akreditēts 1933. gadā Londonā, kad prezidents Kviesis mani šajā amatā bija iecēlis, un kopš 1936. gada pārstāvēdams prezidentu Ulmani, kas tagad 1940. g. 19. jūlijā atcelts no amata — ar šo pagodināto lūgt viņa majestātes valdību uzskatīt nesenos notikumus Latvijā par tādiem, kas notikuši spaidu kārtā. Atļaujos izteikt cerību, ka viņa majestātes valdība sapratīs manu stāvokli un neatzīs Latvijas inkorporāciju Padomju savienībā.

K. Zariņš, Latvijas sūtnis Londonā

Vinstons Čerčils

PADOMJU SAVIENĪBA OKUPĒ BALTIJAS VALSTIS

Pēc tam, kad Polija bija sadalīta starp Krieviju un Vāciju, nākošais Krievijas solis bija trīs „savstarpējās palīdzības līgumi” ar Igauniju, Latviju un Lietuvu. Šis Baltijas valstis bija izcīnījušas neatkarību no padomju varas 1918.-1920. g. brīvības cīņās. Izdarot radikālu agrārreformu lielāko tiesu uz agrāko vācu zemes īpašnieku lēses, šis mazās valstis izkopa nacionālu un zemniecisku dzīves veidu ar ļoti stipru pretkomunistisku nostāju. Vienmēr baidoties no sava stiprā padomju kaimiņa un cenšoties uzturēt savu neitralitāti, šīs valstis mēģināja izvairīties no jebkuras provokācijas. To ģeografiskā stāvokļa dēļ tas bija neapskaužams uzdevums. Piemēram, Rīga kļuva par centru ziņām no Krievijas un starptautisku pretboļševiku sastapšanās vietu. Kad Vācija savā darījumā ar Krieviju nolēma iztirgot Baltijas valstis, Padomju valdība ar ilgi aizturētu naidu un lielu apetītu metās uz saviem upuriem. Šīs trīs valstis kādreiz bija cara imperijas sastāvdaļa Pētera Lielā iekarojumos. Stipri krievu spēki tūlīt okupēja Baltijas valstis, un tām nebija līdzekļu šai okupācijai pretoties. Sākās nežēlīga antikomunistu un pretkrievu elementu likvidācija, ko veica ar parastām metodēm. Daudzi, kas divdesmit gadus bija dzīvojuši brīvībā savā dzimtajā zemē un kas pārstāvēja savas tautas vairākumu, tagad pazuda. Lielu skaitu aiztransportēja uz Sibīriju. Pārējos vēl tālāk. Šo procesu apzīmēja par „savstarpējās palīdzības līgumu”...

(1940. g.) 14. jūnijā, dienā, kad Parīze krita (vācu rokās), Maskava nosūtīja ultimātu Lietuvai, apvainojot to un pārējās Baltijas valstis militārā savvērestībā pret Padomju savienību un pieprasot radikālas pārmaiņas valdībā un militāras priekšrocības. 15. jūnijā sarkanā armija iebruka Lietuvā, un prezidents Smetona aizbēga uz Austrumprūsiju. Ar Latviju un Igauniju apgājās tāpat. Tūdaļ vajadzēja iecelt Padomju savienībai labvēlīgas valdības un ielaist Padomju karaspēku šais mazajās valstīs. Latvijas valsts prezidentu deportēja uz Krieviju, un Višinskis ieradās, lai ieceltu pagaidu valdību un organizētu jaunas vēlēšanas. Igaunijā rīkojās pēc tā paša parauga. 19. jūnijā Ždanovs ieradās Tallinnā, lai nodibinātu tādu pašu režīmu. Laikā no 3. līdz 6. augustam Padomju savienība atteicās no iegansta dibināt sev draudzīgu un

KOMŪNISTI DEPORĒ LATVIEŠUS

Slepeni izdarīts uzņēmums, kas rāda vagonu ar deportētajiem pirms nosūtīšanas. Šādos vagonos 1941. g. 14. jūnijā uz Sibīriju, Ziemeļkrieviju un citiem Krievijas apgabaliem nosūtīja iepriekšējā naktī apcietinātos 32.895 latviešus, to skaitā 7000 sievietes un 4000 bērnus. Ik gadus ap 14. jūniju trimdas latvieši pulcējas baznīcās un sanāksmēs, lai lūgtu Dievu par šiem un citiem Latvijas neatkarības dēļ cietušajiem mocekļiem.

demokrātisku valdību, un kremlis aneksēja Baltijas valstis Padomju savienībai...

(Pēc Īdena 1941. g. decembra sarunām ar Padomju savienību) mani uztrauca Īdena ziņojums par Padomju teritoriālām prasībām, sevišķi Baltijas valstīs. Šīs valstis bija Pētera Lielā iekarojumi un divi simti gadus bija atradušās zem caru valdības. Kopš Krievijas revolūcijas šīs valstis bija Eiropas priekšposteņi pret bolševismu. Tās bija, ko tagad sauc par „sociālām demokratijām”, bet ļoti rosīgas un dzīvot spējīgas. Hitlers šīs valstis bija aizsviedis kā bandiniekus savā līgumā ar Padomiju 1939. gadā priekš kara izcelšanās. Pēc tam šīs valstis piedzīvoja bargu tīrīšanu, ko izdarīja krievi un komunisti. Vienā vai otrā veidā likvidēja visas vadītājas personības un elementus. Šo spēcīgo tautu dzīve turpmāk norisinājās pazemē. Tad nāca Hitlers ar jaunu, nacistu veiktu tīrīšanu, un beidzot pēc lielās uzvaras atkal valdīja Padomju savienība. Tā nāvēģās ķemmes Igaunijā, Latvijā un Lietuvā slidēja atpakaļ, uz priekšu un atkal atpakaļ. Nebija šaubu, kurā pusē ir taisnība. Baltijas valstīm vajadzēja būt suverēnām, neatkarīgām nācijām.

LIELBRITANIJA MAINA VIEDOKLI (1942. g.)

Kad Īdens 1941. g. decembrī apmeklēja Maskavu, Padomju valdība viņam cēla priekšā sevišķu prasību, lai mēs atzīstam tā laika Padomju savienības rietumu robežas. Krievi ļoti centās vispārējā alianses līgumā ietilpināt Baltijas valstu okupāciju un Somijas jaunās robežas atzīšanu. Īdens bija atteicies kaut ko solīt šai ziņā, starp citu, pasvītrojot mūsu solījumus Savienotajām valstīm, ka kara laikā neslēgsim slepenus līgumus par teritoriālām pārmaiņām... Konferencē beidzoties, vienojās, ka Īdens padomju prasību paziņos tiklab britu kabinetam, kā arī Savienotajām valstīm, un to apsvērs turpmākās sarunās par formālu angļu un padomju līgumu. Savienotās valstis tika informētas, un viņu nostāja pret šo krievu priekšlikumu bija asa un noraidīga. No amerikāņu viedokļa šādas prasības pieņemšana būtu Atlantika chartas principu pārkāpšana.

Toreiz biju Vašingtonā, Amerikai iestājoties karā, un kad Īdens ziņoja par Padomju valdības vēlēšanos uzskatīt Baltijas valstis, mana nostāja bija negatīva. Tomēr tagad, pēc trim mēnešiem, notikumu spaidos vairs nedomāju, ka šo morālo viedokli var fiziski uzturēt. Cīņā uz dzīvību un nāvi nav pareizi uzņemties vairāk nastu, nekā tas, kas cīnās par lielu lietu, var nest. Mans viedoklis par Baltijas valstīm nebija un nav grozījies, bet es tad jutu, ka to nevarēju vairs ilgāk uzturēt.

1942. g. 7. martā telegrafēju prezidentam Ruzveltam: "...kara pieaugošais smagums mani mudināja domāt, ka Atlantika chartas principi nebūtu jāiztulko tā, lai neļautu Krievijai paturēt robežas, kas tai bija, kad Vācija tai uzbruka. Tas bija pamats, ar kādu Krievija akceptēja chartu, un man šķiet, ka krievi bargā veidā likvidējuši viņiem naidīgos elementus Baltijas valstīs, kad viņi tās paņēma kara sākumā. Tādēļ ceru, ka Jūs, cik ātri iespējams, dosit man brīvas rokas, lai parakstītu līgumu, ko Staļins vēlas. Viss liecina, ka pavasarī sāksies liels vācu uzbrukums Krievijai, un maz ko varam darīt, lai līdzētu vienīgai valstij, kas smagi cīnās ar vācu armijām."

Prezidents un Savienoto valstu ārlietu ministrija tomēr palika savos uzskatos, un mēs vēlāk atradām labāku atrisinājumu.

BRĪVĪBAS PIEMINEKLIS

Latvijas galvas pilsētas Rīgas kopskatā dominēja Brīvības piemineklis, kas atradās Brīvības bulvārī. Uzņēmums rāda Brīvības pieminekli 1944. gadā, neilgi priekš Rīgas krišanas boļševiku rokās. Attēla priekšplānā redzami tanku aizsprosti. Kājnieku satiksmei atstāta šaura eja, pa to nāk kāds latviešu leģionārs un kāda rīdziniece.

Samners Velss

AMERIKAS SAVIENOTĀS VALSTIS NEATZĪST BALTIJAS VALSTU OKUPĀCIJU

Šais smagajās dienās ātri tuvojas beigām process, kurā tišām iznīcināja trīs mazas Baltijas republikas — Igauniju, Latviju un Lietuvu. Kopš tās dienas, kad šo republiku iedzīvotāji ieguva brīvību un nodibināja demokrātiskas valdības, Savienoto valstu tauta ar dziļu

un simpātisku interesi vērojusi viņu aprīnījamās panākumus patstāvībā. Savienoto valstu nostāja ir vispār zināma. Savienoto valstu tauta ir pret inkorporāciju, vienīga, vai to veic ar varu vai varas draudos.

Savienoto valstu tauta ir pret jebkuras valsts (lai tā būtu, cik spēcīga būdama) iekļaušanos kādas citas valsts (lai tā būtu, cik vāja būdama) iekšējās darīšanās. Šie principi ir pamats, uz kā dibinās attiecības starp 21 patstāvīgu republiku jaunajā pasaulē.

Savienotās valstis paliek pie šiem principiem, jo Amerikas tautas ir pārliecinātas, ka iekāms šie principi atkal nenoteiks attiecības starp nācijām, nevarēs pasargāt saprāta, taisnības un likumības valdību, citiem vārdiem — modernās civilizācijas pastāvēšanu.

Jāzeps Šolmers (rakstīts 1952. g.)

KO ES UZZINĀJU PAR LATVIEŠIEM VORKUTAS VERGU NOMETNĒ

Padomju savienībā ir paruna: Ļeņina revolūcija izdevās ar žīdu gudrību, krievu muļķību un latviešu varonību. Trocka latviešu divīziju leģendārā varonība pilsoņu kara laikā ir sāpīgs sarunu temats latviešiem, kas tagad atrodas Vorkutas nometnē. 'Latviešu 19. divīzijas varonība, kuri cīnījās ar krieviem pēdējā karā un kurus beidzot ielenca Kurzemes cietoksnī, nebija mazāk leģendāra. Tagad šīs divīzijas bijušie karavīri atrodas vergu darba nometnē blakus veciem latviešu revolūcionāriem. Te, piemēram, ir kāds ārsts, kam pāri 70 gadu un kas bijis Lāča un Pētersa draugs. Šie divi latvieši kopā ar Dzeržinski savā laikā nodibināja čeku. Vecais latviešu ārsts personīgi pazinis Ļeņinu un Trocki. Tagad sava mūža beigās viņš bija tikpat pretkomunistiski noskaņots, kā jaunais cilvēks, kas bija cīnījies vācu armijas latviešu leģionā pēdējā karā.

Latvijas politiskās domstarpības ar Padomju sākās Krievijas pilsoņu karā, kad jaunajai Latvijas valstij bija jācīnās uz dzīvību un nāvi pret boļševikiem. Pēc tam divdesmit gadus Latvijas iekšpolitika bija spilgti pretkomunistiska. Kad krievi 1940. g. okupēja Latviju, viņi tūlīt sāka nogādāt pie malas visus, kas likās bīstami vai nevēlējās sadarboties, lai izveidotu t.s. „īsto demokrātisko sistēmu”. Tomēr līdz 1941. g. vasarai viņiem nebija laika izveidot tādu politiku kā tagad. Šai krievu

LATVIEŠU LEĢIONĀRI VOLCHOVAS FRONT�Ē

Attēls rāda ainu 1. latviešu pulka pozīcijās Volchovas frontē 1943. g. vasarā. No uzbrukuma tikko atgriezusies trieciengrupa un ziņo par to pulka komandierim pulkvedim-leitnantam V. Veisam (ceturtais no kreisās). Aizmugurē redzama balto bērzu aizsargsiena, kādas purvainos apvidos veidoja frontes līniju. Aiz sienas sākas frontes starplaiks.

Latviešu karavīri iesaistījās cīņā pret boļševikiem, tikko izcēlās karš starp Vāciju un Padomju savienību 1941. gadā. Latviešu leģionu nodibināja 1943. gadā, kad vācieši Latvijā sāka izdarīt starptautiskās konvencijās noliegtu mobilizāciju. Leģiona daļas cīnījās pret boļševikiem Krievijā, Latvijā un Vācijā. No apm. 150.000 leģionā un ārpus leģiona cīņās iesaistītajiem Latvijas pilsoņiem kritušo, bez vēsts pazudušo un ievainoto skaitu vērtē ap 50—60.000. Kad Vācija 1945. g. karu zaudēja, angļu, amerikāņu un franču gūstā padevās ap 25—30.000 leģiona karavīru, bet apm. 14.000 dzīvi palikušie Kurzemes cietokšņa aizstāvji nonāca boļševiku gūstā. Šie vērtējumi kopā aptver tikai divas trešdaļas no cīņās iesaistīto skaita, bet par pārējās trešdaļas likteni nav skaidrības.

.....Latviešu leģionāri varonīgās cīņās pret boļševikiem ierakstījuši vienu no spožākām lappusēm Latvijas un latviešu militārā vēsturē. Leģiona tradīcijas trimdā uztur dzīvas Daugavas vanagi. Nāks laiks, kad Daugavas vanagi atkal sasauksies Daugavas krastos.

politikai ir trīs raksturīgi vilcieni. Apmēram puse latviešu ir deportēti uz Sibīriju un centrālo Āziju. Vairāki simti tūkstoši, kas cīnījās pret Padomju savienību pēdējā karā, ir notiesāti, noņemot viņus vergu noietnēs. Vairāki miljoni krievu ir importēti Latvijā. Rīgā, piemēram, agrāk bija ap 300.000 iedzīvotāju, bet tagad tur dzīvo miljons krievu. Visi latvieši, kas pēdējos gados par pretpadomju darbību deportēti uz Vorkutu, stāstīja, ka Rīgai tagad esot pilnīgi krievisks raksturs. Krievu valoda dominē skolās. Teātros izrāda krievu lugas... Laulības starp krieviem un latviešu meitām, kas ir izdaudzinātas skaistules, kļūst arvien biežākas vienkārši tādēļ, ka masu deportāciju dēļ atlikušies mazāk latviešu puīši...

Latvieši ir immūni pret komūnismu, jo viņi to pārāk labi pazīst... Pret vāciešiem latvieši noskaņoti labvēlīgi. Jaunā paaudze par vācu baronu spaidiem pret latviešiem (to dēļ daudzi latvieši 1917. gadā iestājās sarkanā armijā) zina vairs tikai no vēstures grāmatām. Pēc vācu baronu muižu sadalīšanas latvieši sadzīvoja mierā ar vācu minoritāti.

Valsts patstāvības gados pirms Padomju savienības okupācijas latviešu sasniegumi bija milzīgi, un viņi to piemin ar lepnumu bez lielības. Par savu paraugu viņi izvēlējušies Dāniju, un ja pasaules notikumi nebūtu vērtušies par jaunu Latvijai, latviešu dzīves standarts nebūtu bijis zemāks kā Dānijā.

Pauls Vols

LATVIJA KRIEVU OKUPĀCIJAS VARĀ (1951. g.)

Kādreizējais „Krievijas logs uz Eiropu” — trīs Baltijas republikas: Lietuva, Latvija un Igaunija — tagad pārvērstas par hermetiski noslēgtu padomju komūnisma bastionu... Padomju diktatūras vāks ir tik cieši noslēgts, ka noskaidrot, kam pieder vara, var tikai, analizējot Baltijas valstu galvas pilsētu raidījumus un sekojot Maskavas ziņām par vadītājiem un partijas dižvīriem...

Latvijā, piemēram, novembra parādi Rīgā pēdējos piecos gados pieņēma šādas personas šādā kārtībā: 1946.-1947. g. prezidents Kirchenšteins, partijas centrālkomitejas sekretārs Jānis Kalnbērziņš, Lebedevs, Nikonovs, Arvīds Pelše un Fjodors Tītovs. 1948. g. — Kalnbērziņš, ministru prezidents Vilis Lācis, prezidents Kirchenšteins, Lebedevs. 1949. g. — Kalnbērziņš, Tītovs,

Pelše, Lācis, prezidents Kirhenšteins. 1950. g. — Kalnbērziņš, Tiťovs, Pelše un Kirhenšteins. Vārdu secība, kādā tie minēti, atspoguļo attiecīgo personu politisko nozīmi un labvēlību, ko viņi bauda Maskavā.

Īstais valdības galva un Maskavas rīcības vīrs Latvijā ir vecais revolūcionārs un slepenpolīcijas speciālists Kalnbērziņš, kas varas ziņā izvirzās pirmā vietā 1948. gadā. Profesora Kirhenšteina lieta ir sevišķi interesanta, jo šis latviešu inteliģences pārstāvis nekad nav bijis komūnistu partijas biedrs. Viņš kļuva par ministru prezidentu 1940. g. jūnijā ar Padomju savienības ārlietu ministra Vjačeslava Molotova ultimātu Baltijas republikām, kurā pēdējais pieprasīja „tūdaļ iecelt valdību, kas būtu gatava un spēta nodrošināt savstarpējās palīdzības līguma godīgu izpildīšanu”. Kirhenšteins bija Latvijas universitātes bakterioloģijas profesors un bija piedalījies 1905. g. revolūcijā pret caru. Starpkaru periodā viņš bija kādas centra partijas loceklis ar nacionālistiskām tendencēm. Krieviem viņš bija pieņemams tādēļ, ka ilgus gadus darbojās kā Latvijas un Padomju savienības tuvināšanās biedrības priekšnieks. 1940. g. profesors Kirhenšteins bija acīmredzot pilnīgā nezināšanā par krievu nodomiem. Vēl divas dienas priekš viltotajām jaunās saimības vēlēšanām (kas tūlīt nobalsoja par Latvijas iekļaušanu Padomju savienībā) Kirhenšteins publiski paziņoja, ka Latvija paliks neatkarīga un ka netiks nacionalizēta ne zeme, ne uzņēmumi. Pat daudzi viņa politiskie pretinieki, kas tagad ir trimdā, domā, ka viņš pats tam toreiz ticēja. Tomēr Kirhenšteins palika amatā arī vēlāk, ticot par spīti visam, ka kaut kā viss griezīsies par labu. Viņš ielaidās vienā kompromisā pēc otra, bet kad vācieši tuvojās Rīgai, aizbēga uz Maskavu. Tur viņš pilnīgi iekļāvās padomju iekārtā. Ar triumfu atgriezies Rīgā 1944. gadā, viņš vairākus gadus veltīja pūlējās dabūt atpakaļ krievu deportētos vairākus viņa universitātes kolēģus...

Zemes kolektīvizācija rāda pakāpi, līdz kurai Baltijas valstis iekļautas Padomijā. „Pievienošanās” desmit gadu atceres svinībās paziņoja, ka Latvijā 95 procenti visu zemnieku māju ir iekļauti kolhozos, kamēr Lietuvā šis procents bija 88,6 un Igaunijā tikai 75. Pēdējās divās valstīs ir stiprāka zemnieku pagrīdes un partizānu kustība.

Visās trijās Baltijas valstīs fabriku strādnieku skaits ievērojami pieaudzis. Pa daļai tas tādēļ, ka kolektīvi-

zācija aizdzinusi iedzīvotājus uz pilsētām, pa daļai tādēļ, ka no Krievijas uz Baltijas valstīm atsūtīti režīmam uzticamāki elementi.

Kremļa lielais jautājums joprojām ir tas pats, ko pieminēja 1941. g. laikraksts Boļševiks, proti, vai nebija kļūda, ka Pēteris Lielais nepārcēla Baltijas iedzīvotājus uz Krieviju. Baltijas valdību relatīvā stabilitāte un tas, ka valdības locekļi ir gandrīz tikai vietējie, liekas, norāda, ka kremlis vēl cer Baltijas nācijas asimilēt. Varbūt šīs tautas tiks pasargātas no ciešanām, kas piemeklēja Volgas vāciešus un Krimas tatārus, kas ir izklidināti un aizmirsti kaut kur Āzijas vidienā.

MŪSU DIENA NĀKS

Šai nodaļā vairs nav senie stāsti, kā iepriekšējās nodaļās, bet tie ir stāsti par mūsu vēstures tagadējo smago laikmetu. Latvijas ārlietu ministra V. Muntera slepenie ziņojumi valdībai par sarunām ar Staļinu 1939. g. ir dokuments par notikumiem, kas ievadīja mūsu valsts bojā eju. Kā Staļina, tā Hitlera nodomos bija iegūt Latviju, un interešu sfairu sadalīšanu 1939. g. slepenajos līgumos starp Vāciju un Padomju savienību abas puses uzskatīja kā atspērienu lēcienam pēc lielāka laupījuma. Latvija patiesi bija nonākusi stāvoklī, kādā, ar atskaņām rotaļādāmās, Rīgas jaunavu nostādīja kāda sena īru tautasdziesma. Kā Padomju savienība okupēja Latviju, un šīs okupācijas nelikumīgums precīzi attēlots sūtņa K. Zariņa britu valdībai iesniegtajā protesta notā. Britu valsts vadības viedokļus raksturojis Vinstons Čerčils savās atmiņās: sākumā tas bija mums labvēlīgs, bet tad mainījās, un tikai Amerikas savienoto valstu nelokamā nostāja panāca, ka Latvijas okupācija vēl joprojām nav atzīta (sk. Samnera Velsa rakstu).

Kad otrā pasaules kara notikumos Padomju savienības okupācijas vietā stājās vācu okupācija, sākumā pamodušās latviešu tautas cerības par neatkarību tika ātri aplāpētas. Hitleram nebija padomā atdot Latvijai brīvību, un tikai tad, kad vācu varenība bija satriekta, brūkošā vācu vara savā izmisumā deva šādas cerības.

Latvju legions gāja cīņās pret Padomju savienību nevis tādēļ, lai glābtu vācu varu, bet gan lai cīnītos par Latvijas neatkarību. Kamēr vienu paaudzi agrāk Latvijas neatkarības cīņās ikvienam latviešu karavīram bija nešaubīga pārliecība, ka brīvības cīņas vainagos uzvara,

tikmēr leģionāru cīņās šīs pārliecības trūka. Tas ir iemesls, kādēļ latvju leģionāru cīņas uzskatāmas par vienu no lielākiem latviešu varonības izpaudumiem visā Latvijas vēsturē. Leģionāru cīņu slava tiek cildināta kā leģenda Padomju savienības vergu nometnēs (sk. vācu ārsta J. Šolmera rakstu), tā dzīvo un dzīvos latviešu atmiņās kā verdzībā, tā brīvajā pasaulē.

Kaut gan Latvija tagad smok Padomju savienības un krievu jūgā (kā to spilgti attēlo amerikāņu žurnālists Vols), tomēr kamēr vien tauta netiek fiziski iznīcināta, mums ir un paliek cerība, ka Latvija reiz kļūs brīva. Šīs cerības pamatā ir vienīgais drošais vēstures likums, ka tirannija nespēj pastāvēt. Mainīgajā un netveramajā vēstures notikumu kaleidoskopā līdz šim atkārtoties tikai parādība, ka tirannijas ir sabrukušas. Tādēļ šai ziņā vēsture ļauj pareģot nākotni.

No daudziem piemēriem par pagātnes tiranniju sabrukumu minēsim tikai trīs. Aplūkosim šīs četras kartes. Tās attēlo četras lielas pasaules tirannijas. Pirmā karte rāda Atilas valsti piektajā gadsimtenī. Zem tās parādīta Hitlera valsts mūsu gadsimtenī. Blakus šim Eiropas varmāku valstīm parādītas divas imperijas, kas izpletās pa Āziju un Eiropu — tatāru Čingishana un Kublaihana 13. gadsimtena imperija un boļševiku Staļina un viņa pēcnācēju imperija tagadnē. Trīs no šīm attēlotām imperijām ir sabrukušas, un nešaubīsimies, ka arī ceturtaī agri vai vēlū būs tas pats liktenis.

Nodaļas sākumā iespiests Edvarta Virzas dzejolis „Baigā vasara”. Šis dzejolis daudzkārt analizēts, un literatūras kritiķi saka, ka Virza to laikam sarakstījis, attēlojot vilšanos savā personiskā dzīvē. Ka šis dzejolis, zīmējoties uz Latviju, nākošā, 1940. gadā, piepildījās pat tik tālu, ka jasmīns tiešām neuzziedēja, varbūt ir tikai nejauša sagadišanās. Ka 1940. gadā Latvijā Jāņu naktī prieks neatnāca pat lūgts, var būt sagadišanās, bet šis paredzējums var būt arī dzejnieka dievišķā intuīcija un Latvijas nākotnes redzējums. Šo nodaļu noslēgsim ar kāda cita dzejnieka rindām, kas dzejoja pirmā pusē pratis izteikt visas Latvijas vēstures pamattēmu un kas savā dzejnieka intuīcijā dzejoja otrā pusē skata Latvijas nākotni. Lai šie vārdi kļūst par mūsu trimdas ikdienas vakara lūgšanu.

Leonīds Breiķšs

LATVIEŠA LŪGŠANA

Daudz vētru mums reiz pāri gājis,
Un ja vēl daudz mums viņu būs —
Dievs aicinās kā aicinājis.
Arvienu atkal saulē mūs.

Caur laiku laikiem Viņš pa pēdām
Tik tāpēc latvju tautai nāk,
Lai reiz pēc posta un pēc bēdām
Tā celtos spēkā varenā.

Lai tāpēc māte bērnam saka,
Lai dzird no tēva lūpām dēls:
No katras tumsas droša taka
Mūs pretī saulei vedis vēl.

Mēs varam iet caur visām mokām,
Mēs varam ciest vēl briesmīgāk,
Jo pacels Dievs uz savām rokām
Mūs tad, kad mūsu diena nāks.

Vēres

Adolfijs, Heinrichs (1622—86), Kurzemes superintendents. Šo apsveikuma dziesmu publicējis A. Bilenšteins, *Magazin XX*, 3.

Alegambe, F., autors grāmatai *Scriptorum societatis Jesu*, publ. Antverpenē 1643. g. ar Erdmaņa Tolgsdorfa biogrāfiju, kas šeit uzņemta pēc Feliksa Krušas tulkojuma: **Laiks**, 1946. g. 6. nr. Ir izteiktas šaubas par to, ka Tolgsdorfs bijis pirmās zināmās latviešu grāmatas — 1585. g. katoļu katechisma tulkotājs.

Alfrēds Lielais, ķēniņš Anglijā 871.—899. g., rakstnieks. Tulk. no: *Orosius*.

Atskaņu chronika vidusvācu izloksnē. Par Saules kauju (1236. g.): L. Meyer, *Livländische Reimchronik*, 1876. Par latvju karogu (1290. g.): J. Saivas tulk.

Auzāns, Andrejs (1871—1953), ģenerālis. No rakstu krājuma Ģenerālis Goppers kara un laika biedru atmiņās, Zelta Ābele, 1951. g.

Barons, Krišjānis (1835—1923), latviešu tautasdziesmu krājējs. Ievietotais izvilkums no *Latvju dainu I* izdevuma I burtnīcas ievada, 1894. g.

Bernštēgers, Oto Ernsts. Revolūcijas apraksts no raksta *Saldus mācītājmuižā: Kurze Chronik des Fleken Frauenburg*.

Birgers, Johans, Liepājas mācītājs 17. g. s. Nesaīsnāts dzejolis iespiests: prof. E. Blese, *Latviešu literatūras vēsture* (Hanavā 1947. g.), 78. lpp.

Bismarks, Oto fon (1815—98), Vācijas valstsvīrs — Prūsijas hegemonijas radītājs. Tulk.: *Gesammelte Werke VII*, 219. lpp.

Blaumanis, Rūdolfs (1863—1908), rakstnieks. No kopoto rakstu satiriskajiem dzejoļiem.

Bocheims, Miķelis, sarakstījis protokolu par Cēsaines saimnieka Mača Priekuļa nopratināšanu 1664. gadā, kas glabājas Zviedrijas valsts archīvā, Brahes dzimtas fondā.

Borhs, Bernds fon der, Livonijas ordeņa mestrs 1471.—1483. g. Vēstules Prūsijas valsts archīvā.

Bonaks de, Francijas sūtnis Zviedrijā. 1701. g. uzturējās Kārļa XII stābā Rīgā un Kurzemē. Teksts no ziņojuma Francijas valdībai: *Mémoire concernant la Livonie et la Courlande*. Tulk. M. Stepermanis.

Brands, J. A. fon, vācu ceļotājs 17. g.s. Tulk. no: *Reysen durch die Marek Brandenburg, Preussen, Curland etc.* (Wesel, 1702), 65. un 67. lpp.

Breikšs, Leonīds (dz. 1908, deportēts 1941), dzejnieks.

Brēmenes Ādams (Adamus Bremensis), garīdznieks un chronists. Sacerējis darbu *Gesta Hammaburgensis ecclesiae Pontificum* (1072—76). No tā posms par kuršiem prof. A. Spekkes tulkojumā.

Broce, Jānis Kristaps, Rīgas liceja konrektors 18. g.s. Apceļojis Vidzemi un Igauniju un zīmējis muižas, baznīcas, lauku mājas, zemnieku sadzīves skatus. Kopējais un zīmējis faksimilus, monētas u.c. Zīmējumi glabājās Rīgas rātsnama bibliotēkā. Šeit ievietoti no Dr. Z. Līgera krājuma Francijā. Nav ievietoti attēliem pievienotie Broces pask.

Burvics, Joachims, Rīgas tirgotājs, Zviedrijas ķēniņa Gustava I slepenpadomnieks un aģents 16 g.s. Ievietoto ziņojumu Gustavam I daļēji publicējis prof. V. Kirchners *Journal of Modern History*, 1947.

Čarlzs II (Charles II) (1630—85), Anglijas ķēniņš 1660—85. Dokumenti par hercogu Jēkabu tulkoti no: Simpson, *Civil War Papers*, vol. 15. Correspondence of James Kettler.

Čerčils, Vinstons (Sir Winston Churchill), dz. 1874, angļu valstsvīrs, ministru prezidents 1940—45. un 1951—55. g. Tulk. no: *The Second World War*.

Dālbergs, Erichs (1625—1703), grāfs, inženieris, zviedru ģenerālgubernātors Rīgā. Ziņojumu par latviešu bataljonu dibināšanu pēc oriģināla Zviedrijas valsts arhīvā publicējis E. Dunsdorfs, „Latvieši Lielajā ziemeļu karā”, *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 1940. g.

Defo, Daniels (Daniel Defoe) (apm. 1660—1731), angļu valdības aģents un rakstnieks. Izmantojot viņam pieejamos ziņojumus valdībai, sarakstījis vairākus politiska satura darbus, tajos apgaisojot arī Baltijas jautājumu. Izvilkums no: *History of the Wars of His Late Majesty Charles XII* (otrais izdevums 1720. g.). Plašāk par to sk.: E. Dunsdorfs, „Ko Robinsona Krūziņa autors rakstīja par Latviju”, *Austrālijas Latvieša gada grāmata* 1953. g.

Dzimteilvēka zvērests iespiests *Izglītības ministrijas mēnešrakstā*, 1930. g.

Džemisons, Roberts (Robert Jamieson) (1780?—1844), skolotājs Anglijā un Rīgā, ierēdnis Edinburgā. Tulk. no: *Illustrations of Northern Antiquities* (Edinburgh, 1814),

ko Dž. izdeva kopā ar Valteru Skotu (1771—1832) un H. Vēberu. Sk. E. Dunsdorfs, „Pirmie latviešu tautasdziesmu angļu tulkojumi”, Austrālijas Latvieša gada grāmata 1956.

Džordžs I (George I) (1660—1727), Anglijas ķēniņš 1714—27. g.

Egils Skalagrimsons (901—983), Islandes vikings un dzejnieks. Sirojis Dānijā, Anglijā, Skotijā, Norvēģijā. Kurzemes sirojums bija viens no Egila pirmajiem, kuros viņš piedalījās laupot, kaujoties un apdziedot savas gaitas.

Ēku postījumi 1915—20. g. Kartogramma sastādīta pēc Latvijas 1920. g. skaitīšanas materiāliem.

Fišers, Johans (1633—1705), Vidzemes ģenerālsuperintendents. Vācu priekšvārdu autors Glika (ap 1653-1706. g.) latviešu bībelei. Ievietotais posms tulkots no bībeles pirmā izdevuma 1689. g.

Frīdrichs II (1712—86), Prūsijas ķēniņš 1740—86. g. Tulkojumi no: Oeuvres posthumes (Berlin, 1788), vol. 5. Mémoires 1763—75.

Gildenšteds, Antons, Katlakalna un Olaines mācītājs 1701. g. Publ. E. Dunsdorfs, „Latvieši Lielajā ziemeļu karā”, Latv. vēst. inst. žurn., 1940. g.

Grieķu katoļu ticība 1841—48. g. Kartogramma sastādīta pēc materiāliem Valsts archīvā.

Gubernātoru ziņojums. 19.—20. g.s. gubernātoram ik gadus bija jāiesniedz ķeizaram „vispadevīgākais” ziņojums. Tos parasti publicēja atsevišķā grāmatā.

Gustavs II Ādolfs (1594—1632), Zviedrijas ķēniņš 1611—32. g. Ievietotās vēstules tulkotas no C. Hallendorff, Tal och skrifter av konung Gustav II Adolf (Stockholm, 1915).

Hastfers, Jānis Jēkabs (1647—95), zviedru ģenerālgubernātors Vidzemē 1686—95. g. Dokumenti Zviedrijas valsts archīvā.

Herders, Johans Gotfrīds fon (1744—1803), mācībspēks Rīgas domskolā, palīgmācītājs, rakstnieks. Pirmais vērsa pasaules uzmanību uz latviešu gara mantām. Ievietotie posmi no Herdera kopotiem rakstiem.

Herodots, grieķu vēsturnieks, dz. starp 490—480 pr. Kristus Mazāzijā. Viņa sarakstītā vēsture ir pirmais prozas darbs Eiropā.

Hitkots, G., angļu flotes virsnieks 19. g.s. Tulk. no: Publications of the Navy Records Society, vol. LXXXIV (London, 1944).

Hitlers, Ādolfs (1889—1945), Vācijas diktators 1933—45. g. Grāmata *Mein Kampf* sarakstīta 1923. g. Veiczekera atmiņās citēti Hitlera teicieni par nodomiem Baltijas valstīs.

Honorijs III, pāvests 1216—27. g. Jaunkristīto brīvības grāmata adresēta libiešiem, letgaļiem, zemgaļiem un igauņiem, iesp.: *Preussisches Urkundenbuch I*.

Horsejs, Džeromijs (Sir Jerome Horsey), Anglijas krievu sabiedrības (Russia Company) pārstāvis, 1575-91. g. Anglijas sūtnis Krievijā, 1580. g. ceļoja caur Latviju uz Angliju slepenā misijā, lai pirktu kara materiālus. Tulk. no: Hakluyt Society, *Travels of Sir Jerome Horsey* (London, 1856).

Hostads, Eliss, zviedru tiesībnieks. Tulk. no 1943. g. publicētā rakstu krājuma *Ha de rätt att leva?*

Hupels, AuguSts Vilhelms (1737—1818), mācītājs un rakstnieks Igaunijā. Tulk. no: *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland* (1777).

Igelštremis, Jēkabs Jānis (1735—1804), grāfs, Jaungulbenes, Vabinas un Drūjas kungs. Pirmais muižnieks, kas 1802. g. atlaida brīvībā savus 3000 latviešu un igauņu zemniekus. Kad 1804. g. Igelštremis mira, viņa muižas parādu dēļ nonāca ūtrupē. Brīvlaišanu uzskatīja kā parādu, un tā kā, muižas izūtrupējot, visi parādi tiek dzēsti, atzina, ka brīvlaišana vairs nav spēkā. Dokumentus 1939. g. publicēja E. Dunsdorfs, „Jaungulbenes zemnieku brīvlaišana 1802. gadā”, *Veltījums prof. R. Viperam*.

Inflantijas 1599. g. revīzija. Tulk. no: Jan Jakubowski i Jozef Kordzikowski, *Polska XVI wieku* (Warszawa, 1915).

Kants, Jānis Indriķis (1735—1800), mācībspēks Jelgavas Pētera akadēmijā, mācītājs Vecsaulē. Tulk. no: *Immanuel Kants Werke*, herausgegeben von Ernst Casirer (1922—23), vol. 9—10.

Kārlis XI (Carl XI) (1655—97), Zviedrijas ķēniņš 1672—97. g., izdarīja lielus agrārus pārkārtojumus. Kārļa XI un Lichtona dokumentu oriģināli zviedru valodā atrodas Valsts archīvā, tie iespiesti E. Dunsdorfa „Latvju zemnieka brīvības izredzes Kārļa XI laikā”, *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 1937. g. 2. nr. Vēstule Hurnam no reģistratūras Zviedrijas valsts archīvā.

Kasiodors Senātors (Cassiodorus, Flavius Magnus Aurelius (Senator)), gotu valstsvīrs 6. g.s. V. Bilķina tulk. no: *Variae* (izd. T. Momsens 1894. g.)

Katrīna II (1729—96), Krievijas cariene 1762—96. Sarakstījusi memuārus franču valodā. To jaunākais izdevums: Dominique Maroger, *Mémoires de Catherine II* (Paris, 1953). Posms par Bironu tulkojots no kāda Katrīnas II manuskripta 1762. g. Katrīna, par sevi runājot, lieto titulu „cariene”, bet tulkojumā lietota pirmā persona.

Kazanova, Džakomo (Giacomo Casanova) (1725—98), italiešu dēkainis. Apceļojis Itāliju, Franciju, Krieviju, Spāniju, Angliju u.c. zemes. Izvilkumu no 1826—38. g. publicētiem memuāriem (*Mémoires*) par Kurzemi tulk. M. Fridrichsone. Šal. A. Johansons, **Pakavu dunoņa**, 103. un 120. lpp.

Knutu sāga, viena no daudzām vikingu sākām. Stāsts par Vidgautu attiecas uz laiku priekš 1131. g., bet par kuršiem Ēlandē uz 1177—82. g.

Kochrans, Džons (John Cochrane) (+1650?), angļu karavīrs un diplomāts. Čarlza I uzdevumā meklēja palīdzību Eiropas valstīs, starp citu arī Kurzemes hercogistē, sk. Čarlzs II.

Kokss, Viljems (William Coxe), Malborovas hercoga kapellāns 18. g.s. Apceļojis Poliju, Zviedriju, Dāniju un Krieviju. Tulk. no: **Travels**, vol III (London, 1790).

Kols, J. G., vācu ceļotājs 19. g.s. Tulk. no: **Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen**.

Kronvalds, Atis (1837—75), skolotājs un latviešu tautas atmodas darbinieks. Sk. **Ceļa Zīmes**, 1952. g.

Kuršu līgumi. 1230. g. līguma oriģināls atrodas Vatikānā. Faksimilu sk. A. Spekke, **History of Latvia** (Stockholm, 1951). Arī 1231. g. līguma oriģināls ir Vatikānā. Iespiests izdevumā **Urkundenbuch I**. Tulk. V. Bīlkins. 1267. g. līgums iespiests turpat.

Kurzemes muižas Birona laikā. Kartogramma pēc materiāliem Jelgavas vēsturiskā mūzejā.

Lannuā, Gilbērs de (Ghillebert de Lannoy) (1386—1462), Burgundijas dižciltīgais, plaši ceļojis un aprakstījis savus pieredzējumus. Šeit ievietots posms pēc nedaudz papildināta prof. A. Spekkes tulkojuma grāmatā **Latvieši un Livonija** 16. g.s. (Rīgā, 1935. g.). Papildinājumi pēc Lannuā manuskripta transkripta karaliskajā bibliot. Briselē.

Latgales muižas 1784. g. Kartogramma sastādīta pēc ģenerālmērišanas rezultātiem, ko publicējis B. Brežgo, **Latgolas inventari un ģenerālmēriēšanas zem'u aproksti** 1695—1784 (Daugavpīlī, 1943. g.).

Latviešu Avīzes — pirmais latviešu politiskais laikraksts, iznāca no 1822. līdz 1915. g. Jelgavā. Avīzi izdeva vācu mācītāji.

Latviešu Indriķis, Rubenes priesteris 13. g.s. Sarakstījis latīņu valodā pirmo Livonijas chroniku, latviski to tulkojis J. Kripēns 1936. g. Posms par Rīgu pēc J. Strauberģa tulkojuma, pārējie no J. Kripēna tulkojuma.

Latvijas atbrīvošanas cīņas 1918—20. g. Kartes, papildinātas ar Latgales partizānu pulku veidošanās vietām, pēc Ugunsкура, 1953. g.

Līgums ar zengāļiem (1272. g.) no Urkundenbuch I, tulk. V. Biļķins.

Lubenaus, Reinholds, vācu ceļotājs 16 g.s. Sk. W. Sahn (ed.), „Beschreibungen der Reisen des Reinhold Lubenau”, *Mitteilungen aus der Stadtbibliothek zu Koenigsberg in Pr.*, 1912. Šeit pēc prof. A. Spekkes Latvju kultūra, 1948, 124. lpp.

Ludendorfs, Erichs (1865—1937), vācu ģenerālis. Tulk. no: *Meine Kriegserinnerungen* (1919).

Ludmers, J. I., Kurzemes statistiskās komitejas sekretārs 19. g.s. Tulk. no krievu val.: **Kurzemes guberņa**, statistiskā krājuma I daļa (Jelgavā, 1888. g.).

Luijs XVIII (1755—1824), Francijas ķēniņš 1814—24. No viņa memuāriem tulk. M. Stepermanis.

Luters, Mārtiņš (1483—1546), vācu ticības reformātors. Tulk. no: **D. Martin Luthers Werke**. Kritische Gesamtausgabe 12 (Weimar, 1891).

Mancelis, Juris (1593—1654), mācītājs, valodnieks, profesors. Ievietotais posms no 1654. g. iespiestās sprediķu grāmatas **Lettische Postill**, modernizējot pareizrakstību. Sk. Imantas izdoto Manceļa sprediķu izlasi (Kopenhagenā, 1954. g.).

Manšteins, Hermanis Krišjānis fon (1711—57), ģenerālis Krievijas un Prūsijas dienestā, Bīrona ienaidnieks, piedalījās tā gāšanās. Tulkotie posmi no memuāriem, kas sarakstīti Potsdamā un publicēti Londonā 1856. g. Manšteina grāmatā nav lietota forma „Bīriņš”.

Mēris Vidzemē 1710.—11. g. Kartogramma pēc mācītāju ziņojumiem Valsts archīvā. Sk. E. Dunsdorfs, „Lielais mēris Latvijā”, Nākotne, 1944. g.

Merķelis, Garlībs (1769—1850), mājskolotājs un žurnālists, dedzīgs latviešu brīvības cīnītājs. Tulk. no: **Die Letten vorzüglich in Livland am Ende des philosophischen**

Jahrhunderts, (Leipzig, 1797) pēc G. Vīgraba 1924. g. izdevuma.

Munte, Kurts, zviedru sabiedrīks darbinieks. Tulk. no rakstu krājuma *Ha de rätt att leva?*, 1943.

Munters, Vilis (dz. 1898. g.), Latvijas ārlietu ministrs 1936—40. g.

Neidāls, J., Cēsaines mācītājs 1700. g. Ziņojums ģenerālgub. Dālbergam 1700. g. 18. martā Igaunijas valsts centrālā archīvā. Sk. M. Stepermanis, „Latviešu zemes sargu bataljoni Lielajā ziemeļu karā Vidzemē”, *Latvijas vēstures institūta žurnāls*, 1940, un A. Johansons *Pakaču dunõņa* (Stokholmā, 1954).

Nienšteds, Francis, Rīgas birģermeistars 17. g. s., chronikas autors. Tulk. no: *Franz Nyenstädt's Livländische Chronik*. Mon. Liv. ant. II (1839).

Novada būšana. 1494. g. konvencija Rīgas bīskapijā. Iespiests izdevumā *Akten und Rezesse III*. Tulkots no noraksta Zviedrijas valsts kamerālā archīvā.

Novgorodas chronika senslavu valodā ir priesteru sarakstīta. Mūcu 13. g.s. fragmentu autors laikam ir Timotejs. Šeit uzņemti tikai tie, kas mūs interesē.

Nūmens, Bernhards (Bernhard Newman) (dz. 1897. g.), angļu ceļotājs un rakstnieks, lasījis lekcijas par spieģošanu. Tulk. no: *Baltic Roundabout* (1939. g.).

Oginskis, Miķelis, poļu valstsvīrs, karavīrs un diplomāts 18. g.s. Daugavpils nodeģšanas apraksts (ugunsgrēkā gāja bojā plaši Latgales archīvi) no: *Mémoires de Michel Oginski sur la Pologne et les Polonais depuis 1788 jusqu'a la Fin de 1815* (Paris, 1826), tulk. M. Fridrichsone.

Parrots, Georgs Frīdrichs (1767—1852), franču zinātnieks, Vidzemes vispārderīgās ekonomiskās biedrības sekretārs 1796—1801, profesors un pirmais rektors Tērbatas universitātē 1801—26, Krievijas zinātņu akadēmijas loceklis. 1802. g. universitāte aicināja Parrotu atbildēt ķeizara Aleksandra I jautājumus Vidzemes universitātes lietā. Tulk. posmi ir no šīs atbildes: „*Considérations sur la servitude relativement à l'influence d'une université sur la culture de l'homme et le bien public.*” Dokumentu publicējis A. Altements *Latvijas vēstures institūta žurnālā*, 1937. g., tulk. A. Līventāle.

Pepijss, Semjuels (Samuel Pepys) (1633—1703) Anglijas valsts ierēdnis admirālītātes sekretāra u.c. amatos. Sarakstījis šifrētu dienas grāmatu, ko atšifrēja un publi-

cēja 1825. g. Tulk. no: *The Diary of Samuel Pepys*, ed. H. B. Wheatley (London, 1924).

Pēteris I (1672—1725), Krievijas cars 1689—1725.g. Tulk. no: *Journal de Pierre le Grand* (Londres, 1773).

Piektā gada revolūcijas apraksts tulk. izvilkumos no Ramzeja Mekdonalda redakcijā izdotās rakstu sērijas *Socialist Library I* sējuma. Kāda anonīma latviešu bēgļa stāstu uzrakstījis Ernests Ēms (Ames) ar nosaukumu „The Revolution in the Baltic Provinces of Russia”.

Pilsētu saeimu lēmumi tulkoti no: *Akten und Rezesse der Livländischen Ständetage* (Rīgā, 1907. g. un sek.).

Pletenbergs, Volters fon, (ap 1450—1535. g.), ordeņa mestrs Livonijā 1494—1535. g. Uzvarēja krievus 1502. g. Vēstule Andrejam Peniķim vāciski iespiesta: *Livländisches Urkundenbuch*, 2. Abt., II, 673.

Plinijs Vecākais (ap 23 — 79. g.), romiešu rakstnieks. Ievietotais posms V. Biļķina tulkojumā no *Libros naturalis historia* (ap 77. g.)

Priekulis, Mačs, Virānes pagasta Priekuļu māju saimnieks 17. g.s. Cīnījās par latviešu tiesībām un, taisnību meklējot, ceļoja uz Zviedriju.

Rainis (Jānis Pliekšāns) (1865—1929), rakstnieks. Posms no *Ziemeļblāzmas* 1952. g. izdotā kopoto rakstu I sējuma.

Rehehūzens, Johans Georgs, Aizkraukles mācītājs 17. g.s. Ziņojums tulk. no: E. Lundstrom, *Bidrag till Livlands kyrkohistoria under Svenska tidens forsta skede* (Uppsala, 1914).

Reinkens, Dāvids, Lugažu mācītājs 1701. g. Dokuments iespiests: *Baltische Monatschrift*, 1894.

Ribentrops, V. un Molotovs, V., Vācijas resp. Padomju savienības ārlietu ministrs 1939. g. noslēdza draudzības līgumu starp Vāciju un Padomju savienību, kas deva iespēju Vācijai uzsākt karu pret Poliju. Dokuments iespiests: A. Bilmanis, *Latvian-Russian Relations* (1944).

Rīgas latviešu nastnieku brālības statūti. Rīgas pilsētas archīvā. Tulk. J. Straubergs.

Rīgas licenšu pārzinis. Licentes bija zviedru uzliktas ārējās tirdzniecības muitas. Dokuments Zviedrijas valsts archīvā.

Rimberts (865—888), Hamburgas un Brēmenes arhibīskaps, sacerējis darbu *Vita Anskarii*, kura apraksts par kuršiem attiecas uz 853. g. V. Biļķina tulkojums no G. Veica izdevuma (Hanoverā, 1884. g.).

Rozens, Oto Fabians (1679—1764), Vidzemes landmaršals 1734—42. Deklarāciju publicējis J. Vīgrabs, *Die Rosensche Deklaration vom Jahre 1739* (Tartu 1937). Saīsināts tulkojums.

Rozentāls, Jānis (1866—1916), gleznotājs. Malmberga uzņēmums.

Sēdermanlandes hercogs (1550—1611), vēlāk Kārlis IX, Zviedrijas ķēniņš 1604.—11. g. 1601. g. ierosinājuma oriģināls Zviedrijas valsts archīvā, bruņniecības atbilde Vidzemes bruņniecības archīvā. Abi dokumenti iespiesti: *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte XVII* (1900).

Sidonijs (Sidonius, Sollius Modestus Apollinaris) (ap 430—479. g.), gallu ierēdnis, dzejnieks, vēlāk bīskaps. Tulk. no 451. g. Gallijā sacerētā: *Carmen VII*.

Skalbe, Kārlis (1879—1945), rakstnieks. Ievietotie posmi no Daugavas 1952. g. izdotā kopoto rakstu III sēj.

Sloanes krājums Britu mūzejā. Krājuma katalogs: E. Scott, *Index to the Sloane Manuscripts in the British Museum* (London, 1904).

Stenders, Jaunais (Aleksandrs Johans) (1744—1819), mācītājs un rakstnieks. Ievietotie posmi no: Tā vecā Stendera *Augstas gudrības grāmata no Pasaules un Dabbas* tagad no jauna pārlūkota un vairota no tā jaunā Stendera, Sērpils un Sonnekstes baznīckunga, Jelgavā, 1796. 57., 59. un 62. lpp.

Stjuarts, Džons (John Steward), skotu ligas Eiropas brīvībai priekšsēdis. Tulk. no Svetenhema grāmatas.

Svetenhems, Džons Aleksandrs (J. A. Swettenham), britu DP kontrolkomisijas Vācijā loceklis 1946. g. un DP apgādes darbinieks 1948. g. Tulk. no 1952. g. publicētās grāmatas: *The Tragedy of the Baltic States*.

Šenkings, Oto (+1632) katoļu bīskaps Cēsīs 1588—1601. g. Šenkinga 1610. g. 1. janv. vēstule pāvestam prof. A. Spekkes tulkojumā no: *Latvieši un Līvonijs 16. g.s.* (Rīgā, 1935. g.).

Šite, Jānis (Johann Skytte) (+1645), zviedru ģenerālgubernators Vidzemē 1629—34. Tulkots no dokumentiem Valsts archīvā (1630. g. 7. sept. registrātūras) un no: Fr. Menius, *Relatio von Inauguration der Universität zu Dorpat...*

Šolmers, Jāzeps, vācu ārsts. Tulk. no: *Die Toten kehren zurück* (Koeln, 1954).

Tacits, Kornelijs (ap 55—118. g.), romiešu rakstnieks. Posms no 98. g. sarakstītā darba *De Germania*, Cap. 45.

Tallentss, Stīvens (dz. 1884. g.), sērs, angļu valstsvīrs, britu pilnvarotais Baltijas valstīs 1919—20. g. Izvilkumi tulkoti no: **Documents on British Foreign Policy 1919—1939**, I, vol. III (London, 1947).

Tidē archīvs atrodas Zviedrijā pie Vesterosas pilsētas. Archīvā glabājas Uksenšernu dzimtas 17. g.s. Vidzemes dokumenti. Sk. E. Dunsdorfs, **Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624—1654** (Rīgā, 1935.g.).

Tolgsdorfs, Erdmanis (1550—1620), biogrāfiju sk. F. Alegambes rakstā. Tulk. P. Bečs no: **Annales** (Mitteilungen IV).

Tounshends, Čarlzs (Charles Townshend) (1674-1738), angļu valstsvīrs.

Trockis, Leons (1879—1940), komūnists, bijis Padomju savienības ārlietu un kara komisārs. Sacenšoties ar Staļinu par Ļeņina mantojumu, cīņu zaudēja un kopš 1929. g. dzīvoja ārpus Padomju savienības dažādās valstīs, līdz viņu noslepkavoja 1940. g. Tulk. no 1932. g. izdotās Krievijas revolūcijas vēstures.

Ulmanis, Kārlis (1877—?), valstsvīrs, vairākkārt ministru prezidents, valsts prezidents 1936—40. g. Tautas padomes deklarāciju Ulmanis parakstīja kā pagaidu valdības ministru prezidents. Raksts par Latvijas valsts dibināšanu no Latvijas vēstures institūta žurnāla, 1937. g. (runa vēstures skolotājuursos 1934. g.).

Vāgners, Richards (1813—83), vācu komponists, Rīgā 1838. un 1839. g. Tulk. no autobiogrāfijas **Mein Leben** (München, 1911).

Valdemārs, Krišjānis (1825—91), latviešu tautas atmodas rosinātājs. „Aicinājums” no 1853. g. Liepājā izdotās grāmatas 300 stāsti priekšvārdiem (5. un 6. lpp.).

Vārs, Frīdrihs Daniels (1749—1827), mācītājs Palsmanē un Aumeisterī 1771—1827. g. Rīgā 1790. g. izdotā grāmata **Kartopelu dārs** ir otrā zināmā latviešu lauksaimniecības grāmata. Citāts no A. Punkas **Latviešu zemnieku likteņgaitas pagātnē** (Rīgā, 1940. g.)

Velss, Samners (Sumner Welles) (dz. 1892. g.), ASV valstsvīrs. Tulk. no: A. Bilmanis, **Latvian-Russian Relations** (1944).

Vidzemes muižu redukcija. Kartogramma pēc materiāliem Zviedrijas valsts archīvā.

Vilsons, Tomass Vudrovs (Thomas Woodrow Wilson) (1856—1924), Amerikas savienoto valstu prezidents 1913—20. g. Dokumenti daudzkārt publicēti.

Virza, Edvarts (1883—1940), rakstnieks.

Vols, Pauls, amerikāņu žurnālists. Tulk. no: *The Christian Science Monitor*, 1951. g. janv.

Voltērs (Voltaire) (1694—1788), franču rakstnieks, istā vārdā de Aruē, sarakstijās ar Krievijas carieni Katriņu II un, saņēmis no viņas materiālus, sarakstīja Pētera I biogrāfiju, no kuras šis posms tulkots. Sk. *Oeuvres complètes de Voltaire*, tome 23 (Paris 1821).

Zariņš, Kārlis (dz. 1879. g.), diplomāts, kopš 1933. g. sūtnis Lielbritānijā, kopš 1940. g. Latvijas valdības ārkārtējais pilnvarnieks. Tulk. no: A. Bilmanis, *Latvian—Russian Relations* (Washington, 1944).

Zviedrijas kamerkollēģija — ķēniņa padomdevēja iestāde. Tās vecākais arhīvs ir atsevišķa nodaļa Zviedrijas valsts arhīvā.

Pateicība

Pateicos visiem trimdas tālēs, kas palīdzēja sameklēt šim krājumam paredzēto materiālu, it sevišķi: Anglijā — I. Kažociņam, Austrālijā — A. Liepiņam, I. Šternam, Dānijā — māksl. O. Jēgenam, Francijā — Dr. Z. Liģeram, Kanadā — prof. Dr. P. Kundziņam, Savienotās valstīs — prof. Dr. A. Spekkem, šveicē — mag. hist. V. Bilķinam, Vācijā — prof. E. Hauzenbergai-Šturmai, prof. Dr. E. Šturmam, mag. iur. J. Vigrabam, Zviedrijā — Dr. H. Biezajam, Dr. K. Draviņam, rakstn. A. Jōhansonam, doc. K. Zīvertam. Paldies arī visiem, kas vērēs minēti kā tulkotāji.

E. D.

Paskaidrojumi

Technisku apstākļu dēļ izdevumā nebija iespējams lietot mikstināto „r” burtu, par ko autors un izdevējs atvainojas. Tāpat tehnisku iemeslu dēļ dokumentu tulkotāja paskaidrojumi nav ievietoti, kā pieņemts, stūrainās iekavās, bet gan parastajās. Lasītājam tomēr nenāksies grūti pēc satura atšķirt šos paskaidrojumus no teksta, ko ievietojis iekavās dokumenta autors. Teksta izlaidumi apzīmēti ar daudzpunktiem.

Attēli

Senie ieroči, rotas un darba rīki	8*
Latvija un pasaule senvēstures laikos	23*
Meinhards	27
Latvija — rietumu un austrumu sacensības objekts	31*
Latviešu valstis 13. g.s. sākumā	33*
Dāmu mode 16. g.s. Livonijā	53
Latvija viduslaikos	61*
Livonijas dalītāji	67*
Cēsu pilsdrupas	71
Kurzemes kolonijas	85*
Vidzemes muižu redukcija	99*
Nams Liepājā, Kungu un Bāriņu ielas stūrī	105
Zviedru četrstūrainā vara nauda	111
Mēris Vidzemē	115*
Kurzemes muižas Birona laikā	121*
Polijas dališana 18. gadsimtenī	127*
Latgales muižas 18. gadsimtenī	135*
Jaunpils draudzes Bēzrmuižas degvīna rija	141
Medzābaki un šipes	145
Pāreja grieķu katoļu ticībā	155*
Baltaču draudzes saiešanas nams	159
Cērtenes muižas skats	163
Piektā gada revolūcijas ainas	173
Piektā gada revolūcija Rīgā	177
Rozentāls glezno Rīgas latviešu biedrības nama freskas	181
Ēku postījumi 1915.-1920. g.	187*
Latvijas apvienotāji	193
Latvijas proklamēšanas akts	203
Latvijas atbrīvošanas cīņas	209*
Kalpaka pieminēklis un mūzejs	213
Latvijas universitātes „vecā ēka”	221
Kārlis Ulmanis	225
Komūnisti deportē latviešus	243
Brīvības pieminēklis	245
Latviešu leģionāri Volchovas frontē	247
Četras tirannijas	251*

* Karte vai kartogramma

Saturs

I nodaļa: Patiesība un pasakas (2000. pr. Kr.-1200. g.)

Reiz dzīvoja — 7. Meklēsim rakstos — 11. Ziņas par ziemeļu tautām — 11. Neuri — 12. Dzintars Romā 12. Aisti — 13. Saules zirgi — 14. Atilam pakļautās tautas — 14. Dzintarzemes sveiciens — 14. Kurši — 15. Aistu paražas — 17. Vikingi Kurzemē — 18. Burvji Kurzemē — 21. Zemgaļi uzvar krievus — 22. Kurši vikingu gaitās — 22. Krievi iebrūk Latgalē — 24. Ieskanēja veca dziesma — 24.

II nodaļa: Vara un viltus (1200.-1558. g.)

Vara un viltus — 26. Meinhards — 27. Rīga — 29. Latviešus kristī — 30. Rietumi un austrumi — 31. Jer-sikas ieņemšana — 31. Latviešu valstis — 33. Kuršu un vācu jūras kauja — 34. Draugi un ienaidnieki — 34. Krie-vi uzbrūk — 35. Brīvības garantija — 36. Līgumi ar kur-šiem — 36. Saules kauja — 38. Karš ar Lietuvu — 39. Peipusa kauja — 39. Miera līgums ar kuršiem — 40. Lī-gums ar zemgaļiem — 41. Latvijas karogs — 42. Roņu sala — 42. Sirojumi Krievijā — 43. Brīva tirdzniecība — 43. Cīņas ar krieviem — 43. Lannuā ceļojums — 43. Lat-viešu zeltkaļi un kuģinieki — 46. Zelta nauda — 46. Zelta saktas — 46. Rīgas nastnieku brālība — 46. Hanzas pil-sētas — 49. Cīņas starp Livonijas valstīm — 50. Krievu iebrukums — 51. Novada būšana — 51. Dzimtciļvēka zvērests — 52. Klaušas un nodevas — 52. Livonijas aiz-stāvēšana — 52. Peniķis — 52. Lutera mācība — 54. Tir-gošanās brīvība — 55. Sabrukuma priekšvakarā — 55. Latvijas viduslaiki — 59.

III nodaļa: Karu kāvi (1558.-1710. g.)

Karu kāvi — 66. Livonijas dalītāji — 67. Kara ie-gansts — 67. Jānis Briesmīgais — 68. Pirmā tautasdzies-ma rakstos — 70. Jāņa Briesmīgā postījumi — 70. Slep-nā misijā uz Londonu — 72. Pirmās grāmatas tulkotājs — 74. Kuršu ķoniņi — 76. Ludzas pils — 76. Kārļa IX ierosinājums — 76. Bruņniecības atbilde — 77. Mēris — 78. Posts Vidzemē — 78. Ceļojumi Latgalē — 79. Zviedri iekaro Vidzemi — 79. Reformu prasības — 81. Pirmā universitāte — 81. Sadzīves aina Kurzemē — 82. Tobago — 83. Kurzemes kolonijas — 85. Anglijas karaļa patei-cība — 85. Solījums maksāt — 86. Hercoga Jēkaba lēse — 86. Anglija iegūst Gambiju un Tobago — 88. Apsvei-

kums hercoga dēlam — 89. Latvieši un baznīca — 90. Latvieši kara dienestā — 92. Medības Kurzemē — 92. Biškopiņa — 93. Zveja ziemā — 93. Mačs Priekulis — 94. Zvejnieki — 98. Mājamatniecība — 98. Ierosinājums atcelt dzimtbūšanu — 98. Muižu redukcija — 99. Lichtona ieteikums — 100. Saistītā tirdzniecība — 100. Apsveikums hercogam — 100. Latvju amatnieki Rīgā — 101. Bībeles tulkojums — 102. Pēteris I Liepājā — 105. Kurzeme — 105. Pēteris I posta Vidzemē — 106. Zemnieku pretestība — 106. Latviešu bataljoni — 107. Kurzemieki aizstāvās — 108. Kara dainas — 109. Zīles dziesma — 109. Zviedru nauda — 111.

IV nodaļa: Auka un ausma (1710.-1918. g.)

Auka un ausma — 113. Rīgas kapitulācija — 113. Mēris Vidzemē — 115. Krievu ietekme Kurzemē — 116. Katrīna I — 116. Starptautiska interese par Vidzemi — 116. Rozena deklarācija — 117. Melnā čūska — 118. Bīriņš — 119. Bīrons valda — 120. Kazanova Kurzemē — 122. Dziesmas un mīklas — 125. Sirdsapziņas balss — 126. Polijas pirmā dalīšana — 126. Krievija iegūst Latgali — 129. Kanta vēstules — 130. Latviešu amati — 132. Ģenerālis Brauns — 132. Ieteikums audzēt kartupeļus — 133. Poļu cīņas ar krieviem — 133. Latgales muižas — 135. Kurzeme pakļauta Krievijai — 137. Latviešu apspiešana — 138. Luijs XVIII Jelgavā — 138. Zemnieku beztiesīgums — 139. Degvīna darītavas — 141. Medzābaki un šipes — 145. Jaungulbenes zemnieku brīvlatīšana — 146. Tautasdziesmu skaistums — 148. Vispārēja brīvlatīšana — 148. R. Vāgners Rīgā un Jelgavā — 151. Majors Pidrīķis — 154. Grāmatu cenzūra — 154. Pāreja grieķu katoļu ticībā — 155. Kara ziņas no Pēterupes — 156. Angļu uzbrukums Ventspilij — 157. Muižnieki Baltijā — 158. Latvju valoda — 158. Brāļu draudzes — 159. Māju iepirkšana — 160. Kuģu būve — 160. Tautasdziesmu krāšana — 161. Muižu ēkas — 163. Agrārā iekārta Latgalē — 167. Saimnieciskā krīze — 167. 1905. g. revolūcija — 171. Vācu kolonisti — 179. Rakstnieks trimdā — 180. J. Rozentāls Rīgā — 181. Kurzemes lauku sēta — 182. Sēra palsā palagā māsa nāve garām gāja — 184.

V nodaļa: Gaismas gaviles (1918.-1940. g.)

Gaismas gaviles — 188. Ziemsvētku kaujas — 188. Latvijas apvienotāji — 193. Latvju strēlnieki — 194. Rī-

gas krišana — 196. Vācu okupācija — 198. Vilsona 14 pan-
ti — 201. Tautas padome — 202. Latvijas proklamēšana
— 203. Latvijas valsts dibināšana — 203. Atbrīvošanas cī-
ņas — 209. Oskars Kalpaks — 213. Bermonta uzbrukums
— 215. Brāļu kapi — 220. Latvijas universitāte — 221.
Agrārreforma — 222. 15. maijs — 223. Demokrātijas grū-
tumi — 223. Kārlis Ulmanis — 225. Baltijas valstu lab-
klājība — 228. Brāļu kapi un Brīvības piemineklis — 229.
Brīvā Latve, topi, audzi līdz ar brīvo tautu draudzi — 230.

VI nodaļa: Ciešanas un cerības (1940.-1955. g.)

Ciešanas un cerības — 232. Baigā vasara — 232. Hit-
lera nodomi — 233. Sļepenie līgumi — 233. Sarunas ar
Padomju savienību — 234. Rīgas lēdija — 239. Protests
— 240. Padomju savienības okupācija — 242. Deportāci-
jas — 243. Lielbritānijas viedoklis — 244. ASV neatzīst
Baltijas valstu okupēšanu — 245. Latvieši Vorkutā —
246. Latviešu leģions — 247. Latvija krievu okupācijas
varā — 248. Mūsu diena nāks — 250. Latvieša lūgšana
— 252.

Vēres — 253. Pateicība — 263.

Paskaidrojumi — 263. Attēlu saraksts — 264.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

Second block of faint, illegible text in the upper middle section.

Third block of faint, illegible text in the middle section.

Fourth block of faint, illegible text in the lower middle section.

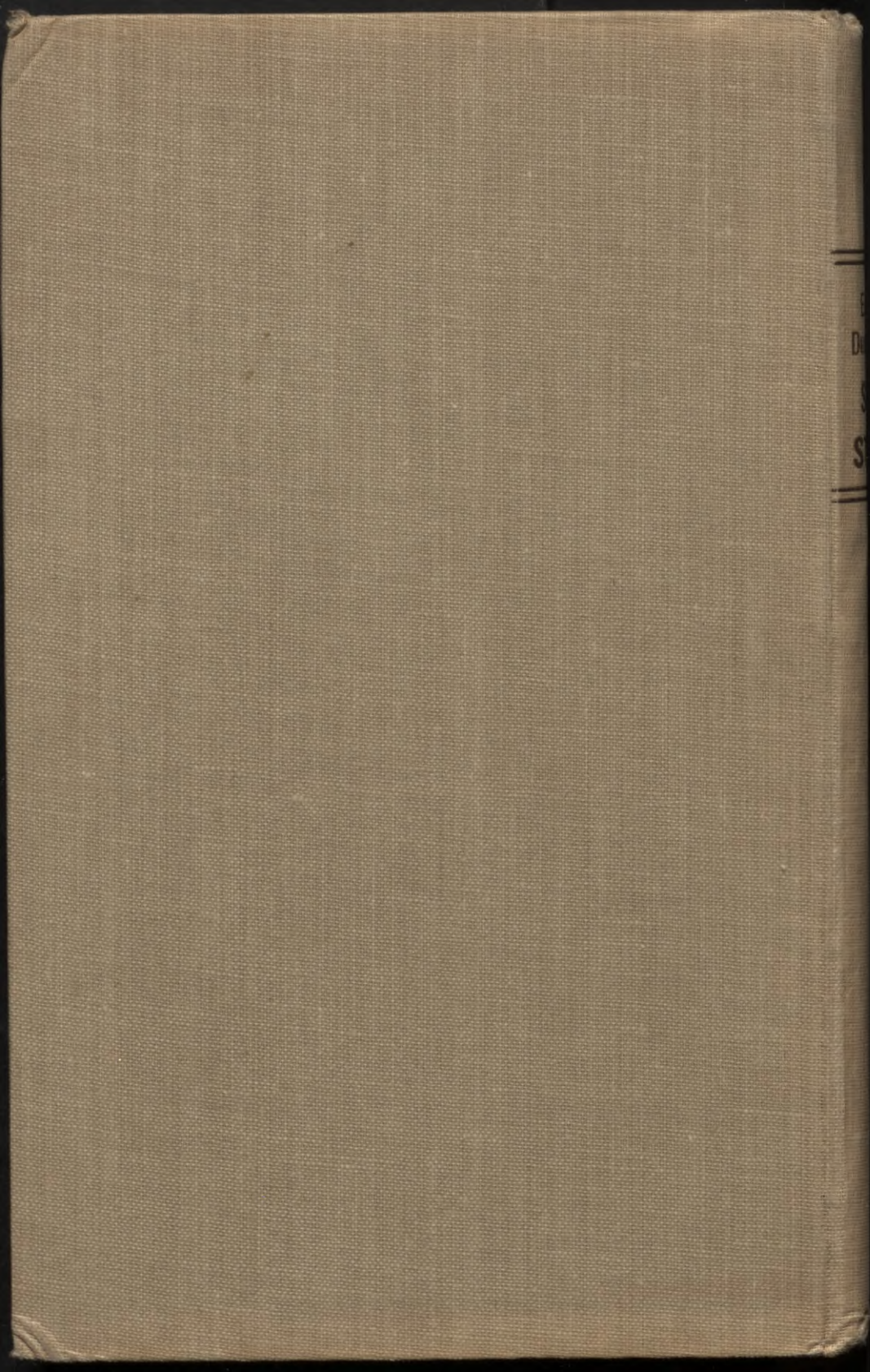
Fifth block of faint, illegible text at the bottom of the page.

2.504.1

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301039719

SENI
STAST

